

INSTYTUT PÓŁNOCNY (DAWNIEJ OŚRODEK BADAŃ NAUKOWYCH)
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

TOWARZYSTWO NAUKOWE IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OLSZTYNIE

KOMUNIKATY MAZURSKO-WARMIŃSKIE

KWARTALNIK
NR 1(324)

OLSZTYN 2024

KOMUNIKATY MAZURSKO-WARMIŃSKIE

Czasopismo poświęcone przeszłości ziem Polski północno-wschodniej

RADA REDAKCYJNA: Stanisław Achremczyk (*przewodniczący*), Dariusz Baronas, Janusz Jasiński, Norbert Kasperek, Igor Kąkolewski, Olgierd Kiec, Andreas Kossert, Cezary Kukło, Ruth Leiserowitz, Janusz Małłek, Silva Pocyte, Jerzy Sikorski, Tadeusz Stegner, Mathias Wagner

REDAKCJA: Emilia Figura-Osełkowska (*sekretarz*), Jerzy Kiełbik, Alina Kuzborska, Aleksander Pluskowski, Seweryn Szczepański, Ryszard Tomkiewicz (*redaktor*)

Tłumaczenie streszczeń na początku każdej pracy: eCORRECTOR.

Instrukcja dla autorów dostępna jest na stronie internetowej pisma: www.kmw.ip.olsztyn.pl

Numer czasopisma został dofinansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na podstawie umowy RCN/SP/0161/2021/1 z dnia 22.12.2022 z pomocy przyznanej w ramach programu „Rozwój czasopism naukowych”.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

SIEĆ ZIEM
ZACHODNICH
I PÓŁNOCNYCH

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Artykuły oraz abstrakty publikowane w *Komunikatach Mazursko-Warmińskich* są indeksowane w bazach: European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Nowa Cyfrowa Biblioteka Narodowa POLONA, ICI Journals Master List (Index Copernicus), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Historical Abstracts, Biblioteka Nauki, BazHum.

Articles appearing in *Masuro-Warmian Bulletin* are abstracted and indexed in: European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), ICI Journals Master List (Index Copernicus), Directory of Open Access Journals (DOAJ), The National Digital Library POLONA, Historical Abstracts, Science Library, BazHum.

Redakcja KMW informuje, że wersją pierwotną (referencyjną) czasopisma jest wydanie elektroniczne.

Adres Redakcji: 10–402 Olsztyn, ul. Partyzantów 87, tel. 89 527 66 18, www.kmw.ip.olsztyn.pl; kmw@ip.olsztyn.pl

ISSN 0023–3196, eISSN: 2719-8979

Joanna Maria Chłosta-Zielonka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

j.chlosta-zielonka@uwm.edu.pl • <https://orcid.org/0000-0001-8057-1898>

Kształtowanie regionalnej tożsamości w XXI wieku poprzez upamiętnianie warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej (1894–1984)

Shaping regional identity in the 21st century by commemorating the
Warmian poet Maria Zientara-Malewska (1894–1984)

Gestaltung der regionalen Identität im 21. Jahrhundert durch Gedenken
an die ermländische Dichterin Maria Zientara-Malewska (1894–1984)

Słowa kluczowe: tożsamość, wspólnota, Warmia, miejsca pamięci, upamiętnianie

Keywords: identity, community, Warmia, memorial sites, commemoration

Schlüsselwörter: Identität, Gemeinschaft, Ermland, Denkmäler, Gedenken

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest wskazanie, że postać warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej, która łączy przeszłość z teraźniejszością, może pomóc w poczuciu o regionalnej tożsamości. Istnienie w krajobrazie kulturowym różnorodnych nośników pamięci o niej, staje się mi-mowlonym bodźcem do uczestniczenia w ich kontemplacji, a w dalszym procesie wzbudza głębsze zainteresowanie miejscem, przedmiotem, tematem a w końcu samą osobą, prowadząc do budowania poczucia przynależności do pewnej wspólnoty przeżyć i wyobrażeń. Maria Zientara-Malewska jest postacią symboliczną dla Warmii. Można o niej mówić w wielu kontekstach: ucząc historii tej ziemi, opowiadając o jej dziedzictwie kulturowym, o tutejszych zwyczajach, tradycji, folklorze, gwarze warmińskiej – nawiązywała do gwary w poezji i prozie, piśmiennictwie.

ABSTRACT

The aim of the article is to indicate the manner in which the sense of regional identity may be boosted by the figure of the Warmian poet Maria Zientara-Malewska, who connects the past

with the present. The existence of various carriers of memory in the cultural landscape becomes an involuntary incentive to participate in their contemplation. Further, it triggers a deepened interest in the place, object, topic and, finally, the person, leading to building a sense of belonging to a certain community of experiences and ideas. Maria Zientara-Malewska is a symbolic figure for Warmia. She may be discussed in various contexts: while teaching the history of this land, talking about its cultural heritage, local customs, traditions, folklore, and the Warmian dialect – she referred to the local language in her poetry, prose and writing.

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel des Artikels ist es, darauf hinzuweisen, dass die Figur der ermländischen Dichterin Maria Zientara-Malewska, die die Vergangenheit mit der Gegenwart verbindet, dazu beitragen kann, ein Gefühl für regionale Identität zu schaffen. Die Existenz verschiedener Erinnerungsträger in der Kulturlandschaft wird zu einem unfreiwilligen Anreiz, sich an deren Betrachtung zu beteiligen, und weckt im weiteren Verlauf ein tieferes Interesse am Ort, am Objekt, am Thema und schließlich an der Person selbst, was zur Bildung eines Zugehörigkeitsgefühls einer bestimmten Gemeinschaft von Erfahrungen und Vorstellungen führt. Maria Zientara-Malewska ist eine Symbolfigur für das Ermland. Es kann in vielen Zusammenhängen darüber gesprochen werden: über die Geschichte dieses Landes, über sein kulturelles Erbe, über lokale Bräuche, Traditionen, Folklore, über den ermländischen Dialekt – sie bezog sich in Poesie und Prosa und beim Schreiben auf diesen Dialekt.

Pojęcie tożsamości człowieka w trzeciej dekadzie XXI wieku niezwykle się komplikuje¹. Ma na to wpływ zmieniająca się na świecie w szybkim tempie sytuacja polityczna, społeczna i kulturalna. Publiczny dyskurs na temat ważnych wydarzeń w życiu narodu i społeczności, konieczność zajęcia stanowiska w danej sprawie np. wybór politycznego obozu czy strony w aktualnej wojnie) rosyjsko-ukraińskim implikuje zdefiniowanie własnej postawy i stanowiska. Należy zatem na początku rozróżnić tożsamość indywidualną, osobistą, związaną z psychologią, i tożsamość zbiorową, czyli społeczną. Pierwsza jest świadomością siebie i wynika z naszej biologii, genów, pochodzenia, czy wychowania. Miarę tożsamości zbiorowej stanowi stopień identyfikacji z daną społecznością: polityczną, religijną, etniczną, pokoleniową, zawodową, związaną z miejscem zamieszkania, z grupą przyjaciół lub rodziną a także świadomość wspólnych cech i poczucie jedności. We współczesnym świecie coraz bardziej zanika najbardziej rozpoznawalna przed laty cecha tożsamości zbiorowej, jaką jest etniczność, związana, wg Cliforda Geertza², z określonymi relacjami międzyludzkimi jak więzi krwi, powinowactwo rasowe, język, przynależność do określonego terytorium, religia, obyczaje w takim wymiarze jak na początku poprzedniego

¹ Pojęcie tożsamości znalazło się w centrum zainteresowań wielu polskich badaczy-antropologów. Wśród prac warto wymienić: W.J. Burszta, *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004; A. Kunce, *Tożsamość i postmodernizm*, Warszawa 2003; Z. Melosik, T. Szkudlarek, *Kultura, tożsamość i edukacja – migotanie znaczeń*, Kraków 2010.

² C. Geertz, *Historia i antropologia*, przeł. S. Sikora, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty” 1997, nr 1–2.

stulecia. Gdy etniczność uległa rozproszeniu, należy znaleźć inny sposób, aby połączyć wspólnymi więzami społeczność, żyjącą na określonym terytorium. Tożsamość etniczna może wchodzić w zakres tożsamości narodowej, która z kolei wobec globalizacji świata także traci swoje znaczenie. Choć nadal dla narodów ważne są tzw. czynniki narodotwórcze np. symbole, barwy, język czy historia, to jednak dla poszczególnych jednostek przestają one mieć tak duże znaczenie.

Przezwyciężaniu kryzysu tożsamości narodowej czy etnicznej, pomaga świadomość tożsamości regionalnej opartej na tradycji regionalnej, odnoszącej się do wyraźnie zdefiniowanego i wyznaczonego terytorium, jego cech społecznych, kulturowych, gospodarczych czy nawet topograficznych, wyróżniających go spośród innych małych ojczyzn. Wspólny światopogląd, wyobrażenia czy też pamięć regionów i ich społeczeństw może kształtować jego materialne dziedzictwo kulturowe. Jednym z myślicieli, który formułował tę tezę był Pierre Nora, postulujący badanie miejsc pamięci jako zinstytucjonalizowanych form zbiorowych wspomnień przeszłości. Jak pisał o jego poglądach Andrzej Szpociński:

„Miejscem pamięci” mogło być dla niego zarówno archiwum historyczne czy pomnik bohatera, jak i mieszkanie prywatne, w którym spotykają się zazwyczaj kombatanci, by obchodzić uroczystości z powodu jakiejś ważnej dla nich rocznicy. „Szłoby tu – pisze Nora – o miejsce w dosłownym znaczeniu tego słowa, w którym pewne społeczności, jakie by one nie były – naród, grupa etniczna, partia – składają swoje wspomnienia lub uważają je za nieodłączną część swojej osobowości”³.

Miejsca pamięci, do których według Andrzeja Szpocińskiego należy zaliczyć zarówno dobra materialne, jak i mentalne, oparte na wytwarzaniu określonych pojęć, mają niewątpliwie moc tworzenia pewnego rodzaju tożsamości:

Można przyjąć, że w wywodzącym się z tej drugiej tradycji rozumieniem kategorii „miejsca pamięci” nie są one niczym innym, jak swoistymi symbolami. Ich swoistość dotyczy co najmniej dwu spraw: po pierwsze, materialności nośników znaczeń, po drugie – dziedziny (jest nią przeszłość), do jakiej się odnoszą. W pierwszym wypadku w wyrażeniu metaforycznym „miejsca pamięci” akcent pada na słowo miejsca w drugim na słowo p r z e s z ł o ś ć . Bogactwo i różnorodność praktyk badawczych związanych z miejscami pamięci ma źródła w tym, że jedni badacze skłonni są większą uwagę przywiązywać do przedmiotu odniesienia (przeszłość), drudzy zaś do tego, w jaki sposób jest ona nam dana (miejsca)⁴.

³ A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4, s. 12.

⁴ *Ibidem*, s. 14.

Pierre Nora podpowiadał, że miejsca pamięci poprzez długoletnie oddziaływanie konstruują zbiorową tożsamość grup i społeczeństw. Aleida Assmann pisząc o miejscach upamiętniania wskazywała, że „to pozostałość tego, co przestaje istnieć, zachowuje jednak pewne znaczenie. By znaczenie to nie zanikło, trzeba opowiedzieć historię, która zastąpi utracone *milieu*”⁵.

Obszar Warmii i Mazur, krainy geograficznej z ciekawą i zmienną przeszłością, daje ku temu nieograniczone możliwości. W tym regionie jest wiele miejsc takich jak pomniki, tablice, muzea, artefakty itp. Są one znakami skomplikowanej historii tego regionu, wielonarodowościowej, wielojęzycznej i niejednorodnej religijnie przeszłości, o której należy opowiadać, by stała się zrozumiała dla tutejszych mieszkańców i kolejnych pokoleń. W pielęgnowaniu tradycji bardzo chętnie biorą udział mieszkańcy regionu, uczestnicząc w festiwalach, piknikach, obchodach rocznic i regionalnych konkursach, odwiedzając muzea i miejsca pamięci o przeszłości.

Aby zrozumieć, o jaką przestrzeń historyczną i kulturową chodzi, należy przypomnieć pewne dwudziestowieczne fakty, przynajmniej w sposób ogólny, by móc zbudować na tej podstawie określone tezy. Na terenach byłych Prus Wschodnich w 1945 roku rozgrywały się zdarzenia tragiczne, które domagały się upublicznienia⁶. Jawna niesprawiedliwość dotykała ludność tutejszą, tę której nie objęła fala pospiesznej styczniowej ewakuacji i tę która pozostała świadomie. Byli wśród nich Warmiacy, Mazurzy, Niemcy, wszyscy ci, którzy zdecydowali się pozostać. Nie spodziewali się, że nowa władza, którą najpierw dysponowali Sowieci a potem Polacy z taką bezwzględnością odniesie się do wszystkiego, co zastane. Mordy, grabieże, gwałty, podpalenia, prześladowania miejscowej ludności, to tylko telegraficzny skrót doznanych klęsk.

Sytuacja bytowa tych, którzy zdecydowali się osiedlić na nowych terenach nie była dużo lepsza. Zastali kraj podbity, zniszczony i zastraszone⁷. Tworzenie normalnych warunków życia na zgłiszczach w Okręgu Mazurskim później województwie olsztyńskim trwało kilkanaście a nawet kilkadziesiąt lat. Andrzej Sakson ujął tę sytuację następująco:

W 1945 roku na Warmii i Mazurach w zasadniczy sposób zmieniły się dotychczasowe stosunki państwowe, polityczne, gospodarcze, wyznaniowe,

⁵ A. Assmann, *Pamięć miejsc – autentyczność i upamiętnianie*, tłum. Justyna Górny, w: A. Assmann, *Między historią a pamięcią. Antologia*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Warszawa 2013, s. 169.

⁶ Szerzej: S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur*, t. 2, Olsztyn 2011, s. 1038–1023; *Warmiacy i Mazurzy w PRL, wybór dokumentów. Rok 1945*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1994; *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina, wybór dokumentów 1945 r.*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1996.

⁷ Po zakończeniu działań wojennych liczba ludności zmniejszyła się o 4/5 w stosunku do stanu sprzed 1945 r. i wynosiła 200 tys. osób. Miasta były zrujnowane w 40–50%. W zakładach przemysłu metalowego straty wynosiły 88%, w przemyśle mineralnym – 85%, drzewnym – 90%, przetwórczo-rolnym i spożywczym – 78%, budowlanym – 70%, w zakładach energetycznych oraz w gospodarce komunalnej – 75%. – zob. D.J. Łaniec, *Województwo olsztyńskie latach 1945–1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki*, Olsztyn 1978, s. 21–23.

ludnościowe i narodowe. Trudno w przypadku tego obszaru mówić o jakiegokolwiek kontynuacji czy ciągłości tak w odniesieniu do terytorium, jak i ludzi. Dochodziło do zderzeń ideologii „zdobywców” i „przegranych”, „szabrowników” i „pionierów”. Dla wielu, zwłaszcza ekspatriowanych z Kresów Wschodnich i Litwy Kowieńskiej, była to swoista ziemia „niechciana”, a pobyt na niej traktowano często jak nie-szczęście i przekleństwo⁸.

Migracje na porzucone/odzyskane tereny ludności przygranicznej, z Polski centralnej, z Kresów Wschodnich, wreszcie ze wsi do miasta spowodowały, że tożsamość zbiorowa oparta na etniczności powoli traciła swoje znaczenie. Wielość przedstawicieli różnych narodów, kultur, religii, języków, obyczajów nie stała się bowiem na tych ziemiach zjawiskiem twórczym ze względu na swoją barwność i wyjątkowość tworzonego społeczeństwa. Nastąpił proces odwrotny, polegający na częściowym wydziedziczeniu z różnych wcześniejszych kultur np. Kresów północnych – szczególnie w odniesieniu do młodszych pokoleń – umożliwiający nowej władzy, szerzenie jednolitej, wyprodukowanej pod dyktando Stalina kultury tzw. socjalistycznej, wyzbytej z oryginalności i podporządkowanej totalitarnemu systemowi.

Dopiero po 1989 roku, w latach 90., rozpoczął się nowy dyskurs, mówiący o potrzebie łączenia pamięci o twórcach pochodzących z regionu Warmii i Mazur od czasów najdawniejszych aż po współczesność. Świadczą o tym daty powstania miejsc upamiętniających o nich wiedzę: w 1994 roku powstało Muzeum Marii Zientary-Malewskiej w Brąszewie, w 1996 roku z inicjatywy Mazurskiego Stowarzyszenia Miłośników Twórczości Ernsta Wiecherta w Piersławku założono Izbę Pamięci Ernsta Wiecherta, w 1997 doszło do otwarcia Muzeum Regionalnego w Ełku, w 1997 powstało Stowarzyszenie im. Arno Holza z siedzibą w Polsko-Niemieckim Centrum Kultury w Kętrzynie. Są oczywiście inne miejsca, w których pamięć o obecności artefaktów, ważnych dla dziedzictwa kulturowego, trwa dłużej. Mowa tu o Muzeum K.I. Gałczyńskiego w Praniu działającym od 1965 roku, Muzeum Michała Kajki w Ogródku, założonym w 1968 roku, czy Mazurskim Domu Pracy Twórczej Igora Newerlego (1957–1987), powstałym po jego śmierci w 1987 roku w Zgonie. Powstały zatem liczne nośniki pamięci, o których pisze Anna Kędziora:

Żyjąc w określonej zbiorowości, dana społeczność posiada wspólną, zbiorową pamięć, która nie jest jednakże intencjonalna, co oznacza, że członkowie danej grupy nie decydują o tym, o czym chcą pamiętać. W związku z tym pamięć potrzebuje nośników (miejsc) pamięci, czyli elementów ulokowanych poza ludzkim

⁸ A. Sakson, *Współczesne zróżnicowania etniczno-regionalne na Warmii i Mazurach*, w: *Polskość i symbioza kultur w integrującej się Europie*, red. J. Damrosz, Ciechanów 2000, s. 52.

*umysłem, w przestrzeni, w której dana zbiorowość funkcjonuje, które będą służyć przypomnieniu*⁹.

Celem artykułu jest wskazanie, że w odnalezieniu poczucia przynależności do regionalnej zbiorowości, a zatem odtworzeniu regionalnej tożsamości, może pomóc postać warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej, która łączy przeszłość z teraźniejszością. Istnienie w krajobrazie kulturowym różnorodnych nośników pamięci o autorce, staje się mimowolnym bodźcem do uczestniczenia w ich kontemplacji, a w dalszym procesie wzbudza głębsze zainteresowanie miejscem, przedmiotem, tematem a w końcu samą osobą, prowadząc do budowania poczucia przynależności do pewnej wspólnoty przeżyć i wyobrażeń.

Biografia Zientary-Malewskiej pozwala zrozumieć przeobrażenia historyczne tego regionu, ilustrując trudne wybory jej mieszkańców. Osoba Zientarówny prezentuje polskie działania kulturotwórcze w międzywojniu, walkę o utrzymanie polskich placówek edukacyjnych. W tle pozwala zobaczyć politykę ówczesnych czasów, zarówno ze strony niemieckich władz w stosunku do polskiej ludności w Prusach Wschodnich, jak i niezbyt zorganizowane wsparcie ze strony Polski.

Zientara-Malewska urodziła się 4 września 1894 roku, jeszcze w XIX wieku na Warmii, w Brąsawaldzie, ówczesnym Brunswaldzie, leżącym w zaborze pruskim, a zmarła w 2 października 1984 roku. Rok 2024 daje zatem sposobność uczczenia poetki z dwóch powodów: 130 rocznicy urodzin i 40 rocznicy śmierci.

Symbolicznym dowodem, że w regionie jest to postać ważna dla mieszkańców było zwycięstwo Zientary-Malewskiej w 2000 roku w plebiscycie „Gazety Wyborczej” na najpopularniejszego olsztynianina roku. Jej postać jest przypomniana w radiowych audycjach z okazji historycznych rocznic czy też przywoływania rodzimego folkloru. Mówi się o niej także wtedy, gdy analizuje się gwarę warmińską, lubiła bowiem używać w swojej twórczości literackiej gwarowych zwrotów. W Olsztynie, stolicy regionu, jest patronką ulicy i jednej ze szkół podstawowych. W Brąsawaldzie – miejscowości, w której się urodziła – znajduje się poświęcona jej Izba Pamięci. Od kilkudziesięciu lat organizowany jest tam również konkurs recytatorski jej imienia.

O podtrzymanie pamięci o tej warmińskiej poetce zabiegają współcześni badacze jej życia i twórczości. Jest wśród nich w najstarszym pokoleniu, od wielu lat opisujący historię regionu Jan Chłosta¹⁰, a w najmłodszym Joanna Daniluk¹¹, autorka doktoratu pt. *Piśmiennictwo i działalność społeczno-oświatowa Polek w Prusach Wschodnich i ich wpływ na dorobek kulturowy Warmii i Mazur w XX wieku* (Olsztyn

⁹ A. Kędziora, *Miejsca pamięci w zarządzaniu pamięcią o artyście*, „Zarządzanie w Kulturze” 2012, nr 13, z. 2, s. 102.

¹⁰ J. Chłosta, *Debiutanckie wiersze Marii Zientary-Malewskiej*, „Prace Literaturoznawcze” 2014, nr 2, s. 301–313.

¹¹ J. Daniluk, *Wizerunek działaczek ruchu polskiego w twórczości Marii Zientary-Malewskiej*, „Echa Przeszłości” 2021, nr 22/1, s. 157–179.

2022), w którym obok Zientary-Malewskiej opisuje Emilię Sukertową-Biedrawinę, Władysławę Knosałę czy Otylię Teszner-Grotową. niespotykane dzisiaj cechy osobowości, którymi się odznaczała Zientara-Malewska, jak niezłomność postawy społecznej, bezgraniczne i autentyczne oddanie służbie ojczyźnie z pominięciem życia osobistego, kryształowe cechy charakteru, mogą stanowić wzór i świadectwo swojego czasu.

Miejsc pamięci związanych z postacią Marii Zientary-Malewskiej jest na Warmii wiele, a jak twierdzi Alicja Kędziora:

Miejsce pamięci, pojęcie adekwatne w zarządzaniu pamięcią, byłoby zatem pozwalającym na budowanie tożsamości i samoidentyfikacji danej społeczności obiektem, ulokowanym w określonej przestrzeni kulturowej, będącym symbolicznym wyrazicielem wspólnych wartości. Może przybierać postać materialną bądź niematerialną, niekoniecznie musi podlegać procesom instytucjonalizacji, zawsze jednak wchodzi w obszar kulturowej przestrzeni umuzealnionej, tj. takiej, której nadane zostały funkcje pamiętania o przeszłości. Miejsce pamięci, ściśle powiązane z istotnymi dla danej zbiorowości momentami historycznymi, społecznymi i kulturowymi, konstytuuje tożsamość grupy, staje się łącznikiem pomiędzy jej członkami a przeszłością¹².

Aby zrozumieć uzasadnienie przywoływania poetki w różnych kontekstach, warto przyrzeć się życiu i twórczości Marii Zientary-Malewskiej, a następnie miejscu jej upamiętniania, by ocenić, jakie wartości z nimi związane mają dzisiaj znaczenie uniwersalne i kulturotwórcze.

ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ

Maria Zientara-Malewska była nauczycielką, poetką i działaczką warmińską. W miejscu urodzenia, w Brąswałdzie, ukończyła niemiecką szkołę, język polski poznając dzięki lekcjom religii oraz lekturze polskich gazet i kalendarzy, jakie prenumerował jej ojciec. Duży wpływ na kształtowanie osobowości przyszłej poetki wywarł ksiądz Walenty Barczewski, który gromadził na plebanii w Brąswałdzie wiejską młodzież. Uczył ją potajemnie języka polskiego a także polskiej historii, geografii i literatury.

W czasie przygotowań do plebiscytu 1920 roku uczestniczyła w trzecim z kolei kursie dla przyszłych pomocniczych sił nauczycielskich. Jak pisze we wspomnieniach, przełomowe znaczenie miała dla niej wycieczka do Polski w 1921 r., możliwa dzięki finansowemu wsparciu Związku Obrony Kresów Zachodnich. Zaowocowała

¹² A. Kędziora, op. cit., s. 108.

ona potem także nauką w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Krakowie. Była członkiem Związku Polaków w Niemczech, pracowała w redakcji „Gazety Olsztyńskiej” w Olsztynie w latach 1921–1923, działała w chórach i towarzystwach społecznych. Angażowała się w prace Towarzystwa Kobiet Polskich na Warmii organizujących kursy wiedzy o polskiej literaturze i geografii dla dziewcząt i kobiet, a także w prace Związku Towarzystw Młodzieży w Prusach Wschodnich. Działała także w Polsko-Katolickim Towarzystwie Szkolnym na Warmię. Krótko prowadziła polskie przedszkole w Gietrzwałdzie, a od 10 kwietnia 1929 r. rozpoczęła nauczanie w polskiej szkole w Chaberkowie. Następnie kierowała w latach 1931–1933 Wydziałem Przedszkoli i Opieki Religijnej Związku Polskich Towarzystw Szkolnych w Niemczech. Wizytowała wtedy polskie przedszkola na terenie Niemiec, była redaktorem odpowiedzialnym „Poradnika Nauczycielskiego”.

Ostatnie lata przed wojną przepracowała jako nauczycielka polskich szkół na Pograniczu (w Złotowie 1933–1935 i w Nowym Kramsku 1935–1939). Została aresztowana na początku września 1939, uwięziona w Ravensbrück, a po zwolnieniu przebywała pod policyjnym nadzorem w rodzinnym Brąswaldzie.

W 1945 roku znalazła zatrudnienie w Wydziale Oświaty przy Pełnomocniku Rządu na Okręg Mazurski, Jakubie Prawinie, nadzorując działalność przedszkoli i sierocińców. Była członkiem Polskiego Komitetu Narodowościowego i Instytutu Mazurskiego. W 1948 roku poślubiła wdowca, Ottona Malewskiego i od tego czasu używała podwójnego nazwiska. W 1950 roku „zachęcono” ją do zwolnienia się z pracy w Kuratorium i przeszła na emeryturę. Nie przestała jednak angażować się w życie publiczne. Uczestniczyła w pracach olsztyńskiej Delegatury Państwowego Instytutu Sztuki, zbierając rodzimy folklor. W 1952 roku została przyjęta do Związku Literatów Polskich (ZLP) i współorganizowała założenie pisma „Słowo na Warmii i Mazurach”, dodatku do „Słowa Powszechnego”. W 1955 rozpoczęła współpracę z Zespołem Pieśni i Tańca „Olsztyn”. Od 1955 roku współtworzyła Olsztyński Oddział ZLP¹³.

Przede wszystkim była jednak poetką. Pierwszy wiersz pt. *Pory roku* opublikowała w „Gazecie Olsztyńskiej” 4 grudnia 1920 r. Na łamach tego pisma ogłaszała później kolejne utwory, głównie wiersze patriotyczne i religijne. Jej twórczość znalazła się także w dwóch przedwojennych antologiach: *Warmia i Mazury* (1927, pod red. Pawła Sowy) i *Nasi poeci* (1935, pod red. Augustyna Steffena).

Po wojnie wydano dwadzieścia pozycji książkowych jej autorstwa, w tym sześć tomików wierszy. Zadebiutowała zbiorem reportaży i szkiców, wspólnie z Wandą Pieńkowską, pt. *Rośnie do słońca* w 1954, następnie opublikowała tomiki wierszy: *Pieśni Warmianki* (1963), *Tym co przybyli* (1965), *Wiersze warmińskie* (1970),

¹³ Maria Zientara-Malewska (1894–1984). *Życie i twórczość, bibliografia*, oprac. J. Kępiśta i in., Olsztyn 1995; *Olsztyńskie biografie literackie 1945–1988*, praca zbiorowa, red. J. Chłosta, Olsztyn 1991, s. 108–112; H. Sawicka, *Maria Zientara-Malewska: zarys monograficzny życia i twórczości*, Olsztyn 1988; J. Chłosta, *Maria Zientara-Malewska, w: 100 wybitnych postaci Warmii i Mazur*, Olsztyn 2018.

Na *warmińską nutę* (1982) i *Dla mego ludu śpiewać chcę* (1983) oraz kilka książek wspomnieniowych i zbiory dla dzieci m.in. *Baśnie znad Łyny* (1970) i *To nie ballada, to prawda!* (1976).

We wspomnieniach dotyczących okresu przed II wojną światową pt. *Śladami twardej drogi* autorka przedstawiła swoje życie od momentu narodzin. O pracy nauczycielki w polskich szkołach tworzonych na terenie Niemiec napisała w dwóch zbiorach: *Płonące krzaki nad Obrą* (1961) i *Złotowszczyzna* (1971).

Po śmierci Marii Zientary-Malewskiej, ukazały się w 1985 *Wspomnienia nauczycielki spod znaku Rodła* oraz w 1988 roku, książka *Wieś nad łąkami*, opracowana przez Hannę Sawicką, a skupiona wokół wspomnień związanych z rodzinną wsią poetki – Brąswaldem. Znajdujemy w niej opis warmińskiego obyczaju, a wśród opisu chaty warmińskiej i różnorodnych zwyczajów, przytoczenia legend, pieśni i przysłów z Brąswaldu i okolic wypowiedzianych w gwarze warmińskiej oraz historię trwania polskiego kościoła i szkoły w Prusach Wschodnich przed 1939 rokiem.

Hanna Sawicka jest także autorką publikacji pt. *Maria Zientara-Malewska. Monografia życia i twórczości*, wydanej w 1981 roku, a uzupełnionej i znacznie poszerzonej, w 1998 roku¹⁴. Do autorów zajmujących się twórczością poetki w latach jej życia należeli m.in.: Władysław Gębik, Władysław Ogrodziński, Klemens Oleksik, Tadeusz Oracki, Henryk Panas, Stefan Połom, Jerzy Sokołowski, Tadeusz Stępowski i Tadeusz Swat.

W 2004 roku Hanna Sawicka i Jan Chłosta opracowali po raz pierwszy *Wiersze wybrane*¹⁵ poetki, prezentujące cały jej zachowany dorobek poetycki. Jak piszą autorzy w *Nocie edytorskiej*: „Źródłem niniejszej edycji są rękopisy oraz pierwodruki, zamieszczone w prasie bądź w wydawnictwach zwartych. Rękopisy sięgają 1920 roku [— —] Wiele liryk, dotąd zachowanych w rękopisach, po raz pierwszy doczekało się druku”¹⁶. Na końcu autorzy umieścili *Kalendarium życia, działalności publicznej i twórczości literackiej Marii Zientary-Malewskiej*, a także bibliografię podmiotową i przedmiotową.

Oprócz tego twórczością poetki zajmowali się w latach 90. XX wieku i później: m.in. Jan Chłosta, Joanna Chłosta-Zielonka, Zbigniew Chojnowski, Joanna Daniluk, Jan Roslan i Hanna Sawicka. Obok wspomnianej Hanny Sawickiej, do najbardziej aktywnych badaczy jej dorobku należy Jan Chłosta, który w 1994 roku zebrał wspomnienia o poetce w tomie *Czytaliśmy sercem*¹⁷, a w 2008 roku dokonał wyboru i opracowania baśni i legend autorstwa poetki w tomie *O różnych kłobukach, skarbach*

¹⁴ H. Sawicka, *Maria Zientara-Malewska. Monografia życia i twórczości*, Olsztyn 1998, s. 7–8.

¹⁵ M. Zientara-Malewska, *Wiersze wybrane*, oprac. H. Sawicka, J. Chłosta, Olsztyn 2004.

¹⁶ *Ibidem*, s. 373.

¹⁷ *Czytaliśmy sercem. Wspomnienia o Marii Zientarze-Malewskiej*, wstęp i opracowanie J. Chłosta, Olsztyn 1994.

*i zaklętych zamkach*¹⁸. Wśród osób pielęgnujących postać poetki, warto także wyróżnić Ewę Zdrojkowska, dziennikarkę Radia Olsztyn, która w swojej pracy dziennikarskiej wielokrotnie nawiązywała do życia i twórczości Zientarówny, a w książce *Literacki atlas Warmii i Mazur*¹⁹ poświęciła jej rozdział, zapraszając do gawędy o miejscach z nią związanych.

W propagowanie wiedzy o poetce angażowała się, zmarła niedawno, jej bratanica Maria Surynowicz (1940–2021). Od czasów powojennych mieszkała z ciotką, pomagając jej w trudach codzienności do ostatniego dnia. Po jej śmierci uczestniczyła we wszystkich możliwych sposobach podtrzymywania o niej pamięci, otwierając uroczystości z nią związane, wygłaszając o niej pogadanki w radiu, relacjonując fakty z jej życia, wspierając w inicjatywach innych, przekazując pamiątki po niej do archiwów i bibliotek.

Maria Zientara-Malewska jest postacią symboliczną dla Warmii. Można o niej mówić w wielu kontekstach: ucząc historii tej ziemi, opowiadając o jej dziedzictwie kulturowym, o tutejszych zwyczajach, tradycji, folklorze, gwarze warmińskiej – nawiązywała do gwary w poezji i prozie, piśmiennictwie. Jej twórczość ma także wiele odsłon: są wśród niej wiersze religijne, pokazujące jej żarliwy katolicyzm, patriotyczno-krajobrazowe, w których pobrzmiewa umiłowanie do ojczyznej ziemi. W twórczości autobiograficznej, we wspomnieniach, poetka pokazuje także drogę zwykłej dziewczyny z wiejskiej chaty, która stała się znaną osobą, działaczką i osobowością.

BRĄSWAŁD JAKO MIEJSCE PAMIĘCI O POETCE

Brąswałd został opisany przez samą Zientarę-Malewską w książce *Wieś nad łąkami*.

„Jak pasma z utkanego przędziwa liczne drogi i ścieżki rozchodzą się z Brąswałdu na wszystkie strony świata [— —]. Spośród barwnego skupiska wsi wyrasta potężna bryła czerwony neogotycki kościół brąswałdzki, sięgający krzyżem w błękit nieba. [— —] Tam gdzie kiedyś były jeziora, znajdują się dziś wspaniałe łąki, dające dużo wonnego siana dla koni i bydła”²⁰.

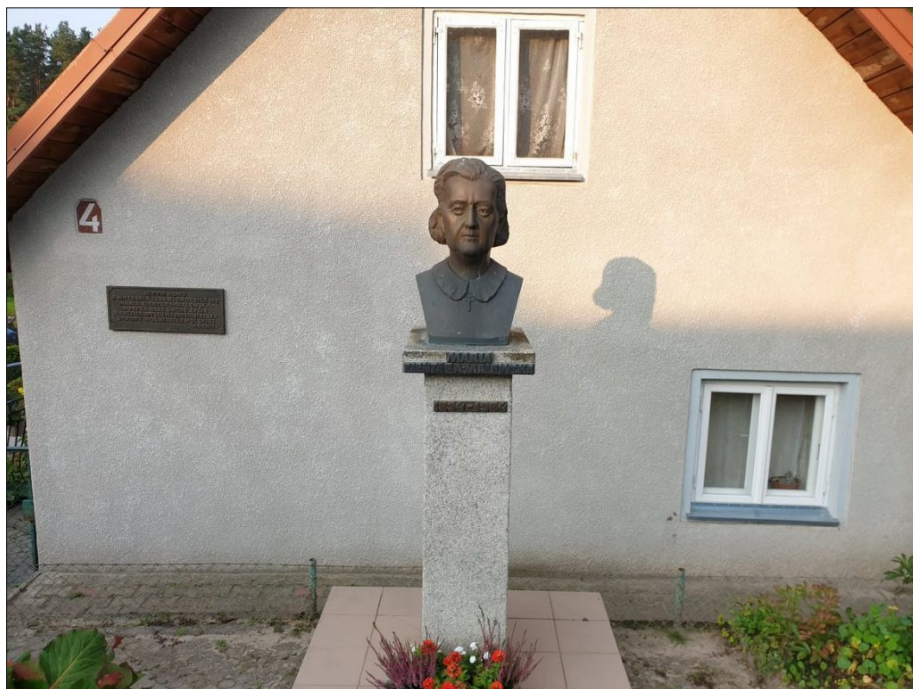
Poetka wyraża zachwyt dla piękna krajobrazu roztaczającego się wokół Brąswałdu, opowiada jego historię od założenia w 1337 roku do czasów jej współczesnych. Przypomina, że miejsce urodzenia i atmosfera z nim związana ukształtowały jej drogę życiową.

Wspomniany wcześniej ks. Walenty Barczewski, folklorysta, działacz ludowy, poseł do Sejmu Prowincjonalnego w Królewcu w latach 1921–1928, który był

¹⁸ M. Zientara-Malewska, *O różnych kłobukach, skarbach i zaklętych zamkach*, wyb. i oprac. J. Chłosta, ilustr. M. Śrutkowska-Felińska, Olsztyn 2008 (II wyd. Olsztyn 2014).

¹⁹ E. Zdrojkowska, *Literacki atlas Warmii i Mazur*, Olsztyn 2020.

²⁰ M. Zientara-Malewska, *Wieś nad łąkami*, przedmowa, oprac. H. Sawicka, Olsztyn 1988, s. 22–23.

Dom urodzenia Marii Zientary-Malewskiej, źródło: <https://szlakswietejwarmii.pl/braswald/>

proboszczem w Brąswaldzie przez 34 lata i przyczynił się do ukończenia budowy nowego kościoła we wsi, wpłynął na jej wykształcenie i ukształtował poglądy²¹:

Ksiądz Barczewski pozostawił po sobie nie tylko pomnik [mowa o kościele – przyp. aut.], ale także wdzięczną pamięć w sercach tych, których uczył kochać polskość. A uczył poprzez polskie kazania w kościele i prowadzoną naukę w murach plebanii, gdzie młodzież zdobywała umiejętności czytania i pisania po polsku, poznawała ojczyzną historię, geografję i literaturę²².

Mimo wielu przeciwności ze strony władz niemieckich od kwietnia 1931 roku działała w Brąswaldzie polska szkoła, której kierownictwo objął Wojciech Gromadecki. Kolejnymi nauczycielami byli: w latach 1934–1935 Adam Kołodziej, a po jego

²¹ Ksiądz Walenty Barczewski (1856–1928), działacz narodowy, historyk, folklorysta jest autorem etnograficznych prac *Kiermaszy na Warmii i Geografia polskiej Warmii*, napisał także *Piśmiennictwo polskie na Warmii w XIX i XX stuleciu*. Współredagował „Nowiny Warmińskie” i „Warmiaka” i współpracował z „Pielgrzymem”, i „Gazetą Olsztyńską”. Więcej zob. J. Chłosta, *Niezwykły proboszcz z Brąswaldu*, Olsztyn 2015; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Olsztyn 1983.

²² M. Zientara-Malewska, *Wieś nad łąkami...*, s. 130.

Izba Pamięci Marii Zientary-Malewskiej w Brąswaldzie, źródło: <https://kulturawarminska.pl/miejsca/izba-pamieci-marii-zientary-malewskiej-w-braswaldzie/>

aresztowaniu do grudnia 1938 roku, tj. do momentu zamknięcia szkoły – Józef Tomke. W tej miejscowości utworzono także oddział Związku Polaków w Niemczech, w którego działania włączyli się ojciec i brat Zientarówny. W Brąswaldzie, przed domem, w którym się urodziła się poetka, znajdują się jej pomnik i pamiątkowa tablica.

Dla uczczenia pamięci o poetce w Brąswaldzie utworzono Izbę Pamięci Marii Zientary-Malewskiej, prowadzoną przez Fundację Prymus, pozarządową organizację non-profit. Izba znajduje się w budynku dawnej szkoły, z początku XX wieku, z czerwonej cegły, przywołującej czasy międzywojnia. Od powojnia do 1994 roku szkoła funkcjonowała jako polska placówka edukacyjna. Oprócz Izby Pamięci w budynku znajduje się także część konferencyjna, na piętrze odbywają się konferencje.

Najważniejsze fakty z jej życia, począwszy od urodzin, poprzez działalność poetycką i redaktorską w przedwojennej „Gazecie Olsztyńskiej”, po czasy powojenne, prezentują w Izbie Pamięci fotoobrazy. Znajdują się tam również rękopisy pism poetki i inne pamiątki. Izba wyposażona jest w przedmioty i sprzęty z czasów międzywojnia. Są tam także ręcznie tkane na krosnach chodniki, które dawniej zdobiły podłogi warmińskich chat. Na zewnątrz, na ścianie budynku umiejscowiona jest tablica przypominająca, że w latach 1931–1938 w Brąswaldzie istniała polska szkoła. Poza datą,

znajdują się na niej również nazwiska uczących w niej polskich nauczycieli²³. Rolę przewodnika i kustosza izby pełni Kazimierz Kisielew, który na co dzień jest nauczycielem języka polskiego w Bukwałdzie i redaktorem naczelnym "Gazety Dywickiej".

W świetlicy w Brąswaldzie odbywa się ponadto od lat 90. XX wieku Konkurs Recytatorski im. Marii Zientary-Malewskiej. Biorą w nim udział dzieci i młodzież z całego województwa warmińsko-mazurskiego. Organizatorem konkursu od wielu lat jest Fundacja Prymus działająca we współpracy z GOK Dywity i Sołectwem Brąswałd. Finansowo wspiera go gmina Dywity.

W konkursie biorą udział uczniowie szkół z Olsztyna, Dywit, Spręcowa, Tułówek, Bukwałdu, Frączek, Słupów, Barczewa, Rusi, Barcikowa, Łęgajn, Wrzesiny, Olsztynka, Sząbruka i Jonkowa, recytując wiersze nie tylko Marii Zientary-Malewskiej, ale także innych autorów z regionu.

Z inicjatywy Fundacji Prymus, w 100 rocznicę urodzin poetki – 4 września 1994 r. – został zaprojektowany i wyznakowany, następnie uroczystie przekazany do użytkowania, Szlak im. Marii Zientary-Malewskiej. Odzwierciedla on trasę wędrówek Marii Zientary-Malewskiej, która z rodzinnego Brąswałdu chodziła do Likus, miejsca zamieszkania jej dziadków. Szlak łączy następujące punkty: Olsztyn – Likusy, ul. Bałtycka, dom M. Zientary – Malewskiej, ul. Żbicza – jez. Tyrsko – jez. Redykajny – Wieś Redykajny – skrzyżowanie dróg leśnych – skrzyżowanie dróg, kolonia – jez. Karaśnik – Brąswałd²⁴

Szlak rozpoczyna się przy ul. Bałtyckiej na terenie Likus, stamtąd prowadzi ku ul. Żbiczej, a następnie zmierza brzegami jeziora Tyrsko i jeziora Redykajny. Po około 5 km dociera do wsi Redykajny. Dalsza część szlaku to głównie leśne drogi oraz brzegi jeziora Karaśnik. Dwa kilometry za jeziorem szlak dociera do Brąswałdu – miejscowości urodzin poetki, gdzie zobaczyć można m.in. jej dom rodzinny²⁵. Na szlaku organizowane są rajdy i wycieczki edukacyjne, propagujące wiedzę o poetce i regionie.

SZKOŁY IMIENIA POETKI

Poetka stała się patronką kilku szkół w regionie Warmii i Mazur. Szkole Podstawowej nr 3 w Kętrzynie, powstałej w 1959 roku, imię patronki nadano 2 października 1986 roku. Uroczystość tę zaszczyciły bratanice Marii Zientary-Malewskiej, które dokonały odsłonięcia tablicy pamiątkowej. Od tego czasu podczas uroczystości szkolnych rozbrzmiewa *Pieśń szkoły*, do której słowa ułożyła tutejsza nauczycielka Stefania Sobasz, a muzykę stworzył Kazimierz Mężżyński, a w niej pobrzmiwa fragment poświęcony patronce:

²³ <https://kulturawarminska.pl/miejsca/izba-pamieci-marii-zientary-malewskiej-w-braswaldzie/#>

²⁴ <http://www.szlaki.mazury.pl/Olsztyn-Likusy-ul-Baltycka-dom-M-Zientary-Malew.../szlak-20>

²⁵ A. Andrusikiewicz, *Na brąswaldzkim szlaku*, „Słowo” 1995, nr 176, s. 8.

*[...] O polskość tej ziemi, walczyła przez lata,
 Maria Zientara – Malewska.
 Wierzyła w każdego mądrego Polaka
 i w siłę ojczyźnej swej mowy [...]*²⁶.

W 16. rocznicę śmierci poetki, 2 października 1990 roku, Kuratorium Oświaty i Wychowania w Olsztynie nadało imię Marii Zientary-Malewskiej Szkole Podstawowej Nr 30 w Olsztynie. Szkoła powstała jako pomnik poświęcony warmińskiej poetce. Zbudowano ją i wyposażono dzięki ofiarności społeczeństwa zamieszkującego województwo warmińsko-mazurskie. W jednej z sal znajdują się, przekazane przez Marię Surynowicz, pamiątki związane z życiem i twórczością patronki. Co roku we wrześniu organizowany jest w szkole Tydzień Patronki. Jak czytamy na stronie internetowej:

uczniowie poznają biografię Pani Marii, Jej wiersze, baśnie, legendy. Wykonują do materiałów przygotowanych przez nauczycieli rysunki, kolaże. Potem przed społecznością szkolną prezentują swoje prace, czytają utwory, opowiadają o patronce, zwyczajach panujących na Warmii, gdy żyła Maria Zientara-Malewska. Dzięki temu postać patronki staje się bliższa uczniom. Bardziej przemawia do nich słowo pisane poetki, gdy towarzyszy temu zabawa i twórcze działanie. W Tygodniu Patronki organizowane są również wyjazdy do Brąswałdu, miejsca urodzenia Marii Zientary-Malewskiej, by uczcić Jej pamięć, obejrzeć dom, w którym urodziła się poetka, zwiedzić piękny kościół z niezwykłymi malowidłami i witrażami. W ten sposób uczniowie poznają historię Warmii, podziwiają uroki tej ziemi, a przede wszystkim oddają hołd Marii Zientarze-Malewskiej²⁷.

Można tam także znaleźć informacje o jej życiu i twórczości. Są tu także bibliografia jej twórczości i zdjęcia rodzinne. Szkoła umieściła jej imię w refrenie swojego hymnu:

*Na ratuszu zegar bije,
 Głosząc chwałę Warmii milej.
 Patrzy na to z łezką w oku
 Pani Maria gdzieś z obłoków
 Ojców mowa, ojców wiara
 Płomień w sercach nam rozpala,*

²⁶ <https://sp3ketrzyn1.edupage.org/a/piesn-szkoly>.

²⁷ <https://sp30.olsztyn.eu/index.php/o-naszej-szkole/>.

*A gdy serca są gorące,
To panuje wszędzie słońce*²⁸.

Placówka organizuje okazjonalne konkursy recytatorskie i plastyczne poświęcone poetce²⁹.

Szkoła Podstawowa w Barcikowie przyjęła na swoją patronkę Marię Zientarę-Malewską w 1999 roku. Kandydatura została wyłoniona przez uczniów starszych klas w wyniku propozycji złożonych w wypracowaniu *Wybierz postać na patrona szkoły i uzasadnij swoją odpowiedź*. Spośród wielu uczniów wybrali postać Marii Zientary-Malewskiej. Swoją decyzję uzasadnili tym, że poetka pochodziła z terenu Warmii, wywodziła się ze środowiska wiejskiego i nieobcy jej był los dzieci. Jej postać stała się szczególnie bliska i zrozumiała, przez co zyskała wśród nich duże grono przyjaciół. Uchwała w tej sprawie została podjęta na posiedzeniu Rady Miejskiej w Dobrym Mieście 24 czerwca 1999 roku, a uroczystość nadania odbyła się dzień później 25 czerwca. W szkole w owym czasie zgromadzono także sporo eksponatów i przedmiotów używanych dawniej przez tutajszkich mieszkańców i stworzono „Izbę warmińską”. Co roku przeprowadzany jest tu konkurs opowiadania legend warmińskich „Barstukowe gadanie”³⁰.

Patronką Szkoły Podstawowej z Oddziałami Dwujęzycznymi w Dywitach stała się Maria Zientara-Malewska w roku 2018. Zmiana patrona szkoły podstawowej nastąpiła w wyniku wdrażanej od 1 września 2017 roku reformy edukacji. W związku z tym, że w funkcjonującym dotychczas Zespole Szkół w Dywitach każda ze szkół wchodzących w jego skład posiadała patrona (w szkole podstawowej była nim „Gazeta Olsztyńska”, a w gimnazjum Maria Zientara-Malewska), prawo oświatowe wskazało na możliwość dokonania wyboru patrona spośród funkcjonujących. W maju 2017 roku, z inicjatywy rady rodziców, przeprowadzone zostało głosowanie na patrona (wśród uczniów, nauczycieli i rodziców szkoły) i znaczącą większością głosów wybrano Marię Zientarę-Malewską jako nowego patrona ośmioletniej szkoły podstawowej. Do wniosku społeczności szkolnej przychyliła się dnia 23 lutego 2018 roku Rada Gminy Dywity, co zostało potwierdzone stosowną uchwałą³¹.

TABLICA PAMIĄTKOWA W OLSZTYNIE

W październiku 2009 roku z okazji 25. rocznicy śmierci poetki i obchodów 80-lecia szkolnictwa polskiego na Warmii, postanowiono uczcić pamięć o niej tablicą,

²⁸ Szkoła Podstawowa nr 30 im. Marii Zientary-Malewskiej w Olsztynie, <https://sp30.olsztyn.eu/index.php/patronka/> [dostęp: 25.06.2023].

²⁹ J. Majewska, *Ocalmy od zapomnienia*, „Kajet” 2015, nr 4 (108), s. 11.

³⁰ <https://spbarcikowo.stronyzklasa.pl/nadanie-imienia,34.pl>.

³¹ M. Grzegorzcyk, *Szkoła Podstawowa w Dywitach będzie nosić imię Marii Zientary-Malewskiej*, „Gazeta Dywicka” 2018, nr 1, s. 14.

Tablica pamiątkowa przy ulicy Marii Zientary-Malewskiej w Olsztynie, źródło: <https://zabytki.olsztyn.eu/rzezby-pomniki-tablice-i-kamienie-pamiatkowe/tablice/tablica-pamiatkowa-marii-zientary-malewskiej-ul-m-zientary-malewskiej.html>

umieszczoną na fasadzie secesyjnej kamienicy nr 3 przy obecnej ul. Marii Zientary-Malewskiej, na osiedlu Zatorze, gdzie pisarka mieszkała w latach 1949–1981. Powołano społeczną grupę inicjatywną, w której znaleźli się pomysłodawcy upamiętnienia warmińskiej poetki, w tym bratanica Zientary-Malewskiej, Maria Surynowicz, Elżbieta Fabisiak oraz historyk Jan Chłosta, a także instytucje: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Oddział Związku Literatów Polskich w Olsztynie, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego oraz szkoły noszące imię poetki. Fundusze na wykonanie zebrano, sprzedając specjalne cegielki o nominale 10 zł. Inicjatywę można było zrealizować także dzięki dotacji władz miasta. Patronat honorowy nad uczczeniem pamięci poetki objął prezydent Olsztyna, Piotr Grzymowicz.

Tablica wykonana z brązu, przedstawiająca portret Marii Zientary-Malewskiej i zawierająca fragment jej utworu pt. *Pieśń Warmianki*, której projektantką jest Sara Szerszunowicz, była uczennica Państwowego Liceum Plastycznego im. Erica Mendelshona w Olsztynie, a następnie studentka ochrony dóbr kultury na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, została odsłonięta 3 września 2010 r. W uroczystości udział wzięli: Maria Surynowicz, przedstawiciele władz miasta, starostwa i duchowieństwa, delegacje szkół, dzieci z Przedszkola „Szesnastka” oraz mieszkańcy Olsztyna³².

WSPÓŁCZESNE MIEJSCA WIEDZY O POETCE

Naturalnym miejscem gromadzenia wiedzy o poetce są zasoby olsztyńskich bibliotek. Najbogatsze zbiory, obejmujące autografy, korespondencję, maszynopisy wszelkich tekstów jej autorstwa, można pozyskać w Bibliotece Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Źródłem wiedzy o poetce jest także *Bibliografia Warmii i Mazur z lat 1945–2022* znajdująca się w katalogu Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie.

W propagowaniu twórczości Marii Zientary-Malewskiej uczestniczy Polskie Radio Olsztyn. Aktualnie na stronie internetowej dostępnych jest osiem podcastów, dotyczących jej życia, twórczości i sposobów upamiętniania z lat 1995–2022³³. Ich autorami są Ewa Zdrojkowska, Joanna Ostrouch-Kamińska, Anna Kulik, Mariusz Borsiak i Mirosław Sochacki. W siedzibie radia można także dotrzeć do innych materiałów archiwalnych, m.in. wywiadów, których udzielała.

Zientara-Malewska stała się także bohaterką filmów. Jeszcze w 1983 roku, powstał biograficzny film, w reżyserii Edwarda Sulikowskiego, pt. *Śladami twardej drogi*, tytułem nawiązujący do jej wspomnień, pokazujący życie, twórczość i działalność poetki. Premiera filmu miała miejsce 18 listopada 1983 r. w olsztyńskim Domu Polskim w Olsztynie, a poetka wzięła w niej udział³⁴.

W 2010 roku z inicjatywy gminy Dywity powstał filmowy dokument, składający się z trzech części, w którym o życiu poetki opowiada jej bratanica, Maria Surynowicz³⁵.

Z kolei w 2016 roku dziennikarka „Gazety Olsztyńskiej”, Beata Brokowska, na podstawie własnego scenariusza stworzyła film o Zientarze-Malewskiej z serii *Znani z Warmii: wczoraj i dziś – Maria Zientara-Malewska wg projektu realizowanego przez*

³² Więcej – zob. J. Chłosta, *Tablica na cześć warmińskiej poetki*, „Posłaniec Warmiński” 2010, nr 3–4, s. 67; E. Mażgal, *Poetka, która promieniowała radością*, „Gazeta Olsztyńska” 2010, nr 208, s. 2; http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Tablica_Marii_Zientary-Malewskiej_w_Olsztynie.

³³ Audycje są dostępne w Archiwum Radia Olsztyn: <https://archiwum.radioolsztyn.pl/search?term=Zientara-malewska>.

³⁴ K. Lenkiewicz, *Wierna swej „Twardej drodze”*, „Warmia i Mazury” 1984, nr 1.

³⁵ Trzy części filmu dostępne są na Youtube: Maria Zientara-Malewska Cześć 1 <https://www.youtube.com/watch?v=td5E24DsJvg>, Maria Zientara-Malewska Cześć 2 <https://www.youtube.com/watch?v=RMokKMT6ojM>, Maria Zientara-Malewska Cześć 3 <https://www.youtube.com/watch?v=Pt5um2d9JW4>.

Fundację Instytutu Badań i Edukacji Społecznej przy współpracy z GO TV, współfinansowanego przez samorząd Olsztyna³⁶.

Do osoby i twórczości Marii Zientary-Malewskiej powraca się przy różnych okazjach. Od 2013 roku widzowie Olsztyńskiego Teatru Lalek mogli oglądać premierę spektaklu pt. *Na Warmii... dawno*, dawno temu opartego na trzech baśniach Marii Zientary-Malewskiej, w reżyserii Zbigniewa Głowackiego i w wykonaniu Hanny Banasiak, Jagny Polakowskiej i Romana Wołosika. Baśnie opowiadają o jeziorze Łansik (Linowskie), o jeziorze Skanda, oraz o jeziorze Karaśnik. Przedstawienie weszło na stałe do repertuaru teatru. Jak można przeczytać na stronie teatru:

Ich akcja [baśni – przyp. autora] rozgrywa się nie za siedmioma górami, nie za siedmioma rzekami, ale blisko nas, w bardzo konkretnych miejscach, nad konkretnymi warmińskimi jeziorami. Jest to sceniczna podróż, mająca swe źródła w uteatralnionej zabawie dziecka i zapomnianej już sztuce opowiadania. Tworzywem naszej scenicznej opowieści są barwne i przejmujące fabuły. Formy lalkowe nawiązują do dziecięcych zabawek³⁷.

W gminie Dywity, w której leży Brąswałd, rodzinna wieś poetki, w ramach cyklicznego projektu dla młodzieży, pt. „Cyfrowy Świat na Sztaludze”, pod opieką Arkadiusza Dziczka, w latach 2015–2016, odbyły się warsztaty „Szlakiem legend Marii Zientary-Malewskiej”. Uczestnicy projektu po zapoznaniu się z miejscami i miejscowościami wymienionymi w legendach autorki, lokalizowali je na mapie. Następnie, na podstawie zdjęć wykonanych dronem, namalowano mapę, przedstawiającą miejsca, o których autorka pisała legendy. Wykonano też prezentację multimedialną i reportaż *O Marii Zientarze-Malewskiej*³⁸.

Na 123. urodziny Marii Zientary-Malewskiej 16 września 2017 roku odbyły się warsztaty „Mali Bajarze”, zainspirowane twórczością Marii Zientary Malewskiej, a organizowanych przez Szkołę Podstawową Nr 13 w Olsztynie, Miejski Ośrodek Kultury i Hufiec Warmiński ZHP im. Ryszarda Knosafy. Przez całe wakacje dzieci uczyły się

³⁶ Film jest dostępny na Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ynjBWYfmB04>. Cały projekt obejmował realizację siedmiu filmów, pokazujących dzieje Warmii przez prezentację ważnych ludzi tu mieszkających: Mikołaja Kopernika, Ignacego Krasickiego, Seweryna Pieniężnego, Marii Zientary-Malewskiej, Feliksa Nowowiejskiego, Ericha Mendelsohna. Ostatni film opowiadał o 550. rocznicy przyłączenia Warmii do Polski. Wspólnym elementem filmów jest muzyka Feliksa Nowowiejskiego, między innymi w wykonaniu orkiestry Filharmonii Warmińsko-Mazurskiej, więcej – zob. <https://gazetaolsztynska.pl/404435,Warmia-Maria-Zientara-Malewska-nauczycielka-i-poetka.html>.

³⁷ <https://teatrlalek.olsztyn.pl/spektakl/na-warmii-dawno-dawno-temu/17> Spektakl zaprezentowany podczas Międzynarodowego Festiwalu Teatrów Lalek (PiF) w Zagrzebiu (Chorwacja) 14.09.2013 zdobył dwie prestiżowe nagrody: pierwszą za najlepszą animację dla zespołu OTL i drugą za lalki dla Ireneusza Salwy.

³⁸ Efekt pracy młodzieży został zaprezentowany podczas uroczystego podsumowania projektu, które odbyło się w Izbie Pamięci Marii Zientary-Malewskiej w Brąswałdzie – zob. Mery, *Śladami legend Marii Zientary-Malewskiej*, „Gazeta Dywicka” 2015, nr 5, s. 3.

Karta pocztowa wydana w 125-lecie urodzin Marii Zientary-Malewskiej, źródło: <https://sdpolsztynpl.wordpress.com/2019/09/04/125-rocznica-urodzin-marii-zientary-malewskiej/>

aktorstwa, śpiewu i przede wszystkim opowiadania historii oraz wymyślenia niezwykłych postaci zamieszkujących olsztyńskie Zatorze³⁹.

Z kolei okazji kolejnej rocznicy urodzin warmińskiej poetki Stowarzyszenie Sympatyków Filatelii Maltańskiej we współpracy z Towarzystwem Naukowym im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Ośrodkiem Debaty Międzynarodowej w Olsztynie i Warmińsko-Mazurskim Oddziałem Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich (SDP) w 2019 roku wydało specjalną kartkę pocztową, znaczek z wizerunkiem Marii Zientary-Malewskiej oraz stempel okolicznościowy.

We wrześniu 2021 roku, w rocznicę urodzin poetki na stronie Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie zaprezentowano galerię zdjęć ze zbiorów Archiwum Muzeum⁴⁰.

Jak widać na podstawie licznych przykładów, w upamiętnianie wiedzy o Marii Zientarze-Malewskiej włączają się zarówno instytucje samorządowe i pozarządowe, kulturalne i oświatowe, jak i pojedyncze osoby. Audycje radiowe i filmy oświatowe

³⁹ E. Mazgal, *Urodziny dzielnej poetki*, „Gazeta Olsztyńska” 2017, nr 215, dodatek „Tydzień w Olsztynie i Powiecie”, nr 37, s. 20.

⁴⁰ <https://muzeum.olsztyn.pl/5818,maria-zientara-malewska.html>.

stanowią dodatkowe wsparcie⁴¹. Odbiorcami tych działań są młodzi i starzy mieszkańcy regionu, dla których organizowane są rajdy, konkursy czy warsztaty. To oni odwiedzają najczęściej Izbę Pamięci w Brąswaldzie. Jeśli w tym procesie aktywnie uczestniczyć będą nauczyciele i wychowawcy, angażując uczniów, dopóty można być spokojnym, że pozostanie istotną częścią regionalnej edukacji. Ważne jednak, aby przy okazji wszelkich inicjatyw sięgać do spuścizny materialnej, jaką stanowią utwory poetki i opracowania jej twórczości. Tylko wtedy będzie miała szansę na realizację koncepcja wspomnianego na początku rozważań Pierra Nory.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Achremczyk S., *Historia Warmii i Mazur*, t. 2, Olsztyn 2011.
- Assmann A., *Pamięć miejsc – autentyzm i upamiętnianie*, tłum. Justyna Górny, w: A. Assmann, *Między historią a pamięcią. Antologia*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Warszawa 2013.
- Burszta W. J., *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004.
- Chłosta J., *Debiutanckie wiersze Marii Zientary-Malewskiej*, „Prace Literaturoznawcze” 2014, nr 2.
- *Maria Zientara-Malewska*, w: *100 wybitnych postaci Warmii i Mazur*, Olsztyn 2018.
- *Niezwykły proboszcz z Brąswaldu*, Olsztyn 2015.
- Czytaliśmy sercem. Wspomnienia o Marii Zientarze-Malewskiej*, wstęp i opracowanie J. Chłosta, Olsztyn 1994.
- Daniluk J., *Wizerunek działaczek ruchu polskiego w twórczości Marii Zientary-Malewskiej*, „Echa Przeszłości” 2021, nr 22/1.
- Geertz C., *Historia i antropologia*, przeł. S. Sikora, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty” 1997 nr 1–2.
- Kędziora Alicja, *Miejsca pamięci w zarządzaniu pamięcią o artyście*, „Zarządzanie w Kulturze” 2012, nr 13, z. 2.
- Kunce A., *Tożsamość i postmodernizm*, Warszawa 2003.
- Laniec D.J., *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki*, Olsztyn 1978.
- Majewska J., *Ocalmy od zapomnienia*, „Kajet” 2015, nr 4 (108).
- Maria Zientara-Malewska (1894–1984). Życie i twórczość, bibliografia*, oprac. J. Kępiśta i in., Olsztyn 1995.
- Melosik Z., Szkudlarek T., *Kultura, tożsamość i edukacja – migotanie znaczeń*, Kraków 2010.
- Olsztyńskie biografie literackie 1945–1988*, praca zbiorowa, red. J. Chłosta, Olsztyn 1991.
- Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina, wybór dokumentów 1945 r.*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1996.
- Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Olsztyn 1983.
- Sakson A., *Współczesne zróżnicowania etniczno-regionalne na Warmii i Mazurach*, w: *Polskość i symbioza kultur w integrującej się Europie*, pod red. J. Damrosza, Ciechanów 2000.
- Sawicka H., *Maria Zientara-Malewska. Monografia życia i twórczości*, Olsztyn 1998.
- *Maria Zientara-Malewska: zarys monograficzny życia i twórczości*, Olsztyn 1988.
- Szpociński A., *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4.
- Warmiacy i Mazurzy w PRL, wybór dokumentów. Rok 1945*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1994.
- Zdrojkowska E., *Literacki atlas Warmii i Mazur*, Olsztyn 2020.
- Zientara-Malewska M., *O różnych kłobukach, skarbach i zaklętych zamkach*, wyb. i oprac. J. Chłosta, ilustr. M. Śrutkowska-Felińska, Olsztyn 2008 (II wyd. Olsztyn 2014).
- *Wiersze wybrane*, oprac. H. Sawicka, J. Chłosta, Olsztyn 2004.
- *Wieś nad łąkami*, przedmowa, oprac. H. Sawicka, Olsztyn 1988.

⁴¹ W 2016 roku pojawił się pomysł stworzenia pomnika poetki w Parku Centralnym lub w okolicach olsztyńskiego zamku. O inicjatywie artystki Vanessy Kurmin, która wcześniej poświęciła Zientarze-Malewskiej serię obrazów, pisała „Gazeta Olsztyńska” w styczniu tego roku. Aprobatorywnie wypowiadali się wówczas prof. Zbigniew Chojnowski i dr Jan Chłosta, badacze piśmiennictwa Warmii i Mazur. Pomnik nie powstał do tej pory, choć autorka pomysłu skierowała już wtedy prośbę o zgodę do Urzędu Miasta (E. Zdanczewicz-Pękala, *Usiądziemy na ławeczce obok znanej warmińskiej poetki?*, „Gazeta Olsztyńska” 2016, nr 16, s. 6).

Prasa

„Gazeta Dywicka”

- 2015, nr 5.
- 2018, nr 1.

„Gazeta Olsztyńska”

- 2010, nr 208.
- 2016, nr 16.
- 2017, nr 215.

„Posłaniec Warmiński”

- 2010, nr 3–4.

„Słowo”

- 1995, nr 176

„Warmia i Mazury”

- 1984, nr 1.

Źródła internetowe

<https://gazetaolsztyńska.pl/404435,Warmia-Maria-Zientara-Malewska-nauczycielka-i-poetka.html> (dostęp: 30.06.2023).

Archiwum Radia Olsztyn: <https://archiwum.radioolsztyn.pl/search?term=Zientara-malewska> (dostęp: 4.07.2023).

http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Tablica_Marii_Zientary-Malewskiej_w_Olsztynie (dostęp: 25.06.2023).

<http://www.szlaki.mazury.pl/Olsztyn-Likusy-ul-Baltycka-dom-M-Zientary-Malew.../szlak-20> (dostęp: 29.06.2023).

<https://kulturawarmińska.pl/miejsca/izba-pamieci-marii-zientary-malewskiej-w-braswaldzie/#> (dostęp: 27.06.2023).

<https://muzeum.olsztyn.pl/5818,maria-zientara-malewska.html> (dostęp: 7.07.2023).

<https://sp30.olsztyn.eu/index.php/o-naszej-szkole/> (dostęp: 25.06.2023).

<https://sp3ketrzyn1.edupage.org/a/piesn-szkoly> (dostęp: 25.06.2023).

<https://spbarcikowo.stronzyklasa.pl/nadanie-imienia,34.pl> (dostęp: 25.06.2023).

<https://teatrlalek.olsztyn.pl/spektakl/na-warmii-dawno-dawno-temu/17> (dostęp: 5.07.2023).

Maria Zientara-Malewska, część 1 <https://www.youtube.com/watch?v=td5E24Dsjvg>, (dostęp: 4.07.2023).

Maria Zientara-Malewska, część 2 <https://www.youtube.com/watch?v=RMokKMT6ojM>, (dostęp: 4.07.2023).

Maria Zientara-Malewska, część 3 <https://www.youtube.com/watch?v=Pt5um2d9JW4> (dostęp: 4.07.2023).

Szkoła Podstawowa nr 30 im. Marii Zientary-Malewskiej w Olsztynie, <https://sp30.olsztyn.eu/index.php/patronka/> (dostęp: 25.06.2023).

Znani z Warmii: wczoraj i dziś – Maria Zientara-Malewska <https://www.youtube.com/watch?v=yjBWyfmB04>. (dostęp: 4.07.2023).

Jacek Stachowicz

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

jacek_stachowicz@sggw.edu.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7732-5426>

Nadzór nad szkołami i jego instrumenty w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej

Supervision over schools and its instruments in the operation of the Commission of National Education

Die Schulaufsicht und ihre Instrumente während der Zeit der Nationalen Bildungskommission

Słowa kluczowe: szkoła, Komisja Edukacji Narodowej, nadzór administracyjny i pedagogiczny, wizytacje generalne, historia oświaty

Keywords: school, Commission of National Education, administrative and pedagogical supervision, general visits, history of education

Schlüsselwörter: Schule, Kommission für das nationale Bildungswesen, administrative und pädagogische Aufsicht, allgemeine Visitationen, Geschichte des Bildungswesens

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą przedstawienia fenomenu Komisji Edukacji Narodowej i jej dzieła reformy oświaty przez pryzmat nadzoru i kontroli nad szkołami. Nadzór administracyjny i pedagogiczny oraz kontrola stanowiły istotny aspekt funkcjonowania stworzonego przez KEN systemu szkolnego. Nadzór nad szkołami był hierarchiczny – wyższe szczeble kształcenia nadzorowały szkoły ze szczebla niższego. Najistotniejszym instrumentem nadzoru sprawowanego przez Szkoły Głównie w imieniu KEN wobec szkół były coroczne wizytacje generalne, które przeprowadzali profesorowie Szkół Głównych, także zaufani rektorzy wydziałów. Dopelnieniem wizytacji generalnych i drugim instrumentem sprawowanego przez Szkoły Głównie nadzoru, były sprawozdania z działalności dydaktycznej i nadzorczej, przesyłane przynajmniej co pół roku przez szkoły wydziałowe oraz podwydziałowe. Artykuł odpowiada na pytanie: co stanowi potwierdzenie wysokiej skuteczności i efektywności nadzoru i kontroli nad szkołami w okresie działalności KEN?

ABSTRACT

The article attempts to present the phenomenon of the Commission of National Education (Pol. Komisja Edukacji Narodowej, KEN) and its work on education reform through the prism of supervision and control over schools. Administrative and pedagogical supervision and control were an important aspect of the functioning of the school system created by KEN. Their supervision was hierarchical – higher levels of education monitored schools at lower levels. The most important instrument of supervision exercised by the Main Schools on behalf of the Commission of National Education towards schools were annual general visits carried out by professors of the Main Schools, including trusted faculty rectors. To complement the general visits and employ the second instrument of supervision exercised by the Main Schools, reports on teaching and supervisory activities were sent at least every six months by faculty and sub-faculty schools. The article answers the question of what confirms the high effectiveness and efficiency of supervision and control over schools during the period of KEN activity.

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Artikel ist ein Versuch, das Phänomen der Nationalen Bildungskommission (pl. KEN) und ihre Arbeit der Bildungsreform durch die Brille der Schulaufsicht und -kontrolle zu betrachten. Die administrative und pädagogische Aufsicht und Kontrolle waren ein wichtiger Aspekt für das Funktionieren des vom KEN geschaffenen Schulsystems. Die Aufsicht über die Schulen war hierarchisch - höhere Bildungsebenen beaufsichtigten die Schulen der unteren Ebenen. Das wichtigste Aufsichtsinstrument, das die Hauptschulen im Namen des KEN gegenüber den Schulen ausübten, waren die jährlichen allgemeinen Besuche, die von den Professoren der Hauptschulen, die auch Vertrauensdozenten der Fakultäten waren, durchgeführt wurden. Eine Ergänzung zu den allgemeinen Besuchen und das zweite Aufsichtsinstrument der Hauptschulen waren Berichte über die Lehr- und Aufsichtstätigkeit, die mindestens alle sechs Monate von Fakultäts- und Unterfakultätschulen verschickt wurden. Der Artikel beantwortet die Frage: Welche Belege gibt es für die hohe Effektivität und Effizienz der Aufsicht und Kontrolle von Schulen während der Zeit des KEN?

WSTĘP

„Komisja nad Edukacją Młodzi Szlacheckiej Dozór Mająca”, czyli Komisja Edukacji Narodowej utworzona 14 października 1773 r. jako pierwsze w świecie ministerstwo oświaty lub „magistratura szkolna”, zbudowała jednolity system kształcenia w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. System szkolny oparty był na podziale terytorialnym kraju na tzw. wydziały szkolne i miał trzy poziomy: najniższy – elementarny, który tworzyły szkoły parafialne; średni, na który składały się szkoły podwydziałowe i wydziałowe oraz wyższy, obejmujący uniwersytety, zwane szkołami głównymi. Komisja Edukacji Narodowej zależna była jedynie od króla i od Sejmu, sprawowała nadzór nad systemem szkolnym, zarządzała też znacznym majątkiem, głównie pochodzącym z kasaty zakonu jezuitów¹. Nadzór nad systemem szkolnym był hierarchiczny – wyższe szczeble kształcenia nadzorowały szkoły należące do szczebla niższego. Będące na szczycie systemu kształcenia Szkoły Główne, podlegały bezpośrednio Komisji.

¹ K. Bartnicka, K. Dormus, A. Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794*, cz. 1: *O Komisji – wprowadzenie*; cz. 2: *Wybór tekstów źródłowych*, Warszawa 2018, s. 19.

Prezentowany tekst został wygłoszony jako referat podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z udziałem gości zagranicznych pt. „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo”, zorganizowanej w Olsztynie w dniach 16–17 października 2023 r.

SYSTEM SZKOLNY W OKRESIE FUNKCJONOWANIA KEN

Wymiar organizacyjno-strukturalny oświaty, który określamy jako ustrój bądź system szkolny jest – obok poziomu kształcenia oraz analizy programów nauczania – najbardziej widocznym i najczęściej analizowanym obszarem funkcjonowania oświaty w państwie². Krótka analiza tegoż wymiaru szkolnictwa w okresie działalności KEN, która będzie zaprezentowana w niniejszym podrozdziale, pozwoli przejść do istotnej kwestii dla ustroju szkolnego, jaką był nadzór nad szkołami w omawianym okresie.

Decyzja papieża Klemensa XIV z 21 lipca 1773 r. dotycząca rozwiązania Towarzystwa Jezusowego, które w Rzeczypospolitej prowadziło $\frac{3}{4}$ szkół, spowodowała, że w rzeczywistości z dnia na dzień przestawały one istnieć. Sejm w tej sytuacji – na wniosek króla – powołał Komisję Edukacji Narodowej³. Chodziło o szybkie zagospodarowanie spuścizny edukacyjnej po jezuitach, w tym sieci szkół średnich, którą oni stworzyli, popularnych wśród szlachty; przede wszystkim zaś chodziło o utrzymanie ciągłości kształcenia. Ważną kwestią w tym czasie była ta, kto ma przejąć dobra i fundusze, jakimi w Rzeczypospolitej dysponowali jezuita i kto ma tym majątkiem zarządzać. Ścierały się na tym polu różne interesy, dążenia i pomysły: Kościoła, chcącego zachować szkoły i majątek pojezuicki, części konserwatywnej szlachty, przywykłej do dawnego szkolnictwa, która mogłaby nawet zlekceważyć decyzję papieską i pozostawić Towarzystwo Jezusowe na ziemiach polskich, najbardziej postępowych posłów, którzy chcieli, aby opiekę nad szkolnictwem sprawował król bądź powołana odrębna komisja szkolna⁴. Sejm, który powołał do istnienia Komisję Edukacji Narodowej, obradujący w latach 1773–1775, utworzył również obie Komisje Rozdawnicze – Koronną i Litewską, a także Komisje Sądowe dla obu prowincji Rzeczypospolitej. Ich zadaniem było rozdzielić dobra oraz sumy pojezuickie, a w razie zgłaszanych pretensji majątkowych, rozstrzygać spory na drodze sądowej. Komisje Rozdawnicze i Sądownicze zwiastowały narastający wymiar konfliktu, nie jedynie o finanse Komisji, lecz także walkę o nową świadomość obywatela, oświeceniową⁵. Grunt pod zasadniczą reformę szkolnictwa, jakiej podjęła się KEN, został już wcześniej przygotowany. Warto tu wspomnieć o inicjatywie Stanisława Konarskiego i założonym

² D. Dziewulak, *Ustroje szkolne państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2020, s. 9.

³ M. Kulecki, *Komisja Edukacji Narodowej*, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, https://agad.gov.pl/?page_id=946 [dostęp: 13.09.2023].

⁴ K. Mrozowska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794*, Warszawa–Kraków 1973, s. 7.

⁵ W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984, s. 14–15.

przez niego w Warszawie w 1740 r. Collegium Nobilium, a także o reformie szkół publicznych pijarskich w latach 40. XVIII w., o zmianach, jakie dokonały się w szkołach jezuickich w latach 50. tegoż wieku oraz o roli Szkoły Rycerskiej Korpusu Kadetów króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, pierwszej w Polsce świeckiej szkoły średniej, utrzymywanej z państwowych funduszy, funkcjonującej od 1765 r., pozostającej pod protektoratem samego króla i na jego życzenie wyłączonej spod zwierzchnictwa KEN⁶. W gestii Komisji skoncentrowano całość spraw edukacyjnych oraz – od października 1776 r., kiedy to Sejm zlikwidował Komisje Rozdawnicze – bezpośrednie zarządzanie funduszami pojezuickimi. System szkolny stworzony przez Komisję, którego ogniwa zostaną omówione poniżej, cechowało wychowanie obywatelskie, czyli takie przygotowanie młodego pokolenia, aby było ono przydatne dla całego społeczeństwa, gotowe do współdecydowania o losach kraju. Nawet jeśli dotyczyło to jedynie części społeczeństwa, które było wychowywane, stanowiło istotną różnicę między systemem szkolnym KEN, a systemami szkolnymi powstałymi w monarchiach absolutnych, gdzie chodziło o wychowanie wiernego poddanego⁷.

Najwyższym ogniwem stworzonego przez KEN systemu szkolnictwa były uniwersytety, zwane szkołami głównymi – Szkoła Główna Koronna w Krakowie (Akademia Krakowska) i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie (Akademia Wileńska). Stanowiły one punkt odniesienia dla niższych poziomów kształcenia, odpowiednio w Koronie oraz na Litwie. Stworzony przez Komisję hierarchiczny system szkolny, na szczycie którego stały dwie wspomniane szkoły główne, ustabilizował się ostatecznie wraz z uchwaleniem dokumentu *Ustawy dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane z 1783 r.* Stanowiły one pierwszą ustawę szkolną w skali Europy, tak szeroko obejmującą kwestie organizacji, programów, funkcjonowania oraz roli szkół wszystkich typów. Trzy lata wcześniej została zapoczątkowana reorganizacja uniwersytetów: krakowskiego i wileńskiego. W momencie powstania KEN, w 1773 r. obie uczelnie – Akademia Krakowska i Akademia Wileńska – miały przestarzałe, zacofane programy nauczania i archaiczny system kształcenia. Pierwsza z nich była bardziej rozbudowana, obejmowała tradycyjne cztery wydziały: filozoficzny, prawny, medyczny oraz teologiczny, miała też licniejszą kadrę profesorską. Akademia Wileńska, w której wykładali jezuici, funkcjonowała w oparciu o dwa wydziały: filozoficzny oraz teologiczny. Reforma uniwersytetów i uczynienie z nich sprawnie funkcjonujących szkół głównych było przede wszystkim zasługą Hugona Kołłątaja, reformatora i późniejszego rektora Akademii Krakowskiej. Od 1783 r. uniwersytet w Krakowie zmienił nie tylko swoją strukturę, także program

⁶ J.A. Gierowski, *Systemy edukacyjne w państwach oświeconego absolutyzmu Europy Środkowej i Wschodniej*, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej 24-26 października 1973*, K. Mrozowska, R. Dutkowska (red.), Warszawa–Kraków 1977, s. 48.

⁷ *Ibidem*, s. 49.

oraz organizację wewnętrzną. W miejsce dawnych czterech wydziałów zaczęły funkcjonować dwa wydziały, zwane kolegiami. Kolegium Fizyczne, na które składały się szkoły: fizyczna, matematyczna i lekarska oraz Kolegium Moralne ze Szkołą Prawa, Szkołą Teologiczną i Szkołą Literatury. W ramach poszczególnych Szkół działały katedry. Reforma Akademii Krakowskiej zmobilizowała rektora Akademii Wileńskiej Marcina Poczobuta do przeprowadzenia częściowej reformy uczelni, którą kierował. Otrzymała ona taką samą strukturę, jak Szkoła Główna Koronna w Krakowie i od 1783 r. zaczęła pełnić funkcje Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego⁸.

Od 1780 r. Szkoła Główna Koronna, a od 1785 r. Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego zaczęły dostarczać do szkół średnich nauczycieli, kształconych w uniwersytetach wpraw na wydziałach filozoficznych, potem także w seminariach dla chętnych do stanu akademickiego, czyli dla osób podejmujących pracę dydaktyczną. W ten sposób następowała ewolucja stanu akademickiego, który stopniowo wyzbywał się związków ze stanem duchownym, zaś powstawała nowa świecka grupa społeczna, powiązana wykształceniem, posiadanymi uprawnieniami oraz wykonywaną pracą. W tym formowaniu się stanu nauczycielskiego znaczącą rolę odegrali profesorowie uniwersytetów. Nauczyciele kształceni w Szkołach Głównych mieli kontakt z nauką z krajów zachodnich, do uczelni przenikały też nurty reformatorskie. To sprawiło, że kandydaci do stanu akademickiego nabywali w trakcie swoich studiów w uniwersytetach umiejętność krytycznego myślenia, ciekawość naukową, inicjatywę przy rozwiązywaniu trudności, a także zapał do pracy, które następnie przenosili do szkół, w jakich przyszło im pracować. Jedną z istotnych kwestii, gdy chodzi o szkoły średnie w okresie działalności KEN była realizacja nowych programów nauczania. Trudności z tym związane dawało się przewyciężać dzięki zaangażowaniu nauczycieli wykształconych w uniwersytetach⁹.

Działalność obu Szkół Głównych – Koronnej i Litewskiej spowodowała, że mogła zdobyć wykształcenie dosyć duża grupa inteligencji, szczególnie nauczycieli, dobrze przygotowanych do zawodu, także prawników, geometrów czy, w przypadku Szkoły Głównej w Krakowie – lekarzy¹⁰.

Wspomniane wyżej *Ustawy dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane*, uchwalone przez KEN w 1783 r., które zatwierdzały w sposób ostateczny nową strukturę szkolnictwa, opartą na hierarchii szkolnej w obu prowincjach Rzeczypospolitej, wprowadzały podział państwa na okręgi szkolne – 5 w Koronie i 4 na Litwie, zwane odtąd wydziałami. Każdy wydział miał swoje szkoły

⁸ K. Mrozowska, *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. 32; M. Chamcówna, *Programowo-organizacyjne podstawy działalności Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Komisja Edukacji Narodowej*, J. Trznadłowski (red.), Wrocław 1976, s. 50, 53, 56.

⁹ K. Mrozowska, *Rola uniwersytetów w hierarchicznych ustrojach szkolnych doby oświecenia*, w: *W kręgu wielkiej reformy...*, s. 112–113.

¹⁰ M. Chamcówna, op. cit., s. 58–59.

Organizacja szkolnictwa 1783-1793. Szkolnictwo narodowe

KOMISJA EDUKACJI NARODOWEJ					
SZKOŁA GŁÓWNA KORONNA – K R A K Ó W			SZKOŁA GŁÓWNA LITEWSKA – W I L N O		
WYDZIAŁ	Szkoły Wydziałowe	Szkoły Podwydziałowe	WYDZIAŁ	Szkoły Wydziałowe	Szkoły Podwydziałowe
MAZOWIECKI	Warszawa	Płock Łęczyca	LITEWSKI	Grodno	Wilno Wisniów Postawy Białystok Wołkowysk
WIELKOPOLSKI	Poznań	Kalisz Toruń [do1785]	Ż M U D Z K I	Krośno	Kretynga Kowno
MAŁOPOLSKI	Lublin	Kraków Sandomierz Pińczów	N O W O G R O D Z K I	Nowogródek	Mińsk Nieświesz Stuck Bobrujsk Mozyr Chłopienice
WOLYŃSKI	Kamieniec	Krzemieniec Łuck Ołyka	P O L E S K I	Brześć	Pińsk Biała
UKRAIŃSKI	Winnica	Żytomierz			

Szkoly parafialne

Szkoly parafialne

Źródło: K. Mrozowska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794*, Warszawa–Kraków 1973, s. 24.

średnie – szkołę wydziałową (wcześniej określaną jako wojewódzka), na czele której stał rektor oraz kilka szkół podwydziałowych (wcześniej zwanych powiatowymi), kierowanych przez prorektorów. KEN w całym okresie swojego funkcjonowania najwięcej uwagi poświęcała szkolnictwu średniego szczebla i takim jego kwestiom, jak: organizacja kształcenia, przygotowanie nauczycieli, programy nauczania, podręczniki. Wynikało to z faktu, że do tych szkół uczęszczała młodzież szlachecka, mająca w przyszłości – w myśl założeń systemu szkolnego Komisji i jej ideału wychowawczego – wziąć odpowiedzialność za kraj. Poza tym, społeczeństwo szlacheckie bacznie przyglądało się reformowaniu tego poziomu kształcenia i czasem wywierało nacisk na KEN w kwestii zmian programowych. Brak ustępstw ze strony Komisji, groził niedoborem uczniów w szkołach średnich, choć i tak ich liczba w początkowym okresie działalności KEN znacznie spadła, dopiero później zaczęła nieco wzrastać. Dawne kolegia jezuickie oraz kolonie akademickie, które przeszły pod bezpośrednie zarządzanie władz oświatowych określane były mianem szkół narodowych, było ich razem 35 – 16 w Koronie i 19 na Litwie. Były one utrzymywane z funduszy KEN i stanowiły załączek szkolnictwa państwowego. Z kolei, szkoły pozostające w rękach

zakonów – pijarów, cystersów, bazylianów i innych, Kamilla Mrozowska uznaje za prywatne, utrzymywane zasadniczo z funduszy kościelnych. Szkół tych było wówczas 22 w Wielkim Księstwie Litewskim i 10 szkół zakonnych w Koronie. Razem na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów o powierzchni około 520 tys. km², liczącej wówczas około 9 mln mieszkańców, funkcjonowało 67 szkół średnich¹¹. Miasta, w których działały szkoły wydziałowe i podwydziałowe na terenie Korony i na Litwie w latach 1783–1793 przedstawia tabela na stronie wcześniejszej.

Najniższym ogniwem systemu szkolnego w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej były szkoły parafialne, formalnie niepodlegające KEN. Stanowiły one najsłabsze ogniwo systemu, były utrzymywane przez proboszczów bądź przez dziedziców. Z założenia miały one łączyć przygotowanie elementarne (czytanie, pisanie, arytmetyka) z podstawowymi wiadomościami z zakresu rolnictwa, ogrodnictwa, czy niektórych rzemiosł. Były wśród nich większe szkoły elementarne, przeznaczone wyłącznie dla mieszczan oraz mniejsze, dające jedynie niezbędne wiadomości, celem podniesienia wydajności pracy chłopów pańszczyźnianego. W pierwszym okresie swojej działalności KEN przekazywała pewne kwoty na szkoły parafialne na Litwie, z których niewielka część była wydatkowana prawidłowo, na skutek nadużyć bp. Ignacego Massalskiego, później Komisja ograniczała się do zachęcania szlachty i proboszczów do zakładania szkół parafialnych, sama zaś opracowywała programy dla tych szkół oraz zajmowała się wydaniem elementarza dla tego poziomu kształcenia. *Elementarz dla szkół parafialnych narodowych* ukazał się drukiem w 1785 r. mimo, iż zalecenie jego przygotowania KEN przekazała Towarzystwu do Ksiąg Elementarnych 9 lat wcześniej. Ograniczenia finansowe, na jakie natrafiła Komisja, po tym, jak w 1776 r. przejęła bezpośredni zarząd nad pozostałym majątkiem po jezuitach na terenie Rzeczypospolitej, który stopniał o ⅔, w wyniku rabunkowej gospodarki lat 1774–1776, były jedną z przyczyn coraz mniejszego zainteresowania szkolnictwem parafialnym ze strony KEN¹². Mimo, iż Komisja poświęcała temu poziomowi kształcenia mniej uwagi niż szkołom średnim, to jednak jej działalność wskazała kierunek rozwoju szkolnictwa elementarnego, oparty na całkiem innych podstawach organizacyjnych i programowych. Dorobek KEN w tym zakresie, na co zwraca uwagę Stanisław Litak, jest równie istotny, co na płaszczyźnie szkół średnich, a dokonania Komisji na poziomie szkolnictwa elementarnego zostały zauważone i procentowały, gdy KEN była już zlikwidowana i po upadku państwa polskiego¹³.

¹¹ K. Mrozowska K., *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. 22, 25.

¹² Ibidem, s. 22–23; M. Chamcówna, op. cit., s. 60–61.

¹³ S. Litak, *Kilka uwag w sprawie szkolnictwa parafialnego w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, w: *W kregu wielkiej reformy...*, s. 285.

NADZÓR NAD SZKOŁAMI KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ I JEGO INSTRUMENTY

System szkolnictwa, który stworzyła KEN opierał się na hierarchii szkolnej, co miało doprowadzić do ujednoczenia modelu nauczania i wychowania oraz ukształtować nowy typ administracji szkolnej. Nadzór nad systemem szkolnym był także hierarchiczny – wyższe szczeble kształcenia nadzorowały szkoły przynależne do szczebla niższego. Szkoły Główne podlegały bezpośrednio Komisji. Na szczycie drabiny oświatowej – o czym wspomniano wyżej – stały uniwersytety: w Krakowie oraz w Wilnie. Ich zadaniem, jako głównego ogniwa administracji szkolnej i nadzoru pedagogicznego wobec szkół niższego szczebla, była kontrola wykonania *Ustaw* oraz przygotowanie nauczycieli dla ich realizacji. Najistotniejszym instrumentem nadzoru administracyjnego oraz pedagogicznego, sprawowanego przez Szkoły Główne w imieniu Komisji Edukacji Narodowej wobec szkół niższych szczebli nauczania, były coroczne wizytacje generalne, które przeprowadzali profesorowie Szkół Głównych, później natomiast zaufani rektorzy wydziałowi. Wizytator generalny kontrolował prowadzenie ksiąg wydatków szkoły, weryfikował rachunki, analizował rozliczenia ze sprzedaży podręczników. Nade wszystko, jego zadaniem było wizytowanie lekcji, rozmowa z rektorami szkół wydziałowych, prorektorami szkół podwydziałowych, nauczycielami, dyrektorami. Wizytator generalny rozstrzygał spory i wyjaśniał wątpliwości. Szczególnie po wprowadzeniu *Ustaw*, wizytatorzy często doradzali, jak je realizować w praktyce szkolnej i osiągać wskazane tam cele. Wizytacje generalne szkół niższego szczebla miały zatem charakter zarówno kontrolny, jak i doradczy. To sprawiło, że znajomość problematyki oświatowej szkół niższego szczebla wzrastała ze strony władz uniwersytetów w Krakowie i w Wilnie oraz wizytatorów pochodzących z tych środowisk akademickich. Zasady, że wizytatorzy generalni powinni pochodzić ze Szkół Głównych bronił Hugo Kołłątaj, co potwierdza list do bp. Michała Poniatowskiego z 8 lutego 1786 r. Faktycznie zatem, uniwersytety uczestniczyły w rządzeniu szkołami, nie tylko przez coraz większą świadomość i znajomość problematyki oświatowej szkół, które im podlegały w ramach sprawowanego nadzoru, ale również przez fakt przygotowywania w seminariach kandydatów do stanu akademickiego, czyli nauczycieli dla tychże szkół. Dzięki prowadzonym wizytacjom generalnym, uniwersytety były bardzo dobrze poinformowane o funkcjonowaniu szkół niższego szczebla, mogły – w razie potrzeby – reagować na zauważone nieprawidłowości. Interwencje wizytatorów generalnych odnosiły się do realizacji programów nauczania, stosowanych metod kształcenia, zaopatrzenia w podręczniki szkolne czy kwestii ekonomicznych nadzorowanych podmiotów. Szkoły Główne dzięki informacjom, które zdobywały w toku dokonywanych wizytacji generalnych, mogły również oddziaływać na KEN¹⁴.

¹⁴ K. Mrozowska, *Rola uniwersytetów w hierarchicznych...*, s. 109–110, 112; K. Mrozowska, *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783–1793*, Wrocław 1985, s. 98.

Ważna była wnikliwa analiza docierających do Szkół Głównych raportów powizytacyjnych. Stawały się one podstawą do opracowania instrukcji dla wizytatorów na kolejny rok ich pracy. Instrukcje te były owocem współpracy wizytatorów generalnych, Rady Szkoły Głównej, Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych i KEN. Instrukcje, o których mowa, zawierały część ogólną, dotyczącą wszystkich nadzorowanych szkół oraz część szczegółową, przeznaczoną dla konkretnych zgromadzeń akademickich i poszczególnych osób. Ta druga część instrukcji – szczegółowa – z czasem coraz bardziej się rozbudowywała, przesuwając środek ciężkości pracy wizytatora z nadzorczej i kontrolnej na funkcję doradczą. Urząd wizytatora, w miarę upływu lat działania KEN, stawał się coraz ważniejszym ogniwem prowadzonego przez Szkoły Główne nadzoru nad szkołami niższego szczebla, a także funkcjonowania całego hierarchicznego systemu szkolnego. Warto w tym kontekście scharakteryzować nieco realia pracy wizytatorów generalnych, gdyż nie tylko mieli oni szeroki zakres czynności w ramach pełnionej funkcji, ale również same wyprawy wizytacyjne były uciążliwe. Wizytator pełnił swoje zadania przez okres dwóch lat. Na obszarze Korony jeden wizytator odwiedzał szkoły w wydziale: Mazowieckim, Wielkopolskim i w zachodniej części Małopolskiego, drugi natomiast, w tym samym czasie, wizytował wschodnią część wydziału Małopolskiego, także wydziały: Wołyński i Ukraiński. W kolejnym roku pracy, wizytatorzy wymieniali się odwiedzanymi terenami. Tym sposobem, po dwóch latach wizytacji, każdy z nich miał pełny obraz funkcjonowania szkolnictwa i znał pracujących w szkołach nauczycieli. Wizytator podróżował bryczką, czasem wozem, przez trzy miesiące – od połowy kwietnia do mniej więcej końca lipca. Jadąc marnymi drogami, wśród zmiennych warunków pogodowych, często też wioząc paczki z podręcznikami, docierał do wyznaczonych szkół. Co dwa, trzy dni zmieniał miejsce pobytu i wizytował kolejną szkołę. Raporty generalnych wizytatorów potwierdzają to, że wizytowali oni wiele szkół na znacznym obszarze, w trakcie jednej trzymiesięcznej podróży, przy czym częściej wizytowane były szkoły narodowe niż zakonne. Z każdej odwiedzonej szkoły wizytator przygotowywał raport, dokładnie charakteryzując jej funkcjonowanie. Za pełnienie swojej funkcji wizytator otrzymywał wynagrodzenie. Istotną kwestią, z punktu widzenia Szkół Głównych, był właściwy dobór wizytatorów, szczególnie biorąc pod uwagę zakres ich pracy, odpowiedzialność oraz warunki, w jakich się ona odbywała. Ważne też było sprawne przygotowanie raportu z wizytacji szkoły przez wizytatora generalnego i szybkie przekazanie go do sekretarza Szkoły Głównej tak, aby Rada Szkoły Głównej mogła się z nim zapoznać, ostatecznie zredagować i przekazać do KEN do Warszawy. Raporty z wizytacji generalnych dostarczały Szkołom Głównym i Komisji wielu informacji o funkcjonowaniu szkół niższego szczebla, ich poziomie nauczania, realizacji programu nauczania i stosowanych metodach kształcenia. Można było się z nich

dowiedzieć o pracy nauczycieli, zaopatrzeniu szkół w podręczniki i ich rozprowadzaniu, co istotne było dla drukarni. Raporty powizytacyjne podawały wyposażenie szkół, stan ich budynków, także potrzeby finansowe lokalnych środowisk szkolnych. Raporty były podstawą do sformułowania szczegółowych wskazówek o charakterze dydaktycznym czy administracyjnym dla rektorów szkół wydziałowych, prorektorów szkół podwydziałowych oraz nauczycieli. Wizytacje generalne w czasie funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej trwały dekadę, od 1782 r. do 1793 r., przy czym ostatnie wizytacje miały bardzo ograniczony zakres¹⁵.

Dopełnieniem wizytacji generalnych i drugim instrumentem sprawowanego przez Szkoły Główne nadzoru, były sprawozdania z własnej działalności dydaktycznej i nadzorczej, przesyłane co najmniej co pół roku przez szkoły niższego szczebla. Oczywiście, zachowana tu była hierarchia systemu i nadzoru. Szkoły wydziałowe przysyłały sprawozdania o szkołach podwydziałowych, te natomiast o szkołach parafialnych¹⁶.

Jak już wspomniano, zainteresowanie Szkół Głównych szkołami parafialnymi było ograniczone. Wizytatorzy generalni rzadko odwiedzali te szkoły, czynili to raczej okazjonalnie, jeśli znajdowały się one na trasie ich podróży. Kontrolę, a także opiekę nad szkołami parafialnymi rektorzy wydziałowi przekazywali prorektorom i prefektom w szkołach podwydziałowych, ci natomiast – z braku środków na wizytowanie tych szkół i brak czasu, wynikający z licznych obowiązków nauczycielskich – prawie wcale tego nie dopełniali. Szkoły parafialne były pozostawione nadzorowi władz duchownych, a funkcje kontrolne wobec nich pełnili wizytatorzy biskupi. Komisja dopiero u schyłku lat 80. XVIII w. w instrukcjach dla wizytatorów przypominała rektorom szkół wydziałowych i prorektorom szkół podwydziałowych obowiązek wizytowania szkół najniższego szczebla i przekazywania Szkołom Głównym raportów powizytacyjnych. Szkoła Główna Litewska była bardziej zainteresowana szkolnictwem parafialnym, niż Koronna. Zakres odpowiedzialności uniwersytetów za rozwój szkół niższego szczebla w sensie formalnym – prawnym, regulowały *Ustawy*, zaś w praktyce zmysł reformatorski Hugona Kołłątaja oraz odpowiedzialność, sumienność, pracowitość, świadomość spójności systemu szkolnego większości profesorów Szkół Głównych, uczestniczących bezpośrednio bądź pośrednio w wizytacjach generalnych¹⁷.

¹⁵ K. Mrozowska, *Funkcjonowanie systemu szkolnego...*, s. 100–103.

¹⁶ *Ibidem*, s. 96.

¹⁷ K. Mrozowska, *Rola uniwersytetów w hierarchicznych...*, s. 112, 117; T. Mizia, *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 141.

FENOMEN KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ I JEJ DZIEŁA REFORMOWANIA OŚWIATY

Nadzór nad szkołami KEN i jego wysoka efektywność i skuteczność, były pochodną sposobu jej działania, konsekwentnego realizowania planów i wielu innych aspektów funkcjonowania Komisji, które składają się na jej fenomen; trzeba też pamiętać o otoczeniu Komisji i jej współpracownikach. Bogdan Suchodolski pisze o tajemnicy Komisji Edukacji Narodowej i zwraca uwagę m.in. na następujące kwestie¹⁸:

- kształt Komisji pozostał niezmienny przez cały okres jej funkcjonowania,
- KEN prowadziła systematyczną, sprawną, konsekwentną, wieloletnią, rozległą lecz konkretną pracę reformatorską i jednorodną działalność, planowo realizując zamierzenia organizacyjne i naukowe,
- w reformowanie oświaty w II połowie XVIII w. zaangażowali się dostojnicy kościoła oraz państwowi, mężowie stanu, przedstawiciele inteligencji i politycy, co widać w składzie Komisji, jej współpracownikach, a także członkach Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych,
- król Stanisław August Poniatowski bezpośrednio interesował się pracami KEN, bywało, że uczestniczył w zebraniach komisarzy,
- sprawy oświaty były traktowane jak najważniejsze sprawy w kraju,
- mimo, iż Komisję tworzyło grono ważnych, znanych, ale i różniących się w wielu kwestiach osób, potrafiły one współpracować ze sobą; na pierwszym posiedzeniu KEN komisarze „przyrzekli sobie przyjaźń, jednomyślność, sekret” i – jak pisze Bogdan Suchodolski – tego dochowali. Co więcej, Komisja potrafiła działać skutecznie, zarazem odważnie, przeprowadzając zasadniczo wielki program reformy oświaty, który opracowała,
- w 1775 r. KEN powołała Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, które w ciągu kilku lat przygotowało 27 podręczników,
- Komisja zorganizowała stały nadzór wizytacyjny – uzupełniany sprawozdawczością szkół – na obszarze całego kraju, opracowała też liczne instrukcje dla kolejnych wizytatorów, uwzględniające obserwacje, wnioski i potrzeby wynikające z nadzoru dotychczasowego; Szkoły Główne i KEN w ten sposób bezpośrednio zdobywały znajomość realiów funkcjonowania reformowanego systemu szkolnego,
- Komisja w latach 1777–1780 opracowała zasady kształcenia nauczycieli, tworząc warunki do rozwoju świeckiego stanu akademickiego,
- KEN zreformowała Akademię Krakowską i Akademię Wileńską,
- Komisja pełniła również swoją „pośmiertną” rolę w dziejach narodu po rozbiorach Rzeczypospolitej – przez działalność ludzi związanych z KEN, ciągłość instytucji, które ona powołała do istnienia, także jako symbol rozumu

¹⁸ B. Suchodolski, *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1972, s. 9–23.

politycznego, widzącego w oświacie publicznej możliwość społecznego odrodzenia patriotycznego i obywatelskiego.

Wskazany powyżej dorobek Komisji Edukacji Narodowej, potwierdzający jej fenomen, można uzupełnić o takie osiągnięcia, jak¹⁹:

- upaństwowienie szkolnictwa i wpływ rządu na wychowanie młodego pokolenia, według jednolitych zasad,
- otwarcie możliwości rozwoju badań naukowych w zreformowanych uniwersytetach,
- uregulowanie prawnego położenia nauczycieli szkół średnich oraz wyższych,
- programy nauczania przystosowane do potrzeb państwa, wprowadzenie szerokiego zakresu nauk ścisłych i przyrodniczych,
- zerwanie z dydaktyką pamięci i autorytetu na rzecz nowożytnych metod nauczania, sprzyjających samodzielności i niezależności myślenia,
- KEN zapoczątkowała ideę powszechnego nauczania na poziomie elementarnym, także kształcenia kobiet, które odpowiadało potrzebom społeczeństwa,
- szkolnictwo uczyniła Komisja potężnym narzędziem odrodzenia narodu przez wprowadzenie do niego ducha patriotyzmu i obywatelskości, istotne znaczenie miało też zapewnienie wyłączności języka ojczystego w kształceniu, jako języka wykładowego.

PODSUMOWANIE

Efektywność, także skuteczność sprawowanego nadzoru i kontroli nad szkołami Komisji Edukacji Narodowej, który został nakreślony powyżej, była wysoka. Można to zagadnienie rozpatrywać na poziomie ogólnym, czyli dokonanej reformy oświaty i stworzonego przez KEN systemu szkolnictwa, którego istotnym elementem był nadzór (pedagogiczny i administracyjny) z jego instrumentami w postaci wizytacji generalnych oraz – uzupełniającą je przynajmniej co pół roku – sprawozdawczością szkół poszczególnych ogniw systemu. Można kwestię wysokiej efektywności oraz skuteczności nadzoru i kontroli rozpatrywać także na niższym poziomie – wizytowanych typów szkół, ich władz czy pracujących tam nauczycieli. I w jednym, i w drugim przypadku chodzi o rezultaty podjętych działań nadzorczych czy kontrolnych, widzianych w szerszej bądź węższej perspektywie. W ramach podsumowania, chcąc zaakcentować pewne kwestie dotyczące tytułowego zagadnienia poruszanego w artykule, warto zapytać: co stanowi potwierdzenie wysokiej skuteczności i efektywności nadzoru i kontroli nad szkołami w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej?

¹⁹ T. Mizia, *O Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1972, s. 103–104.

Z przeprowadzanych wizytacji generalnych – które były realizowane planowo i cyklicznie przez okres 10 lat, na terenie całego kraju – powstawały raporty powizytacyjne, przekazywane do Szkół Głównych, uzupełniane sprawozdaniami przesyłanymi przynajmniej dwa razy w roku przez szkoły niższego szczebla. Taka sytuacja tworzyła realny obraz szkolnictwa w poszczególnych częściach Rzeczypospolitej, z którym na bieżąco była zapoznawana Rada Szkoły Głównej oraz duża część jej profesorów, zaangażowanych w proces nadzoru i kontroli bezpośrednio bądź pośrednio. Co więcej, z raportów powizytacyjnych, zapewne też ze sprawozdawczości szkół niższego szczebla, wyciągane były wnioski, formułowane zalecenia, sugestie i wskazówki dla osób, które z ramienia Szkół Głównych miały odbywać wizytacje generalne w następnym roku. Tak powstałe instrukcje dla wizytatorów, zawierające część ogólną przeznaczoną dla wszystkich szkół danego typu i poziomu oraz część szczegółową, skierowaną do określonych zgromadzeń akademickich, powodowały, że nadzór i kontrola były „aktualizowane”, dostosowywane do potrzeb poszczególnych środowisk szkolnych. Nie stanowiły one sztywnej, formalnej tylko i biurokratycznej procedury, z jaką zwykle kojarzą się czynności nadzorcze, bywa, że mało przystającej do realiów. Raporty powizytacyjne pozwalały również formułować szczegółowe wskazówki dydaktyczne czy administracyjne dla rektorów szkół wydziałowych, prorektorów szkół podwydziałowych oraz dla samych nauczycieli tych szkół. Wizytator generalny w swojej pracy często był doradcą dla władz danej szkoły, także dla jej nauczycieli, osobą wyjaśniającą i podpowiadającą, jak zapisy *Ustaw* przełożyć na realia funkcjonowania szkoły. To przesuwało środek ciężkości pracy wizytatora z nadzorczej i kontrolnej na funkcję doradczą. Rektorzy i prorektorzy poszczególnych szkół i ich nauczyciele mieli w ten sposób potwierdzenie, że wszyscy – przełożeni i podwładni – służą tej samej sprawie. Warta podkreślenia jest obfita korespondencja, jaka prowadzona była między sekretarzem Szkoły Głównej – przez którego ręce przechodziły wszystkie sprawy związane z nadzorem i kontrolą, sprawowanymi w imieniu Komisji Edukacji Narodowej przez wizytatorów Szkoły Głównej, w szczególności raporty powizytacyjne i sprawozdania przesyłane przez szkoły – a rektorami szkół wydziałowych, prorektorami szkół podwydziałowych oraz poszczególnymi nauczycielami. Stwarzało to poczucie wsparcia, zaufania, także pewnej więzi i braku anonimowości korespondujących osób. Znając realia funkcjonowania szkolnictwa, które nadzorowały i kontrolowały Szkoły Główne, mogły one odpowiednio kształtować i formować świecki stan akademicki dla tych szkół w powołanych do tego seminariach dla przyszłych nauczycieli. Poza tym, Szkoły Główne znały kandydatów do stanu akademickiego, których formację prowadziły. Mogły one zatem posyłać do szkół w miejsce nauczycieli przechodzących na emeryturę, zmarłych, odchodzących z zawodu, konkretne osoby według potrzeb chwili i miejsca – młodych, świeckich nauczycieli, dobrze przygotowanych do swoich

obowiązków. Byli oni wykształceni przez Szkoły Główne i w sposób naturalny – także w sposobie myślenia i działania, mentalnie – z nimi związani, nawet po skończeniu formacji, będąc na swoich placówkach.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Bartnicka Kalina, Dormus Katarzyna, Wałęga Agnieszka, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794*, cz. 1: *O Komisji – wprowadzenie*; cz. 2: *Wybór tekstów źródłowych*, Warszawa 2018.
- Chamcówna Mirosława, *Programowo-organizacyjne podstawy działalności Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Komisja Edukacji Narodowej*, Jan Trznadłowski (red.), Wrocław 1976
- Dziewulak Dobromir, *Ustroje szkolne państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2020.
- Gierowski Józef Andrzej, *Systemy edukacyjne w państwach oświeconego absolutyzmu Europy Środkowej i Wschodniej*, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej 24-26 października 1973*, Kamilla Mrozowska, Renata Dutkova (red.), Warszawa–Kraków.
- Grabski Władysław Maria, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984.
- Litak Stanisław, *Kilka uwag w sprawie szkolnictwa parafialnego w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej 24-26 października 1973*, Kamilla Mrozowska, Renata Dutkova (red.), Warszawa–Kraków.
- Mizia Tadeusz, *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- *O Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1972.
- Mrozowska Kamilla, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794*, Warszawa–Kraków 1973.
- *Rola uniwersytetów w hierarchicznych ustrojach szkolnych doby oświecenia*, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej 24-26 października 1973*, Kamilla Mrozowska, Renata Dutkova (red.), Warszawa–Kraków.
- *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783–1793*, Wrocław 1985.
- Suchodolski Bogdan, *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1972.

Źródła internetowe

- Kulecki Michał, *Komisja Edukacji Narodowej*, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, https://agad.gov.pl/?-page_id=946 [dostęp: 13.09.2023].

MISCELLANEA

Robert Syrwid

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie
rosyrwid11@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7090-0352>

Ze Lwowa na Warmię. Marian Krykiewicz (1891–1976) – inżynier-architekt, działacz społeczny, malarz i rysownik

From Lviv to Warmia. Marian Krykiewicz (1891–1976)
– engineer-architect, social activist, painter and sketch artist

Von Lemberg nach Ermland. Marian Krykiewicz (1891–1976)
– Ingenieur-Architekt, sozialer Aktivist, Maler und Zeichner

Słowa kluczowe: architektura, Lwów, Olsztyn, biografistyka polska XX wieku, Marian Krykiewicz (1891–1976)

Keywords: architecture, Lviv, Olsztyn, Polish biographies of the 20th century, Marian Krykiewicz (1891–1976)

Schlüsselwörter: Architektur, Lwów [Lemberg], Olsztyn [Allenstein], polnische Biografistik des 20. Jahrhunderts, Marian Krykiewicz (1891–1976)

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony życiu oraz działalności Mariana Krykiewicza. Podjęto w nim próbę rekonstrukcji jego aktywności zawodowej, społecznej i artystycznej, podzielonej na dwa zasadnicze okresy czasowe. Urodzony we Lwowie, absolwent miejscowej Politechniki, był architektem oraz radnym miejskim w okresie II Rzeczypospolitej. Po drugiej wojnie światowej osiadł na stałe w Olsztynie, gdzie pracował jako inspektor w Wydziałach Odbudowy i Przemysłowym Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski i Urzędzie Wojewódzkim – a następnie w Zarządzie Budynków Mieszkalnych – oraz projektant w Wojewódzkim Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego. Jednocześnie pełnił też różne funkcje społeczne będąc, m.in. prezesem Zarządu Oddziału „Caritasu” i opiekunem zabytków. Osobną część jego zainteresowań wypełniała amatorska twórczość artystyczna w zakresie malarstwa i rysunku, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnej architektury zabytkowej.

ABSTRACT

The article is devoted to the life and actions of Marian Krykiewicz. It attempts to reconstruct his professional, social and artistic activity, divided into two main time periods. Born in Lviv, this graduate of the local University of Technology was an architect and city councilor during the Second Polish Republic. After World War II, he settled permanently in Olsztyn, where he worked as an inspector in the Reconstruction and Industrial Departments of the Office of the Government Plenipotentiary of the Republic of Poland for the Masurian District and the Provincial Office – later in the Residential Buildings Management Board – and as a designer in the Provincial Design Office of Rural Construction. At the same time, he performed various social functions, including: president of the Management Board of the “Caritas” branch and keeper of monuments. A separate part of his interests was filled with amateur artistic work in the field of painting and drawing, with particular emphasis on regional historic architecture.

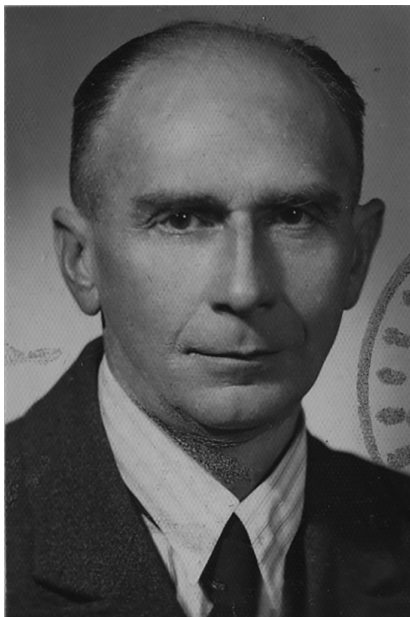
ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Artikel ist dem Leben und Wirken von Marian Krykiewicz gewidmet. Er versucht, sein berufliches, soziales und künstlerisches Wirken zu rekonstruieren, unterteilt in zwei Hauptzeiträume. Der in Lemberg geborene Absolvent des dortigen Polytechnikums war während der Zweiten Republik als Architekt und Stadtrat tätig. Nach dem Zweiten Weltkrieg ließ er sich dauerhaft in Allenstein (Olsztyn) nieder, wo er als Inspektor in den Abteilungen für Wiederaufbau und Industrie des Amtes des Regierungsbevollmächtigten für den Bezirk Masuren und des Woiwodschaftsamtes – und später im Wohnungsamt – sowie als Planer im Woiwodschaftsamt für ländliche Bauprojekte arbeitete. Gleichzeitig übte er verschiedene soziale Funktionen aus, u.a. als Vorstandsvorsitzender des Caritasverbandes und als Denkmalpfleger. Einen gesonderten Teil seiner Interessen bildete seine künstlerische Amateurarbeit auf dem Gebiet der Malerei und des Zeichnens, mit besonderem Schwerpunkt auf regionaler historischer Architektur.

Wśród napływających od wiosny 1945 r. do Okręgu Mazurskiego¹ grup osadników – obok przesiedleńców z dawnych ziem centralnych – zaczęli przybywać głównie mieszkańcy terenów wschodnich byłej Drugiej Rzeczypospolitej, z przewagą ekspatriantów z Wileńszczyzny, Grodzieńszczyzny i Wołynia².

¹ Uchwałą Rządu Tymczasowego RP z 14 III 1945 r. dokonano podziału ziem zachodnich i północnych, przewidzianych do włączenia w granice powojennego państwa polskiego, na cztery okręgi administracyjne: I – Śląsk Opolski, II – Śląsk Dolny, III – Pomorze Zachodnie, IV – Prusy Wschodnie (Okręg Mazurski). Okręg IV o obszarze około 27 000 km², został podzielony początkowo na 27 obwodów (powiatów). Już 7 VII 1945 r., uchwałą Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej RP (TRJN), wyłączono z obszaru Okręgu Mazurskiego siedem obwodów. Kolejne zmiany w podziale administracyjnym nastąpiły po podpisaniu polsko-radzieckiej umowy w sprawie granicy państwowej w Prusach Wschodnich z 26 VIII 1945 r. Okręg Mazurski został ostatecznie przekształcony w województwo olsztyńskie na podstawie rozporządzenia TRJN z 29 V 1946 r. Liczyło ono wówczas 18 powiatów o łącznej powierzchni 18 832 km². Szerzej na ten temat: np. E. Korc, *Zmiany administracyjno-terytorialne na obszarze byłych Prus Wschodnich ze szczególnym uwzględnieniem województwa olsztyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 1997, nr 1, s. 15–20; *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 r.* Przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996, s. X–XX; M. Plotek, *Trudne początki. Okręg Mazurski 1945–1946*, Dąbrówno 2011, s. 112–117; F. Sokołowski, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, KMW 1974, nr 3, s. 305–311.

² Liczba ekspatriantów z dawnych ziem wschodnich II RP, osiedlonych w gospodarstwach rolnych Okręgu Mazurskiego i później województwa olsztyńskiego, od sierpnia 1945 do grudnia 1948 r. wzrosła z 13 855 do 65 313 osób. W miastach Warmii i Mazur – w tym okresie – liczba tej ludności wzrosła odpowiednio z 16 325 do 50 031 osób, a w samym Olsztynie od 11 160 do 12 808 osób – szerzej na ten temat, zob. W. Gieszczyński, *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999, s. 87–148. Według stanu na 31 XII 1945 r. w miastach

Marian Krykiewicz (fot. Archiwum Państwowe w Olsztynie)

Jadwiga Krykiewicz 1° v. Kosińska z domu Robel (fot. Archiwum Państwowe w Olsztynie)

Niezależnie od ekspatriacji, jako procesu zorganizowanego w następstwie ustaleń międzynarodowych³, poza wszelką kontrolą oficjalną pozostawał wewnętrzny ruch migracyjny, spowodowany różnorodnymi uwarunkowaniami, wynikającymi z osobistych motywacji ludzi poszukujących możliwości stałego osiedlenia i zatrudnienia, czyli elementarnych warunków do tworzenia nowej powojennej egzystencji. O jednostkowych, indywidualnych wyborach w tej mierze przesądzały zatem przede wszystkim względy rodzinne oraz posiadane wykształcenie i przygotowanie zawodowe.

Okręgu Mazurskiego liczba ekspatriantów z ziem wschodnich II RP wynosiła 27 851, a przesiedleńców z ziem centralnych 45 914 osób, w tym w samym Olsztynie odpowiednio 11 885 i 17 259 osób. Ekspatrianci osiedleni w miastach stanowili wówczas 42,6% ogółu mieszkańców. Do czerwca 1946 r. w miastach Okręgu osiedliło się 44 159, a w grudniu tego roku już 53 774 ekspatriantów. W Olsztynie liczba osiedlonych ekspatriantów wzrosła odpowiednio od 12 017 w czerwcu do 13 724 w grudniu 1946 r., co stanowiło około 1/3 ogółu mieszkańców. Zob. S. Żyromski, *Procesy migracyjne w województwie olsztyńskim w latach 1945–1949*, Olsztyn 1971, s. 61, 64, 65. Por. też. *Kronika Olsztyna 1945–1950*. Zapisał i wydał A. Wakar, Olsztyn 1972, s. 47, 68 (autor podaje, że na 31 XII 1945 r. Olsztyn liczył ogółem 22 960, a rok później, tzn. 31 XII 1946 r., już 43 623 mieszkańców).

³ Przesiedlenia ludności polskiej i żydowskiej z terenów II RP, zajętych przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, do Polski, regulowały układy Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, zawarte 9 IX 1944 r. z rządami Białoruskiej i Ukraińskiej Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz 22 IX 1944 r. z rządem Litewskiej SRR. Por. J. Czerniakiewicz, *Przemieszczenia ludności polskiej z ZSRR 1944–1959*, Warszawa 2004, s. 29–44; *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. VIII, Warszawa 1974, s. 221–227; G. Hryciuk, *Przesiedlenie Polaków z Kresów Wschodnich II RP 1944–1946*, w: *Ziemie Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Seria „Konferencje Ośrodka «Pamięć i Przyszłość»”, t. II, Wrocław 2011, s. 103–125; *Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski 1944–1947*, red. S. Ciesielski, Warszawa 1999, s. 55–61.

Szczególnie ważne w początkowej fazie tworzenia struktur administracyjnych regionu Warmii i Mazur stało się zatem pozyskiwanie jak największej liczby fachowców z praktycznie wszystkich dziedzin życia społeczno-gospodarczego, poczynając od budownictwa i przemysłu, poprzez rolnictwo i transport, po edukację, kulturę i służbę zdrowia.

Wielu spośród nich, nierzadko znakomitych specjalistów różnych profesji, związało się z tym regionem na dłuższy okres, a nawet na trwałe, wnosząc ważny wkład w proces jego odbudowy i rozwoju.

Jednym z nich był Marian Krykiewicz, lwowianin z urodzenia, inżynier-architekt z wykształcenia oraz malarz i rysownik z zamiłowania, którego działalność na niwie społecznej i zawodowej zasługuje na przypomnienie i utrwalenie w pamięci zbiorowej.

Marian Cyryl Antoni Krykiewicz urodził się 3 lipca 1891 r. we Lwowie jako syn Zygmunta i Marii z domu Woźniak. Miał trzy siostry: Janinę, Jadwigę i Marię⁴. Jego ojciec był znanym lwowskim rzemieślnikiem, mistrzem ciesielskim, właścicielem zakładu budowlanego-drzewnego, a także członkiem, m.in. Towarzystwa Przyjaciół Uczącej się Młodzieży oraz Towarzystwa Strzeleckiego. Zmarł prawdopodobnie przed 1937 r.⁵

Matka Mariana, Maria Krykiewicz (ur. 16 lipca 1868 r.) zajmowała się prowadzeniem domu. W okresie drugiej wojny światowej została zesłana, z dwiema córkami Jadwigą i Marią, w głąb Związku Radzieckiego. Po ewakuacji wraz Armią Polską gen. Władysława Andersa⁶, przez Teheran i Egipt, trafiły one do – istniejącego w latach 1942–1951 – osiedla polskich uchodźców na półwyspie Koja, położonego nad jeziorem Wiktorii w Ugandzie. Matka Mariana Krykiewicza zmarła tam

⁴ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Urząd Wojewódzki w Olsztynie (dalej: UW), sygn. 1253/8079. Akta osobowe M. Krykiewicza, k. 12, Ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950. W zasobach archiwum olsztyńskiego znajduje się także drugateczka osobowa M. Krykiewicza z okresu jego zatrudnienia w Urzędzie Pełnomocnika RP na Okręg Mazurski oraz Urzędzie Wojewódzkim w Olsztynie – por. APO, UW, sygn. 1253/9993.

⁵ W domenie założonej przez Krzysztofa Skarbińskiego znajdują się szątkowe dane o rodzinie Krykiewiczów z okresu drugiej połowy XIX i początków XX w. Według informacji tam zgromadzonych Z. Krykiewicz był, m.in. również producentem powozów – por. <https://pochodzimyzelwowa.pl/krykiewicz-zygmunt/>, dostęp: 5.07.2023 r. Firma Z. Krykiewicza, z siedzibą przy ul. Zamarstynowskiej 171 – na przełomie XIX i XX w. – współuczestniczyła w realizacji wielu obiektów użyteczności publicznej miasta Lwowa, w tym, m.in. Kaplicy Domu Zakonnego OO. Kapucynów, Stacji Ogniowej (Straży Pożarnej), Rzeźni Miejskiej i Teatru Miejskiego – por.: *Jana Burgera Galicyjska Księga Adresowa obejmująca adresy fabrykantów, przemysłowców, przedsiębiorstw górniczych, artystów, kupców itp. posiadających swe zakłady w Galicyi. Zestawiona na podstawie wykazów urzędowych*, Lwów 1896, s. 15; T. Dywan, *Od „szkoły berlińskiej” do secesji: przyczynek do architektury miejskich zakładów przemysłowych Lwowa w latach 1858–1914*, „Modus. Prace z historii sztuki” 2019, t. XIX, s. 185; J. Marecki, *Konwent Kapucynów we Lwowie – Zamarstynowie (1903–1946)*, „Folia Historica Cracoviensia” 1996, vol. 3, s. 179; <https://www.ppoz.pl/czytelnia/historia-i-tradycje/Lwowska-Stacya-Ogniowa/idn:1618>, dostęp: 5.07.2023; <https://www.lwow.home.pl/teatrwielki.html>, dostęp: 5.07.2023; <https://docplayer.pl/211459299-We-lwowie-od-1-pazdziernika-18-do-1-pazdziernika-za-czas-lwo-w-nakladem-towarzystwa-przyjaciol-uczacej-sie-mlodziezy.html>, dostęp: 5.07.2023.

⁶ Szerzej na temat ewakuacji Armii Polskiej i ludności cywilnej ze Związku Radzieckiego oraz jej dalszych losów – zob. *Ocaleni z „niełudzkiej ziemi”*, oprac. P. Kowalski, A. Ossowski, A. Sitarek, Łódź 2012; J. Wróbel, *Uchodźcy polscy ze Związku Sowieckiego 1942–1950*, Łódź 2003. Por. też np. J. Kirszak, B. Polak, M. Polak, *Generał broni Władysław Anders 1892–1970. Czyny i pamięć*, Warszawa 2022.

6 listopada 1948 r. i – jako jedna z 98 osób – została pochowana na założonym przy nim cmentarzu⁷.

Córka Jadwiga – po mężu Friedrich – po zesłaniu w głąb Związku Radzieckiego, i prawdopodobnie śmierci męża, wyemigrowała z Ugandy do Argentyny w 1948 r.

Z kolei jej siostra Maria, po mężu – urzędniku Pocztowej Kasy Oszczędności⁸ – Wołoszczak, wyjechała z osiedla Koja, prawdopodobnie także w tym samym roku, na stałe do Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Trzecia z sióstr Janina, po mężu – aptekarzu w Buczaczu⁹ – Lewicka, uniknęła zsyłki i po zakończeniu drugiej wojny światowej pozostała na terytorium Związku Radzieckiego¹⁰.

Krykiewicz, po ukończeniu czteroletniej szkoły powszechnej w 1901 r., kontynuował naukę w siedmioklasowej Wyższej Szkole Realnej we Lwowie, mieszczącej się przy ulicy Kamiennej 2¹¹. Tam też, w 1908 r., złożył egzamin maturalny¹².

Jesienią tego samego roku został słuchaczem Szkoły Politechnicznej we Lwowie na Wydziale Budownictwa Lądowego (Architektury)¹³. W okresie studiów wyjeżdżał do Włoch i Czech (w 1910 r.) oraz Niemiec (w 1912 r.) na dwutygodniowe wycieczki

⁷ Szerzej na ten temat: <https://polskiecmentarzewafryce.up.krakow.pl/cmentarz/2>, dostęp: 5.07.2023. Nagrobek Marii Krykiewicz został oznaczony numerem 76. Jak wynika z zapisu w „Księdze Zgonów w Polskim Osiedlu Koja” przyczyną jej śmierci było „zwrodnienie mięśnia sercowego”. W zachowanych, powojennych ankietach personalnych Mariana Krykiewicz, z oczywistych powodów, nie wspomina o losach matki, podając jedynie, że zmarła ona „po wyzwoleniu” – APO, UW, 1253/8079, k. 12; ibidem, k. 32. Ankieta personalna M. Krykiewicza, z 23 III 1952.

⁸ Pocztowa Kasa Oszczędności została utworzona dekretem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z 7 II 1919 r. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: DzU RP) 1919, nr 14, poz. 63. W okresie II wojny światowej placówki PKO funkcjonowały pod zarządem okupanta niemieckiego. Na podstawie dekretu Rady Ministrów o reformie bankowej z 25 X 1948 r. (DzU RP 1948, nr 52, poz. 412), PKO została zlikwidowana, a w jej miejsce powołano bank państwowy pod nazwą Powszechna Kasa Oszczędności. Rozpoczął on oficjalną działalność 1 I 1950 r. Od 2000 r. jednoosobowa spółka Skarbu Państwa pod nazwą Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski Spółka Akcyjna – por.: <https://pracebankowosci.szczecin.pl/historia-banku-pko-bp/>, dostęp: 25.07.2023.

⁹ Buczacz (ukr. Бучач) – w okresie II RP miasto, siedziba powiatu w woj. tarnopolskim. Obecnie miasto w rejonie czortkowskim, obwód tarnopolski w Republice Ukrainy.

¹⁰ Lakoniczne informacje na temat losów sióstr Mariana Krykiewicza, pochodzą z jego ankiet personalnych, sporządzonych w 1950 i 1952 r. – APO, UW, 1253/8079, k. 11-12, 31-32. Por. też: <https://pochodzimyzelwowa.pl/krykiewicz-zygmunt/>, dostęp: 5.07.2023. Znajduje się tam również niepotwierdzona informacja, że właścicielem apteki – lub mydlarni – w Buczaczu był mąż Jadwigi Friedrich, nie zaś jej siostry Janiny Lewickiej.

¹¹ Placówka oświatowa o profilu matematyczno-przyrodniczym, założona w 1817 r. Od 1856 r. pod nazwą Wyższa Szkoła Realna. W 1908 r. dokonano zmiany jej nazwy na Cesarsko-Królewską I Wyższą Szkołę Realną. Siedzibą szkoły od 1876 r. był gmach przy ul. Kamiennej 2, wzniesiony z budżetu gminy miasta Lwowa. W II RP placówka została przekształcona, początkowo – w 1921 r. – w Gimnazjum Matematyczno-Przyrodnicze im. M. Kopernika, a następnie, w 1937 r., w I Państwowe Liceum i Gimnazjum im. M. Kopernika we Lwowie. Działała w tej samej siedzibie, przy przemianowanej wówczas ulicy Ludwika Kubali 2-4 – por. Z. Popławski, *Gimnazja na odłączonych ziemiach Małopolski Wschodniej*, w: <https://www.lwow.com.pl/semper/gimnazja.html>, dostęp: 22.07.2023.

¹² APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 5. Życiorys M. Krykiewicza (bez daty, ok. 1950 r., rkps).

¹³ W 1843 r., dekretem cesarza Austrii Ferdynanda I Habsburga, została utworzona Akademia Techniczna we Lwowie. W 1877 r. uczelnia zmieniła nazwę na Szkołę Politechniczną. W okresie II RP – od 1921 r. – działała pod nazwą Politechnika Lwowska – por. J. Piłatowicz, *Politechnika Lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1991, t. XXXVI, nr 1, s. 25-70; *Politechnika Lwowska 1844-1945*, red. R. Szewalski [et al.], Wrocław 1993.

studenckie¹⁴. Pierwszy teoretyczny egzamin państwowy zdał 12 lipca 1912 r.¹⁵ Dalszą naukę przerwał wybuch pierwszej wojny światowej.

Krykiewicz zgłosił się jako ochotnik do utworzonego, przez dowództwo armii Austro-Węgier, 27 sierpnia 1914 r. Legionu Wschodniego we Lwowie¹⁶. Jak wynika z jednego z zachowanych życiorysów, po około sześciu tygodniach służby – i rozwiązaniu tej formacji – powrócił do domu¹⁷.

Jeszcze jesienią 1914 r., wobec całkowitego zawieszenia zajęć na rodzimej uczelni, zapisał się na Wydział Budownictwa i Architektury Wyższej Szkoły Technicznej (Technische Hochschule) w Wiedniu. Po kilku miesiącach musiał jednak przerwać studia z powodu powołania do czynnej służby wojskowej w armii austro-węgierskiej. Przez pozostały okres wojny służył początkowo jako aspirant rachunkowy w intendenturze jednostki w Morawskiej Ostrawie¹⁸ (1915–1917), a następnie w pozostającej pod zarządem wojskowym, fabryce wełny drzewnej w Fulnek (1917–1918)¹⁹.

W listopadzie 1918 r. powrócił do Lwowa i zgłosił się do służby w wojsku polskim w szeregach 2 Pułku Piechoty Strzelców Lwowskich²⁰. 15 czerwca 1919 r. został awansowany do stopnia podporucznika. Od 1 listopada 1919 do 1 marca 1920 r. był urlopowany z wojska na czas przygotowań do egzaminów w Szkole Politechnicznej we Lwowie. Po powrocie z urlopu otrzymał przydział do batalionu zapasowego 39 Pułku Piechoty (1 marca – 10 maja 1920 r.), stacjonującego, od stycznia 1919 r., w Jarosławiu, a następnie do Dowództwa Okręgu Generalnego Lwów²¹.

¹⁴ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 11a. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950 r.; k.31a. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 23 III 1952; Stowarzyszenie Architektów Polskich Oddział w Olsztynie (dalej: SARP OO), Dokumenty członkowskie M. Krykiewicza (brak sygnatury, materiały niefoliowane). Wkładka uzupełniająca do karty ewidencyjnej członka SARP z 5 I 1961. Wśród państw będących celem jego wyjazdów służbowych w okresie późniejszym M. Krykiewicz wymienił również Austrię w 1936 i Czechosłowację w 1956 r. Autor serdecznie dziękuje pani Joannie Perzanowskiej z Biura Oddziału SARP w Olsztynie za udostępnienie skanów dokumentów członkowskich M. Krykiewicza na potrzeby niniejszej publikacji.

¹⁵ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 5.

¹⁶ Legion Wschodni – polska ochotnicza formacja wojskowa, utworzona we Lwowie na podstawie rozkazu naczelnego dowództwa armii Austro-Węgier 27 VIII 1914 r. Po wymarszu z miasta dwa dni później, 29 VIII 1914 r., Legion dotarł szlakiem przez Sanok i Jasło do Mszany Dolnej. Tam, 21 IX 1914 r., na skutek sporów kompetencyjnych i politycznych pomiędzy członkami proaustriackiego Naczelnego Komitetu Narodowego oraz Narodowej Demokracji został on rozformowany, a część ochotników powróciła do domów. Pozostali, utworzyli później 3 Pułk Legionów Polskich, który od kwietnia 1915 r. wszedł w skład II Brygady Legionów Polskich – por. np. J. Rzepecki, *Sprawa Legionu Wschodniego 1914 roku*, Warszawa 1966.

¹⁷ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 5.

¹⁸ Ibidem. Morawska Ostrawa – obecnie część obwodu miejskiego miasta Ostrawy, kraj morawsko-śląski w Republice Czeskiej.

¹⁹ Ibidem. Fulnek – obecnie miasto w powiecie Nowy Jiczyn, kraj morawsko-śląski w Republice Czeskiej.

²⁰ 2 Pułk Piechoty Strzelców Lwowskich został utworzony przez Komendę Obrony Lwowa 25 XI 1918 r. W marcu 1919 r., rozkazem Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, został on przemianowany na 39 Pułk Piechoty. Od kwietnia 1919 r. nosił dawną nazwę „Strzelców Lwowskich”. Jednostka brała udział w walkach z oddziałami ukraińskimi o Lwów oraz w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. Zob. M. Klimecki, Z. Karpus, *Walki o Lwów w listopadzie 1918 r. i wojna polsko-ukraińska. Bezpieczeństwo ludności polskiej, żydowskiej i ukraińskiej w stolicy Galicji*, Toruń 2020; J. Dziemkowski, *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919–1920*, Warszawa 2010; H. Smotrecki, *Zarys historii wojennej 39-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa 1929.

²¹ DOG „Lwów” – terenowy organ administracji wojskowej, utworzony 5 VI 1919 r. Jesienią 1921 r. przekształco-

Zwolniony z czynnej służby wojskowej został 24 listopada 1920 r. Za udział w walkach o Lwów w latach 1918–1919 otrzymał Krzyż Walecznych oraz Medal Niepodległości w 1922 r.²²

W latach 1921–1922 studiował w Katedrze Architektury i Estetyki Wydziału II Politechniki Lwowskiej we Lwowie, kierowanej przez prof. Jana Sas-Zubrzyckiego²³. Przez kilka miesięcy był w niej też adiunktem. 22 marca 1922 r. zdał II ustny egzamin państwowy i na jego podstawie – jako uznany za „uzdolnionego” – otrzymał dyplom inżyniera-architekta²⁴.

Po ukończeniu studiów, w latach 1922–1927, Marian Krykiewicz prowadził, wraz z ojcem Wytwórnię Budowlano-Drzewną „Zygmunt Krykiewicz i Syn”. Był w niej architektem-projektantem i kierownikiem stolarni.

Od 1927 r. pełnił funkcję naczelnika podlowskiej gminy Zamarstynów. Po jej włączeniu w granice administracyjne miasta Lwowa, powrócił w 1930 r. do pracy w rodzinnej firmie²⁵.

ny w Dowództwo Okręgu Korpusu Nr VI z siedzibą we Lwowie – szerzej na ten temat: A.A. Ostanek, *Dowództwo Okręgu Generalnego „Lwów”, czyli o początkach terenowej organizacji w Małopolsce Wschodniej (1919–1921)*, „Historia i Świat” 2014, nr 3, s. 185–206.

²² APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 23. Książeczka stanu służby oficerskiej M. Krykiewicza z 30 XI 1931 (odpis z 22 V 1946, z pieczęcią i podpisem kierownika Kancelarii Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, dalej: UPR); k.29. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 23 III 1952. M. Krykiewicz został przeniesiony do rezerwy, w stopniu porucznika piechoty pospolitego ruszenia, 27 XI 1928 r.

²³ Ibidem, k. 5–6. Życiorys M. Krykiewicza (bez daty, ok. 1950 r., rkps); L. Czubieli, *Marian Krykiewicz – zaśluzony działacz w ochronie zabytków*, w: *Spółeczna Ochrona Zabytków*, red. T. Kufel, Olsztyn 1969, s. 42. Jan Karol Sas-Zubrzycki (1860–1935) – prof. zwyczajny, wybitny architekt, autor licznych projektów i prac z zakresu teorii architektury – por. A. Górka, A. Kraus, *Wybrana twórczość piśmiennicza architektów związanych z Politechniką Lwowską. Studium na podstawie badań zbiorów Biblioteki Politechniki Krakowskiej sprzed 1945 roku*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2020, R. LXV, s. 204–208, J. Wowczak, *Jan Sas-Zubrzycki. Architekt, historyk i teoretyk architektury*, Kraków 2017.

²⁴ APO, UW, sygn. 1253/9993, k.16 Protokół nr 1/1922 II egzaminu państwowego M. Krykiewicza przed komisją Wydziału Architektury Szkoły Politechnicznej we Lwowie, z 13 III 1922 r (odpis, z pieczęcią i podpisem Adama Kompowskiego, zastępcy naczelnika Wydziału Przemysłowego UPR na Okręg Mazurski, bez daty, ok. 1946 r.). Por. też: Archiwum Zakładowe Biura Projektów „BPBW” Sp. z o.o. w Olsztynie (dawniej: Wojewódzkie Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Olsztynie 1956–1976 oraz Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Olsztynie 1976–1992, dalej: AZ BP BPBW), Akta pracownicze M. Krykiewicza (brak sygnatury), k. 5. Protokół egzaminu nr 1/1922. Szkoła Politechniczna we Lwowie Wydział Architektury. Świadectwo drugiego egzaminu państwowego M. Krykiewicza z 13 III 1922 (kopia); k. 5a. Zaświadczenie doc. dr. Jerzego Stankiewicza dziekana Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej potwierdzające „tytuł akademicki” M. Krykiewicza jako równoważny ze stopniem akademickim magistra inżyniera architekta, nadawanym przez Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, z 21 VI 1966 (odpis). W protokole została zachowana dawna nazwa uczelni, prawdopodobnie ze względu na fakt, że M. Krykiewicz zrealizował program studiów Szkoły Politechnicznej, a jedynie egzamin końcowy złożył już po jej przemianowaniu na Politechnikę Lwowską. Autor serdecznie dziękuje paniom Lidii Gromek prezes Zarządu i Sylwii Ryżewskiej z Sekretariatu Biura Projektów „BPBW” Sp. z o.o. w Olsztynie za okazaną pomoc i udostępnienie akt pracowniczych M. Krykiewicza do wykorzystania na potrzeby niniejszej publikacji.

²⁵ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 6. Zamarstynów – w latach 1920–1930 gmina wiejska w powiecie lwowskim. Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z 11 IV 1930 r. o rozszerzeniu granic miasta Lwowa w województwie lwowskim (DzU RP 1930, nr 35, poz. 286) gmina została zlikwidowana i włączona do obszaru miasta Lwowa. Obecnie dzielnica Lwowa w rejonie szewczenkowskim w Republice Ukrainy.

Od 1930 r. do 1935 r. był członkiem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR)²⁶, co miało również bezpośredni wpływ na jego dalszą aktywność społeczną i zawodową.

W latach 1931–1933 – z ramienia BBWR – sprawował mandat radnego i członka Klubu Gospodarczego Rady Miejskiej we Lwowie²⁷. Od 1934 r. aż do wybuchu drugiej wojny światowej Krykiewicz pracował w Zarządzie Miejskim Lwowa na stanowisku architekta, jako odpowiedzialny, m.in. za projektowanie i stan obiektów miejskich, budownictwo osiedlowe i organizację ogródków działkowych²⁸.

15 sierpnia 1934 r., w Kościele Ewangelicko-Reformowanym we Lwowie, Marian Krykiewicz zawarł związek małżeński z Jadwigą Robel, 1^{ov}. Kosińska²⁹. Żona (ur. 10 października 1894 r. w Tarnopolu³⁰) była córką Karola Alojzego, urzędnika kolejowego i Moniki Józefy, z Jarockich. Jej bratem był dr Zygmunt Tadeusz Robel³¹. Do wybuchu drugiej wojny światowej Janina Krykiewicz pracowała jako referentka w Zarządzie Towarzystw Ogródków Działkowych we Lwowie. Podczas drugiej wojny światowej, w okresie okupacji radzieckiej, była zatrudniona jako recepcjonistka w spółdzielni produkcyjnej³².

Zarówno Krykiewicz, jak i jego żona byli już rodzicami córek, urodzonych w swych poprzednich związkach małżeńskich.

Córka Mariana, Danuta – ur. 11 sierpnia 1923 r. we Lwowie – była absolwentką Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po zakończeniu drugiej wojny światowej pracowała

²⁶ Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR) – formacja założona jesienią 1927 r. przez płk. Walerego Ślawka jako reprezentacja polityczna tzw. obozu sanacyjnego, skupionego wokół osoby marszałka Józefa Piłsudskiego. BBWR został rozwiązany 30 X 1935 r. Zob. A. Chojnowski, *Piłsudzczy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.

²⁷ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 30. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 23 III 1952. W drugiej, cytowanej ankiecie personalnej, z 11 XII 1950 r., Krykiewicz podaje, że był członkiem BBWR od 1929 r.; k. 10, 14. Por. też: „*Haliczanin*”. *Kalendarz powszechny zastosowany do potrzeb wszystkich mieszkańców Małopolski i Kresów Wschodnich na Rok Pański 1933*, [Lwów 1932], s. 18 (wykaz członków Tymczasowej Rady Miejskiej według stanu z 1 IX 1932 r.) – https://jbc.uj.edu.pl/Content/319712/PDF/NDIGCZAS013783_1935_001.pdf, dostęp: 11.09.2023.

²⁸ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 6.

²⁹ *Ibidem*, k. 15. Świadcstwo metrykalne ślubu, wystawione przez ks. Michała Jastrzębskiego Superintendenta Generalnego Kościołów Ewangelicko-Reformowanych Synodu Wileńskiego (odpis z 13 II 1935). Oboje zawarli związek jako osoby rozwiedzione, przy czym nie udało się odnaleźć informacji o ich pierwszych małżeństwach.

³⁰ Tarnopol – (ukr. Тернопіль) – w II RP miasto, siedziba województwa tarnopolskiego. Obecnie miasto, siedziba władz obwodu i rejonu tarnopolskiego w Republice Ukrainy.

³¹ Zygmunt Tadeusz Robel (1891–1976) – dr nauk prawnych, absolwent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, urzędnik państwowy. Naczelnik Wydziału Wojskowego Urzędu Województwa Śląskiego w Katowicach (1929–1939), wicewojewoda krakowski (sierpień 1945 r.) i p.o. kierownika Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (sierpień–październik 1945 r.). Pełnomocnik rządu RP na Okręg Mazurski (obowiązki objął 15 XII 1945 r.) i wojewoda olsztyński (29 V 1946 – 8 IX 1947). Po opuszczeniu Olsztyna, m.in. sekretarz Uniwersytetu Warszawskiego (1954–1959) – por. np. *Okręg Mazurski...*, s. 207 (nota biograficzna Z. Robla).

³² APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 12. Portret olejny J. Robel zatytułowany „Dama w szalu weneckim” – namalowany przez Feliksa Michała Wyrzywalskiego (1875–1944) w 1925 r. – został ofiarowany w 2013 r. Muzeum Narodowemu Ziemi Przemyskiej w Przemyślu przez jej bratanicę Alinę Monikę Robel – por. K. Winiarska, *Jedna i dwadzieścia opowieści pędzlem*, „Podkarpacki Informator Kulturalny” marzec–kwiecień 2013, nr 84, s. 18–19. Była ona również – pod nazwiskiem Kosińska – autorką opracowania „Lwowskie Ogródki Działkowe”, Lwów 1934 (wydanego nakładem Towarzystwa Ogródków Działkowych we Lwowie w 1935 r.)

jako urzędniczka w Krakowie. Zmarła 21 września 1988 r. i została pochowana na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie³³.

Z kolei córka Jadwigi, Wanda Kosińska – ur. 18 marca 1919 r. we Lwowie – z wykształcenia magister ekonomii, pracowała, po przeniesieniu do Olsztyna, w Wojewódzkim Zarządzie Inwestycji Rolniczych³⁴.

W latach 20. i 30. XX w., wraz ze stabilizacją zawodową, Krykiewicz rozwinął również ożywioną działalność społeczną oraz amatorskie zainteresowania malarstwem i rysunkiem. Część tej aktywności, która towarzyszyła mu zresztą przez kolejne etapy życia, pozostawała oczywiście również w bezpośredniej korelacji z wykonywaną przezeń profesją.

W 1929 r. – z okazji piętnastej rocznicy wymarszu I Kompanii Kadrowej Legionów Polskich z krakowskich Oleandrów 6 sierpnia 1914 r. – Krykiewicz wszedł w skład Komitetu Redakcyjnego, który przygotował okolicznościową publikację wspomnieniową³⁵.

Był on także członkiem wielu instytucji, organizacji i stowarzyszeń, w tym: Izby Inżynierskiej (1927–1939), Komisji Państwowej Rady Ochrony Przyrody (1934–1939), Oddziału Stowarzyszenia Architektów Polskich (od 1934 r. – Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej (1927–1939)³⁶, Polskiego Czerwonego Krzyża (od 1939 r.), Stowarzyszenia Zawodowego Budowniczych (1930–1939), Związku Obrońców Lwowa z Listopada 1918 Roku (1925–1939) oraz prezesem Towarzystwa Ogródków Działkowych we Lwowie (1931–1939)³⁷. Podczas obrad V Kongresu Związku Towarzystw Ogródków Działkowych RP w Warszawie (25–27 września 1937 r.) został wybrany członkiem Zarządu Głównego³⁸.

Cały okres drugiej wojny światowej Krykiewiczowie spędzili we Lwowie. Podczas pierwszej okupacji radzieckiej miasta (1939–1941)³⁹ rodzinna wytwórnia zosta-

³³ Por. APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 1. Karta personalna M. Krykiewicza z 16 III 1948; k. 15. Karta personalna M. Krykiewicza z 25 III 1946. M. Krykiewicz podaje w nich, że córka Danuta urodziła się w 1924 r. Zob. też: ibidem, k. 12. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950; k. 32. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 23 III 1952; <https://www.zck-krakow.pl/locator>, dostęp: 22.07.2023.

³⁴ Informacja o miejscu pracy W. Kosińskiej pochodzi z jednego z jej nekrologów – por. „Gazeta Olsztyńska”, 27 XII 1976, nr 294, s. 7 (nekrologi W. Kosińskiej).

³⁵ *W piętnastą rocznicę czynu sierpniowego 1914 – 6 sierpnia – 1929*, Lwów 1929. Nakładem Komitetu Redakcyjnego, red. S. Rayski, kom. red.: J. Lachowski, M. Krykiewicz, S. Karasiński, druk: Drukarnia „Mieszkańska” we Lwowie. – zob. <https://obc.opole.pl/dlibra/publication/10712/edition/9771/content>, dostęp: 9.09.2023.

³⁶ https://www.sarp.pl/pokaz/historia_sarp.1833/, dostęp: 7.08.2023.

³⁷ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 14 Ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950; k. 30, 34. Ankieta personalna z 23 III 1952.

³⁸ Por. Uczestnik, *Echa kongresu działkowców w Warszawie*, „Polska Zachodnia” 2 X 1937, nr 271, s. 5; J. Kowalski, *Czasopisma działkowe do roku 1949*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1988, t. XXVII, nr 3, s. 98–100.

³⁹ Lwów został zajęty przez wojska radzieckie 22 IX 1939 r. na podstawie aktu kapitulacji podpisanego przez dowódcę obrony miasta gen. W. Langnera. Dowództwo wojsk radzieckich złamało warunki umowy aresztując, po złożeniu broni, żołnierzy i policjantów polskich oraz wywożąc ich w głąb Związku Radzieckiego – szerzej na ten temat: R. Wnuk, „Za pierwszego Sowietą”. *Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*, Warszawa 2007.

ła przejęta przez spółdzielnię stolarsko-budowlaną „W Jedności Siła”, w której były właściciel pracował jako kierownik techniczny⁴⁰.

Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej i wkroczeniu do Lwowa wojsk hitlerowskich w czerwcu 1941 r., spółdzielnię zlikwidowano. Nowe władze okupacyjne utworzyły w jej miejsce Stalarnię nr 7, gdzie Krykiewicz został kierownikiem robót technicznych. Pracowała tam też jego żona. We wrześniu 1943 r. złożył wymagany egzamin czeladniczy, przeprowadzony przez Okręgową Grupę Rzemiosła Dystryktu Lwowskiego⁴¹.

Podczas drugiej radzieckiej okupacji Lwowa – zapoczątkowanej w lipcu 1944 r.⁴² – w ponownie uruchomionej spółdzielni „W Jedności Siła” Krykiewicz został kierownikiem technicznym. Ukończył również sześciotygodniowy kurs naczelników cechów (warsztatów) fabrycznych, zorganizowany przez lwowską rejonową organizację Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików)⁴³.

W grudniu 1945 r., Krykiewiczowie zostali ekspatriowani do Polski⁴⁴. Po przybyciu do Krakowa, 28 grudnia 1945 r., zarejestrowali się pod numerami 41029 i 41030 w etapowym punkcie repatriacyjnym⁴⁵. Wyjazd do dawnej stolicy Polski nie był przypadkowy. W Krakowie mieszkała wspomniana już córka Krykiewicza Danuta, a także – od lata 1945 r. – brat jego żony Zygmunt Robel, który pełnił obowiązki wicewojewody i kierownika Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie⁴⁶.

⁴⁰ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 13. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950; sygn. 1253/9993, k. 2. Karta personalna M. Krykiewicza z 16 III 1948.

⁴¹ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 13; k. 22. Protokół egzaminu czeladniczego M. Krykiewicza z 9 IX 1943 (odpis z pieczęcią i podpisem kierownika kancelarii głównej Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Olsztynie, z 25 III 1952 r.). Wojska niemieckie wkroczyły do Lwowa 29 VI 1941 r. Adolf Hitler, dekretem z 1 VIII 1941 r., utworzył Dystrykt Galizien (Dystrykt Galicja) jako część Generalnego Gubernatorstwa. Składał się on z ziem byłych województw II RP stanisławowskiego i tarnopolskiego oraz 13 powiatów byłego województwa lwowskiego. Lwów, jako stolica dystryktu, otrzymał status miasta wydzielonego. Dystrykt Galicja istniał formalnie do końca lipca 1944 r., czyli początku drugiej okupacji radzieckiej – szerzej na ten temat: G. Hryciuk, *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*, Warszawa 2000.

⁴² Lwów został zajęty przez jednostki Armii Czerwonej i wspomagające ją oddziały Armii Krajowej po, trwającym od 22 do 27 VII 1944 r., powstaniu lwowskim, zorganizowanym w ramach akcji „Burza”. Po zakończeniu walk, dowództwo radzieckie aresztowało, ujawniających się przywódców Polski Podziemnej oraz oficerów i żołnierzy AK walczących w powstaniu – por. G. Hryciuk, *Radziecki aparat bezpieczeństwa (NKWD i NKGB) wobec „nacjonalistycznego podziemia polskiego” na ziemiach wschodnich II RO – casus Galicji Wschodniej i Wołynia 1944–1946*, w: *Sowieci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji*, red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka, Warszawa 2017, s. 163–231.

⁴³ APO, UW, sygn. 1253/9993, k. 19. Karta pracownicza M. Krykiewicza z Urzędu Wojewódzkiego (dalej: UW) w Olsztynie (bez daty wystawienia, prawdopodobnie z 1946 r.); sygn. 1253/8079, k. 6. Życiorys M. Krykiewicza (bez daty, ok. 1950 r., rkps).

⁴⁴ Szerzej na temat przesiedleń ludności polskiej z Galicji Wschodniej i Wołynia przez władze radzieckie w pierwszych latach po II wojnie światowej, zob. G. Hryciuk, *Przesiedlenia Polaków...*, s. 103–126.

⁴⁵ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 6. Nie udało się ustalić, kiedy i w jakich okolicznościach przyjechała do Polski W. Kosińska – córka J. Krykiewicza – która zamieszkała razem z matką i jej mężem na stałe w Olsztynie.

⁴⁶ Prawdopodobnie w lipcu 1945 r. – decyzją dr. Władysława Kiernika ministra administracji publicznej TRJN RP, Robel otrzymał delegację na stanowisko wicewojewody w Urzędzie Wojewódzkim Krakowskim w Krakowie. Obowiązki wicewojewody krakowskiego miał pełnić od 1 VIII 1945 r. Dodatkowo, w zastępstwie Adama Ostrowskiego wojewody krakowskiego, powołanego do służby dyplomatycznej i nominacji na posła RP w Sztokholmie, Robel przejął też jego obowiązki – od 31 VIII 1945 r. – jako kierownik Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego – por. M. Mataniak, *Urząd Wojewódzki w Krakowie w początkach powojennej działalności (styczeń - grudzień 1945 r.)*. *Organizacja – kompetencje – personalia*, w: *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowa, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016, s. 649.

Wobec nominacji Robla na stanowisko pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski⁴⁷, Krykiewiczowie zdecydowali się, już w styczniu 1946 r., na przeprowadzkę do Olsztyna⁴⁸. Po przyjeździe zamieszkali wspólnie w willi, przekazanej pełnomocnikowi na czas pełnienia obowiązków, przy ulicy Zamkowej 5 w Olsztynie⁴⁹.

30 marca 1946 r. Krykiewicz złożył podanie o przyjęcie do pracy do służby administracyjnej w Wydziale Przemysłowym Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (UPR). Dwa dni później – 1 kwietnia 1946 r., rozpoczął pracę na stanowisku referenta odbudowy Wydziału Przemysłowego UPR⁵⁰. Już w połowie maja 1946 r. awansował na głównego inspektora Wydziału Przemysłowego UPR, co wynikało niewątpliwie z jego wysokich kwalifikacji zawodowych, popartych przedwojennym doświadczeniem pracy w samorządzie miejskim⁵¹. Dwa miesiące później, tzn. 25 lipca 1946 r., Krykiewicz otrzymał kolejne przeniesienie czasowe, tym razem do Wydziału Inspekcji Starostw Urzędu Wojewódzkiego (UW) w Olsztynie⁵² na równorzędne stanowisko inspektora, z zadaniem nadzoru nad referatami odbudowy i przemysłowymi w starostwach powiatowych⁵³.

Niezależnie od częstych zmian i przeniesień w zakresie pracy wykonywanej w ramach zadań administracji państwowej, był on także, od lipca 1947 r., delegatem Centrali Gospodarczej Spółdzielni Pracy Wytwórczej Spółdzielnia z odpowiedzialnością udziałami w Warszawie do spraw organizacji jej oddziału na Warmii i Mazurach⁵⁴. 13 marca 1948 r. został mianowany stałym przedstawicielem tej Centrali w Olsztynie⁵⁵.

⁴⁷ Na mocy uchwały Rady Ministrów z 15 XI 1945 r., Robel został przeniesiony służbowo do Olsztyna. Oficjalnie obowiązki pełnomocnika rządu, po swoim poprzedniku płk. Jakubie Prawinie, przejął 15 XII 1945 r. Zob. np. B. Łukaszczyk, *Raptularz miejski. Olsztyn 1945–2005*, Olsztyn 2006, s. 31; *Kronika Olsztyna 1945–1950...*, s. 46.

⁴⁸ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 6.

⁴⁹ Wskazany adres zamieszkania został wymieniony po raz pierwszy w *Karcie personalnej* M. Krykiewicza, założonej przez UPR 25 III 1946 r. – por. APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 1.; sygn. 1253/9993, k. 15. Po odwołaniu Robla ze stanowiska wojewody i jego wyjeździe do Warszawy, małżeństwo Krykiewiczów przeniosło się do nowego lokalu mieszkalnego, mieszczącego się na pierwszym piętrze kamienicy przy placu Pułaskiego 5 pod numerem 4.

⁵⁰ Por. APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 4. Podanie M. Krykiewicza o przyjęcie do pracy w Wydziale Przemysłowym UPR, z 30 III 1946 r. (wraz z fotografią); k. 17. Pismo Donata Frolewicza naczelnika Wydziału Przemysłowego do Wydziału Personalnego UPR o zatwierdzenie etatu M. Krykiewicza w ramach budżetu Ministerstwa Przemysłu, z 30 III 1946; k. 40–41. Umowa w „sprawie stosunku służbowego” M. Krykiewicza, z pieczęcią i podpisem Z. Robla, z 1 IV 1946. Nie odnaleziono akt pracowniczych J. Krykiewicz z okresu jej pracy w Olsztynie. W ankiecie personalnej Z. Robla, z marca 1955 r., zachowała się informacja, że jego siostra pracowała po przyjeździe do Olsztyna, początkowo jako urzędniczka, prawdopodobnie w UPR, a następnie buchalter w jednym z przedsiębiorstw państwowych – por. Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. 2430. Tekst akt osobowych Zygmunta Robla [1954–1960]. Ankieta personalna Z. Robla, z marca 1955, k. 3.

⁵¹ APO UW, sygn. 1253/8079, k. 46–47. Umowa w „sprawie stosunku służbowego” M. Krykiewicza, z pieczęcią i podpisem Z. Robla, z 15 V 1946.

⁵² Po utworzeniu województwa olsztyńskiego – na mocy wspomnianego już rozporządzenia Rady Ministrów z 29 V 1946 r. i tym samym likwidacji Okręgu Mazurskiego, Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski został przemianowany na Urząd Wojewódzki w Olsztynie. W latach 1946–1950 doszło też do częstych zmian w strukturze organizacyjnej UW, jak i nazewnictwie jego poszczególnych wydziałów – por. np. A. Wakar, *Administracja publiczna*, „Rocznik Olsztyński” 1964, t. VI [druk: Olsztyn 1966], s. 27–51.

⁵³ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 50. Pismo Z. Robla do M. Krykiewicza z 25 VII 1946.

⁵⁴ Ibidem, k. 26. Zaświadczenie wystawione przez Centralę Gospodarczą Spółdzielni Pracy Wytwórczej w Warszawie o delegowaniu M. Krykiewicza do prac organizacyjnych na rzecz utworzenia przedstawicielstwa w Olsztynie, z 21 VII 1947 r. (odpis).

⁵⁵ Ibidem, k. 7. Życiorys M. Krykiewicza (bez daty, ok. 1950 r., rkps).

W związku z wakacjami w obsadzie Wydziału Technicznego Dyrekcji Przemysłu Miejscowego, Krykiewicz otrzymał w październiku 1948 r., decyzją wojewody olsztyńskiego Mieczysława Moczara⁵⁶, delegację z macierzystego Wydziału Przemysłu i Handlu UW do prac w zakresie nadzoru inwestycyjnego przedsiębiorstw przemysłowych⁵⁷.

Po zakończeniu delegacji – w czerwcu 1949 r. – powrócił on do Wydziału Przemysłu i Handlu UW, gdzie był również przewodniczącym komisji do spraw zatwierdzania projektów urządzeń zakładów przemysłowych na terenie województwa olsztyńskiego. Od 1 kwietnia 1950 r. pełnił też obowiązki kierownika nowoutworzonego oddziału planowania i inwestycji⁵⁸.

Wysokie kwalifikacje zawodowe Krykiewicza stały się podstawą do złożenia wniosku przez naczelnika Wydziału o przyznanie mu 50% dodatku specjalnego. W uzasadnieniu, naczelnik stwierdził: „Doświadczony inż. architekt, dobrze obeznany z zagadnieniami inwestowania. Dokładny i pracowity, posiadający energię i inicjatywę”⁵⁹. Ostatecznie, pomimo przyznania mu uchwałą Prezydium WRN⁶⁰ w Olsztynie dodatku w niższej wysokości, tzn. 35% pobieranego wynagrodzenia, on również nie został jednak zatwierdzony przez Prezydium Rady Ministrów⁶¹.

Wobec postępującego procesu stalinizacji wszelkich przejawów życia publicznego i realizacji uchwał III Plenum Komitetu Centralnego PZPR (11–13 listopada 1949 r.), niezależnie od ideologicznej weryfikacji samych szeregów partyjnych,

⁵⁶ M. Moczar (1913–1986) – właśc. Mikołaj Demko, gen. dyw. WP. Szef Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi (1945–1948), wojewoda olsztyński (1948–1950), przewodniczący Prezydium WRN (1950–1952) w Olsztynie, w Białymstoku (1952–1954) i w Warszawie (1954–1956), wiceminister (1956–1964) i minister spraw wewnętrznych (1964–1968) – por. K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczar „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998; W. Żebrowski, *Mieczysław Moczar w Olsztyńskim. Działalność polityczna i jej skutki w latach 1948–1952*, Olsztyn 2002.

⁵⁷ W opinii na temat M. Krykiewicza, sporządzonej przez Piotra Majewskiego naczelnika Wydziału Inspekcji UW dla wojewody M. Moczara, z października 1948 r., stwierdzono, m.in.: „Bardzo ruchliwy. Z zapałem oddaje się swemu zawodowi i bierze czynny udział w pracy społecznej. Specjalnie interesuje się drobnym przemysłem ludowym [...]. Polityką zupełnie nie interesuje się. Wszelkie zarządzenia władz wykonuje bardzo lojalnie. Uprzejmy i koleżeński” – por. APO, UW, sygn. 1253/9993, k. 18. Wakaty powstały w wyniku aresztowania przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa inż. Władysława Świetlika dyrektora technicznego Dyrekcji Przemysłu Miejscowego oraz jej pracownika Henryka Kurakiewicza, technika budowlanego odpowiedzialnego za roboty inwestycyjne – por. ibidem, sygn. 1253/8079, k. 51. Pismo A. Szczyrczyńskiego naczelnika Wydziału Przemysłu i Handlu UW w Olsztynie do wojewody M. Moczara, z 11 X 1948; k. 53. Pismo wojewody olsztyńskiego M. Moczara do M. Krykiewicza, z 11 X 1948 (rkps).

⁵⁸ Ibidem, k. 7. Życiorys M. Krykiewicza (bez daty, ok. 1950 r., rkps); k. 18. Rozliczenie należności M. Krykiewicza za prace wykonane w Dyrekcji Przemysłu Miejscowego, z 24 X 1949 (odpis); k. 60. Pismo Wydziału Kadr i Szkolenia Prezydium WRN w Olsztynie do M. Krykiewicza w sprawie przyznania mu dodatku funkcyjnego, z 26 IX 1950.

⁵⁹ Ibidem, k. 58–59. Wniosek o przyznanie M. Krykiewiczowi dodatku specjalnego, z 9 IX 1950.

⁶⁰ Na mocy ustawy o terenowych organach jednolitej władzy państwowej z 20 III 1950 r. (Dz U RP 1950, nr 14, poz. 130 – obowiązywała od 13 IV 1950 r., uchylona 29 I 1958 r.), zniesieniu uległy, m.in. urzędy i wydziały wojewódzkie. Ich kompetencje wykonawcze przejęły wojewódzkie prezydium rad narodowych o zmienionej strukturze organizacyjnej – szerzej na ten temat R. Tomkiewicz, *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016, s. 241–308.

⁶¹ Ostatecznie, M. Krykiewicz otrzymał jedynie dodatek funkcyjny według grupy czwartej, jako kierownik oddziału, poczynając od 1 VI 1950 r. – por. ibidem, k. 60. Zawiadomienie o przyznaniu dodatku funkcyjnego M. Krykiewiczowi, wydane przez Wydział Kadr i Szkolenia Prezydium WRN w Olsztynie, z 26 IX 1950.

podobne założenia przyjęto w stosunku do kadr urzędniczych administracji państwowej, instytucji publicznych, a także na kolei, w przemyśle, spółdzielniach produkcyjnych i państwowych gospodarstwach rolnych⁶².

W lipcu 1951 r. Departament Kadr Ministerstwa Przemysłu Drobego i Rzemiosła odrzucił uchwałę Prezydium WRN w Olsztynie w sprawie powierzenia Krykiewiczowi stanowiska kierownika, którego obowiązki pełnił w oddziale planowania i inwestycji, oraz awansowania go do piątej grupy uposażenia służbowego⁶³.

Decyzja ta miała bez wątpienia bezpośredni związek z akcją „czystki” prowadzonej przez komunistyczny aparat partyjny wobec tych wszystkich, którzy mieścili się w szerokim katalogu uznanych za „wrogów i klasowo obcych” narzucanemu społeczeństwu systemowi ustrojowemu, wzorowanemu na stalinowskiej formule państwa totalitarnego⁶⁴.

W czerwcu 1952 r., w poufnej opinii „o przydatności zawodowej i społecznej” Krykiewicza, sporządzonej przez Wydział Kadr i Szkolenia Prezydium WRN w Olsztynie, stwierdzono m.in., że jako członek BBWR przed wojną, a obecnie bezpartyjny, „nie posiada uzdolnień w pracy i jest chaotyczny”. Uznano też, że wprawdzie ma on „wiadomości zawodowe”, ale „nie stara się ich pogłębiać” i choć „pracę powierzoną mu przez kierownictwo wykonuje dobrze i bez zaległości”, to jego stanowisko wobec „sprawy załatwianej” [!] uznano za „chwijne i zmienne”. Postawiono mu także zarzut, że „nie udziela pomocy i opieki pracownikom”. Uzupełnieniem tej negatywnej oceny było stwierdzenie, że „nie bierze udziału w szkoleniu” i nie wysuwa na stanowiska pracowników z „awansu” społecznego oraz wykazuje brak zaangażowania „w walce o nowe formy i styl pracy”, jako jednostka „przesiąknięta starymi formami biurokratycznymi sprzed wojny”. Dodatkowo uznano też, że „w pracy społeczno-politycznej, w związkach zawodowych i TPPR⁶⁵, udzielał się „bez jakiegokolwiek przekonania”. W konkluzji zalecono przeniesienie Krykiewicza „do innego zakładu pracy, ze względu na jego przeszłość i oblicze polityczne”. Wskazywano jednocześnie na brak konieczności dalszego jego „doszkalania” oraz awansowania na „bardziej odpowiedzialne stanowiska”⁶⁶.

⁶² Por. Referat Bolesława Bieruta pt. „Zadania partii w walce o czujność rewolucyjną na tle sytuacji obecnej”, w: III Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 11, 12, 13 listopada 1949 r., „Nowe Drogi”, Warszawa 1949, s. 6–58; O wzmoczenie czujności rewolucyjnej. Uchwały Biura Organizacyjnego KC PZPR. Wyłącznie do użytku organizacji partyjnych, Warszawa 1949, k. 45.

⁶³ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 61. Pismo poufne Prezydium WRN w Olsztynie do Departamentu Kadr Ministerstwa Przemysłu i Rzemiosła w sprawie wniosku awansowego M. Krykiewicza, z 11 VII 1951; k. 62. Pismo Departamentu Kadr Ministerstwa Drobego Przemysłu i Rzemiosła do Wydziału Kadr i Szkolenia Prezydium WRN w Olsztynie w sprawie wniosku awansowego M. Krykiewicza, z 25 VII 1951.

⁶⁴ Por. O wzmoczeniu czujności rewolucyjnej..., k. 49–56.

⁶⁵ TPPR – Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej – stowarzyszenie założone w 1944 r. jako przybudówka propagandowa Polskiej Partii Robotniczej, a następnie PZPR, mające działać na rzecz pogłębiania więzi narodu polskiego z narodami ZSRR oraz rozwijania współpracy gospodarczej i kulturalno oświatowej pomiędzy Polską a ZSRR. W 1991 r. TPPR przekształciło się w Stowarzyszenie Polska–Rosja.

⁶⁶ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 83–84. Poufna „Opinia o przydatności zawodowej i społecznej” M. Krykiewicza, sporządzona przez Wydział Kadr i Szkolenia Prezydium WRN w Olsztynie, z 18 VI 1952. Przy okazji warto wspomnieć,

Przedstawiona opinia, wobec sformułowanych w niej zarzutów o charakterze ideologicznym, przesądzała w istocie o dalszej przyszłości zawodowej Krykiewicza. O tym, że pełnił on jeszcze swoje obowiązki przez ponad rok, zadecydowały wyłącznie posiadane przezeń kwalifikacje, niezbędne w wykonywaniu czynności wynikających z pracy w nadzorze inwestycyjnym nad zakładami przemysłowymi.

Decyzją Prezydium WRN w Olsztynie, Krykiewicz został odwołany, z dniem 1 lipca 1953 r., ze stanowiska pełniącego obowiązki kierownika oddziału inwestycji i planowania Wydziału Przemysłu i Handlu, z jednoczesnym przejściem przezeń obowiązków referendarza w tym Wydziale oraz zwolniony z pracy w Prezydium WRN, z trzymiesięcznym terminem wypowiedzenia, z dniem 30 września 1953 r.⁶⁷

Na podstawie decyzji administracyjnej, Krykiewicza przeniesiono ostatecznie na stanowisko inspektora w Zarządzie Budynków Mieszkalnych w Olsztynie, gdzie pracował od 1 października 1953 do 30 czerwca 1958 r., czyli do przejścia na emeryturę⁶⁸.

W okresie popaździernikowej „odwilży”, Krykiewicz wystosował list do Prezydium WRN w Olsztynie, z prośbą o zaliczenie mu do okresu stażu pracy zawodowej, zatrudnienia w UPR i UW Olsztynie w latach 1946–1953⁶⁹.

W odpowiedzi Zbigniew Januszko⁷⁰, ówczesny przewodniczący Prezydium WRN w Olsztynie, potwierdzając wymieniony okres pracy – stwierdził: „Z pracy zawodowej Obywatel wywiązywał się zadowalająco. Obywatel był sumiennym i zdyscyplinowanym pracownikiem. Poza tym brał dość aktywny udział w pracy społecznej, w ramach organizacji TPPR i NOT⁷¹. Zwolnienie Obywatela nastąpiło z urzędu na

że jeszcze trzy miesiące wcześniej M. Krykiewicz ukończył, z wynikiem bardzo dobrym, kurs inwestycyjny II stopnia dla pionu państwowego, zorganizowany przez Zakład Doskonalenia Rzemiosła w Szczecinie w okresie od 22 II do 1 III 1952 r. – ibidem, k. 37. Zaświadczenie Zakładu Doskonalenia Rzemiosła w Szczecinie o ukończeniu kursu inwestycyjnego przez M. Krykiewicza, z 1 III 1952 (odpis).

⁶⁷ Ibidem, k. 81. Pismo Prezydium WRN w Olsztynie do M. Krykiewicza w sprawie odwołania ze stanowiska i wypowiedzenia umowy o pracę, z pieczęcią i podpisem J. Malewskiego przewodniczącego Prezydium WRN w Olsztynie, z 18 VI 1953.

⁶⁸ AZ BP BPBW, Akta pracownicze M. Krykiewicza (brak sygnatury), k. 4. Życiorys M. Krykiewicza z 29 VI 1966.

⁶⁹ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 85. Podanie M. Krykiewicza do Prezydium WRN w Olsztynie, z 3 XII 1956 r.

⁷⁰ Zbigniew Januszko (1916–1995) – ekonomista, działacz państwowy, polityczny i spółdzielczy. Dyrektor Biura Regionalnego Państwowej Komisji Planowania i Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Olsztynie (1948–1950), wiceprzewodniczący (1950–1956) i przewodniczący (1956–1959) Prezydium WRN w Olsztynie, poseł na Sejm PRL II kadencji (1957–1961). Członek PPS (1945–1948) i PZPR (od 1948 r.). Członek KW (1949–1956) i Egzekutywy KW (1956–1959) PZPR w Olsztynie. Po przeniesieniu do Warszawy, m.in. zastępca przewodniczącego Centralnej Komisji Planowania przy Radzie Ministrów (1956–1968), prezes Centralnego Urzędu Gospodarki Wodnej (1968–1972), podsekretarz stanu w Ministerstwie Handlu Wewnętrznego i Usług (1972–1975) oraz dyrektor generalny w Urzędzie Pełnomocnika Rządu do spraw Zagospodarowania Wisły (1978–1981) – por. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991 r.*, Warszawa 1991, s. 177, 188, 232; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/636276>, dostęp: 16.10.2023.

⁷¹ NOT – Naczelna Organizacja Techniczna – ogólnopolskie zrzeszenie stowarzyszeń technicznych, wywodzące swój rodowód ze zjazdów techników i inżynierów w okresie zaborów. W 1912 r. utworzono Radę Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich w Krakowie. Od 1924 r. pod nazwą Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych. W połowie lat 30. XX w. utworzono dwa odrębne stowarzyszenia: Naczelną Organizację Inżynierów RP w 1935 r. oraz Naczelną Organizację

skutek podanej w aktach przynależności, w okresie przedwojennym, do BBWR, co uważa się za niesłuszne i krzywdzące. Podając powyższe do wiadomości, Prezydium pragnie przeprowadzić w ten sposób rehabilitację Obywatela jako b[yłego] pracownika państwowego, który pracując w minionym okresie, pracą swoją przyczynił się do zagospodarowania naszego województwa⁷².

Przejście na emeryturę, i ukończenie sześćdziesięciu siedmiu lat życia, wcale nie oznaczały całkowitego zaprzestania przezeń aktywności zawodowej.

W latach 1958–1966 pracował początkowo jako architekt-projektant na zlecenie Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa (PZITB) Oddział w Olsztynie⁷³. Od stycznia 1964 r. był również jego rzeczoznawcą, – w dziale mykologia budowlana⁷⁴ – po uzyskaniu uprawnień decyzją Zarządu Głównego PZITB w Warszawie⁷⁵.

W lipcu 1966 r. Krykiewicz został przyjęty na stanowisko projektanta, w wymiarze $\frac{1}{4}$ etatu, w Wojewódzkim Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego (WBPBW) w Olsztynie. Od stycznia 1967 r. był już tam zatrudniony na $\frac{1}{2}$ etatu jako starszy projektant i rzeczoznawca w zakresie mykologii⁷⁶. W WBPBW pracował aż do czerwca 1976 r., kiedy to nabył uprawnienia do renty specjalnej dla osób szczególnie zasłużonych, przyznanej mu na mocy decyzji Prezesa Rady Ministrów⁷⁷.

Stowarzyszeń Techników RP w 1936 r. Po zakończeniu II wojny światowej, w 1945 r., reaktywowano dwie organizacje techników i inżynierów, scalające liczne stowarzyszenia regionalne o charakterze branżowym: Ogólnopolskie Towarzystwo Techniczne w Łodzi i Wielobranżowy Związek Inżynierów i Techników w Kielcach. 12 XII 1945 r. w Warszawie powołano NOT, jako ogólnopolskie zrzeszenie wszystkich stowarzyszeń technicznych. Od 1989 r. pod nazwą NOT-Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych. Oddział Wojewódzki NOT w Olsztynie został utworzony 18 IV 1950 r. – por. <https://not.org.pl/o-not/historia>, dostęp: 16.10.2023; <https://not.olsztyn.pl/o-nas/>, dostęp: 16.10.2023.

⁷² APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 86. Pismo Z. Januszko do M. Krykiewicza, z 17 XII 1956.

⁷³ AZ BP BPPBW, Akta pracownicze..., k. 4. Życiorys M. Krykiewicza z 29 VI 1966. PZITB jest kontynuatorem Związku Inżynierów Budownictwa, założonego w 1934 r. w Warszawie. Po drugiej wojnie światowej doszło do połączenia PZIB ze Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Budownictwa podczas zjazdu obu organizacji 14–15 VI 1948 r. w Warszawie. Olsztyński Oddział PZITB powołano do życia 30 IX 1949 r., a pierwszym przewodniczącym Zarządu został wybrany Michał Zubelewicz – szerzej na ten temat: *60 lat Oddziału Olsztyńskiego PZITB 1949–2009*, [oprac. J. Stadnik], Olsztyn 2009, s. 12, 13, 24.

⁷⁴ Mykologia (gr. *mýkēs* – „grzyb”, grzyboznawstwo) – dział biologii zajmujący się systematyką, budową i fizjologią grzybów oraz ich znaczeniem dla człowieka. Mykologia budowlana – dział mykologii przemysłowej, poświęcony badaniu rozwoju grzybów i pleśni występujących w materiałach budowlanych oraz ich wpływu na stan techniczny budynków i innych obiektów budowlanych.

⁷⁵ AZ BP BPPBW, Akta pracownicze..., k. 6. Pismo inż. A. Sapkowskiego wiceprzewodniczącego ZO PZITB w Olsztynie do M. Krykiewicza, z 4 II 1964. Grupa rzeczoznawców olsztyńskich podjęła działalność już w 1964 r., przynależąc organizacyjnie do Zespołu Rzeczoznawców działającego przy Oddziale PZITB w Gdańsku. Samodzielna Grupa Rzeczoznawców Budowlanych nr 17 przy Oddziale PZITB w Olsztynie, licząca początkowo 16 członków, powstała 1 VII 1973 r. Podlegała ona Komitetowi Rzeczoznawców Budowlanych w Warszawie. M. Krykiewicz, jako jej założyciel, a zarazem rzeczoznawca z działu mykologii, posiadał grupę specjalności: zabezpieczenie budowli przeciw czynnikom biologicznym – por. *60 lat Oddziału...*, s. 29, 30, 75.

⁷⁶ AZ BP BPPBW, Akta pracownicze..., k. 2. Podanie M. Krykiewicza o przyjęcie do pracy w WBPBW w Olsztynie, z 24 VI 1966; k. 1. Zaświadczenie o zatrudnieniu M. Krykiewicza, z pieczęcią i podpisem mgr. inż. S. Pawlaka dyrektora WBPBW w Olsztynie, z 12 I 1967.

⁷⁷ Ibidem (brak numeru karty). Podanie M. Krykiewicza o rozwiązanie stosunku pracy z BPBW w Olsztynie, z 25 VI 1976. Co znamienne, podanie o rozwiązanie umowy o pracę, z uwagi na otrzymanie renty specjalnej – z dniem 30 VI 1976 r. – złożył on 25 czerwca, czyli na dzień przed własną śmiercią.

Pracę zawodową, wykonywaną do ostatnich dni życia, uzupełniał godną podziwu, wieloletnią, szeroką i wszechstronną aktywnością społeczną i pasją artystyczną.

Wkrótce po przyjeździe do Okręgu Mazurskiego, na pierwszym posiedzeniu 26 marca 1946 r., został wybrany prezesem zarządu Związku Towarzystw Miłosierdzia „Caritas” Diecezji Warmińskiej w Olsztynie⁷⁸. Funkcję tę pełnił do 1949 r., zaś w latach 1949–1950 był członkiem jego komisji rewizyjnej⁷⁹.

W tym samym 1946 r. został również członkiem Wojewódzkiego Komitetu Opieki Społecznej i Pomocy Zimowej w Olsztynie. W uznaniu zasług poniesionych „w szczególnie ofiarnej i wydatnej pracy na polu opieki społecznej i pomocy zimowej”, za okres od 1 października 1947 do 31 marca 1948 r., został wyróżniony dyplomem i odznaką złotą Centralnego Komitetu Opieki Społecznej w Warszawie⁸⁰.

Kontynuując swe zaangażowanie z okresu międzywojennego, aktywnie włączył się też w prace zarządu olsztyńskiego Oddziału Towarzystwa Ogrodów i Osiedli Działkowych RP (1946–1949). Był również, m.in. członkiem Towarzystwa Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (od 1951 r.), Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza⁸¹ (1948–1950), NOT (od 1950 r.), SARP (od 1952 r. – członek nadzwyczajny; od 1961 r. – członek zwyczajny), TPPR (od 1948 r.) i Związku Zawodowego Pracowników Państwowych RP (od 1946 r.)⁸².

Szczególne miejsce w jego działalności społecznej odgrywało przede wszystkim aktywne uczestnictwo w pracach PZITB oraz ruchu na rzecz ochrony zabytków.

⁷⁸ Por. J. Chłosta, *Warmińscy duchowni. Ksiądz Augustyn Szarnowski*, „Studia Elbląskie” 2012, t. XIII, s. 72; A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996, s. 90. Szerzej o działalności „Caritasu” i jego przejęciu pod zarząd przymusowy przez władze komunistyczne w styczniu 1950 r. – zob. A. Kopiczko, „Caritas” w diecezji warmińskiej w latach 1945–1950. Zarys problematyki, w: *Służyć Bogu w człowieku*, red. P. Zięba, Olsztyn 2015, s. 27–44; D. Zamiatąła CMF, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.

⁷⁹ APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 14. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950; k. 34. Ankieta personalna M. Krykiewicza z 23 III 1952. Mając na uwadze, że Krykiewicz był wcześniej członkiem Kościoła ewangelicko-reformowanego, jego funkcja w diecezjalnym „Caritasie” może budzić uzasadnione wątpliwości. Jak wynika z dokumentacji zawartej w Księdze Zmarłych Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynie, pozostawał on do chwili śmierci praktykującym parafianinem, przyjmującym codziennie Komunię Świętą. Tego samego wyznania były również jego żona oraz pasierbica. Można zatem przyjąć, z dużą dozą prawdopodobieństwa, że Krykiewiczowie dokonali konwersji na katolicyzm pomiędzy 1934 a 1946 r. Nie udało się odnaleźć informacji na temat okoliczności tego zdarzenia. Autor składa serdeczne podziękowania ks. prof. dr. hab. A. Kopiczko dyrektorowi Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie za udostępnienie treści zapisów metrykalnych dotyczących rodziny Krykiewiczów.

⁸⁰ Ibidem, k. 36. Dyplom i odznaka złota CKOS dla M. Krykiewicza, z 14 II 1949 (odpis).

⁸¹ Towarzystwo Przyjaciół Żołnierza (TPŻ) – paramilitarne stowarzyszenie utworzone przez władze komunistyczne w 1944 r. jako element systemu obrony kraju poprzez upowszechnianie idei obronności oraz działalność szkoleniową i wychowawczą. W początkowym okresie działalności jego podstawowym zadaniem była szeroko rozumiana pomoc – w tym żywnościowa – zdemobilizowanym żołnierzom i ich rodzinom oraz żołnierzom w służbie czynnej. W 1950 r. TPŻ zostało przekształcone w Ligę Przyjaciół Żołnierza – por. np. M. Kietliński, *Liga Przyjaciół Żołnierza w Białymstoku w latach 1945–1962*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2000, t. XIII, s. 113–120.

⁸² APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 14, 36, ankieta personalna M. Krykiewicza z 11 XII 1950; AZ BP BPBW, k. 4a. Kwestionariusz osobowy M. Krykiewicza z 30 VI 1966; SARP OO, Dokumenty członkowskie M. Krykiewicza (brak sygnatury, materiały niefoliowane). Karta ewidencyjna architekta M. Krykiewicza, z 23 X 1952; ibidem, Wkładka uzupełniająca do karty ewidencyjnej członka SARP, z 5 I 1961; por. też: https://www.archimemory.pl/pokaz/marian_krykiewicz,14459, dostęp: 20.10.2023 (błędnie podana data urodzin).

Krykiewicz, jako członek olsztyńskiego Oddziału PZITB od 1951 r., przez pięć kadencji pełnił odpowiedzialne funkcje w jego Zarządzie, będąc kolejno: sekretarzem (1952–1953), wiceprzewodniczącym (1953–1954), skarbnikiem (1954–1958), członkiem (1956–1958) i ponownie sekretarzem (1958–1960). Ponadto był w latach 50. XX w. twórcą i opiekunem Koła Młodej Kadry Technicznej, działającego przy Zarządzie Oddziału PZITB, oraz inicjatorem utworzenia w Olsztynie w 1960 r., Punktu Konsultacyjnego Politechniki Warszawskiej⁸³.

W 1957 r. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK)⁸⁴ powołał Krykiewicza na opiekuna społecznego nad zabytkami województwa olsztyńskiego. Dwa lata później, w 1959 r., został wybrany wiceprzewodniczącym, a w kadencji 1967–1969 przewodniczącym Okręgowej Komisji Opieki nad Zabytkami. Organizował w tym okresie m.in. doroczne zjazdy społecznych opiekunów zabytków, połączone ze szkoleniami i zwiedzaniem najważniejszych obiektów zabytkowych regionu. Był też przewodnikiem PTTK oraz autorem wielu ekspertyz i wizji lokalnych zabytków architektury na Warmii i Mazurach, dokonywanych we współpracy oraz na zlecenie wojewódzkiego konserwatora zabytków⁸⁵.

Zasługi Krykiewicza na polu pracy zawodowej i w różnorodnej działalności społecznej, w szczególności na rzecz rozwoju przemysłowego i ochrony dóbr kultury materialnej Warmii i Mazur, doczekały się – po przełomie 1956 r. – w końcu rzetelnej oceny i uznania ze strony władz wojewódzkich i państwowych. Był odznaczony, m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (w 1957 r.), Złotą Odznaką Honorową PZITB (w 1966 r.), Złotą Odznaką Honorową „Zasłużonym dla Warmii i Mazur”, Złotą Honorową Odznaką PTTK, odznaką „1000-lecie Państwa Polskiego” (w 1965 r.), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (w 1970 r.)⁸⁶.

Pasją, której poświęcał się Krykiewicz z prawdziwym zamiłowaniem, jeszcze od czasów studenckich, był rysunek oraz malarstwo akwarelowe i olejne. W technice rysunku, w której wypowiadał się najczęściej, z racji przygotowania zawodowego, skupiał się przede wszystkim na dokumentowaniu przemijającej zabytkowej architektury monumentalnej, małomiasteczkowej oraz budownictwa drewnianego. Przewodnym motywem jego twórczości malarskiej były natomiast akty i portrety kobiece,

⁸³ 60 lat Oddziału..., s. 75, 86.

⁸⁴ Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK) – stowarzyszenie mające na celu upowszechnianie krajoznawstwa i turystyki kwalifikowanej, powstałe w 1950 r. z połączenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Olsztynie powstał 20 V 1946 r. Jego pierwszym prezesem został wybrany Jan Bohucki. W 1951 r. przekształcony w Warmińsko-Mazurski Okręg (obecnie Oddział) PTTK w Olsztynie – por. <http://www.msw-pttk.org.pl/historia/historia.html>, dostęp: 23.10.2023; <https://radioolsztyn.pl/70-lecie-oddzialu-warmińsko-mazurskiego-pttk/01256657#jp-carousel-256660>, dostęp: 23.10.2023.

⁸⁵ L. Czubieli, op. cit., s. 42; *Sprawozdanie z działalności Okręgowej Komisji Opieki n/Zabytkami za rok 1969*, w: *Społeczna ochrona...*, s. 44–49; A. Wyszkowski, *Pięćdziesięciolecie PTTK na Warmii i Mazurach*, „Jantarowe Szlaki” 1996, R. XXXIX, nr 4, s. 53, 54.

⁸⁶ AZ BP BPPW, k. 4a. Kwestionariusz osobowy M. Krykiewicza, z 30 VI 1966; SARP OO, Karta ewidencyjna architekta M. Krykiewicza, z 23 X 1952; L. Czubieli, op. cit.; 60 lat Oddziału..., s. 75.

ale także kwiaty i zabudowa miejska. Prace były prezentowane na kilku pokazach amatorskich, organizowanych w latach 50. i 60. XX w., przez Radę Miejsową Związku Zawodowego Pracowników Państwowych RP (ZZPP) przy Prezydium WRN w Olsztynie i Wojewódzką Komisję Związków Zawodowych⁸⁷.

Swoistym podsumowaniem dokonań artystycznych Krykiewicza, a jednocześnie niezwykle ważnym wydarzeniem w życiu samego twórcy, była jego indywidualna wystawa prac malarskich i rysunkowych, zatytułowana „Marian Krykiewicz – malarstwo i rysunek” zorganizowana, w dniach od 9 kwietnia do 6 maja 1969 r., w sali wystawowej Wojewódzkiego Domu Kultury (WDK) w Olsztynie. Jej organizatorami były Oddział SARP i WDK przy współdziałaniu Biura Wystaw Artystycznych (BWA) w Olsztynie. Na ekspozycji zaprezentowano ogółem 68 prac autora, w tym 20 obrazów olejnych oraz 48 rysunków i szkiców⁸⁸.

We *Wstępie* do katalogu wystawy Lucjan Czubieli⁸⁹, ówczesny wojewódzki konserwator zabytków, napisał m.in.: „Na obecnej wystawie największą wartość reprezentują rysunki, przedstawiające różnorodne formy zabytkowej architektury. Jako znany opiekun społeczny, w rysunkach tych utrwalił architekturę monumentalną, drewniane budownictwo i szczególnie umiłowany temat – małomiasteczkowe domy, będące często w stanie opłakanym. Z całą świadomością przenosi na papier te malownicze fragmenty. W ten sposób staje się niejako archiwistą przemijających faktów. Rysunki te posiadają, w wielu wypadkach, wartość dokumentu archiwalnego, gdyż większość ruin rysowanych przez M. Krykiewicza uległa w międzyczasie rozbiórce. Ponadto wielką pasją Krykiewicza jest utwalenie na płótnie czy kartonie umiłowanych przez siebie kwiatów. Może tak czynić jedynie człowiek ceniący wysoko znaczenie piękna natury, przejęty miłością do ziemi ojczystej”⁹⁰.

⁸⁷ Por. APO, UW, sygn. 1253/8079, k. 6. Nagroda Rady Miejskiej ZZPP RP przy Prezydium WRN w Olsztynie przyznana M. Krykiewiczowi za prace wyróżnione na wystawie amatorów plastyków i fotografików pracowników Prezydium WRN w Olsztynie, z 1 III 1952 (odpis z 28 IV 1952); L. Czubieli, op. cit., s. 42, 43.

⁸⁸ APO, Biuro Wystaw Artystycznych w Olsztynie (dalej: BWA) 1958–1980, 1984–1985, sygn. 2755/228. Wystawy okresowe 1969, k. 11. Pismo W. Jeżewskiego kierownika Działu Upowszechniania WDK w Olsztynie do BWA w Olsztynie w sprawie wystawy M. Krykiewicza, z 26 V 1969; sygn. 2755/224. Teksta wystawy pt. *M. Krykiewicz – malarstwo i rysunek. WDK 9.04.1969-6.05.1969* (niefoliowana). Meldunek z ekspozycji wystawy czasowej pt. *Marian Krykiewicz – malarstwo i rysunek*, sporządzony przez H. Skurpskiego kierownika BWA w Olsztynie dla Centralnego BWA Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie, z 12 VII 1969.

⁸⁹ Lucjan Czubieli (1931–2019) – historyk sztuki. Zastępca wojewódzkiego konserwatora zabytków (1956–1960) i wojewódzki konserwator zabytków w Wydziale Kultury Prezydium WRN w Olsztynie (1960–1990). Miejski konserwator zabytków w Olsztynie (1991–1993). Honorowy Obywatel Fromborka (w 1973 r.) i Lidzbarka Warmińskiego (w 1988 r.). Członek wielu organizacji oraz stowarzyszeń kulturalnych i naukowych, w tym, m.in.: Prezydium Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze” w Olsztynie, Warmińsko-Mazurskiego Oddziału PTTK w Olsztynie, Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Stowarzyszenia Konserwatorów Polskich. Członek PZPR (od 1962 r.). Autor licznych artykułów i opracowań z zakresu konserwatorstwa, ochrony zabytków i krajoznawstwa – zob. I. Lewandowska, *Konserwatorskie zwierzenia. Rozmowy z Lucjanem Czubieliem konserwatorem zabytków w Olsztynie 1956–1993. Wywiad-rzeka. Materiały źródłowe*, Olsztyn 2015, s. 249–278.

⁹⁰ Cyt za: APO, BWA, sygn. 2755/224. *Wstęp* do katalogu pt. *Marian Krykiewicz* autorstwa L. Czubieli. Katalog opracowany i zredagowany przez BWA w Olsztynie, został wydrukowany w Drukarni im. Rewolucji Październikowej

Wystawę, która cieszyła się sporą popularnością wśród zwiedzających, odwiedziło około 3600 osób, w tym 9 zorganizowanych grup szkolnych⁹¹. Został jej też poświęcony artykuł na łamach „Głosu Olsztyńskiego”⁹².

Najlepszym potwierdzeniem bogatego oraz wszechstronnego dorobku zawodowego i artystycznego Krykiewicza pozostaje zestawienie jego opracowań projektowych, szkiców architektonicznych oraz prac malarskich i rysunków. Obejmuje ono okres lat 1922–1960, zostało przygotowane przez samego autora i zachowane w jego dokumentacji członkowskiej w olsztyńskim oddziale SARP (zob. Aneks).

Marian Krykiewicz zmarł 26 czerwca 1976 r. w Olsztynie w wieku 85 lat⁹³. Rok jego śmierci okazał się zresztą wyjątkowo tragiczny dla rodzin Roblów i Krykiewiczów. 13 listopada zmarł bowiem w Warszawie Zygmunt Robel, brat jego żony⁹⁴, a 23 grudnia, w zaledwie 57 roku życia, pasierbica – Wanda Kosińska⁹⁵.

Wdowa, Jadwiga Krykiewiczowa opuściła zajmowane dotąd mieszkanie przy placu Pułaskiego i przeniosła się do Barczewa, gdzie zamieszkała w lokalu przy ulicy Kraszewskiego 4⁹⁶. Zmarła w Barczewie 18 sierpnia 1980 r., w wieku 86 lat. W ostatniej drodze towarzyszyła jej bratanica – Alina Robel⁹⁷.

Marian i Jadwiga Krykiewiczowie oraz Wanda Kosińska pochowani są w grobie rodzinnym na cmentarzu komunalnym przy ulicy Poprzecznej w Olsztynie. U szczytu płyty nagrobnej widnieje wyryty napis: „Repatrianci ze Lwowa”⁹⁸.

W niniejszym szkicu poświęconym sylwetce Mariana Krykiewicza można wyróżnić w jego działalności wiele cech właściwych ludziom, których droga życiowa

w Warszawie (nakład niezany). W *Katalogu*, oprócz *Wstępu* (z fot. M. Krykiewicza) zamieszczono kilka fotografii czarno-białych prac autora (bez opisu), wykonanych przez fotografa Tomasza W. Bortkiewicza z Olsztyna. W *Tece* wystawy znajdują się również, cytowany już meldunek H. Skurpskiego z ekspozycji wystawy czasowej pt. *Marian Krykiewicz – malarstwo i rysunek*, wycinki prasowe oraz cztery czarno-białe odbitki fotograficzne prac M. Krykiewicza, opatrzone na odwrocie pieczęciami zakładu fotograficznego oraz Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Wydawnictw w Olsztynie, wraz z zezwoleniem na wykorzystanie do publikacji, z 15 II 1969 r.

⁹¹ Ibidem. Meldunek z ekspozycji wystawy czasowej pt. *Marian Krykiewicz – malarstwo i rysunek*, sporządzony przez H. Skurpskiego kierownika BWA w Olsztynie dla Centralnego BWA Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie, z 12 VII 1969.

⁹² (il), *Malarstwo M. Krykiewicza na wystawie w WDK*, „Głos Olsztyński” 17 IV 1969, nr 90, s. 6. (fot.) Krótka notka na temat wystawy została także zamieszczona w rubryce pt. *Kronika regionu* miesięcznika społeczno-kulturalnego „Warmia i Mazury” 1969, R. XV, nr 6, s. 32 (błędnie podana data otwarcia wystawy).

⁹³ Zob. „Gazeta Olsztyńska” 28 VI 1976, nr 146, s. 7; 29 VI 1976, nr 147, s. 4; 30 VI 1976, nr 148, s. 7; 5 VII 1976, nr 151, s. 6 (nekrologi M. Krykiewicza).

⁹⁴ Por. „Życie Warszawy” 17 XI 1976, nr 274, s. 11 (nekrolog Z. Robla). Były wojewoda olsztyński został pochowany u boku, zmarłej w 1974 r., żony Janiny w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Stare Powązki w Warszawie – zob. https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=5257, dostęp: 24.10.2023.

⁹⁵ Por. „Gazeta Olsztyńska”, 27 XII 1976, nr 294, s. 7 (nekrologi W. Kosińskiej).

⁹⁶ Informacja o miejscu zamieszkania J. Krykiewicza w Barczewie zachowała się w cytowanej już Księdze Zmarłych Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynie.

⁹⁷ Por. „Gazeta Olsztyńska” 22-24 VIII 1980, nr 181, s. 7 (nekrolog J. Krykiewicza).

⁹⁸ Zob. https://msipmo.olsztyn.eu/zck/?gmap=gp1&bbox=7466514.676309795,5962252.559117349,7468538.213690204,5963135.210882653&utm_source=iMapClient&utm_medium=startPanel&utm_campaign=MSIPMOZCK2016, dostęp: 9.07.2023. Lokalizacja grobu: rząd 12, szereg 1, miejsca 13, 14, 15.

została zaznaczona pracą i zaangażowaniem społecznym. Inżynier-architekt, z gruntownym wykształceniem, popartym praktyką zawodową w administracji samorządowej Drugiej Rzeczypospolitej, znakomicie odnalazł się w trudnej rzeczywistości powojennej Warmii i Mazur, stając w szeregu wielu innych, nierzadko wybitnych Kresowian, którzy położyli niemałe zasługi w organizacji życia gospodarczo-społecznego oraz kulturalnego regionu.

Fachowe przygotowanie, poparte pracowitością, rzetelnością i odpowiedzialnością zawodową, ale także kultura osobista, uczynność i koleżeńskość odegrały w tym względzie zupełnie kluczową rolę. Nie mniej istotna okazała się też łatwo zauważalna, silnie akcentowana potrzeba służby drugiemu człowiekowi oraz dbałość o dziedzictwo kulturowe, praktykowane przez Krykiewicza od lat młodzieńczych w rodzinnym Lwowie. Jej naturalną kontynuację stanowiła owocna działalność na rzecz swojej nowej „małej ojczyzny” w różnych organizacjach i stowarzyszeniach, w tym strukturach olsztyńskiego „Caritasu”, czy też społecznym ruchu na rzecz ochrony zabytków⁹⁹.

Wspominany Lucjan Czubieli, opisując swoje kontakty, m.in. z Warmińsko-Mazurskim Oddziałem PTTK, tak po latach wspominał znajomość z Krykiewiczami:

„Poznałem wiele osób związanych z PTTK, z ruchem przewodnickim, ze społeczną opieką nad zabytkami. Jedną z nich był lwowiak – Marian Krykiewicz. Architekt, wykładowca na Politechnice [Lwowskiej – przyp. R.S.], projektant wystawy światowej we Lwowie¹⁰⁰. W 1945 roku przyjechał do Olsztyna¹⁰¹. Poznałem go dzięki temu, że projektował też dla urzędu konserwatorskiego. Bliżej zaś, kiedy został przewodnikiem i społecznym opiekunem zabytków. Był nawet prezesem koła przewodników PTTK. Nasz kontakt był służbowo-przyjacielski. Kiedyś dowiedziałem się, że maluje. Wykazałem zainteresowanie, zostałem zaproszony do jego domu, zobaczyłem obrazy – akwarele, a na nich kwiaty, piękną architekturę. Zaproponowałem zorganizowanie wystawy, zrobiliśmy składankę fotografii, napisałem wstęp, zostało wydane. Państwo Krykiewiczowie cieszyli się ogromnie, cudowne starsze małżeństwo. Zapraszany byłem wielokrotnie do ich mieszkania, już nie służbowo tylko prywatnie. Jak

⁹⁹ Por. np. J. Sikorski, *Kresowiaci w kształtowaniu środowiska kulturalnego na Warmii i Mazurach*, w: *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur*, red. B. Domagała, A. Sakson, Olsztyn 1998, s. 139–167; *Wilno-Olsztyn. Kontynuacje Tradycji Kulturalnej. Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie*, nr 38. *Filologia Polska*, red. A. Staniszewski, Olsztyn 1992.

¹⁰⁰ Chodzi tu o Targi Wschodnie we Lwowie – organizowaną dorocznie w latach 1921–1939 – międzynarodową wystawę przemysłową. Por. L. Czubieli, op. cit. s. 42. Autor podaje, że M. Krykiewicz projektował pawilony wystawowe XIV Targów Wschodnich we Lwowie, które odbyły się w dniach 1–16 IX 1934 r. Wiosną 1934 r. Dyrekcja Targów oraz magistrat Lwowa dokonały przeglądu technicznego wszystkich pawilonów wystawienniczych i terenu placu targowego. Wyremontowano wówczas i przebudowano, m.in. część tych obiektów – zob. A. Nikodemowicz, *Targi Wschodnie we Lwowie*, „Cracovia–Leopolis” 2011, R. XVII, nr 2, s. 5–7; A.A. Ostanek, *Targi Wschodnie we Lwowie i ich znaczenie polityczne oraz gospodarce dla miasta, regionu i Polski w świetle kwestionariusza w sprawie Targów Wschodnich” z 4 lutego 1928 roku*, „Rocznik Kresowy” 2017, R. III, nr 3, s. 119–144; <https://lwow.pl.ua/stulecie-targow-wschodnich-we-lwowie-czesc-5/>, dostęp: 12.07.2023.

¹⁰¹ Błędnie podana data. Małżeństwo Krykiewiczów, jak już wspomniano, przybyło z Krakowa do Olsztyna, w styczniu 1946 r.

nie chwalić się kontaktem i znajomością z tego rodzaju człowiekiem, z ludźmi tego formatu?”¹⁰².

ANEKS

Zestawienie „prac projektodawczych” wykonanych przez Mariana Krykiewicza w latach 1922–1960

Rok	Nazwa obiektu	Miejscowość (kraj)
1922	Projekt wytwórni drzewno-budowlanej	[Gmina] Zamarstynów pod Lwowem
1923	Projekt pawilonu wystawowego	Lwów
1928	Projekt wnętrza sklepu Wrońskiego	Lwów ul. Akademicka ^a
1929–1930	Projekty domków jednorodzinnych	Lwów, ul. Wulecka ^b
1931	Projekty domków jednorodzinnych dla bezrobotnych	Lwów-Kleparów ^c , Zamarstynów
1936	Szkic olejny 170 × 145 cm – Osiedle na terenie wiejskim	Lwów – Zamarstynów
1937	Projekt domu mieszkalnego	Lwów-Zamarstynów, ul. Lwowska ^d 27
1937	Szkic olejny 205 × 150 cm – Domek	[Lwów]
1938–1939	Szkic kompozycyjny 160 × 90 cm	[Lwów]
1942–1944	Projekty mebli	[Lwów]
1945	Projekty wyrobów intarsjowanych ^e	[Lwów]
1946	Szkic olejny – Zamek	Olsztyn
1948	Projekt pawilonu wystawowego OPN ^f	Olsztyn
1949	Szkice przekazane prof. Zygmuntowi Kamińskiemu ^g z Politechniki Warszawskiej	Olsztyn

¹⁰² Cyt. za: I. Lewandowska, op. cit., s. 216, 217.

^a Obecnie al. Tarasa Szewczenki.

^b Obecnie ul. Andrieja Sacharowa.

^c Kleparów (ukr. Кленapis) – obecnie dzielnica Lwowa w rejonie szewczenkowskim.

^d Obecnie ul. Замарстунівська (Zamarstynowska).

^e Intarsja – technika zdobnicza polegająca na wykładaniu powierzchni wyrobów drewnianych (głównie mebli), innymi gatunkami drewna, nierzadko barwionymi, bejcowanymi lub podpalanymi. Elementy wstawiane umieszcza się zamiast usuniętych fragmentów powierzchni danego przedmiotu.

^f Nie udało się rozszyfrować skrótu.

^g Zygmunt Kamiński (1888–1969) – prof. zw., grafik, malarz rysownik. W latach 1929–1931 oraz 1935–1937 dziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Po drugiej wojnie światowej, m.in. dziekan Wydziału Architektury (1945–1946) i kierownik Katedry Rysunku, Malarstwa i Rzeźby na tej uczelni (1955–1960). Autor wzoru godła państwowego Rzeczypospolitej Polskiej z 1927 r. – por. „Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej. Zygmunt Kamiński (1888–1969)”, nr serii 70, oprac. A. Jermakowicz, Pracownia Historyczna Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1990, w: https://bcpw.bg.pw.edu.pl/Content/840/PDF/sylw_prof_025.pdf, dostęp: 21.09.2023.

Rok	Nazwa obiektu	Miejscowość (kraj)
1950	Szkic olejny 95 × 75 cm – ul. Kopernika	Olsztyn
1952	Szkic olejny 75 × 35 cm – Dom Zdrojowy	Lądek Zdrój
1955	Szkic olejny 70 × 55 cm – Zdrojowisko	Lądek Zdrój
1956	Teka – Studia zabytków architektonicznych	Praga (Czechosłowacja)
1957	Teka – Olsztyn i inne miasta	
1958	Obraz olejny 95 × 65 cm – Działka	Olsztyn
1959	Obraz olejny 105 × 65 cm – Plac Pułaskiego	Olsztyn
1960	Szkic olejny 80 × 60 cm – Wnętrze. Studia i kompozycje	Olsztyn

Źródło: SARP OO. Dokumenty członkowskie M. Krykiewicza (brak sygnatury, materiały niefoliowane). Wkładka uzupełniająca do karty ewidencyjnej członka SARP, z 5 I 1961.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie

Biuro Wystaw Artystycznych w Olsztynie 1958-1980, 1984-1985, sygn. 2755/224. Teka wystawy pt. *M. Krykiewicz – malarstwo i rysunek. WDK 9.04.1969-6.05.1969* (niefoliowana).

Biuro Wystaw Artystycznych w Olsztynie 1958-1980, 1984-1985, sygn. 2755/228. Wystawy okresowe 1969.

Urząd Wojewódzki w Olsztynie, sygn. 1253/8079. Akta osobowe M. Krykiewicza.

Urząd Wojewódzki w Olsztynie, sygn. 1253/9993. Akta osobowe M. Krykiewicza.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego

sygn. 2430. Teka akt osobowych Zygmunta Robla [1954-1960].

Archiwum Zakładowe Biura Projektów „BPBW” Sp. z o. o. w Olsztynie (dawniej: Wojewódzkie Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Olsztynie 1956-1976 oraz Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Olsztynie 1976-1992)

Akta pracownicze M. Krykiewicza (brak sygnatury)

Stowarzyszenie Architektów Polskich Oddział w Olsztynie

Dokumenty członkowskie M. Krykiewicza (brak sygnatury, materiały niefoliowane)

Źródła drukowane

Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, t.8, Warszawa 1974.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: 1919, 1930, 1948, 1950.

Jana Burgera Galicyjska Księga Adresowa obejmująca adresy fabrykantów, przemysłowców, przedsiębiorstw górniczych, artystów, kupców itp. posiadających swe zakłady w Galicyi. Zestawiona na podstawie wykazów urzędowych, Lwów 1896.

Mołdawa Tadeusz, *Ludzie władzy 1944-1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991 r.*, Warszawa 1991.

O wzmoczenie czujności rewolucyjnej. Uchwały Biura Organizacyjnego KC PZPR. Wyłącznie do użytku organizacji partyjnych, Warszawa, listopad 1949.

Okręg Mazurski, w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 r. Przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996.

Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski 1944-1947, red. S. Ciesielski, Warszawa 1999.

Sprawozdanie z działalności Okręgowej Komisji Opieki n/Zabytkami za rok 1969, w: *Spoleczna ochrona Zabytków*, red. T. Kufel, Olsztyn 1969.

III Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 11, 12, 13 listopada 1949 r., „Nowe Drogi”, Warszawa 1949.

Prasa

„Gazeta Olsztyńska”

- 1976, nr 146, 147, 148, 151, 294;
- 1980, nr 181.

„Głos Olsztyński”

- 1969, nr 90.

„Polska Zachodnia”

- 1937, nr 271.

„
Warmia i Mazury”

- 1969, R. XV, nr 6.

„Życie Warszawy”

- 1976, nr 274.

Opracowania

Chłosta Jan, *Warmińscy duchowni. Ksiądz Augustyn Szarnowski*, „Studia Elbląskie” 2012, t. XIII.

Chojnowski Andrzej, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.

Czerniakiewicz Jan, *Przemieszczenia ludności polskiej z ZSRR 1944–1959*, Warszawa 2004.

Czubiel Lucjan, *Marian Krykiewicz – zasłużony działacz w ochronie zabytków*, w: *Społeczna Ochrona Zabytków*, red. T. Kufel, Olsztyn-wrzesień 1969 r.

Dywan Tomasz, *Od „szkoły berlińskiej” do secesji: przyczynek do architektury miejskich zakładów przemysłowych Lwowa w latach 1858–1914*, „Modus. Prace z historii sztuki” 2019, t. XIX.

Gieszczyński Witold, *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999.

Górska Agnieszka, Kraus Anna, *Wybrana twórczość piśmiennicza architektów związanych z Politechniką Lwowską. Studium na podstawie badań zbiorów Biblioteki Politechniki Krakowskiej sprzed 1945 roku*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2020, R. LXV.

Hryciuk Grzegorz, *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*, Warszawa 2000.

- *Przesiedlenia Polaków z Kresów Wschodnich II RP 1944–1946*, w: *Ziemie Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Seria „Konferencje Ośrodka «Pamięć i Przyszłość», t. II, Wrocław 2011.

- *Radziecki aparat bezpieczeństwa (NKWD i NKGB) wobec „nacjonalistycznego podziemia polskiego” na ziemiach wschodnich II RO – casus Galicji Wschodniej i Wołynia 1944–1946*, w: *Sowieci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji*, red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka, Warszawa 2017.

Kietliński Marek, *Liga Przyjaciół Żołnierza w Białymstoku w latach 1945–1962*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2000, t. XIII.

Kirszak Jerzy, Polak Bogusław, Polak Michał, *General broni Władysław Anders 1892–1970. Czyny i pamięć*, Warszawa 2022.

Klimecki Michał, Karpus Zbigniew, *Walki o Lwów w listopadzie 1918 r. i wojna polsko-ukraińska. Bezpieczeństwo ludności polskiej, żydowskiej i ukraińskiej w stolicy Galicji*, Toruń 2020.

Kopiczko Andrzej, *„Caritas” w diecezji warmińskiej w latach 1945–1950. Zarys problematyki*, w: *Służyć Bogu w człowieku*, red. P. Zięba, Olsztyn 2015.

- *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996.

Kowalski Janusz, *Czasopisma działkowe do roku 1949*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1988, t. XXVII, nr 3.

Korc Ewa, *Zmiany administracyjno-terytorialne na obszarze byłych Prus Wschodnich ze szczególnym uwzględnieniem województwa olsztyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1997, nr 1.

Kronika Olsztyna 1945–1950. Zapisał i wydał A. Wakar, Olsztyn 1972.

Lesiakowski Krzysztof, *Mieczysław Moczar „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998.

Lewandowska, *Konserwatorskie zwierzenia. Rozmowy z Lucjanem Czubielem konserwatorem zabytków w Olsztynie 1956–1993. Wywiad–rzeka. Materiały źródłowe*, Olsztyn 2015.

Łukaszewicz Bohdan, *Raptularz miejski. Olsztyn 1945–2005*, Olsztyn 2006.

Marecki Józef, *Konwent Kapucynów we Lwowie-Zamarstynowie (1903–1946)*, „Folia Historica Cracoviensia” 1996, vol. 3.

- Mataniak Mateusz, *Urząd Wojewódzki w Krakowie w początkach powojennej działalności (styczeń – grudzień 1945 r.). Organizacja–kompetencje–personalia*, w: *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016.
- Nikodemowicz Aleksander, *Targi Wschodnie we Lwowie*, „Cracovia–Leopolis” 2011, R. XVII, nr 2.
- Odziemkowski Janusz, *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919–1920*, Warszawa 2010.
- Ocaleni z „niehumanitarnej ziemi”, oprac. P. Kowalski, A. Ossowski, A. Sitarek, Łódź 2012.
- Ostanek Adam Adrian, *Dowództwo Okręgu Generalnego „Lwów”, czyli o początkach terenowej organizacji w Małopolsce Wschodniej (1919–1921)*, „Historia i Świat” 2014, nr 3.
- *Targi Wschodnie we Lwowie i ich znaczenie polityczne oraz gospodarcze dla miasta, regionu i Polski w świetle kwestionariusza w sprawie Targów Wschodnich” z 4 lutego 1928 roku*, „Rocznik Kresowy” 2017, R. III, nr 3.
- Piłatowicz Józef, *Politechnika Lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1991, t. XXXVI, nr 1.
- Plotek Marcin, *Trudne początki. Okręg Mazurski 1945–1946*, Dąbrówno 2011.
- Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski [et al.], Wrocław 1993.
- Rzepecki Jan, *Sprawa Legionu Wschodniego 1914 roku*, Warszawa 1966.
- Sikorski Jerzy, *Kresowiaci w kształtowaniu środowiska kulturalnego na Warmii i Mazurach*, w: *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur*, red. B. Domagała, A. Sakson, Olsztyn 1998.
- Smotrecki Henryk, *Zarys historii wojennej 39-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa 1929.
- Sokołowski Franciszek, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1974, nr 3.
- 60 lat Oddziału Olsztyńskiego PZITB 1949–2009*, [oprac. J. Stadnik], Olsztyn 2009.
- Tomkiewicz Ryszard, *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016.
- Wakar Andrzej, *Administracja publiczna*, „Rocznik Olsztyński” 1964, t. VI [druk: Olsztyn 1966].
- Wilno-Olsztyn. Kontynuacje Tradycji Kulturalnej. Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie*, nr 38. Filologia polska, red. A. Staniszewski, Olsztyn 1992.
- Winiarska Katarzyna, *Jedna i dwadzieścia opowieści pędzłem*, „Podkarpacki Informator Kulturalny” marzec–kwiecień 2013, nr 84.
- Wnuk Rafał, *„Za pierwszego Sowietą”. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*, Warszawa 2007.
- Wowczak Jerzy, *Jan Sas-Zubrzycki. Architekt, historyk i teoretyk architektury*, Kraków 2017.
- Wróbel Janusz, *Uchodźcy polscy ze Związku Sowieckiego 1942–1950*, Łódź 2003.
- Wyszowski Andrzej, *Pięćdziesięciolecie PTTK na Warmii i Mazurach*, „Jantarowe Szlaki” 1996, R. XXXIX, nr 4.
- Żebrowski Waldemar, *Mieczysław Moczar w Olsztyńskim. Działalność polityczna i jej skutki w latach 1948–1952*, Olsztyn 2002.
- Zamiatała Dominik CMF, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.
- Żyromski Stanisław, *Procesy migracyjne w województwie olsztyńskim w latach 1945–1949*, Olsztyn 1971.
- Źródła internetowe**
- <https://pochodzimyzelwowa.pl/krykiewicz-zygmunt/>, dostęp: 05.07.2023.
- <https://www.ppoz.pl/czytelnia/historia-i-tradycje/Lwowska-Stacya-Ogniowa/idn:1618>, dostęp: 05.07.2023. <https://www.lwow.home.pl/teatrwielki.html>, dostęp: 05.07.2023.
- <https://docplayer.pl/211459299-We-lwowie-od-1-pazdziernika-18-do-1-pazdziernika-za-czas-lwow-nakladem-towarzystwa-przyjaciol-uczacej-sie-mlodziezy.html>, dostęp: 05.07.2023.
- <https://polskiecmentarzefrycje.up.krakow.pl/cmentarz/2>, dostęp: 05.07.2023.
- <https://pracezbankowosci.szczecin.pl/historia-banku-pko-bp/>, dostęp: 25.07.2023.
- Popławski Zbysław, *Gimnazja na odłączonych ziemiach Małopolski Wschodniej* – <https://www.lwow.com.pl/semper/gimnazja.html>, dostęp: 22.07.2023.
- „Haliczanin”. *Kalendarz powszechny zastosowany do potrzeb wszystkich mieszkańców Małopolski i Kresów Wschodnich na Rok Pański 1933*, [Lwów 1932], – https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/319712/PDF/NDIG-CZAS013783_1935_001.pdf, dostęp: 11.09.2023.
- <https://www.zck-krakow.pl/locator>, dostęp: 22.07.2023.
- W piętnastą rocznicę czynu sierpniowego 1914 –6 sierpnia –1929*, Lwów 1929. Nakładem Komitetu Redakcyjnego, red. S. Rayski, kom. red.: J. Lachowski, M. Krykiewicz, S. Karasiński, druk: Drukarnia „Mieszczkańska” we Lwowie. – <https://obc.opole.pl/dlibra/publication/10712/edition/9771/content>, dostęp: 09.09.2023.
- https://www.sarp.pl/pokaz/historia_sarp.1833/, dostęp: 07.08.2023.
- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/636276>, dostęp: 16.10.2023.

<https://not.org.pl/o-not/historia>, dostęp: 16.10.2023.

https://www.archimemory.pl/pokaz/marian_krykiewicz,14459, dostęp: 20.10.2023.

<https://www.msw-pttk.org.pl/historia/historia.html>, dostęp: 23.10.2023.

<https://radioolsztyn.pl/70-lecie-oddzialu-warminsko-mazurskiego-pttk/01256657#jp-carousel-256660>, dostęp: 23.10.2023.

https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=5257, dostęp: 24.10.2023.

https://msipmo.olsztyn.eu/zck/?gmap=gp1&bbox=7466514.676309795,5962252.559117349,7468538.213690204,5963135.210882653&utm_source=iMapClient&utm_medium=startPanel&utm_campaign=MSIP-MOZCK2016, dostęp: 09.07.2023.

<https://lwow.pl.ua/stulecie-targow-wschodnich-we-lwowie-czesc-5/>, dostęp: 12.07.2023.

Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej. Zygmunt Kamiński (1888-1969), nr serii 70, oprac. A. Jermakowicz, Pracownia Historyczna Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1990 –https://bcpw.bg.pw.edu.pl/Content/840/PDF/sylw_prof_025.pdf, dostęp: 21.09.2023.

<https://not.olsztyn.pl/o-nas/>, dostęp: 16.10.2023.

ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Wojciech Ciesielski

Olsztyn, Polska
wcies@wp.pl

Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Olsztynie. 1965–1998

Branch Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish
Nation in Olsztyn. 1965–1998

Bezirkskommission für die Untersuchung von Verbrechen gegen die
polnische Nation in Allenstein. 1965–1998

Słowa kluczowe: śledztwo, zbrodnie hitlerowska, zbrodnie stalinowska, Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Olsztynie

Keywords: investigation, Nazi crime, Stalinist crime, Commission for the Prosecution of Crimes Against the Polish Nation, Branch Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation in Olsztyn

Schlüsselwörter: Untersuchung, Naziverbrechen, stalinistisches Verbrechen, Kommission für die Untersuchung von Verbrechen gegen die polnische Nation, Bezirkskommission für die Untersuchung von Verbrechen gegen die polnische Nation in Allenstein

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera krótki, syntetyczny opis funkcjonowania w Olsztynie Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce (działającej od 1991 r. pod nazwą Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu). Trwająca trzydzieści trzy lata działalność Komisji w Olsztynie została scharakteryzowana w postaci kalendarium z lat 1965–1999, wykazów śledztw w sprawach dot. zbrodni hitlerowskich oraz zbrodni stalinowskich, spisu członków i pracowników OK w Olsztynie, jak również organizowanych przez nich konferencji i sesji naukowych, a także publikacji członków i pracowników OK w Olsztynie. W artykule nie zabrakło też wykazu wykorzystanych źródeł, co stanowi istotną pomoc dla badaczy tej tematyki.

ABSTRACT

The article contains a short, synthetic description of the functioning of the Branch Commission for the Investigation of German-Nazi Crimes in Olsztyn (operating since 1991 under the name of the Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation). The thirty-three-year activity of the Commission in Olsztyn was described in the form of a calendar for 1965–1999 and lists of investigations in matters relating to Nazi crimes and Stalinist crimes, a list of members and employees of the Commission in Olsztyn, as well as conferences and scientific sessions they organised, along with the publications of members and employees of the Commission in Olsztyn. The article also includes a list of sources used therein, which is an important aid for researchers on this topic.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel enthält eine kurze, synthetische Beschreibung der Funktionsweise der Bezirkskommission Allenstein für die Untersuchung von NS-Verbrechen (pl. OK) in Polen (seit 1991 unter dem Namen Kommission für die Untersuchung von Verbrechen gegen die polnische Nation tätig). Die Tätigkeit der Kommission in Allenstein, die dreiunddreißig Jahre lang andauerte, ist gekennzeichnet durch einen Kalender von 1965 bis 1999, Listen von Ermittlungen zu nationalsozialistischen und stalinistischen Verbrechen, ein Verzeichnis der Mitglieder und Mitarbeiter der OK Allenstein sowie von ihnen organisierte Konferenzen und wissenschaftliche Sitzungen und Veröffentlichungen von Mitgliedern und Mitarbeitern der OK Allenstein.

WSTĘP

Trzydzieści trzy lata funkcjonowania w Olsztynie Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, od 1991 r. Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu to przede wszystkim dzieje praktyki stosowania prawa karnego, o którym powiada prof. Włodzimierz Wróbel, iż jego stanowienie i stosowanie jest raczej smutną koniecznością, obciążoną jak każde ludzkie dzieło wadami i ograniczeniami. Owe wady i ograniczenia właśnie, jak też nieznaną podstawowych pojęć prawa i norm prawnych, źródeł praw i wreszcie zasad wyprowadzanych z Konstytucji np. zasady, iż żaden akt normatywny nie może być sprzeczny z Konstytucją, zasady określoności czynów zabronionych i wreszcie zakazu wstecznego działania ustawy wprowadzającej lub zaostrzającej odpowiedzialność karną, spowodowały bogaty w przekłamania szum informacyjny wokół działań Komisji. Ten szum informacyjny wywołany przede wszystkim przez publicystykę, przedostał się również do działań organów stanowiących prawo, co w konsekwencji spowodowało, iż dysponowaliśmy ustawami obciążonymi wieloma błędami.

Ogromna liczba przepisów obowiązujących Komisję stworzyła konieczność ich uporządkowania w oparciu o obowiązujący system prawa z zastrzeżeniem zasady hierarchiczności struktury systemu.

Ważną dziedziną systemu prawa dla poczynań Komisji była wykładnia prawa, bowiem utworzenie norm prawnych obowiązujących Komisję w sposób ogólny

z użyciem sformułowań wieloznacznych, czasem nieprecyzyjnych, a nawet wadliwych spowodowało konieczność ustalenia treści i zakresu obowiązujących Komisję postanowień, zinterpretowania ich, a więc sięgnięcie do wykładni praktycznej dokonywanej zwykle przez organy stosujące prawo i takim właśnie organem, który dokonał wykładni Ustawy o Komisji był Sąd Najwyższy, a uchwała została wpisana do księgi zasad prawnych. Była to wykładnia wiążąca i ostateczna, zgodna z zasadą, iż międzynarodowe prawo zwyczajowe wiąże wszystkie państwa, niezależnie od tego, czy ratyfikowały one niezbędne w tym zakresie dokumenty. Sięgano również do wykładni doktrynalnej tzn. naukowej, gdzie autorytet autora decyduje o wykorzystaniu tej wykładni w praktyce (chodziło tu o wykładnię gramatyczną, logiczną, celowościową, systemową i historyczną).

Wiele wątpliwości wywołał art. 22 Ustawy o Komisji zawierający pojęcie „zbrodni stalinowskiej” definicji jak to później określił Sąd Najwyższy fragmentarycznej i posiłkowej. Chodziło o to czy pojęcie zbrodni stalinowskiej pokrywa się w każdym przypadku z pojęciem zbrodni przeciwko ludzkości i jako takie nie podlega przedawnieniu. Jako pierwszy wątpliwości swoje przedstawił Sejmowi RP postanowieniem z dnia 25 września 1991 roku (s. 6/91) na posiedzeniu niejawnym Trybunał Konstytucyjny, oraz w głosie I do postanowienia Lech Gardocki i w głosie II Włodzimierz Wróbel i Piotr Tuleja. Ostatecznie spór o art. 2 Ustawy rozstrzygnął Sąd Najwyższy uchwałą w składzie 7 sędziów z dnia 13 maja 1992 r. (I KZP 39/91) co stało się po rozpoznaniu wniosku Prokuratora Generalnego. W świetle tej uchwały w trybie postępowań karnych mogą być ścigane zbrodnie stalinowskie, jeżeli spełniają następujące warunki:

1. Wypełniają znamiona zbrodni lub umyślnych występków określonych w polskim ustawodawstwie obowiązującym w czasie ich popełnienia, a następujące po tym czasie zmiany stanu prawnego uwzględnia się stosownie do zasady wyrażonej w art. 2 KK (należy stosować ustawę łagodniejszą dla sprawcy).
2. Należą – według źródeł prawa międzynarodowego – do kategorii czynów uznawanych za zbrodnie przeciwko ludzkości.

Jednym słowem SN co do znaczenia zakresu użytych określeń „zbrodnie wojenne” i „zbrodnie przeciwko ludzkości” i ich wyspecjalizowanych znamion odsyła bezpośrednio, bez jakichkolwiek ograniczeń, do prawa międzynarodowego. Oznaczało to dla prokuratorów delegowanych do Komisji obowiązek ustalenia przed wszczęciem śledztw, czy przestępstwo mające być przedmiotem postępowania jest zbrodnią według źródeł prawa międzynarodowego, a także sprawdzenia czy znamionuje je określony szczególnie zamiar (np. zbrodnia ludobójstwa) lub szczególna pobudka (np. względy dyskryminacyjne). Do tych bezterminowych aktów powszechnego prawa międzynarodowego należą:

1. Karta (Statut) MTW zawarta w Porozumieniu z 8 sierpnia 1945 r., potwierdzona dwoma Rezolucjami Zgr.Og.NZ z 11 grudnia 1946 r.,
2. Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 9 grudnia 1948 r.,
3. cztery Konwencje Genewskie O ochronie ofiar wojny z 12 sierpnia 1949 roku,
4. Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości z 26 listopada 1968 r.

Przedmiotem tych zbrodni może być (Art. II Konwencji o niest. przed.) każda osoba, a nie tylko funkcjonariusze „władzy państwa komunistycznego”. Wynika to z zasady traktowania zbrodni przeciwko ludzkości jako przestępstwa powszechnego. Wątpliwości budził również artykuł 26 ust. 3 – Sąd Najwyższy orzekł, iż orzekający Sąd jest jedynym organem władnym ewentualnie uwzględniać na płaszczyźnie wymiaru kary fakt, iż konkretne przestępstwo objęte było poprzednio wydanymi aktami amnestyjnymi i abolicyjnymi.

W takim to wyżej zarysowanym systemie prawa funkcjonowała Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, wielokrotnie zmieniająca swój kształt (ustrój), podlegająca uwarunkowaniom politycznym minionego okresu i która zgromadziła niezwykle cenną, wręcz unikatową dokumentację zbrodni ukrytych w mającym charakter zbiorczego międzynarodowego terminu techniczno-prawnego określenia – zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, a w klasyfikacjach przyjętych w krajowym systemie prawa wewnętrznego: zbrodni niemieckich, hitlerowskich, stalinowskich, bierutowskich czy też NKWD.

Okręgowa Komisja w Olsztynie była jednostką organizacyjną Głównej Komisji mającej siedzibę w Warszawie, a której początki sięgają 1945 roku, kiedy to uchwałą Prezydium KRN z 29 marca powołana została Główna Komisja dla Badania Zbrodni Niemieckich przy Prezydium KRN, a która otrzymała sankcję dekretem z 10 listopada 1945 roku o Głównej Komisji i Okręgowych Komisjach Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce. 22 grudnia 1949 roku została przemianowana na Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. W takim kształcie funkcjonowała do 6 kwietnia 1984 roku, kiedy to uzyskała status placówki naukowej i dodatkowy człon w nazwie – Instytut Pamięci Narodowej. Kolejna zmiana nastąpiła 25 października 1989 roku, kiedy to Zarządzeniem Ministra sprawiedliwości Komisja została upoważniona do prowadzenia spraw dotyczących tzw. zbrodni stalinowskich oraz represji i zbrodni popełnionych po wojnie przez organy państwa polskiego i wreszcie 6 kwietnia 1991 roku na mocy Ustawy, Komisja przyjęła nazwę Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej. Do momentu likwidacji Komisja działała na podstawie wspomnianej wyżej Ustawy oraz Statutu nadanego Rozporządzeniem RM z dnia 8 kwietnia 1993 r., Regulaminu

organizacyjnego nadanego Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości w dniu 8 kwietnia 1993 r., a także Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28 kwietnia 1993 r. powołującego 16 Komisji Okręgowych oraz zarządzeń wewnętrznych Dyrektora Generalnego. Jako państwowa jednostka budżetowa posiadająca osobowość prawną podlegała Ministrowi Sprawiedliwości, który był jednocześnie jej Przewodniczącym.

Charakterystyczną cechą struktury Komisji była jej dwoistość, a więc z jednej strony ciało społeczne czyli Komisja (36 członków) i Rada Naukowa (31 członków), a z drugiej aparat wykonawczy realizujący podstawowe zadania w oparciu o Dyrektora Generalnego działającego w oparciu o jednostki organizacyjne: Biuro Śledcze, Archiwum Komisji, Zakład Naukowo-Badawczy, Komisje Okręgowe, Samodzielny Wydział Ogólny prowadzący sprawy kadrowe, finansowo-gospodarcze, organizacyjne i kancelaryjne oraz Samodzielny Wydział Wydawnictw.

Ustawa nałożyła na Komisję trzy podstawowe zadania: prowadzenie działalności śledczej, archiwalnej i naukowo-badawczej. W zakresie działalności śledczej Komisja miała ujawniać, dokumentować i wyjaśniać zbrodnie, o których mowa w Ustawie. W zakresie działalności archiwalnej Komisja miała gromadzić, opracowywać i udostępniać dokumentację tych zbrodni, a w zakresie działalności naukowo-badawczej prowadzić badania w aspekcie historycznym i prawnym, upowszechniać materiały i wyniki tych badań oraz formułować wnioski dotyczące edukacji historycznej.

Przy prowadzeniu śledztw i postępowań wyjaśniających Komisja stosowała odpowiednio przepisy prawa karnego procesowego, prawa karnego materialnego oraz odpowiednio Statutu Komisji, Instrukcji śledczej, Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury.

W ciągu tych 33 lat Komisja olsztyńska miała 5 przewodniczących. Od 10 maja 1965 roku do 1 grudnia 1968 roku był nim wiceprzewodniczący Sądu Wojewódzkiego Oswald Sznepf, od 1 grudnia 1968 roku do 1 kwietnia 1973 roku wiceprzewodniczący Sądu Wojewódzkiego Henryk Szwaczkowski, od 1 kwietnia 1973 r. do 20 maja 1975 r. Prezes Sądu Wojewódzkiego Jerzy Ruszkowski, od 4 listopada 1975 r. do 9 października 1990 r. Prezes Sądu Wojewódzkiego Ireneusz Olszta, z tym, że od 1 lipca 1984 r. do 9 października 1990 r. Prezes Olszta przewodniczył Komisji niezgodnie ze stanem faktycznym wyrażonym w Statucie i Regulaminie Organizacyjnym. W okresie od 9 października 1990 r. do 1 czerwca 1997 r. stanowisko przewodniczącego nie było obsadzone, dopiero 1 czerwca 1997 r. Minister Sprawiedliwości powołał Prezesa SW Romualda Czernieckiego.

Biurem Komisji początkowo zarządzali Sekretarze Komisji–Kierownicy Biura: Henryk Skok (1 I 1966–31 XII 1967), Jacek Betlejewski (1 V 1968–1 X 1968), Longina Gieszczyńska (10 I 1969–10 III 1969), Tadeusz Gelewski (1 XII 1969–30 IX 1972), Krystyna Kuczyńska (1 XII 1972–1 XII 1974).

Od 1974 do 1991 roku Biurem zarządzali Kierownicy – prokuratorzy delegowani: Jadwiga Betlejewska (1 XII 1974–30 IX 1980), oddelegowana do pracy w Komisji już 15 kwietnia 1967 r., Barbara Fotek (1 X 1980–30 III 1991), historyk Wojciech Ciesielski (1.041991–15/03/1997), Mirosław Chłópek, prokurator delegowany, p.o. Dyrektora OK od 15 III 1997 r.

Biuro zatrudniało również pracowników kancelaryjnych. Najdłużej, bo od 6 marca 1978 roku do likwidacji kancelarię prowadziła mgr Hanna Ruta (Ruszkiewicz), a wcześniej Ewelina Konkowska, Ewa Kuśpiel, Halina Kawa, Zofia Szczepaniak, Janina Poczopko, Elżbieta Nienartowicz (Szmit), Halina Sadowska, Marianna Jackiewicz.

Tak więc od 1967 roku do 1991 roku Komisja miała 2 pracowników etatowych, a od 1991 roku trzech.

Ciało kolegialne rozpoczęło działalność podczas uroczystego plenum w dniu 31 maja 1965 roku. Akty powołania otrzymało 19 osób: adwokat Alfons Barczewski, emeryt Jan Boenigk, dziennikarz Zofia Dudzińska, emeryt Władysław Gębik, nacz. wydz. Kuratorium Otylia Grotowa, z-ca dyr. Domu Kultury Wiktor Jeżewski, podprokurator Andrzej Kabat, prac. SB Feliks Kołocki, prac. SB Tadeusz Kulesza, komendant hufca ZHP Kazimierz Marcyniuk, przew. WKKP Stefan Pagacz, sędzia Witold Piechocki, dyrektor PR Bronisław Sałuda, nacz. wydz. WRN Władysław Szczypczyński, sędzia Oswald Sznepf, Jerzy Urbanowski, kier. Wydz. Prop. KW PZPR. Feliks Walichnowski em. naucz. Józef Wydorski.

W następnych latach Komisja często zmieniała skład i liczbę członków i tak w latach 1965–1975 średnio plenum liczyło 45 członków, w latach 1976–1985 – 30 członków a od 1986 r. do 1989 r. – 24 członków. W latach 1965–1989 odbyło się 13 posiedzeń plenarnych i 46 posiedzeń Prezydium. W latach 1965–1985 liczyło zwykle 8–10 członków.

Od początku swojej działalności Komisja pracowała w oparciu o zespoły tematyczne. Początkowo trzy: badawczo-dochodzeniowy, dokumentacyjny i demaskatorsko-propagandowy. W 1970 r. utworzono Zespoły: dochodzeniowo-śledczy (etatowy), nadzoru nad sprawami prowadzonymi społecznie, propagandy, archiwalno-dokumentacyjny, ankietyzacyjny.

Jak już wspomniałem, członków Komisja miała wielu, ale sukcesy, dorobek we wszystkich zakresach działalności zawdzięczała przede wszystkim kilkunastu członkom szczególnie zaangażowanym w jej działalność. Byli to m.in.: prok. Jadwiga Betlejewska, prok. Stanisław Łagodziński, dr Władysław Gębik, Jan Boenigk, Bohdan Koziełło-Poklewski, Zygmunt Lietz, Ewa Korc, red. Zofia Dudzińska, Alicja Zienkiewicz, red. Henryk Leśniowski, sędzia Witold Piechocki, sędzia Feliks Tarnowski, Maria Tarnowska, Bohdan Łukaszewicz, Edmund Wojnowski, Eugeniusz Skibiński.

Obok zespołów tematycznych do 1976 r. na terenie działania Komisji funkcjonowało 18 delegatur (po jednej w każdym powiecie). Dwanaście z nich obok działalności badawczo-dokumentacyjnej zajmowało się prowadzeniem śledztw społecznie, a od 1970 r. na zlecenie. Delegatura olsztyńska usytuowana w Wojskowej Prokuraturze Garnizonowej prowadziła wyłącznie śledztwa i to dzięki osobistemu zaangażowaniu prok. płk. Emila Cholewki i prok. Jerzego Maciborskiego.

Podstawową formą prezentacji osiągnięć Komisji i indywidualnej pracy jej członków były sesje naukowe i popularnonaukowe. Takich sesji w latach 1967–1987 odbyło się 20. Były one organizowane przez samą Komisję oraz we współpracy z OBN, ZNP, ZBOWiD. Tematyka tych sesji była bardzo rozległa począwszy od plebiscytów, poprzez martyrologię nauczycieli, martyrologię ludności w poszczególnych powiatach po problematykę pracy przymusowej, obozów jenieckich. Ukoronowaniem tych badań była sesja „Stan i potrzeby badań nad zbrodniami hitlerowskimi w Prusach Wschodnich w latach 1933–1945”, która odbyła się w maju 1987 r. w Kikicach.

Ponadto członkowie Komisji publikowali własne prace, żeby wymienić tutaj znakomitą bibliografię martyrologii Warmii i Mazur Marii Tarnowskiej, *Ze znakiem „P”. Relacje i wspomnienia robotników przymusowych w wyb. i oprac.* Bogdana Koziello-Poklewskiego oraz Bohdana Łukaszewicza, *Obozy jenieckie w Prusach Wschodnich* Zygmunta Lietza, artykuły Stanisława Łagodzińskiego o obozie Hohenbruch i Stalagu I B, czy też prace Witolda Piechockiego, artykuły red. Zofii Dudzińskiej i Henryka Leśniowskiego

W zakresie działalności śledczej Komisja ujawniała, dokumentowała i wyjaśniała zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, stosując odpowiednio przepisy prawa karnego procesowego i instrukcji śledczych (z 1 VII 1970 r., 31 X 1973 r., 30 VIII 1994 r. i 23 IV 1998 r.). Było to jej najważniejsze zadanie realizowane przez prokuratorów delegowanych do Komisji, a w latach 1965–1976 również pracujących społecznie i na zlecenie. Formuła prowadzenia spraw przez prokuratorów i sędziów pracujących społecznie i na zlecenie zupełnie się nie sprawdziła, bo i tak większość spraw dotyczących zbrodni hitlerowskich prowadziła prok. Jadwiga Betlejewska (1967–1980), kilka prok. Barbara Fotek (1980–1991). Od 1991 roku większość spraw to śledztwa w sprawach o zbrodnie stalinowskie i prowadzili je prokuratorzy: Jan Przybyłek, Tomasz Olkowski, Mirosław Chłopik oraz delegowani na okresy sześciomiesięczne prokuratorzy WPG Marek Montwiłło, Marek Justyna, Jerzy Puzyrewski i sędzia Andrzej Kamiński.

W latach 1965–1998 prowadzono 134 śledztwa w sprawach o zbrodnie hitlerowskie, po połączeniach – 78. W 19 z nich wydano postanowienie o umorzeniu, w 56 – o zawieszeniu. Ponadto w latach 1967–1975 prowadzono 12 śledztw, co do których nie podjęto decyzji merytorycznych o zakończeniu, tylko przekazano je

według właściwości – 6 do OK Gdańsk, 4 do GK w Warszawie i po jednym do OK Poznań i OK Białystok. Dotyczyły one między innymi zbrodni popełnionych przez żandarmów na ludności cywilnej, robotnikach przymusowych, zbrodni popełnionych w podobozach Stutthofu.

Wybrany materiał dowodowy z 13 śledztw przekazano w tych latach do Centrali Ścigania Zbrodni Narodowosocjalistycznych w Ludwigsburgu (Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen). Udzielano również, w latach 1994–1995, pomocy prawnej Wydziałowi ds. Ścigania zbrodni wojennych oraz Metropolitan Police w Londynie.

Natomiast jeżeli chodzi o zbrodnie stalinowskie sytuacja była o wiele bardziej skomplikowana z uwagi na niejasność terminologii – definicji tych zbrodni. W latach 1989–1993 sprawy te były prowadzone wyłącznie jako postępowania sprawdzające, dopiero wejście w życie nowej, acz niedoskonałej Ustawy, pozwoliło od 12 maja 1991 roku na wszczęcie postępowań. W latach 1991–1998 prowadzono 59 śledztw w sprawach o zbrodnie stalinowskie, po połączeniach i przekazaniu jednego śledztwa według właściwości – 58. W latach 1991–1997 skierowano 19 wniosków o umorzenie, głównie z powodu śmierci sprawców zbrodni, dwie sprawy zakończono w trybie art. 269 tj. wystąpiono z wnioskiem o sporządzenie aktu oskarżenia. Szesnaście śledztw pozostawało w toku do końca działalności Komisji i dotyczyły one w większości zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy PUBP w dawnych powiatach woj. olsztyńskiego, ciechanowskiego i ostrołęckiego. W 27 wydano postanowienia o umorzeniu, w 3 wnioski o przedstawienie zarzutów.

W sprawach o zbrodnie hitlerowskie w latach 1968–1984 przesłuchano około 3000 świadków, w latach 1984–1993 – około 200, i w latach 1993–1998 – 68 świadków. W sprawach o zbrodnie stalinowskie w latach 1990–1998 przesłuchano 407 świadków. W latach 1967–1998 w ramach karnej pomocy prawnej załatwiono 527 spraw dot. zbrodni hitlerowskich i 229 spraw dot. zbrodni stalinowskich.

W zakresie działalności naukowo-badawczej Komisja uczestniczyła w procesie aktywizacji środowiska naukowego, inspirowania prac badawczych (prowadzonych w aspekcie historycznym i prawnym), inicjowania wymiany myśli i doświadczeń poprzez udział członków Komisji w sesjach naukowych i popularnonaukowych, organizowanych przez samą Komisję oraz we współpracy z innymi instytucjami. W latach 1965–1998 odbyło się 21 sesji. Materiały z nich były publikowane, jak również wiele prac własnych członków Komisji.

W zakresie działalności archiwalnej Komisja gromadziła, opracowywała i udostępniała przede wszystkim dokumentację własnej pracy, tworzoną w oparciu o instrukcje kancelaryjne i śledcze. Archiwum podręczne zawierało akta podręczne śledztw z lat 1965–1998, korespondencję „Prez” z lat 1965–1995, „Ko” z lat 1967–1998, korespondencję „Kpp” 1970–1998, kartoteki kwerendalne oraz osobowe z akt

śledczych i archiwów, materiały po akcji ankietyzacyjnej, repertoria „S”, „Ko”, „Kpp”, „Prez”, bieżącą dokumentację prowadzoną w oparciu o nową, obowiązującą od 1 I 1995 r., instrukcję kancelaryjną. Ponadto archiwum zawierało depozyt przekazany 16 VI 1990 r. przez WUSW w Olsztynie – 84 teczki osobowe więźniów (są to teczki przekazane 27 VIII 1970 r. przez Wojewódzki Areszt Śledczy w Olsztynie Wydziałowi „C” KWMO). Zgromadzone materiały były udostępniane badaczom, instytucjom, stowarzyszeniom. W latach 1975–1998 udzielono ponad 1500 odpowiedzi na pisemne zapytania, prośby i podania osób starających się o potwierdzenie faktu represji.

W dziejach olsztyńskiej Komisji wyodrębnić można 3 okresy.

Pierwszy okres trwający od 10 maja 1965 r. do 1 lipca 1984 roku – to czas Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie w oparciu o Dekret z 10 listopada 1945 r. o Głównej i Okręgowych Komisjach Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce (od 23 grudnia 1949 r. – Zbrodni Hitlerowskich), Statutów wprowadzonych Zarządzeniami MS z 6 marca 1956 r. (zmienionego 21 lutego 1965 r.) i z 14 listopada 1970 r., oraz Regulaminów pracy OKBZHWP: z 1 września 1965 r. (tymczasowego) i z 25 listopada 1970 r. W tym okresie Komisja miała kolejno czterech przewodniczących, plenum liczyło przeciętnie około 30 członków, prezydium – 10, odbyło się 12 zebrań plenarnych i 56 posiedzeń prezydium, w pełnym składzie i roboczych w niepełnym składzie. W Biurze Komisji w tym okresie pracował jeden delegowany prokurator i do końca 1974 r. kolejno pięciu sekretarzy Komisji – Kierowników Biura. Później Kierownikami Biura byli delegowani prokuratorzy. Biuro zatrudniało również kolejno 10 pracowników kancelaryjnych. W latach 1968–1975 działało 18 powiatowych delegatur (12 z nich obok działalności badawczo-dokumentacyjnej zajmowało się prowadzeniem śledztw społecznie, a od 1970 r. na zlecenia. Delegatura olsztyńska, usytuowana w Wojewódzkiej Prokuraturze Garnizonowej, prowadziła wyłącznie śledztwa). Od początku swojej działalności Komisja pracowała w oparciu o zespoły tematyczne. W 1965 r. powołano trzy: badawczo-dochodzeniowy, dokumentacyjny i demaskatorsko-propagandowy. W 1970 r. utworzono zespół dochodzeniowo-śledczy (etatowy), zespół nadzoru nad sprawami prowadzonymi społecznie, propagandowy, archiwalno-dokumentacyjny, historyczno-prawny. W latach 1969–1972 działał zespół ankietyzacyjny. W latach 1973–1975 działały dwa zespoły: nadzoru i propagandowo-dokumentacyjny.

1 VI 1975 r. w wyniku przeprowadzonej reformy administracyjnej, odłączono od woj. olsztyńskiego sześć powiatów. Ten stan rzeczy oraz poważna zmiana w obsadzie personalnej zarówno w prokuraturach, jak i w sądach rejonowych, zdekompletował Delegatury pod względem ilościowym i osobowym, w związku z czym zrezygnowano z tych organów. Również zespół nadzoru został zlikwidowany, a w to miejsce utworzono zespół śledczy, który istniał do 1980 r. Zespół badawczo-propagandowo-dokumentacyjny istniał do 1983 r.

Drugi okres trwający od 1 lipca 1984 r. do 12 maja 1993 r. to czas Oddziału OKBZH w Gdańsku (od 13 czerwca 1991 r. Oddziału OKBZpNP) w oparciu o Ustawę z 6 kwietnia 1984 r. o GKBZHWP-IPN, zmienionej Ustawą z 4 kwietnia 1991 r., Rozporządzenia MS z 25 czerwca 1984 r. w sprawie utworzenia Okręgowych Komisji GKBZHWP-IPN oraz wprowadzonego Zarządzeniem MS z 5 lutego 1985 r. Regulaminu organizacyjnego Okręgowych Komisji (i Oddziałowych). W tym okresie Komisja miała jednego przewodniczącego, zresztą niezgodnie ze stanem prawnym wyrażonym w Statucie i Regulaminie organizacyjnym, formalnie odwołanego 9 października 1990 r. W Komisji pracował jeden oddelegowany prokurator, pełniący jednocześnie obowiązki Kierownika Biura oraz jeden pracownik kancelaryjny. Plenum Oddziału liczyło 24 członków i zebrało się dwukrotnie. Prezydium zebrało się 2 razy.

Trzeci i ostatni okres działalności Komisji trwający od 12 maja 1993 r. do 18 stycznia 1999 r. to czas reaktywowanej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w oparciu o Ustawę z 4 kwietnia 1991 r. zmieniającej Ustawę z 6 kwietnia 1984 r. i poszerzającej znacznie zadania Komisji. Rozporządzenia MS z 28 kwietnia 1993 r. w sprawie utworzenia Okręgowych Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (to rozporządzenie powiększyło właściwość terytorialną Komisji o województwa ciechanowskie i ostrołęckie), Statutu nadanego Rozporządzeniem RM z dnia 8 kwietnia 1993 r. oraz Regulaminu organizacyjnego wprowadzonego Zarządzeniem MS z 8 kwietnia 1993 r. W dniu 1 czerwca 1997 r. powołano przewodniczącego OK. Jednocześnie w skład Plenum powołano 10 członków. Odbyło się jedno zebranie plenum i jedno prezydium. Praca śledcza opierała się na jednym, delegowanym na stałe, prokuratorze (od 1 X 1996 r. – drugim) oraz – do 30 VI 1995 r. – zmieniających się co pół roku prokuratorach WPG (3) i sędziach WSG (1). Kancelarię prowadził jeden pracownik etatowy. W dniu 18 stycznia 1999 r., z dniem wejścia w życie Ustawy z 18 XII 1999 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. Nr 155 z 1998 r., poz. 1016), Okręgowa Komisja została postanowiona w stan likwidacji (art.63 nowej Ustawy).

Kalendarium działalności
Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie 1965–1984

1965

1.	4 V	Prezes Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie Jerzy Gawroński, otrzymał przy piśmie dyrektora GKBZHWP z 28 IV 1965 r., „Ramowe wytyczne w sprawie powoływania i działalności Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce”, z prośbą o przedstawienie – w porozumieniu z KW PZPR i Prokuraturą Wojewódzką – kandydatury na przewodniczącego OKBZH w Olsztynie i propozycji dot. jej składu osobowego
2.	5 V	Została zorganizowana konferencja przez prezesa SW z udziałem przedstawicieli Prokuratury Wojewódzkiej, WRN, ZBoWiD-u, poświęcona powołaniu w Olsztynie Okręgowej Komisji.
3.	10 V	Zapoczątkowano pracę OK w Olsztynie. Powołano wiceprezesa SW w Olsztynie Oswalda Sznefpa na stanowisko przewodniczącego Komisji (odwołany 1 XII 1968 r.).
4.	28 V	Powołanie Stefana Pagacza na stanowisko zastępcy przewodniczącego OK (odwołany 6 IV 1970 r.).
5.	31 V	Uroczyste plenum inauguruje działalność tego ciała kolegialnego w składzie: Alfons Barczewski, Jadwiga Betlejewska, Jan Boenigk, Zofia Dudzińska, Władysław Gębik, Otylia Grotowa, Wiktor Jeżewski, Andrzej Kabat, Feliks Koleciki, Tadeusz Kulesza, Kazimierz Marcyniuk, Stefan Pagacz, Witold Piechocki, Bronisław Sałuda, Antoni Szczypczyński, Oswald Sznepf, J. Urbanowski, Feliks Walichnowski, Feliks Wydorski. W posiedzeniu uczestniczyli minister sprawiedliwości Marian Rybicki i dyrektor GK Czesław Pilichowski. W trakcie obrad m.in. przedstawiono propozycje do przyszłego programu działania OK. minister sprawiedliwości Marian Rybicki stwierdził, iż „... Pierwszym zadaniem Okręgowej Komisji jest zatem ustalenie programu i kierunków kolejnych akcji, zmierzających do wyświetlenia i udokumentowania zbrodni hitlerowskich, dokonanych na terenie obecnych Mazur i Warmii”. Zob.: Zofia Dudzińska (d), <i>Posiedzenie olsztyńskiej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Z udziałem ministra sprawiedliwości Mariana Rybickiego</i>, „Głos Olsztyński” 1965, nr 128 z 1 VI, s. 1–2.
6.	5 XI	W Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie odbyła się narada z udziałem przedstawicieli Głównej i Okręgowej Komisji poświęcona zasadom i harmonogramowi wykonania kwerend personalnych przez pracowników Archiwum i OK w ramach prac zleconych.

1966

7.	15 III	Zatrudnienie mgr. Henryka Skoka na stanowisku kontraktowego starszego inspektora SW z jednoczesnym delegowaniem go do pełnienia obowiązków sekretarza – kierownika Biura Komisji, od 1 IX 1966 r. kontraktowego kierownika Biura OK (odwołany 31 XII 1967 r.).
8.	22 III	Posiedzenie OK dotyczące omówienia planu na rok 1966 oraz powołania zespołów tematycznych: dochodzeniowo-śledczego (przewodniczący – prok. Jadwiga Betlejewska), propagandowo-demaskatorskiego (przewodniczący – Witold Piechocki), archiwalno-dokumentacyjnego (przewodniczący – Jan Boenigk).
9.	29 XII	Posiedzenie plenarne OK dot. sprawozdania z działalności Komisji w 1966 r. i planu pracy na rok 1967.
„Alfons Barczewski stwierdził, że są pewne trudności ze świadkami. W rozmowach prywatnych ludzie mówią co wiedzą, ale z chwilą, gdy się ich zeznania formalnie zapisuje i wnosi do protokołu – milkną”.
10.	7 IV	Powołanie Andrzeja Dudy – pracownika SB KWMO w Olsztynie oraz Zygmunta Lietza – dyrektora Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie na członków Komisji.
11.	15 IV	Na mocy decyzji z-cy Prokuratora Generalnego Kazimierza Kukawki z dnia 20 III 1967 r. (sygn. BK I Prez.2074/67/Os) rozpoczęła pracę w charakterze prokuratora delegowanego mgr Jadwiga Betlejewska.
12.	10 X	Konferencja w Olsztynie nt. zbrodni popełnionych na terenie woj. olsztyńskiego.
13.	12 X	Posiedzenie OK dot. bieżącej działalności Komisji.
14.	20–21
XII	Wizytacja kontrolno-instrukcyjna w zakresie prowadzenia śledztw, przeprowadzona przez wiceprokuratora wojewódzkiego Zygmunta Kozaneckiego z Główniej Komisji BZHWP.
„Przejrzano 24 śledztwa, w większości z nich podejmowane były czynności w postaci pism o informacje i wywiady lub w postaci przesłuchań świadków, lecz na ogół śledztwa nie są zbyt zaawansowane. Kilka z nich jednakże jest na ukończeniu, dotyczą one podobozów Stuthofu. Tylko w kilku śledztwach podjęte zostały postanowienia o wszczęciu śledztwa, są to śledztwa prowadzone przez wicepr. Betlejewską. Kilka śledztw o tematyce obozów jenieckich jest na bieżąco prowadzonych przez przewodniczącego OK Szneffa”.

1968

15.	1 II	Ukazał się nr 6 „Prawa i Życia” w całości poświęcony problemom germanizacji ludności rodzimej oraz zbrodni na terenie b. Prus Wschodnich.
16.	24–25 II	W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 8, s. 2, ukazał się artykuł Tadeusza Stępowskiego pt. <i>Aby zbrodnie przestały się opłacać</i> o obozie w Lubawie.

17.	1 III	Odbyła się narada sekcji dochodzeniowo-śledczej, podczas której przewodniczący OK Oswald Sznepf „zreferował dotychczasowy stan śledztw od strony merytorycznej i ilościowej. Przy czym jednocześnie zaproponował podjęcie się prowadzenia przez sekcję dochodzeń w sprawach śledczych tutejszej Komisji”.
18.	14 III	Wyrażenie zgody przez GK na powołanie na członków OK Olsztyn: Franciszka Burdę, Dominika Strusia, Albina Szuszkiewicza, Jerzego Uznańskiego, Henryka Skoka, Zygmunta Lietza oraz Stanisława Sadowskiego – szefa Garn. Sądu Wojskowego, Kazimierza Kądziera – sędziego Sądu Wojskowego, Andrzeja Kamieńskiego – podprok. Prok. Wojsk., Włodzimierza Kubali – podprok. Prok. Wojsk., Emila Cholewki – podprok. Prok. Wojsk.
19.	22 III	W „Prawie i Życiu” nr 13, s. 4, ukazał się artykuł przewodniczącego OK Oswalda Sznepfa <i>Z prac OKBZH w Olsztynie</i> .
20.	10 IV	Powołanie Delegatury OK w Piszcu. Przewodniczący – Henryk Stawryłło – prokurator powiatowy (odwołany 6 III 1969 r.).
21.	15 IV	Powołanie Delegatury OK w Olsztynie. Przewodniczący – Józef Szewczyk – szef WPG Olsztyn (odwołany 12 IV 1972 r.).
22.	23–24 V	Kontrola instrukcyjna w zakresie prowadzenia śledztw przeprowadzona przez wiceprokuratora wojewódzkiego Zygmunta Kozaneckiego z GKBZHwP.
23.	1 VI	Zatrudnienie sekretarza Komisji mgr. Jacka Betlejewskiego na stanowisko kierownika Biura (odwołany 1 X 1968 r.). Powołanie Delegatury OK w Szczytnie. Przewodniczący – Marian Marczuk – z-ca Komendanta KPMO.
		W „Warmii i Mazurach” nr 6, s. 21–22, ukazał się artykuł Zofii Dudzińskiej <i>W Gutowie i gdzie indziej</i> nt. pomocy udzielanej więźniarkom – Żydówkom w podobozach zorganizowanych przez hitlerowców na terenie powiatów Nowe Miasto i Działdowo.
24.	6 VI	Powołanie Delegatury OK w Braniewie. Przewodniczący – prok. Prokuratury Powiatowej Stanisław Wałachowski (odwołanie 1 IX 1970 r.).
25.	7 VI	Podczas sesji zorganizowanej w Gdańsku przez GK poświęconej zbrodniczej działalności hitlerowskich władz wobec ludności cywilnej na polskich ziemiach nadbałtyckich, dr Edmund Wojnowski i mgr Henryk Skok przedstawili referat nt. problemu strat ludnościowych w byłych Prusach Wschodnich w latach 1944–1945.
26.	1 VII	Powołanie Delegatury OK w Nowym Mieście Lubawskim. Przewodniczący – sędzia Sądu Powiatowego Józef Błaszak.
27.	12 IX	Powołanie Delegatury OK w Giżycku. Przewodniczący – prokurator Prokuratury Powiatowej Władysław Kanty (odwołany 27 IV 1970 r.).
28.	9 IX	Sesja niemcoznawcza zorganizowana w Olsztynie wspólnie z Ośrodkiem Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.

29. 1 XII Powołanie wiceprezesa Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie Henryka Szwaczkowskiego na stanowisko przewodniczącego OK (odwołany 1 IV 1973 r.).

1969

30. 10 I Zatrudnienie sekretarza OK mgr Longiny Geszczyńskiej na stanowisko kierownika Biura (odwołana 10 III 1969 r.).

31. 13 I Powołanie Delegatury OK w Ostródzie. Przewodniczący – Eugeniusz Neckowicz – prezes Sądu Powiatowego.

32. 24 I Zarządzeniem prezesa Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie Komisji przydzielono dodatkowy, drugi pokój.

33. 28 I Posiedzenie prezydium OK w Olsztynie poświęcone rozpoczętej akcji ankietyzacyjnej. Powołanie zespołu ds. ankietyzacji. Wszystkim delegatom zostały przesłane komplety ankiet wraz z instrukcją.

34. 1–2 II W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 5, s. 3, Tadeusz Swat pisał o podobozie Stutthofu w Gutowie pow. Nowe Miasto Lubawskie.

35. 6 II Plenum poszerzone o przedstawicieli ważniejszych instytucji z terenu olsztyńskiego, omawiające akcję ankietyzacyjną.

Zob.: *Plenum olsztyńskiej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich*, „Głos Olsztyński” 1969, nr 32 z 7 II; Zofia Dudzińska, *Pełny obraz hitlerowskich zbrodni*, „Głos Olsztyński” 1969, nr 45 z 22–23 II, s. 7 (omówienie podjętej akcji ankietyzacyjnej); Tadeusz Stępowski, *Aby żaden zbrodniarz nie uszedł kary*, „Słowo na Warmii i Mazurach” 1969, nr 8 z 22–23 II.

36. 15 II W Biurze rozpoczyna pracę kancelaryjną Ewelina Konkowska (odwołana 4 IX 1969 r.).

37. 20 II Narada przewodniczących ds. ankietyzacji, omawiająca cele i zadania akcji, oraz stronę organizacyjną i techniczną. W naradzie wziął udział przedstawiciel GK mgr J. Religa.

38. 1 III W „Warmii i Mazurach” nr 3, s. 21–22, ukazał się artykuł Henryka Skoka *Mało znany kompleks zbrodni* nt. podobozów zlokalizowane przez Niemców na terenie pow. Nowe Miasto Lubawskie.

39. 4 III W „Głosie Olsztyńskim” nr 53 ukazał się apel OK – *Nie można zapomnieć!*. „[...] Nie można zapomnieć o zbrodniach hitlerowskich, popełnionych podczas okupacji na Polakach i obywatelach innych narodowości [...] Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie zwraca się więc z apelem, aby każdy, kto posiada wiadomości na powyższy temat, udzielał ankietom stosownych wyjaśnień [...]”

Dodatkowo wydrukowano 5 000 egzemplarzy ulotki z apelem.

-
40. 6 III Odbyło się zebranie organizacyjne Zespołu dochodzeniowo-śledczego w składzie: prok. Jadwiga Betlejewska – przewodniczący, Andrzej Duda – por. MO z KWMO, prok. Andrzej Kabat, Tadeusz Kulesza – kpt. MO z KWMO, sędzia SW Jerzy Ruszkowski, Gerhard Mischke – kpt. MO z KWMO, sędzia SW Szczepan Styranowski, prok. Józef Szewczyk – z WPG. „Przewodnicząca zespołu zreferowała obecnym treść wytycznych odnośnie sposobu i trybu przeprowadzania śledztwa w sprawach p-ko zbrodniarzom hitlerowskim, przekazanych poszczególnym delegatom i aktywom dochodzeniowo-śledczym”.
-
- Powołanie prokuratora powiatowego Stefana Szydlowskiego – na stanowisko przewodniczącego Delegatury OK w Piszcu (odwołany 7 V 1970 r.).
-
41. 13 III Przewodnicząca Zespołu Dochodzeniowo-Śledczego OK prok. mgr Jadwiga Betlejewska odbyła kontrolę Delegatur w Biskupcu, Lidzbarku Warm., Bartoszcach, Mrągowie, Kętrzynie i Piszcu, stwierdzając, że „...żaden z wizytowanych aktywów nie podjął żadnej czynności w powierzonych mu sprawach”.
-
42. 15 III Powołanie Pawła Sowy na członka OK Olsztyn.
-
- W „Głosie Olsztyńskim” nr 12 ukazał się *Apel Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich. Ktokolwiek by wiedział...*, a „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 11 z 15–16 III apel OK *Do naszych czytelników. Zbieramy dokumentu z okresu okupacji.*
-
43. 25 III Spotkanie prezydium w sprawie powołania jedenastu Delegatur OK w Bartoszcach, Biskupicu, Działdowie, Iławie, Kętrzynie, Lubawie, Lidzbarku Warm., Morągu, Mrągowie, Nidzicy i Pasłęku.
-
44. 29 III Powołanie Delegatur OK w: Pasłęku – przewodniczący wiceprokurator powiatowy Józef Puławski, Nidzicy – przewodniczący prezes Sądu Powiatowego Jerzy Kowalewicz (odwołany 22 V 1969 r.),
Morągu – przewodniczący prezes Sądu Powiatowego Zenon Jankowski,
Lidzbarku Warmińskim – przewodniczący sędzia Sądu Powiatowego Mieczysław Kurowski (odwołany 1 XI 1972 r.),
Kętrzynie – przewodniczący z-ca komendanta powiatowego MO Zbigniew Borowski,
Iławie – przewodniczący prezes Sądu Powiatowego Zdzisław Hamernik,
Działdowie – przewodniczący prezes Sądu Powiatowego Zdzisław Lewandowski (odwołany 8 I 1973 r.),
Biskupcu – przewodniczący z-ca komendanta powiatowego MO Michał Nych,
Bartoszcach – przewodniczący Prokurator Powiatowy Stefan Śnieżko,
Węgorzewie – przewodniczący komendant powiatowy MO Tadeusz Smolińskiego – (odwołany 13 V 1971 r.),
Mrągowie – przewodniczący prezes Sądu Powiatowego Leszek Majewski.
-

-
45. 29–30 III W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 13, s. 3, Ryszard Trzcziński w artykule *Su-dwa. W miejscach hitlerowskich zbrodni* pisze o Stalagu I B Hohenstein.
-
46. 3 V W „Głosie Olsztyńskim” nr 104, s. 6–7, ukazała się rozmowa Zygmunta Milewskiego z przewodniczącym OK Henrykiem Szwaczkowskim, pt. *Będziemy pamiętać* na temat nowo odkrytych miejsc zbrodni hitlerowskich w Korszach, Kaczorkach i Gutowie.
-
47. 8 V Narada trzynastu przewodniczących zespołów ds. ankietyzacji.
-
48. 14 V W OK odbyła się narada przedstawicieli 18 Delegatur z udziałem przedstawicieli GK – sędzi L. Kwiatkowskiej i D. Kołakowskiej, której zasadniczym celem było ujednoczenie postępowania przy prowadzeniu śledztw i wysyłania materiałów za granicę. „Współpraca z Delegaturami OK została w ostatnich miesiącach zacieśniona. Delegatury otrzymały do prowadzenia sprawy zbrodni popełnionych na ich terenie, przy czym Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie kładzie duży nacisk na uaktywnienie Delegatur”.
-
49. 22 V Powołanie Stefana Zachorowskiego na stanowiska przewodniczącego Delegatury OK w Nidzicy, Tadeusza Stępowskiego red. „Słowa na Warmii i Mazurach” na członka OK Olsztyn i do Zespołu Propagandowo-Demaskatorskiego, Józefa Sapki radcy prawnego KWMO na członka OK Olsztyn i do Zespołu Propagandowo-Demaskatorskiego.
-
50. 1 VI W „Warmii i Mazurach” nr 6, s. 12–14, ukazał się artykuł Józefa Bystrego *Tam gdzie trawa nie rośnie* opisujący zbrodni na jeńcach radzieckich w obozie Dłutowo pow. Działdowo.
-
51. 7 VI W „Głosie Olsztyńskim” nr 151, s. 6, ukazał się artykuł *Prawda o obozie w Kętrzynie* (zb).
-
52. 18 VI Powołanie Henryka Panasa na członka OK i do Zespołu Propagandowo-Demaskatorskiego.
-
53. 27 VI W Sądzie Wojewódzkim w Olsztynie z udziałem członków plenum OK i zaproszonych gości odbyła się prelekcja wygłoszona przez gen. bryg. prof. Stanisława Okęckiego nt. „30-lecie Września a zagadnienie b. Prus Wschodnich”.
-
54. 1 VII W miesięczniku „Warmia i Mazury” nr 7 ukazał się artykuł członka Komisji Witolda Piechockiego, napisany w oparciu o zbiory OK, pt. *Eksterminacja polskości na terenie powiatów nowomiejskiego i działdowskiego*.
-
55. 9 VII W „Głosie Olsztyńskim” nr 161 ukazał się artykuł na temat akcji ankietyzacyjnej pt. *Pomagają w ujawnianiu zbrodni hitlerowskich*.
-
56. 29 VIII Ukazała się pierwsza publikacja OK przygotowana przez członka Komisji Witolda Piechockiego *Walka i Męczeństwo*, zawierająca artykuły: Władysława Gębika – *Burzom dziejów nie dali się zgnieść*, Witolda Piechockiego – *Eksterminacja polskości na terenie powiatów nowomiejskiego i działdowskiego*, Jadwigi Betlejewskiej
-

-
- *Mało znany kompleks zbrodni, Edmunda Wojnowskiego, Henryka Skoka – Problem strat ludnościowych w b. Prusach Wschodnich w latach 1944–1945.*
-
57. 1 IX W „Głosie Olsztyńskim” nr 212, s. 6, przewodniczący OK Henryk Szwaczkowski w artykule *Wrzesień przypomina* omawia obozy hitlerowskie na Warmii i Mazurach w świetle śledztw OK.
-
58. 4 IX W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Ewa Kuśpiel (zwolniona 4 X 1969 r.).
-
59. 6–7 IX W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 36, s. 2, ukazał się artykuł Ryszarda Trzczińskiego *Ziemia krwią płynąca. Miejsca pamięci Narodowej* nt. obozu hitlerowskiego w Gutowie pow. nowomiejski oraz dla dzieci w Lubawie.
-
60. 13–14 IX W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 37, s. 3, ukazał się artykuł Witolda Piechockiego *Popularnonaukowa działalność OKBZH w Olsztynie.*
-
61. 16 IX Odbyło się Prezydium OK poświęcone sprawom organizacyjnym.
-
62. 27–28 IX W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 39, s. 4, Ryszard Trzcziński w artykule *W Hawie i Suszu* pisze o obozach pracy.
-
63. 29–30 IX Wizytacja dot. postępowań przeprowadzona przez mgr. J. Religę i SSP Lidię Kwiatkowską z GKBZHwP, która stwierdziła „... w sposób nie budzący wątpliwości, że władze zarówno OK, jak i władze na terenie Olsztyna są b. zainteresowane tym, aby zagadnienie wyjaśnienia spraw zbrodni ustawić w taki sposób, by przy najniższych kosztach dokonać jak najwięcej pracy... sprawy śledcze nie leżą i wysiłek np. prokurator Betlejewskiej był duży, aby w warunkach dotychczas istniejących w OK (brak pracowników) dokonać jak najwięcej czynności śledczych, w szczególności słuchać świadków...”
-
64. 30 IX Z inicjatywy OK w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” 1969, nr 2, s. 1–38, ukazała się praca Marii Tarnowskiej – *Bibliografia martyrologii Warmii, Mazur i Powiśla w latach 1939–1945.*
-
65. 4 X W Biurze Komisji został zatrudniony pracownik kancelaryjny Halina Kawa (zwolniona 13 III 1970 r.).
- W Olsztynie odbyła się sesja nt. 30-tej rocznicy agresji hitlerowskiej na Polskę. Wygłoszone zostały cztery referaty problemowe. Równocześnie z sesją uruchomiona została wystawa pt. „Germanizacja, ucisk, zbrodnia”.
- Współorganizatorzy: OBN im. W. Kętrzyńskiego, ZW ZBoWiD Olsztyn.
- Zob.: „Głos Olsztyński” 1969, nr 259, s. 6 – artykuł pt. „Dokumenty ucisku i germanizacji” dot. wystawy dokumentów ilustrujących zbrodnie hitlerowskie (il).
-
66. 25–26 X W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 43, s. 1–2, ukazał się artykuł Tadeusza Swata *Śladem hitlerowskich zbrodni. Pomniki natury* opisujący obóz radzieckich jeńców wojennych w Dłutowie.
-

67.	1 XI	W miesięczniku „Warmia i Mazury” nr 11, s. 14–15, ukazał się artykuł przewodniczącego OK, Oswalda Sznefpa, <i>Wyjęci spod prawa – Zivilgefangene. Śladami zbrodni hitlerowskich.</i>
68.	1 XII	Zatrudnienie sekretarza OK mgr. Tadeusza Marii Gelewskiego na stanowisko kierownika Biura (odwołany 30 IX 1972 r.).
69.	13–14 XII	W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 50, s. 3, Ryszard Trzcziński w artykule <i>Tam było piekło</i> opisuje Stalag I A Stalback (4 km od Kamińska, dziś w obwodzie kaliningradzkim).
1970		
70.	15 I	Skrócone posiedzenie Prezydium OK dot. konkursu na wspomnienia b. robotników przymusowych z Prus Wsch., wybranie składu sądu konkursowego. Zob.: <i>Konkurs na wspomnienia robotników przymusowych</i> , „Głos Olsztyński” 1970, nr 54 z 5 III.
71.	20 I	W „Głosie Olsztyńskim” nr 19 s. 4 ukazała się rozmowa Zofii Dudzińskiej z kierownikiem OK Tadeuszem Gelewskim – <i>Zbrodnie hitlerowskie nie mogą pójść w niepamięć.</i>
72.	26 I	Powołanie inż. Antoniego Szczypczyńskiego oraz Marii Tarnowskiej z WAP Olsztyn na członków OK i do Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego.
73.	31 I–II	W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 5, ukazał się artykuł Tadeusza Swata pt. <i>Śladem hitlerowskich zbrodni. Gutowo.</i>
74.	5 II	Powołanie Zespołu Historyczno-Prawnego. Przewodniczący – sędzia SW dr Stanisław Jędruch.
75.	6 II	Powołanie Mieczysława Jackiewicza, dyrektora Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze” na członka OK w Olsztynie i do Zespołu Propagandowo-Demaskatorskiego.
76.	7 II	Powołanie Artura Banka – z-cy kier. Wydz. Zdrowia PWRN na członka OK Olsztyn.
77.	13 II	Posiedzenie Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego, podczas którego omówiono plan pracy na 1970 r. i przedstawiono sprawozdanie z dotychczasowej działalności Zespołu, m.in. zajęto się problemem zbrodniczej eutanazji.
78.	17 II	Powołanie dr med. Hanny Brodowskiej-Miltko na członka OK Olsztyn.
79.	25 II	Powołanie kpt. Mieczysława Banaszewskiego z KWMO, por. Andrzeja Dudy z KWMO i kierownika USW PWRN Bolesława Sasina na członków OK.
80.	7 III	Ogłoszenie konkursu na wspomnienia robotników przymusowych zorganizowanego wspólnie ze ZBoWiD-em, Wojewódzką Komisją Związków Zawodowych, redakcją miesięcznika „Warmia i Mazury” oraz Stowarzyszeniem Społeczno-Kulturalnym „Pojezierze”. Termin składania prac – 31 XII 1970 r. Wyniki konkursu – 31 III 1971 r.

81.	7–8 III	W „Słowie na Warmii” nr 10, s. 3, ukazał się artykuł Tadeusza Gelewskiego <i>Było to w Krzemieniewie</i> o obozie hitlerowskim w Krzemieniewie pow. Nowe Miasto Lubawskie.
82.	13 III	Powołanie sędziów SW dr. Stanisława Jędrucha i Feliksa Tarnowskiego oraz prezesa Sądu Ubezpieczeń. Społecznych Witolda Strączyńskiego na członków OK.
83.	17 III	W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Zofia Szczepaniak (zwolniona 5 IV 1971 r.). Odbyło się robocze prezydium poświęcone sprawom bieżącym.
84.	19 III	Powołanie Marii Teodorowicz na członka OK Olsztyn.
85.	26 III	Plenum OK poświęcone omówieniu akcji ankietyzacyjnej. Zob.: <i>W Olsztynie obradowało plenum OKBZH</i> , „Głos Olsztyński” 1970, nr 73 z 27 III.
86.	6 IV	Powołanie ppłk. Józefa Szewczyka – szefa Prokuratury Wojskowej w Olsztynie na stanowisko wiceprzewodniczącego OK (odwołany 12 IV 1972 r.).
87.	24 IV	Konstytucyjne posiedzenie reaktywowanego Zespołu nadzoru nad sprawami dochodzeniowo-śledczymi, prowadzonymi społecznie (11 członków). Przewodniczącym Zespołu został ppłk Józef Szewczyk. „Nadzorujący zespół zobowiązał się do wykonywania nadzoru nad swoimi delegaturami, poprzez udzielenie w szczególności merytorycznych wytycznych oraz ponoszenie odpowiedzialności za szybkość postępowania w sprawach przekazanych delegaturom oraz zakończenia śledztw zgodnie z planem pracy”.
88.	27 IV	Na konferencji naukowej zorganizowanej przez GK w Warszawie, Maria Tarnowska wygłosiła referat „O zbrodniach hitlerowskich na Warmii i Mazurach”. Zob.: <i>Stan i perspektywy badań w zakresie zbrodni hitlerowskich. Materiały z konferencji naukowej w dniach 27–28 IV 1970 r.</i> , t. II, Warszawa: GKBZHwP 1973, s. 184–194.
89.	7 V	Powołanie Stefana Szydłowskiego – prokuratora Powiatowego na stanowisko przewodniczącego Delegatury w Giżycku.
90.	21 V	Odprawa robocza Zespołu nadzoru nad sprawami dochodzeniowo-śledczymi z udziałem członków delegatur odpowiedzialnych za sprawy śledcze. W trakcie analizy działalności delegatur przedstawiono uchybienia organizacyjne, polegające na nieuporządkowaniu akt, braku planu śledztw, bezkrytycznym przyjmowaniu wywiadów dokonanych przez organy MO, braku podziału spraw pomiędzy członkami dochodzeniowo-śledczymi delegatur, ograniczeniu prowadzenia spraw do przesłuchań świadków itp.

-
91. 13 VI Sesja w Olsztynie nt. 50-tej rocznicy plebiscytu na Powiślu, Warmii i Mazurach. Podczas sesji podziękowania ministra sprawiedliwości za wkład pracy w działalności Komisji otrzymali: Alfons Barczewski, Józef Błaszak, Zbigniew Brokowski, Władysław Gębik, Wiktor Jeżewski, Andrzej Kabat, Juliusz Malewski, Michał Nych, Witold Piechocki, Henryk Szwaczkowski, Redakcja Gazety Olsztyńskiej, Redakcja „Panoramy Północy”.
- Zob.: Materiały z sesji popularnonaukowej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie. W związku z pięćdziesięcioleciem Plebiscytu na Powiślu, Warmii i Mazurach, Olsztyn 1971.*
-
92. 13–14 VI W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 24, s. 3, 4, ukazał się artykuł Antoniego Borowskiego *Tylko w jednym powiecie...* opisujący hitlerowskie obozy jenieckie w pow. Kętrzyn.
-
93. 30 VIII W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 35, s. 3, ukazał się artykuł Ewy Korc o wychowawczym obozie pracy w Snopkach pow. Pisz w okresie wojny pt. *Szkoła polska w Snopkach. Lata pogardy na Warmii i Mazurach.*
-
94. 1 IX Powołanie Stanisława Śmirskiego z-cy komendanta powiatowego MO na przewodniczącego Delegatury OK w Braniewie.
-
95. 12–13 IX W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 37, s. 3, ukazał się artykuł Witolda Piechockiego *Popularyzatorska działalność OKBZH.*
-
96. 15 IX W siedzibie WAP w Olsztynie odbyło się posiedzenie Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego, tematem którego było „omówienie dotychczasowej realizacji planu pracy i sposobów wykonania całości zadań”.
-
97. 21 IX W dzienniku wieczornym ogólnopolskiego programu radiowego podana została informacja o konkursie na wspomnienie byłych robotników przymusowych na terenie d. Prus Wschodnich. „Widowym skutkiem tej informacji było wpłynięcie 8 dodatkowych pamiętników oraz korespondencja w powyższej sprawie. (...) wstępne zapoznanie się z pamiętnikami wykazało kilka faktów i okoliczności, które mogą – po konkursie – być przydatne w pracach śledczych”.
-
98. 26–27 IX W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 39, s. 1, 4 ukazał się artykuł Witolda Piechockiego *Przed działdowską sesją* nt. temat zbrodni hitlerowskich popełnionych na terenie pow. działdowskiego.
-
99. 1 X Odbyło się posiedzenie Zespołu Historyczno-Prawnego poświęcone „omówieniu dotychczasowej działalności, zamierzenia na przyszłość”.
-
100. 3 X Prezydium poszerzone, z udziałem przedstawiciela Zespołu Śledczego GK w Poznaniu prok. A. Lehmana, poświęcone działalności zespołów tematycznych Komisji i sprawom śledczym.
Powołanie Zygmunta Lietza na stanowisko przewodniczącego Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego (odwołany 24 IV 1971 r.).
-

101. 3–4 X W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 40, s. 1–2, ukazał się ciąg dalszy artykułu Witolda Piechockiego *Przed działdowską sesją*.
102. 6 X Działdowo. Sesja nt. zbrodniczej działalności Selbstschutzu
- Zob.: Tadeusz Swat, *Nigdy nie zapomnimy. Działdowska sesja popularno- naukowa*, „Słowo na Warmii i Mazurach” 1970, nr 43 z 24–25 X, s. 1.
103. 10 X W „Słowie na Warmii i Mazurach” nr 41, s. 4, ukazał się artykuł Ewy Korc nt. zakładu dla umysłowo chorych w Kortowie koło Olsztyna w latach 1939–1944 pt. *Rewiry dobrej śmierci*.
104. 7 XI Posiedzenie Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego, podczas którego „powołano sekcję ds. zbrodniczej eutanazji. Przewodnictwo objęła dr Hanna Miltko-Brodowska, a w skład sekcji weszli głównie lekarze–specjaliści.
105. 10 XII Zakończenie akcji ankietyzacyjnej. Uzyskano 2299 ankiet. 434 dotyczyły woj. olsztyńskiego.
106. 15 XII Powołanie ppłk. dr. n. med. Andrzeja Skrobacznego, dr. Bohdana Kozięło-Poklewskiego, Antoniego Łukaszewskiego, dr med. Anny Choińskiej i mgr. Tadeusza Grygiera na członków OK.
107. 21 XII Prezydium poświęcone omówieniu statutu Głównej Komisji i regulaminu organizacyjnego Okręgowych Komisji.

1971

108. 15 I Posiedzenie robocze Prezydium OK.
109. 21 I Powołanie Włodzimierza Brózdzy prezesa Sądu Powiatowego na przewodniczącego Delegatury OK w Mrągowie.
110. 10 III Ogłoszenie wyników konkursu na wspomnienie osób, które przebywały na robotach przymusowych na terenie b. Prus Wschodnich. Z 31 nadesłanych prac nagrodzono 14.
- Zob.: *Rozstrzygnięcie konkursu ...*, „Warmia i Mazury” 1971, nr 4, s. 27
111. 16 III W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Janina Poczopko (zwolniona 24 VIII 1971 r.).
Powołanie Henryka Rogozińskiego – prokuratora powiatowego na przewodniczącego Delegatury OK w Piszcu.
112. 24 IV Powołanie Artura Banka na stanowisko przewodniczącego Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego OK Olsztyn (odwołany 17 V 1973 r.).
113. 13 V Powołanie prezesa Sądu Powiatowego w Węgorzewie, Adama Jurczyńskiego na stanowisko przewodniczącego Delegatury OK w Węgorzewie (odwołany 20 VI 1973 r.).
Powołanie Aliny Zienkiewicz na członka OK do Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego.

-
114. 20 V Narada robocza Zespołu Nadzoru Śledczego poświęcona m.in. omówieniu „... istotniejszych elementów instrukcji o prowadzeniu śledztwa ...”.
-
115. 20–22 V Wizytacja dot. śledztw i ogólnej działalności OK przeprowadzona przez pracowników GK podprokuratora wojewódzkiego Antoniego Fleszara i starszego radcę Alinę Sitarską.
-
116. 5 VI Prezydium OK dot. wykonania Uchwały nr 1/70, realizacji zadań i kierunków dalszego działania. Uchwała nr 1/71 oraz omówienia wyników wizytacji przeprowadzonej 20–22 V 1971 r.
-
117. 21 VI Narada robocza Zespołu Nadzoru Śledczego z udziałem prowadzących śledztwa na umowy-zlecenia. Stwierdzono m.in.: „... a) niewystarczające opracowanie spraw pod względem dowodowym, b) brak planów śledztw, c) brak kierowania przesłuchaniem świadków, stąd w protokołach znajdują się wzmianki dotyczące polskiego ruchu oporu oraz działalności policji ukraińskiej, białoruskiej, policji granatowej czy też kolaboracji, d) niska jakość dowodów – brak świadomości historycznej przesłuchujących, e) zbyt mała dążność do uzyskania dokumentów w postaci dowodów rzeczowych, f) rozdrabnianie spraw, gdy tymczasem istnieje możliwość prowadzenia spraw kompleksowo, g) szybkość postępowania budzi poważne zastrzeżenia – brak dążności do zakończenia śledztw, h) rażące sprzeczności w ustalaniu okoliczności dotyczących tych samych zdarzeń...”.
-
118. 20 VIII Powołanie Bohdana Dzitko na członka OK, do Zespołu Propagandowego.
-
119. 27 IX W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Elżbieta Nienartowicz (Szmit) (zwolniona 31 XII 1974 r.).
-
120. 19 XI Odbyło się posiedzenie Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego poświęcone „możliwości wykonania dotychczasowego planu [...] w zakresie zabezpieczenia materiałów faktograficznych dla aktualnie prowadzonych lub przyszłych śledztw [...] dla opracowań monograficznych własnych i dla ośrodków naukowych [...] Generalnie stwierdzić należy, iż na obu odcinkach do tej pory niewiele wykonano, a cały szereg prac z zakresu archiwalno-dokumentacyjnego w istocie na drodze zlecenia wykonywano z inicjatywy Prokuratora Delegowanego i Biura”.
-
121. 22 XI Olsztyn. Sesja nt. 25-lecia Wyroku Norymberskiego oraz prawnych i faktycznych podstaw działania, oraz osiągnięć Komisji BZH. Dr Tadeusz Gelewski przedstawił referat „25-lecie Wyroku Norymberskiego – zarys analizy”, dr Stanisław Jędruch omówił „Faktyczne i prawne podstawy oraz działalność Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce”.
- Zob.: Zofia Dudzińska, *Z działalności Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich*, „Gazeta Olsztyńska” 1971, nr 296 z 13 XII.
-
122. 23 XI Spotkanie z przedstawicielami Katedry Planowania i Geodezyjnego Urządzenia Terenów Rolnych Wydziału Geodezji i Urządzeń Rolnych WSR w Olsztynie,
-

którzy przekazali 3 prace dyplomowe inżynierskie, zainspirowane przez Okręgową Komisję, obejmujące inwentaryzację i geodezyjne opracowanie miejsc uświęconych walką i męczeństwem na terenie powiatów Ostróda, Iława i Nowe Miasto Lubawskie.

123. 17 XII Poszerzone posiedzenie Prezydium OK dot. „omówienia ustaleń i wytycznych, wynikających z narady zorganizowanej przez GK w dn. 2–3 XII 1971 r. Szczególnie dużo uwagi poświęcono problemowi właściwej rewizji planu pracy na 1972 r., na tle działalności Delegatur terenowych i Zespołów tematycznych.”
-

1972

124. 21 I W Nowym Mieście Lubawskim odbyła się sesja popularnonaukowa zorganizowana wspólnie z tamt. PPRN w związku z 27. rocznicą wyzwolenia powiatu spod okupacji hitlerowskiej. Tematem sesji była martyrologia ludności powiatu nowomiejskiego, ludności państw podbitych, przebywających w tym czasie na tamt. terenie. Sesję połączono z wystawą przygotowaną przez Delegaturę w Nowym Mieście Lubawskim.

Referaty wygłosili: mgr Jadwiga Betlejewska – „Zbrodnicza działalność władz okupacyjnych na terenie powiatu nowomiejskiego w latach 1939–1945” oraz Maksymilian Pszczoliński – „Miejsca pamięci narodowej w powiecie nowomiejskim”.

Zob.: *W 27 rocznicę wyzwolenia Nowego Miasta. Sesja popularnonaukowa*, „Gazeta Olsztyńska” 1972, nr 18 z 22 I.

125. 21 III Posiedzenie Prezydium OK Olsztyn poświęcone omówieniu działalności OK w 1971 r. i sprawom organizacyjnym, przede wszystkim realizacji wytycznych w zakresie spraw śledczych.
-

126. 25 III Posiedzenie Zespołu Archiwalno-Dokumentacyjnego poświęcone omówieniu metod i kierunków działania OK i Zespołu w 1972 r.

„Zespół wymaga zdecydowanej aktywizacji. Szereg prac wykonano pod firmą Zespołu – choć udział w nich członków był znikomy lub żaden. Ciągłe nie mamy materiałów faktograficznych. Ale, gdy ktoś podjął się pracy społecznej – niech ją wykonuje lub niech zrezygnuje”.

127. 12 IV Nominacja Tadeusza Drygalskiego, z-cy prok. wojew., na stanowisko zastępcy przewodniczącego OK w Olsztynie (odwołany 15 V 1973 r.).
-

128. 24 IV Posiedzenie Prezydium OK Olsztyn poświęcone omówieniu 47 spraw śledczych prowadzonych w ramach pracy społecznej.
-

129. 24–27 IV Wizytacja przeprowadzona przez pracowników GK – wiceprok. wojew. Antoniego Fleszara i st. radcę Alinę Sitarską, dot. spraw śledczych i ogólnej działalności OK.
-

W zaleceniach powizytacyjnych wskazano m.in. na konieczność wzmocnienia współpracy z delegaturami terenowymi, uaktywnienia prac zespołów tematycznych, zakończenia śledztw w ramach prac zleconych, wykorzystania w szerokim zakresie źródeł będących w posiadaniu różnych instytucji na terenie woj. olsztyńskiego.

130. 25 V Posiedzenie plenarne OK poszerzone o przedstawicieli Głównej Komisji (A. Fleszar i A. Sitarska), kierownika Wyzd. Propagandy KW PZPR (T. Kochanowski) oraz prezesa Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD (J. Błęsiński).

Zob.: *W Olsztynie obradowało OKBZH*, „Gazeta Olsztyńska” 1972, z 10 VI; *Plenum OKBZH w Olsztynie*, „Prawo i Życie” 1972, nr 13 z 25 VI.

131. 26 V Posiedzenie robocze Prezydium OK w całości poświęcone dalszej współpracy w Wyższą Szkołą Rolniczą oraz włączeniu się do obchodów 50-lecia powstania Związku Polaków w Niemczech.
132. 6 VI Posiedzenie Prezydium OK dot. wytypowania osób do odznaczeń państwowych, realizacji uchwały plenum OK i spraw organizacyjnych.
133. 27 VI Kontrola akt śledczych przeprowadzona przez pracownika GK wiceprokuratora wojewódzkiego Antoniego Fleszara.
134. 28 IX Posiedzenie Prezydium z udziałem przedstawicieli Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie, podczas którego nastąpiło rozdanie nagród ufundowanych przez Stow. Społ. Kult. „Pojezierze” dyplomantom WSR, autorom prac dyplomowych dot. martyrologii Warmii i Mazur. Przekazano prace dyplomowe inżynierskie, ujmujące inwentaryzację i geodezyjne opracowanie miejsc uświęconych walką i męczeństwem na terenie powiatów działdowskiego, piskiego i kętrzyńskiego.
135. 1 XI Powołanie Jana Burzy – prezesa SP w Lidzbarku Warm. na przewodniczącego Delegatury OK w Lidzbarku Warm.
136. 25 XI Posiedzenie robocze Prezydium OK Olsztyn dot. współuczestnictwa w organizowanej przez ZBoWiD wystawy.
137. 1 XII Zatrudnienie sekretarza OK mgr Krystyny Kuczyńskiej na stanowisku kierownika Biura (odwołana 1 XII 1974 r.).
138. 6 XII Posiedzenie Prezydium w zwężonym gronie poświęcone pracy zespołu śledczego przy Wojskowej Prokuraturze Garnizonowej w Olsztynie.
139. 18 XII Podpisanie umowy-zlecenia nr 9/72 z Antonim Szczypczyńskim dot. sporządzenia wykazu strat ludności na terenie woj. olsztyńskiego w okresie okupacji i naniesienia danych na mapy.

1973

140. 1 IV Powołanie prezesa Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie Jerzego Ruszkowskiego na przewodniczącego OK (odwołany 20 V 1975 r.).

-
141. 14 V Posiedzenie Prezydium OK dot. uzupełnienia składu prezydium i plenum OK, działalności w 1972 r., planu pracy w 1973 r. i realizacji filmu o ludobójstwie. „Uchwalono konieczność zintensyfikowania pracy w zakresie śledczym poprzez zmobilizowanie członków delegatur terenowych, uaktywnienie pracy Zespołu Nadzoru Śledczego, wyselekcjonowanie spraw do kompleksowego prowadzenia”.
-
142. 23 V Przesłanie nominacji Ryszarda Moszczyńskiego na stanowisko zastępcy przewodniczącego OK (odwołany 1 VII 1984 r.).
-
143. 20 VI Powołanie komendanta powiatowego MO mjr. Stanisława Krauze na przewodniczącego Delegatury OK w Węgorzewie.
-
144. 25–27 VI Wizytacja kontrolno-instruktażowa przeprowadzona w OK przez wiceprok. wojew. Antoniego Fleszara z GK.
- Zob.: Antoni Fleszar, *Sprawozdanie z wyjazdu kontrolno-instruktażowego*, Warszawa, czerwiec 1973: „Jeżeli w odniesieniu do śledztw prowadzonych przez OKBZH Olsztyn w osobie Wiceprokuratora Woj. mgr J. Betlejewskiej nie stwierdzono żadnych zasadniczych zastrzeżeń, albowiem czynności w sprawach są dokonywane, a protokoły przesłuchania świadków są wyczerpujące i szczegółowe, oraz w sprawach tych wyczerpuje się wszelkie możliwości ..., to śledztwa powierzone delegaturom i prokuratorom wojskowym wykazują zastój, a ponadto akta tych śledztw z wyjątkiem powierzonych prokuratorom wojskowym są nie uporządkowane”.
-
145. 11 VII W „Gazecie Olsztyńskiej” ukazał się wywiad Zofii Dudzińskiej z przewodniczącym OK Jerzym Ruszkowskim pt. *Nasze rozmowy. Przede wszystkim śledztwo*.
-
146. 1 IX Ukazała się praca Zofii Dudzińskiej *Walka, męczeństwo, cmentarze: przewodnik po miejscach pamięci narodowej Warmii i Mazur*, Olsztyn 1973.
-
147. 29 IX Posiedzenie Prezydium OK dot. uzupełnienia jego składu osobowego, spraw organizacyjnych zespołów tematycznych oraz spraw śledczych.
-
148. 12 X Powołanie Kazimierza Fortuńskiego, prezesa SP w Szczytnie na stanowisko przewodniczącego Delegatury OK w Szczytnie.
-
149. 20–23 XI Kontrola śledztw OK Olsztyn przeprowadzona przez wiceprok. wojew. Antoniego Fleszara i st. radcę mgr. Ryszarda Polkowskiego.
W toku kontroli sprawdzono 44 sprawy, zarządzone niezwłoczne zakończenie 14, 8 spraw nie zostało nadesłanych przez delegatury.
-
150. 24 XI W gmachu Sądu Wojewódzkiego odbyło się sympozjum OK nt. martyrologii nauczycieli, losów szkolnictwa polskiego na terenie b. Prus Wschodnich (zorganizowane przy współpracy z ZNP i WKiS PWRN). Referaty wygłosili dr Władysław Gębik, Jan Boenigk, Maria Zientara-Malewska i Franciszek Sikora.

Zob.: Zofia Dudzińska (d.), *Polskie szkoły i ich bohaterowie*, „Gazeta Olsztyńska” 1973, z 26 XI.

1974

151. 16 II Posiedzenie Prezydium, poświęcone omówieniu działalności Komisji w 1973 r., stanu śledztw oraz wnioskowi z narady pracowników GK i OK odbytej 5–6 XI 1973 r. w Popowie.
152. 24 IV W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 96, s. 3 ukazał się artykuł Zofii Dudzińskiej pt. *Rassenschande* nt. sytuacji ludności polskiej wywiezionej na roboty przymusowe.
153. 27–29 VI Wizytacja przeprowadzona przez pracownika GK – wiceprok. wojew. Antoniego Fleszara.
154. 30 VI Przyjęcie kolejnej pracy dyplomowej inżynierskiej, opracowanej w Wydziale Geodezji i Urządzeń Rolnych ART, ujmującej inwentaryzację i geodezyjne opracowanie miejsc uszczęplonych walką i męczeństwem na terenie powiatu Szczytno.
155. 28 X Posiedzenie Prezydium dot. przyznania odznaczeń z okazji XXX-lecia działalności Komisji oraz organizowanej sesji popularnonaukowej.
156. 9 XI Posiedzenie robocze Prezydium poświęcone w całości wystawie przygotowywanej w związku z sesją. „Przedmiotem obrad była: selekcja materiałów przeznaczonych na wystawę (fotokopie poniemieckiej dokumentacji jak: zarządzenia oraz korespondencja władz niemieckich związana z zagadnieniem jeńców wojennych, zdjęcia fotograficzne obrazujące martyrologię jeńców, plansze – przedstawiające rozmieszczenie obozów jenieckich na terenie b. Prus Wschodnich, z uwzględnieniem obozów macierzystych oraz większych komand pracy, jak też ujęcie statystyki jenieckiej, eksponaty uzyskane w toku przeprowadzonej ekshumacji zwłok i oględzin miejsca oraz wytypowanie literatury związanej z przedmiotem sesji); omówienie scenariusza wystawy”.
157. 11 XI Kontynuacja posiedzenia Prezydium roboczego z dnia 9 XI 1974 r.
158. 25 XI Olsztyn. Sesja popularnonaukowa nt. obozów jeńców wojennych na terenie b. Prus Wschodnich połączona z wystawą wyk. przez Aleksandra Wydorskiego. Współorganizatorzy: ZNP i PWRN.
- Zob.: Łukaszewicz Bohdan, *Obozy jeńców wojennych na terenie b. Prus Wschodnich. Sprawozdanie z sympozjum naukowego, zorganizowanego przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie 25 XI 1974 r.*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 1975, nr 1, s. 117–119.
159. 1 XII Powołanie na stanowisko kierownika Biura OK prok. Jadwigi Betlejewskiej (prok. delegowany do Komisji od 15 IV 1967 r., odwołana z funkcji 30 IX 1980 r. w związku z odejściem na emeryturę).

1975

160. 2 I W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Halina Sadowska (zwolniona 23 II 1976 r.).

161.	20 I	Posiedzenie robocze Prezydium dot. publikacji i współpracy z Kuratorium Szkolnym i Akademią Rolniczo-Techniczną w Olsztynie.
162.	22–25 I	Wizytacja okresowa zespołu śledczego przeprowadzona przez pracownika GK st. radcę Ewę Steinhagen.
163.	1 II	Posiedzenie Prezydium dot. oceny działalności Komisji w 1974 r. i planu pracy na rok 1975 r.
164.	7 II	Powołanie do Prezydium członka OK Józefa Sapki.
165.	13 II	Posiedzenie robocze Prezydium w sprawie udzielania pomocy w zakresie organizacji Izb Pamięci.
166.	8 III	Posiedzenie robocze Prezydium w sprawie współpracy z ART w zakresie dalszego podjęcia przez studentów prac dyplomowych.
167.	25 III	Podczas konferencji w Warszawie z okazji 30-lecia Głównej Komisji członkowie Prezydium OK wygłosili referaty: Bohdan Kozięło-Poklewski – „Zatrudnienie jeńców wojennych i robotników przymusowych w gospodarce Prus Wschodnich w latach II wojny światowej”, Zygmunt Lietz – „Stan badań nad obozami jenieckimi w b. Prusach Wschodnich”.
168.	11 IV	Posiedzenie robocze Prezydium nt. organizacji imprezy „Wieczór Pamięci” w Ostródzie.
169.	15 IV	W „Gazecie Olsztyńskiej” (nr 86) Zofia Dudzińska w cyklu <i>Nasze rozmowy – Ujawniać, badać, służyć historii</i> rozmawiała z przewodniczącym Okręgowej Komisji – Jerzym Ruszkowskim oraz z prok. Jadwigą Betlejewską nt. dziesięcioletniej pracy Komisji w Olsztynie.
170.	24 IV	Wieczór pamięci w Ostródzie zorganizowany wspólnie z Kołem ZBoWiD w Ostródzie.
171.	19 V	Uroczyste posiedzenie plenarne OK z okazji X-lecia działalności Komisji z udziałem przedstawicieli Głównej Komisji (prok. A. Lehman i prok. A. Piotrowski). Wręczono dyplomy uznania przyznane przez ministra sprawiedliwości pracownikom i działaczom olsztyńskiej Komisji. Zob.: Zofia Dudzińska (d.), <i>By zbrodnie hitlerowskie nie poszły w zapomnienie</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1975, nr 114 z 20 V.
172.	19 VI	Przekazanie kierownikowi ADM w Olsztynku materiałów do Izby Pamięci tamtejszej Szkoły Zbiorczej.
173.	1 IX	Z inicjatywy OK w oparciu o materiały Bohdana Kozięło-Poklewskiego ukazała się mapa wyd. przez PPWK „Walki z najeźdźcą hitlerowskim i zbrodnie hitlerowskie na Warmii i Mazurach w latach 1939–1945”. Skala 1:200 000.
174.	27 X	Posiedzenie Prezydium poświęcone w całości sprawom śledztw, które powierzono prokuratorom do prowadzenia w ramach prac zleconych. „Na 9 spraw prowadzonych w ramach prac zleconych 4 zostały zakończone w terminie

		zakreślonym przez Prezydium. Nie wywiązali się prokuratorzy wojskowi (3 sprawy) i 2 prokuratorów z prokuratur powszechnych (2 sprawy)”.
175.	4 XI	Powołanie prezesa Sądu Wojewódzkiego Ireneusza Olszty na stanowisko przewodniczącego Komisji (odwołany 9 X 1990 r.).
176.	9–13 XII	Wizytacja dot. spraw śledczych i biurowości Komisji przeprowadzona przez wiceprokuratora wojewódzkiego Ludwika Zboralskiego z Zespołu Śledczego GK w Poznaniu.
177.	10 XII	Posiedzenie Prezydium poświęcone sprawom organizacyjnym (weryfikacja członków plenum), delegaturom, działalności Zespołu Śledczego i Zespołu Propagandowo-Dokumentacyjnego. W posiedzeniu uczestniczył wizytator Głównej Komisji Ludwik Zboralski.
178.	22 XII	W „Gazecie Olsztyńskiej” (nr 284) ukazał się artykuł Zofii Dudzińskiej: <i>Z działalności OKBZH. Delegatury w Hławie, Kętrzynie, Ostródzie i Szczytnie.</i>
1976		
179.	25 I	Pożar budynku Sądów w Olsztynie oraz przeniesienie Sądów i siedziby OK Olsztyn na czas remontu do budynku przy ul. 1 Maja 13.
180.	30 I	W „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” nr 1 z 1976 r., s. 61–77, ukazało się opracowanie prowadzącego śledztwo S. 32/66 prok. Stanisława Łagodzińskiego pt. <i>Z badań nad obozem Hohenbruch (według relacji świadków).</i>
181.	6 II	W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 31 ukazał się artykuł Zofii Dudzińskiej – <i>Zbrodnie, których nie zatrze czas</i> (o wynikach śledztw prowadzonych w OK).
182.	23 II	W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Marianna Jackiewicz (odwołana 24 I 1978 r.).
183.	25 III	Posiedzenie Prezydium z udziałem zastępcy dyrektora GK dr. Stanisława Godlewskiego. Poruszano m.in. kwestię delegatur i uznano, iż „w warunkach tut. Komisji powołanie delegatur jako instytucji jest bezprzedmiotowe. Byłyby to raczej delegatury na papierze”. Omawiano sprawy śledcze „w chwili posiedzenia prezydium jest spraw otwartych 15 – 2 w aprobachie, a w obiegu 13”. Następnie odbyło się posiedzenie Prezydium w zmniejszonym składzie, z udziałem dr. S. Godlewskiego oraz doc. A. Szyfera – z-cy dyrektora OBN, poświęcone współpracy z Ośrodkiem.
184.	30 IV	W „Gazecie Olsztyńskiej” (nr 98) w cyklu <i>Nasze rozmowy. Geodeci i historia</i> Zofia Dudzińska rozmawiała z mgr. Kazimierzem Przybyłowskim z Katedry Planowania i Geodezyjnego Urządzenia Terenów Rolnych ART na temat prac dyplomowych poświęconych miejscom walki i męczeństwa na Warmii i Mazurach „...zostaliśmy zobowiązani do przekazania słów uznania pod adresem OKBZH w Olsztynie, która nie tylko pomogła w realizacji prac, ale zainteresowała się również ich autorami, zapraszając ich na specjalne spotkanie i nagradzając upominkami książkowymi”.

185.	3–4 VI	Wizytacja dot. działalności OK Olsztyn, przeprowadzona przez pracownika GK – mgr Ewę Steinhagen.
186.	11 VI	Robocze posiedzenie Prezydium poświęcone omówieniu z przedstawicielami gminy Janowiec Kościelny planowanej sesji popularnonaukowej.
187.	21 VI	Posiedzenie Prezydium z udziałem z-cy dyrektora GK dr. S. Godlewskiego, poświęcone przede wszystkim sprawom śledczym. „Roczny plan przewiduje zakończenie 12 spraw. Delegowany prokurator na przestrzeni tego czasu zakończy siedem spraw – pozostałe sprawy do zakończenia w liczbie 5 winne być opracowane przez prokuratorów prowadzących je na umowie zlecenia – tym bardziej, że prowadzą je od 1973 r.”
188.	26 VI	Posiedzenie prezydium w trybie roboczym z udziałem kierownika Zakładu Historii WSP doc. dr. hab. Stanisława Szostakowskiego poświęcone omówieniu „współpracy w zakresie pisania prac magisterskich przez studentów WSP z tematyki interesującej Komisję”.
189.	30 VI	Kolejne posiedzenie Prezydium poświęcone sesji w Janowcu Kościelnym.
190.	5 VII	W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 151 ukazał się kolejny artykuł Zofii Dudzińskiej nt. pracy OK pt. <i>Utrwalać fakty, tworzyć historię</i> .
191.	29 IX	Odbiór sporządzonej przez R. Kowalskiego mapy Janowca Kościelnego z zaznaczeniem miejsc zabójstw dokonanych przez hitlerowców oraz wykazu osób zmarłych.
192.	11 X	Janowiec Kościelny. Sesja nt. martyrologii ludności gminy Janowiec Kościelny w czasie II wojny światowej. Referaty wygłosili: prok. Jadwiga Betlejewska – „Zbrodnie hitlerowskie popełnione na terenie gminy Janowiec Kościelny i Ryszard Juszkiewicz – „Ruch oporu w gminie Janowiec Kościelny w latach 1939–1945”. Sesję zakończył montaż widowiskowy harcerzy pod hasłem „Oskarżamy”.

Zob.: Zofia Dudzińska, *Pamiętamy, oskarżamy. Sesja naukowa OKBZH w Janowcu Kościelnym*, „Gazeta Olsztyńska” 1976, nr 234 z 13 X.

1977

193.	3 III	Rezygnacja sędziego SR Witolda Piechockiego ze stanowisk członka Prezydium Komisji i przewodniczącego Zespołu Propagandowo-Dokumentacyjnego OK (od 22 III 1966 r.).
194.	10–12 III	Wizytacja dot. śledztw, przeprowadzona przez zastępcę dyrektora GK Stanisława Godlewskiego oraz prok. Ludwika Zboralskiego z Zespołu Śledczego GK w Poznaniu.
195.	11 III	Posiedzenie Prezydium z udziałem zastępcy dyrektora GK St. Godlewskiego oraz prok. L. Zboralskiego z ZŚl. GK w Poznaniu. Omawiano wytyczne Głównej Komisji, sprawozdanie za 1976 r. i planowaną sesję nt. robotników przymusowych.

„Zdaniem dyr. Godlewskiego należy odstąpić od zorganizowania sesji w kontekście proponowanym przez Kierownika Biura – wskazanym jest ograniczyć się do Plenum, którego częścią byłyby komunikaty mówiące o zbrodniach hitlerowskich dokonanych na tut. terenie. Takie ujęcie sesji jest aktualne ze względu na omawianą już sytuację w RFN”.

196. 30 IV W „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” 1977, nr 3–4, s. 403–427, ukazało się opracowanie prowadzącego śledztwo S. 1/66 prok. Stanisława Łagodzińskiego pt. *Stalag I B Hohenstein (w świetle zeznań świadków)*.

197. 6 VI Olsztyn. Posiedzenie plenarne OK z udziałem Prezesa ZBoWiD, dyrektora WAP oraz przedstawiciela KWMO, połączone z sesją, „której przedmiotem było ukazanie udokumentowanych, opartych na bezspornych dowodach zbrodni popełnionych w okresie II wojny światowej na robotnikach przymusowych i jeńcach wojennych”, w formie „komunikatów wygłoszonych przez prokuratorów Prokuratury Powszechnej, członków b. terenowych Delegatur, jak: Działdowa, Morąga, Nidzicy i Szczytna, przez prokuratorów wojskowych, którzy omówili wyniki prowadzonych przez siebie śledztw na terenie Suszu, Iławy i Ornety”.

Zob.: Zofia Dudzińska, *Plenarne posiedzenie OKBZH*, „Gazeta Olsztyńska” 1977, nr 131 z 13 VI.

198. 16 VII W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 160, s. 6, ukazał się artykuł Bohdana Koziello-Poklewskiego *Zwangsarbeiter. Z dziejów Warmii i Mazur nt. robotników polskich i innych narodowości, zatrudnionych na robotach przymusowych w Prusach Wsch.*

199. 1 IX W serii „Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im W. Kętrzyńskiego” nr 55 ukazała się rozprawa Bohdana Koziello-Poklewskiego, członka Prezydium OK pt. *Zagraniczni robotnicy przymusowi w latach II wojny światowej – OBN w Olsztynie – Warszawa: PWN oraz praca zawierająca 2 wspomnienia i 38 relacji Polaków wywiezionych na roboty przymusowe do Prus Wschodnich – Ze znakiem „P”: relacje i wspomnienia robotników przymusowych i jeńców wojennych w Prusach Wschodnich* (wybór i oprac. Bohdan Koziello-Poklewski, Bohdan Łukaszewicz; wstęp B. Koziello-Poklewski. – Olsztyn: OBN („Rozprawy i Materiały OBN” nr 58).

200. 27 IX Posiedzenie robocze Prezydium z udziałem przedstawicieli OBN w sprawie sesji naukowej planowanej na kwiecień 1978 r.

201. 10 X Posiedzenie robocze Prezydium stanowiące kontynuację rozmów na temat planowanej sesji kwietniowej.

202. 3 XI Posiedzenie robocze Prezydium zamykające przygotowania do sesji kwietniowej.

203.	14 XI	Nawiązanie współpracy z uczniami LO w Ostródzie.
------	-------	--

204.	22 XI	Posiedzenie Prezydium z udziałem pracownika Głównej Komisji mgr H. Sitar-skiej, omawiające naradę GK, sprawy śledcze, odczyty, współpracę z WSP („w bie-żącym akademickim roku adepci napiszą 15 prac magisterskich na temat „Życie kulturalne i oświatowe w latach 1933–1945 na terenie b. Prus Wschodnich”). Zob.: Zofia Dudzińska, <i>Posiedzenie prezydium OKBZH</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1977, nr 271 z 29 XI.
------	-------	---

1978

205.	16 I	Posiedzenie robocze Prezydium z udziałem przedstawicieli OBN – dyrektora Jerzego Sikorskiego i dr. Tadeusza Filipkowskiego dot. spraw organizacyjnych związanych z sesją zaplanowaną w kwietniu.
------	------	--

206.	6 III	W Biurze Komisji zostaje zatrudniony pracownik kancelaryjny Hanna Ruta (później Ruszkiewicz).
------	-------	---

207.	28–30 IV	Kikity. Sesja nt. „Praca przymusowa w Trzeciej Rzeszy w latach II wojny świa-towej – stan i potrzeby badawcze” (współorg. OBN w Olsztynie). Wygłoszono 13 referatów i 4 komunikaty. Sesję zakończyła wycieczka do Kwatery Hitlera w Gierłozę. Zob.: Bohdan Łukaszewicz, <i>Praca przymusowa w latach II wojny światowej. Stan i potrzeby badawcze. Sprawozdanie z sesji naukowej organizowanej przez OKBZH i OBN. Kikity 28–30 IV 1978 r.</i> , KMW 1978, nr 3, s.4 87–490; Zofia Dudzińska, <i>O problemie pracy przymusowej w III Rzeszy</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1978, nr 102 z 4.05; <i>Praca przymusowa w Trzeciej Rzeszy w latach II wojny światowej. Stan i potrzeby badawcze. Materiały z sesji naukowej 28–30 kwietnia 1978 roku</i> , „Roz-prawy i materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olszty-nie” 1979, nr 63; Tadeusz Filipkowski, <i>Praca przymusowa w III Rzeszy</i> , „Warmia i Mazury” 1978, nr 8, s. 18–20.
------	-------------	--

208.	20–21 VI	Wizytacja instruktazowo-kontrolna przeprowadzona przez wiceprok. wojew. Romana Śmieleckiego z Zespołu Śledczego GK w Poznaniu, dot. pracy śled-czej. „Pracę Okręgowej Komisji BZH w Olsztynie należy ocenić pozytywnie. W szczególności dotyczy to śledztw. Są one prowadzone starannie, wnikliwie, wyczerpująco i we właściwym kierunku”.
------	-------------	--

209.	14 IX	Posiedzenie Prezydium z udziałem naczelnika Wydz. Dokumentacji GK Stani-sława Kani. „W zakresie wydawniczym Komisja jako instytucja nie może wyka-zać się żadną pozycją monograficzną, jednakże jej członkowie indywidualnie opracowują tematykę okupacyjną i publikują”. Zob.: Zofia Dudzińska, <i>Z działalności OKBZH</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1978, nr 212 z 15 IX.
------	-------	---

-
210. 19 IX Posiedzenie robocze Prezydium w sprawie sesji planowanej na kwiecień 1979 r. Powołanie mgr. Janusza Cygańskiego z Wydziału Kultury i Sztuki UW oraz Stanisława Płatka z Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD na członków Prezydium OK.
-
211. 27 XI Posiedzenie plenarne z udziałem przedstawiciela Zespołu Śledczego GK w Poznaniu prok. Kazimierza Hańczewskiego oraz grupy zaproszonych aplikantów Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie, poświęcone przede wszystkim sprawie nieprzedawnienia hitlerowskich zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości. Zob.: Zofia Dudzińska, *Nigdy nie zapomnimy zbrodni hitlerowskiego ludobójstwa*, „Gazeta Olsztyńska” 1978, nr 272 z 28 XI.
-

1979

-
212. 22 I W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 15, s. 3 i nr 18, s. 4, ukazał się artykuł Janusza Cygańskiego *Podobóz Stutthofu w Gutowie. Walka i męczeństwo*.
-
213. 22 I Powołanie mgr Aliny Zienkiewicz na członka Prezydium OK.
-
214. 5 IV Posiedzenie Prezydium poświęcone omówieniu sprawozdania okresowego i wyciecznych Główniej Komisji. „Wszystkie śledztwa zostały zakończone i zatwierdzone w terminie ustalonym przez Główną Komisję BZHWP, tj. do 31 grudnia 1978 r. ... Na rok 1979 przewiduje się opracowywanie materiału dowodowego dotyczącego działalności Policji Bezpieczeństwa Rejencji Olsztyńskiej”.

Zob.: Zofia Dudzińska, *Posiedzenie Prezydium OKBZH w Olsztynie*, „Gazeta Olsztyńska” 1979, nr 80 z 11 IV.

-
215. 23–24 Olsztyn. Sesja nt. „50-lecie szkolnictwa polskiego na Warmii, Mazurach i Powi-
IV śłu” (współorganizatorzy: OBN, Kuratorium Oświaty i Wychowania). Wygłoszono 10 referatów, m.in. Franciszek Piotrowski mówił na temat martyrologii nauczycieli polskich z Warmii w latach 1939–1945.
-
216. 25–26 W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 192, s. 1–4, ukazał się artykuł Stanisława Łagodzińskiego *Obóz w Hohenbruch. Nigdy więcej wojny*.
VI
-
217. 28 VI Powołanie Tadeusza Kochanowskiego na członka prezydium OKBZH w Olsztynie.
-
218. 31 VIII Nidzica. Sesja nt. 40-lecia agresji hitlerowskiej na Polskę oraz martyrologii mieszkańców ziemi lubawskiej. Współorganizatorzy.: OBN, ZW ZBoWiD, SDP, Towarzystwo Przyjaciół „Gazety Olsztyńskiej” oraz RSW „Prasa–Książka–Ruch”.

Zob.: [Sesja popularnonaukowa poświęcona Prusom Wschodnim w latach 1920–1945, Nidzica, sierpień 1979]. „Prasa Polska” 1979, nr 11 s. 47–48; *Korzenie zbrodni* – oprac. J. Patoła [m.in. fragmenty ref. Wojciecha Wrzesińskiego i Bogusława Drewniak], „Warmia i Mazury” 1979, nr 11, s. 27–28; Zofia Dudzińska, *Znamy cenę wojny, chcemy żyć w pokoju*, „Gazeta Olsztyńska” 1979, nr 198 z 1–2 IX; Stanisław Kania, *Obozy hitlerowskie na ziemi warmińsko-mazurskiej*,

		„Nasza Wieś” 1979, nr 35, s. 4–5; „Chcemy żyć i pracować w pokoju”. Sesja popularnonaukowa w Nidzicy. Manifestacja społeczeństwa na cmentarzu w Sudwie, „Nasza Wieś” 1979, nr 36, s. 3.
219.	21 IX	Przekazanie Komisji pracy magisterskiej absolwentki Instytutu Historii WSP, Anny Zienkiewicz, <i>Karne obozy pracy na Warmii i Mazurach w latach 1939–1945</i> , powstałej z inspiracji i we współpracy z OK.
220.	4 X	Lubawa. Sesja nt. zbrodni hitlerowskich na terenie miasta i gminy Lubawa 1939–1945. Referat pt. „Zbrodni hitlerowskie na terenie miasta i gminy Lubawa w latach 1939–1945” przedstawił mgr Janusz Cygański, a wspomnieniami z lat okupacji podzielił się Mieczysław Sobiechowski. Zob.: Zofia Dudzińska, <i>Śladami przeszłości. Czarne lata Lubawy</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1979, nr 238 z 20–21 X.
221.	8 X	Posiedzenie Prezydium poświęcone omówieniu sprawozdania okresowego i wytycznych Głównej Komisji. „Główna Komisja BZHWP przekazała Komisji do prowadzenia 5 śledztw Okręgowej Komisji BZH w Warszawie dotyczących zbrodni hitlerowskich popełnionych na terenie b. woj. warszawskiego”. Zob.: Zofia Dudzińska, <i>Z działalności OKBZH w Olsztynie</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1979, nr 230 z 11 X.
222.	28 X	W „Gazecie Olsztyńskiej” (nr 227) Zofia Dudzińska (d.) pisze o pracy magisterskiej Anny Zienkiewicz. „... zarówno Annie Zienkiewicz, jak i wszystkim, którzy zajmują się tą tematyką, cenną pomocą służy Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie”.
223.	6 XII	Posiedzenie plenarne (w skład, którego wchodzi 30 osób) poświęcone przede wszystkim omówieniu sprawozdania z działalności OK „Mgr Alina Zienkiewicz, która z ramienia OKBZH utrzymuje kontakty z WSP, poinformowała Plenum, że dzięki tej współpracy i inicjatywie Komisji do obecnej chwili napisano 34 prace magisterskie”. Zob.: Zofia Dudzińska, <i>Z działalności OKBZH w Olsztynie</i> , „Gazeta Olsztyńska” 1979, nr 280 z 12 XII.
1980		
224.	29 I	Umowa-zlecenie nr 1/80 z prok. Jadwigą Betlejewską dot. wykonywania czynności kierownika Biura OK. Olsztyn w okresie od 1 I 1980 r. do 30 VI 1980 r.
225.	8 II	W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 30, s. 6, Ryszard Tyrolski w artykule <i>Ocalić wspomnienia</i> pisze o działalności członka plenum OK Eugeniusza Skibińskiego na rzecz gromadzenia dokumentów związanych z obozem jenieckim Stalag I B Hohenstein (Olsztynek).

226.	3 III	Posiedzenie robocze Prezydium dot. kandydatur do odznaczeń z okazji 35-lecia GK.
227.	1 IV	Posiedzenie robocze Prezydium omawiające plan pracy Komisji.
228.	14 IV	W „Gazecie Olsztyńskiej” (nr 84), z okazji Miesiąca Pamięci Narodowej ukazał się artykuł Zofii Dudzińskiej <i>Z działalności Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie</i> .
229.	2 VII	Umowa-zlecenie nr 2/80 zawarta z prok. Jadwigą Betlejewską dot. wykonywania czynności kierownika Biura OK Olsztyn na okres od 1 VII 1980 r. do 30 IX 1980 r.
230.	1 X	Delegowanie do Okręgowej Komisji prokuratora Prokuratury Rejonowej mgr Barbary Fotek (odwołana 30 III 1991 r.)
231.	18 XI	Powołanie mgr Jadwigi Betlejewskiej na członka Prezydium OK w Olsztynie.
232.	25 XI	Przejęcie nadzoru nad śledztwami przez GK w Warszawie.
233.	26 XI	Posiedzenie robocze Prezydium poświęcone informacji z plenarnego posiedzenia Głównej Komisji, które odbyło się w 35-rocznicę jej powstania.
234.	12 XII	Powołanie Ewy Korc na członka Plenum OK w Olsztynie.

1981

235.	26 I	<p>Uroczyste plenum z okazji XXXV-lecia istnienia GKBZHwP oraz XV-lecia OK Olsztyn z udziałem wicedyrektora GK mgr. Edmunda Banasińskiego oraz wicewojewody Olsztyna Czesława Szadziejewicza, przewodniczącego Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa. Wręczono przyznane odznaczenia:</p> <p>„Medal 35-lecia istnienia i działalności Głównej i Okręgowych Komisji BZHwP” Ireneuszowi Olszcie, Józefowi Musze, Czesławowi Szadziejewiczowi, Emilowi Cholewce, Jerzemu Budnemu, Jadwidze Betlejewskiej, Janowi Boenigkowi, Zofii Dudzińskiej, Józefowi Wydorskiemu, Antoniemu Szczypczyńskiemu, Witoldowi Piechockiemu, Juliuszowi Malewskiemu, Władysławowi Gębikowi,</p> <p>„Medal Komisji Edukacji Narodowej” dr. Bohdanowi Koziełło-Poklewskiemu, odznaki „Zasłużony Działacz Kultury” Ewie Korc i Eugeniuszowi Skibińskiemu, „Złoty Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej” Zofii Dudzińskiej i Tadeuszowi Kochanowskiemu,</p> <p>Odznaki „Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej” Januszowi Cygańskiemu, Tadeuszowi Kochanowskiemu, Tadeuszowi Filipkowskiemu, Ewie Korc, Zygmuntowi Lieztowi, Jerzemu Maciborskiemu, Waldemarowi Pałce, Witoldowi Piechockiemu, Alinie Zienkiewicz, Stanisławowi Płatkowi.</p>
------	------	--

Zob.: Zofia Dudzińska, *Z plenum OKBZH w Olsztynie*, „Gazeta Olsztyńska” nr 28 z 8 II 1981 r.

236.	25 II	Powołanie na stanowisko kierownika Biura prok. Barbary Fotek (odwołana 30 III 1991 r.).
------	-------	---

-
237. 1 IV Wywiad Grażyny Sokołowskiej z przewodniczącym OK Ireneuszem Olsztą – *Zachować w wiecznej pamięci*, „Warmia i Mazury. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny” 1981, nr 4, s. 3–4.
-
238. 7–9 IV Pięć spotkań członków OK mgr. Tadeusza Kochanowskiego i Jana Boenigka z młodzieżą licealną w Olsztynie (LO nr 1, nr 4 i nr 3), na których wygłosili oni prelekcje na temat obozów koncentracyjnych i miejsc pamięci narodowej.
-
239. 28 V Posiedzenie robocze Prezydium, na którym przedstawiono sprawozdanie z krajowej narady Głównej i Okręgowych Komisji BZH w Polsce oraz omówiono bieżącą działalność Komisji.
-
240. 17 VIII W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 163 ukazał się artykuł Henryka Leśniowskiego *Śledztwo zostaje wznowione* (dot. obozu w Sępopolu).
-
241. 22 VIII W „Gazecie Olsztyńskiej” nr 168, s. 4, ukazał się artykuł Zofii Dudzińskiej *Z działalności OKBZH. Przesłuchano 5000 świadków*, omawiający 16 lat działalności OK.
-
242. 27 VIII Powołanie Jana Kapuściaka na członka Plenum OK w Olsztynie.
-

1982

-
243. 8 I Stosownie do polecenia Departamentu Kadr, Szkolenia i Spraw Socjalnych Prokuratury Generalnej, zarządzeniem nr 2 prokuratora wojewódzkiego w Olsztynie wiceprok. wojew. Barbara Fotek pełniąca obowiązki w Okręgowej Komisji została delegowana na okres dwóch miesięcy do Prokuratury Rejonowej (z możliwością pełnienia obowiązków OK jeden dzień w tygodniu do 8 III 1982 r.). Decyzją prokuratora generalnego z 27 II 1982 r. delegacja została przedłużona do dnia 8 VII 1982 r.
-
244. 1 IV Posiedzenie Prezydium, na którym przedstawiono sprawozdanie z krajowej narady Głównej i Okręgowych Komisji BZHwP oraz omówiono plany obchodów 43. rocznicy Września, uporządkowania cmentarza jeńców wojennych Stalagu I B Hohenstein w Sudwie k. Olsztynka i terenu b. obozu.
-
245. 15 IV Poszerzone wyjazdowe posiedzenie Prezydium w Olsztynku, w którym uczestniczyli naczelnik i sekretarz Urzędu Gminy Olsztynek, wiceprzewodniczący ZW ZBoWiD, przewodniczący FJN w Olsztynku, kierownik Galerii Sztuki w Olsztynku, przedstawiciel Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie oraz red. „Gazety Olsztyńskiej”, poświęcone sprawom zagospodarowania wydzielonego terenu b. obozu jenieckiego w Królikowie.
-

Zob.: Henryk Leśniowski, *Pamięci jeńców Stalagu I B*, „Gazeta Olsztyńska” 1982, nr 76 z 19 IV.

246. 3 V Podczas sesji naukowej zorganizowanej przez OK we Wrocławiu, członkowie OK wygłosili referaty „Stan i potrzeby badawcze nad ewakuacją Prus Wschodnich w końcowej fazie II wojny światowej – Bohdan Koziello-Poklewski,
-

-
- „Materiały archiwalne ilustrujące ostatnią fazę wojny w Prusach Wschodnich w zasobie akt WAP w Olsztynie” – Ewa Korc.
-
247. 13 V Z inicjatywy PMRN w Iławie odbyło się spotkanie z członkami Prezydium poświęcone obozowi pracy i obozowi karnemu w Iławie. W imieniu Okręgowej Komisji komunikat na temat tych obozów zaprezentowała Ewa Korc. Poza tym wysłuchano wspomnień b. więźniów, przedstawiono wnioski i postulaty w zakresie badań tej tematyki.
-
- Uczestnictwo prok. B. Fotek w posiedzeniu WOKOPWiM w Olsztynie dot. projektów zagospodarowania terenu b. obozu jenieckiego w Królikowie oraz budowy pomnika w Janowie.
-
248. 24 VI Podczas spotkania zorganizowanego przez Społeczny Komitet Uczczenia Ofiar II Wojny Światowej w Iławie, kierownik Biura OK prok. Barbara Fotek zaprezentowała materiały na temat obozów w Iławie, będących w posiadaniu OK.
-
249. 16 VII Wizytacja przeprowadzona przez specjalistę Wydz. Dokumentacyjnego GK w Warszawie Elżbietę Kobierską-Motas, dot. spraw dokumentacyjnych, stanu kwerend, współpracy z WAP w Olsztynie i ośrodkami naukowymi, oraz spraw śledczych.
-
250. 1 IX Ukazał się informator o niemieckim obozie jenieckim w Olsztynku, opracowany na podstawie dokumentów OK przez Zofię Januszkiewicz: *Olsztynek – Królikowo-Sudwa: Stalag I B: miejsce niewoli i niedoli*, Olsztyn 1982; praca członka Prezydium OK, Zygmunta Lietza: *Obozy jenieckie w Prusach Wschodnich 1939–1945*, Warszawa 1982; oraz wybór wspomnień polskich dzieci i młodzieży deportowanych na roboty przymusowe do Prus Wschodnich: *Dzieciństwo i młodość ze znakiem „P”: wspomnienia*, wybór i oprac. Bohdan Koziello-Poklewski, Bohdan Łukaszewicz, wstęp B. Koziello-Poklewski, Olsztyn 1982 („Rozprawy i Materiały OBN” 1982, nr 84).
-
- Hanna Ruskiewicz, sekretarka Biura OK przebywająca na urlopie wychowawczym, została zatrudniona na pół etatu – do 3 XII 1982 r., bowiem prof. Cz. Pili-chowski decyzją z 13 X 1982 r. zlikwidował etat administracyjny w terminie od 3 XII 1982 r.
-
251. 3 XII Hanna Ruskiewicz, sekretarka Biura OK, na polecenie prezesa Sądu Wojewódzkiego, została oddelegowana do pracy w sekretariacie Wydziału III SW.
-
- 1983**
-
252. 24 II Plenum z udziałem naczelnika GKBZHwP Stanisława Nowaka, zaproszonych aplikantów sądowych I i II roku, red. Henryka Leśniowskiego z „Gazety Olsztyńskiej”. Stanisław Nowak w imieniu dyrektora GK wręczył mgr Alinie Zienkiewicz, członkowi Prezydium OK „Medal Pamiątkowy z okazji 35-lecia istnienia i działalności Głównej i Okręgowych KBZHwP”.
-

Chwilą ciszy uczczono pamięć zmarłego członka Prezydium OK Jana Boenigka. Doc. dr Zygmunt Lietz wygłosił referat „Rozwój neonazizmu w RFN a Ziomkostwo Prus Wschodnich”.

Zob.: Henryk Leśniowski, *Z działalności OKBZH. Tego lekceważyć nie wolno*, „Gazeta Olsztyńska” 1983, nr 97 z 26 IV.

-
253. 14 IV Podczas międzynarodowej sesji naukowej zorganizowanej przez GK w Warszawie nt. „Hitlerowskie ludobójstwo w Polsce i Europie”, członkowie OK wygłosili referaty: „Dyskryminacja rasowa i narodowościowa w prawodawstwie, kulturze, nauce i ekonomice III Rzeszy, ze szczególnym uwzględnieniem Prus Wschodnich” – Bohdan Koziełło-Poklewski, „Sytuacja Żydów na terenie b. Prus Wschodnich w latach 1933–1945 na podstawie akt Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie” – Ewa Korc.
-
254. 28–29 V Olsztynek. Sesja „Nigdy więcej wojny”. Obóz jeniecki Stalag I B Hohenstein. Współorg.: Muzeum Warmii i Mazur, ZW ZBoWiD, WOKOPWiM, LWP, ZMW, ZHP, ZSMP.

Zob.: „Spotkanie byłych jeńców wojennych Stalagu I B Hohenstein – Olsztynek”. *Materiały z sesji popularnonaukowej 28–29 V 1983 r.*, Olsztyn 1984; Henryk Leśniowski, *Tajemnica Stalagu I B*, „Gazeta Olsztyńska” 1983, nr 69, s. 3; idem, *W tym obozie był „gute Ordnung”*, „Gazeta Olsztyńska” 1983, nr 125, s. 5; idem, *Polska ma prawo przypominać. Manifestacja w byłym Stalagu w Olsztynku*, „Gazeta Olsztyńska” 1983, nr 126, z 30 V, s. 1–2; idem, *Mamy prawo ostrzegać. Jeńcy polscy w Stalagu I B Hohenstein*, „Za Wolność i Lud” 1983, nr 28, s. 9; idem, *Dwa projekty zagospodarowania Stalagu I B*, „Gazeta Olsztyńska” 1983, nr 98, s. 3; Halina Judzińska, *Wnuki to muszą wiedzieć, świat pamiętać. Wstrząsające oskarżenie z Sudwy*, „Nasza Wieś” 1983, nr 25, z 19 VI, s. 1–2.

-
255. 31 V Powołanie red. Henryka Leśniowskiego na członka prezydium OK w Olsztynie.
-
256. 1 VII Decyzją dyrektora GK prof. dr. Cz. Pilichowskiego z 13 VI 1983 r. przywrócono etat administracyjny w OK i z dniem 1 VII 1983 r. ponownie podjęła pracę sekretarską Hanna Ruszkiewicz.
-
257. 1 IX Ukazała się praca Zofii Dudzińskiej *Obóz jeniecki w Olsztynku*, Olsztyn 1983: Urząd Wojewódzki, Wydział Kultury i Sztuki: Wojewódzki Konserwator Zabytków.
-
258. 17 X Powołanie red. Antoniego Sołomy na członka Prezydium OK w Olsztynie.
-
259. 20 X Posiedzenie robocze Prezydium w sprawie sesji planowanej na rok 1984, związanej z 40-leciem PRL i pracą Komisji. Sprawozdanie Ewy Korc z udziału w międzynarodowej sesji naukowej nt. hitlerowskiego ludobójstwa w Polsce i Europie 1939–1945, zorganizowanej przez GKBZHwP w dniach 14–17 IV 1983 r. Wniosek do GK o nadanie medalu „Yad Vashem” Julii Przygodzkiej, ukrywającej w okresie II wojny światowej rodzinę żydowską.
-

1984

260.	24 I	Wizytacja przeprowadzona przez pracownika GK – sędziego Stanisława Litwińskiego, której przedmiotem były sprawy śledcze, Kpp i Ko.
261.	13 II	Powołanie Ewy Korc na członka prezydium OK w Olsztynie.
262.	20 II	Posiedzenie robocze Prezydium w sprawie ustalenia tematu zaplanowanej na rok 1984 sesji naukowej i omówienia spraw organizacyjnych z nią związanych.
263.	16 IV	Przekazanie materiałów do Izby Pamięci Narodowej Ochotniczego Hufca Pracy w Olsztynie.
264.		Wygłoszenie referatu nt. działalności olsztyńskiej OK dla pracowników Dyrekcji Okręgowej Poczty i Telekomunikacji w Olsztynie.
265.	28 V	Prezydium przygotowało projekt dwóch list kandydatów na członków Plenum GKBZHWP-IPN oraz Rady Naukowej GK.
266.	30 VI	Przeprowadzenie inwentaryzacji przedmiotów znajdujących się w Komisji oraz nadesłanie informacji nt. kosztów miesięcznych utrzymania Biura.

**Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku
Oddział w Olsztynie (1984–1993)**

1984

267.	1 VII	Z tym dniem, zgodnie z rozporządzeniem ministra sprawiedliwości z dnia 25 VI 1984 r. w sprawie utworzenia Okręgowych Komisji GKBZHWP-IPN, olsztyńska Komisja Okręgowa zakończyła działalność i weszła w fazę reorganizacji, bowiem rozporządzenie podporządkowało obszar woj. olsztyńskiego Okręgowej Komisji w Gdańsku.
268.	9 VII	Posiedzenie robocze Prezydium w sprawie działalności śledczej, zakończenia akcji przesłuchiwania b. ofiar eksperymentów pseudomedycznych, rozpoczętej w kwietniu 1982 r., organizacji sesji naukowych o obozach hitlerowskich rozmieszczonych na terenach objętych działalnością Komisji oraz przeprowadzenia weryfikacji rejestru miejsc i faktów zbrodni.
269.	15 IX	Lubawa. Sesja nt. pamięci byłych więźniów hitlerowskich obozu karnego dla dzieci i młodzieży w Lubawie. Współorg.: ZW ZBoWiD, ZHP, KOPWiM. Referaty wygłosili: przewodniczący OK nt. 20-lecia działalności Komisji na Warmii i Mazurach, dr Józef Śliwiński z WSP nt. martyrologii ludności polskiej w latach okupacji hitlerowskiej na ziemi lubawskiej oraz red. Zofia Dudzińska nt. obozu karnego dla dzieci i młodzieży. Po sesji odbyła się na rynku lubawskim manifestacja z apelem o utrwalenie pokoju i apelem poległych, oraz złożeniem wieńców i kwiatów w miejscach pamięci w Lubawie, Borku, Kozenicach, Gutowie i Byszwałdzie.

Zob.: Materiał historyczny z sesji popularnonaukowej poświęconej dzieciom

obozy karnego w Lubawie w latach 1939–1945 i manifestacji mieszkańców Lubawy w dniu 15 IX 1984 r., Olsztyn 1984; Henryk Leśniowski, *Możemy ofiarować im tylko pamięć*, „Gazeta Olsztyńska” 1984, nr 237, s. 4.

270. 12 XII Olsztyn. Sesja nt. „Martyrologia ludności polskiej na Warmii i Mazurach w latach II wojny światowej” połączona z wystawą pt. „Obozy hitlerowskie na Warmii i Mazurach 1939–1945”. Współorg. ZBoWiD, Muzeum Warmii i Mazur. Podczas sesji referaty wygłosili: mgr Ireneusz Olszta „Z działalności OKBZH w Olsztynie w latach 1965–1984”; dr Antoni Sołoma „Chrześcijańskie NIEimperialistycznej wojnie”; dr Bohdan Koziełło-Poklewski „Z problematyki zatrudniania jeńców wojennych w zakładach zbrojeniowych Prus Wschodnich w latach II wojny światowej”; dr Bohdan Łukaszewicz „Obóz hitlerowski w Działdowie w latach 1940–1945”.

Zob.: Antoni Sołoma (A.S.), *Pamięć konsoliduje*, „Gazeta Olsztyńska” 1984, nr 297, z 14.12, s. 2; Ireneusz Olszta, *Działalność Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie w latach 1965–1984*, KMW 1985, nr 3/4, s. 461–467; Fotek Barbara, *Sesja naukowa „Obozy hitlerowskie na Warmii i Mazurach 1939–1945*, KMW 1985, nr 3/4, s. 469–472.

1985

271. 5 II Zarządzeniem ministra sprawiedliwości z dnia 5 II 1985 r. w sprawie nadania okręgowym komisjom (i oddziałom) GKBZHwP-IPN regulaminu organizacyjnego, utworzono formalnie Oddział w Olsztynie Okręgowej Komisji w Gdańsku (§9 Regulaminu organizacyjnego).
272. 11 IV Wpłynęła informacja w sprawie przekazania nadzoru nad śledztwami prowadzonymi w OK Olsztyn Zespołowi Śledczemu GK w Poznaniu Zawiadomienie o przydzieleniu nadzoru nad śledztwami Komisji prok. L. Szenwaldowi z ZŚI GK w Poznaniu.
273. 23 IV Przesłanie map „Walka z najeźdźcą hitlerowskim...” do szkół podstawowych woj. olsztyńskiego.
274. 1 IX W serii „Rozprawy i Materiały OBN” nr 100 ukazał się kolejny wybór relacji i wspomnień – *Ze znakiem „P”: relacje i wspomnienia robotników przymusowych i jeńców wojennych w Prusach Wschodnich*, wybór i oprac. Bohdan Koziełło-Poklewski, Bohdan Łukaszewicz; wstęp B. Koziełło-Poklewski. Olsztyn 1985.
-

1986

275. 27 XI Plenum inauguracyjne OKBZH w Gdańsku – Oddziału w Olsztynie, z udziałem wicedyrektora GK mgr. Edmunda Banasińskiego, Przewodniczącego OK w Gdańsku prof. dr. hab. Bogumiła Drewniaka, kierownika OK w Gdańsku mgra Witolda Tyczyńskiego, dyrektora OBN im. W. Kętrzyńskiego doc. dr.
-

Edmunda Wojnowskiego, kierownika Wydz. Społeczno-Administracyjnego KW PZPR mgr. Jerzego Budnego.

Na posiedzeniu wręczono powołania członkom OKBZH w Gdańsku – IPN – Oddziału w Olsztynie: mgr Jadwidze Betlejewskiej, mgr. Jerzemu Budnemu, Adamowi Chajnowskiemu, Stanisławowi Czyżowi, mgr Zofii Dudzińskiej, dr. Tadeuszowi Filipkowskiemu, dr. Mieczysławowi Jackiewiczowi, mgr Zofii Januskiewicz, Janowi Kapuściakowi, mgr Tadeuszowi Kochanowskiemu, Ewie Korc, Bohdanowi Koziello-Poklewskiemu, mgr Henrykowi Leśniowskiemu, dr. Zygmuntowi Lietzowi, dr. Bohdanowi Łukaszewiczowi, dr. Witoldowi Piechockiemu, Stanisławowi Płatkowi, mgr. Józefowi Sapce, Eugeniuszowi Skibińskiemu, dr. Antoniemu Sołomie, inż. Antoniemu Szczypczyńskiemu, mgr Marii Tarnowskiej, mgr Alinie Zienkiewicz.

Zastępca dyrektora GK E. Banasiński wręczył akty powołania (niezgodnie z faktycznym stanem prawnym) na stanowisko przewodniczącego Oddziału OK mgr. Ireneuszowi Olszcie, oraz wiceprzewodniczącego – doc. dr. Edmundowi Wojnowskiemu. Wręczono Medale Opiekunów Miejsc Pamięci Narodowej – złoty Ireneuszowi Olszcie i srebrny Hannie Ruszkiewicz oraz dyplomy uznania b. członkom OK.

Zob.: Henryk Leśniowski, ... *aż po krańce świata*, „Gazeta Olsztyńska” 1986, nr 292, s. 3.

276. 22 XII Oddelegowanie Kierownika Oddziału – mgr Barbary Fotek do pracy w Prokuraturze Wojewódzkiej na czas do 31 XII 1986 r.

1987

277. 4–5 V Kikity. Sesja nt. „Stan i potrzeby badań nad zbrodniami hitlerowskimi w Prusach Wschodnich w latach 1933–1945”. Współorganizatorzy: Pracownia Niemcoznawcza OBN, ZW ZBoWiD. W trakcie sesji wygłoszono pięć referatów przygotowanych przez członków OK doc. dr. Edmunda Wojnowskiego, dr. Bohdana Koziello-Poklewskiego, dr. Bohdana Łukaszewicza, Ewę Korc i dr. Antoniego Sołomę.

Zob.: Baryła Tadeusz, *Sprawozdanie z sesji „Stan i potrzeby badań zbrodni hitlerowskich w Prusach Wschodnich w latach 1939–1945*, KMW 1987, nr 3/4, s. 603–615; Henryk Leśniowski, *Likwidowanie „białych plam” nadal konieczne. Pokazać źródła zbrodni*, „Gazeta Olsztyńska” 1987, nr 127, s. 1–3.

278. 27 VIII Anulowanie delegacji prok. B. Fotek do Prokuratury Rejonowej w Olsztynie w dniach od 1 do 30 IX 1987 r.
279. 2 IX W „Acta Univ. Wratisl. Stud. Fasz.” 1987, nr 12, s. 201–210, ukazały się *Uwagi o zatrudnieniu jeńców wojennych i robotników przymusowych w zakładach zbrojeniowych Prus Wschodnich (1939–1942)* Bohdana Koziello-Poklewskiego.

1988

280. 14 III Powołanie dr. Antoniego Sołomy i dyrektora OBN – doc. dr. Edmunda Wojnowskiego do Zespołu Nauk.-Bad. przy OK w Gdańsku zajmującego się zagadnieniem poboru Polaków do Wehrmachtu i zmilitaryzowanych oddziałów roboczych.
281. 25 IV Członkowie OK dr Antoni Sołoma i Ewa Korc wygłosili referaty podczas seminarium zespołów naukowo-badawczych dot. polskich robotników przymusowych w gospodarce III Rzeszy oraz hitlerowskiego wymiaru sprawiedliwości zorganizowanej w Kołobrzegu przez Główną Komisję i Okręgową w Koszalinie.
282. 20 X Sympozjum nt. eksterminacji Narodu Polskiego w latach II wojny światowej (wspólnie ze ZBoWiD-em i Związkiem Inwalidów Wojennych).
-

1989

283. 27 IV Plenum Oddziałowej Komisji poświęcone omówieniu działalności za lata 1984–1988 oraz wręczenie aktów nominacyjnych 21 członkom Plenum, powołanych na nową czteroletnią kadencję. Powołania otrzymali: mgr Ireneusz Olszta, doc. dr Edmund Wojnowski, mgr Jadwiga Betlejewska, mgr Janusz Cygański, Stanisław Czyż, mgr Zofia Dudzińska, dr Tadeusz Filipkowski, mgr Barbara Fotek, mgr Zofia Januskiewicz, Jan Kapuściak, mgr Tadeusz Kochanowski, Ewa Korc, dr Bohdan Koziello-Poklewski, mgr Henryk Leśniowski, dr Bohdan Łukaszewicz, mgr Stanisław Piechocki, mgr Józef Sapka, Eugeniusz Skibiński, dr Antoni Sołoma, mgr Alina Zienkiewicz, Stanisław Płatek.
284. 25 X Zgodnie z Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości Komisja poszerzyła swój zakres działalności śledczej o sprawy zbrodni stalinowskich oraz represji i zbrodni popełnionych przez organy państwa polskiego.
285. 28 XI Przejęcie w depozyt z archiwum zakładowego OZZK w Olsztynie spisów zdawczo-odbiorczych akt ZK Barczewo, CW Olsztyn, WAŚ Olsztyn.
-

1990

286. 9 X Odwołanie formalne Ireneusza Olszty z funkcji przewodniczącego Oddziału OK w Olsztynie, pełnionej niezgodnie ze stanem prawnym od 1 lipca 1984 r.
-

1991

287. 1 IV Powołanie mgr. Wojciecha Ciesielskiego na stanowisko kierownika Biura (odwołany 15 III 1997 r.).
288. 1 V Oddelegowanie prokuratora Prokuratury Rejonowej Jana Przybyłka do pracy w OK (odwołany 31 V 1992 r.).
-

Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
– Instytut Pamięci Narodowej w Gdańsku
– Oddział w Olsztynie

1991

289. 14 VI W magazynie „Dziennika Północy” nr 113 z 14–16 VI, ukazała się rozmowa Iwony Trusewicz z Wojciechem Ciesielskim, kierownikiem olsztyńskiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, *Nie ma mowy o polowaniu na czarownicę. Stalinizm pod parasolem.*
290. 2 XII Delegacja prokuratora Wojskowej Prokuratury Garnizonowej, Marka Montwiłło-Zaparuchy do tut. Komisji na okres od 2 XII 1991 r. do 30 VI 1992 r.

1992

291. 3 I Spotkanie zorganizowane wspólnie z Ośrodkiem Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, poświęcone sprawie powołania środowiskowego zespołu badawczego, działającego przy OK i OBN, którego celem miałyby być, poza prowadzeniem własnych prac badawczych, w ramach tematu „Warmia i Mazury w systemie stalinowskim”, aktywizowanie ludzi nauki w regionie poprzez inicjowanie spotkań mających na celu wymianę myśli i doświadczeń, stymulowanie publikacji dla pokazania osiągnięć twórczych, inspirowanie prac badawczych, promowanie twórczych metod badawczych, współorganizowanie ruchu umysłowego dla kształtowania kultury historycznej i prawnej, opracowywanie analiz, ocen i wykonywanie prac zleconych w ramach działalności naukowo-badawczej prowadzonej przez Główną Komisję.
292. 14 I Posiedzenie inauguracyjne prac 11-osobowego zespołu badawczego przy OK i OBN. Przedstawiono siedem tematów badawczych: „Dokumentacja losów ludności rodzimej Prus Wschodnich w 1945–1956”, „Armia Czerwona w Prusach Wschodnich”, „Organy represji w Okręgu Mazurskim 1945–1956”, „Podziemne organizacje zbrojne i niepodległościowe działające na terenie byłych Prus Wschodnich”, „Ludność ukraińska w województwie olsztyńskim 1947–1956”, „Kolektywizacja rolnictwa na Warmii i Mazurach 1949–1956”, „Polacy z kresów wschodnich na Warmii i Mazurach 1945–1956”.
 Przedstawiono propozycję zorganizowania sesji naukowej oraz wydania 10-arkuszowego wydawnictwa źródłowego nt. losów ludności rodzimej Prus Wschodnich 1945–1946.
 Oddziałowa Komisja za pośrednictwem GK wystąpiła do Komitetu Badań Naukowych w Warszawie o dofinansowanie programu badawczego w ramach tzw. projektu celowego.
293. 28 II W „Gazecie Olsztyńskiej” 1992, nr 42 z 28–1 III, s. 1–2, Stanisław Jermakowicz w artykule *Mroki tej ziemi* przedstawił rozmowę z kierownikiem olsztyńskiego oddziału OKBZpNP – Wojciechem Ciesielskim.

-
294. 23 IV Dyrektor GK przekazał do prowadzenia w olsztyńskiej Komisji śledztwa z terenu woj. ciechanowskiego. „... W związku z istniejącymi w Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu trudnościami kadrowymi i organizacyjnymi ... proszę więc o przejęcie na okres tymczasowy śledztw i postępowań wyjaśniających w zakresie spraw dotyczących przestępstw popełnionych na terenie województwa ciechanowskiego”.
-
295. 4 V Delegowanie sędziego Wojskowego Sądu Garnizonowego w Olsztynie Andrzeja Kamińskiego do tut. Komisji na okres od 4 V 1992 r. do 4 IX 1992 r.
-
296. 1 VII Delegowanie prok. Marka Justyny z WPG w Olsztynie do OK. Olsztyn w okresie od 1 VII do 30 XI 1992 r.
-
297. 1 X Po wielomiesięcznych staraniach Oddział przenosi się do nowej siedziby przy ul. Partyzantów 87, do budynku administrowanego przez Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.
-
298. 15 XI Delegowanie prok. Prokuratury Rejonowej, Tomasza Olkowskiego do OK w Olsztynie.
-

1993

-
299. 4 I Delegowanie prok. Marka Montwiłło-Zaparuchy z WPG w Olsztynie do pracy w OK Olsztyn na okres 6 miesięcy od dnia 4 I 1993 r.
-
300. 11 III W „Rzeczpospolitej” ukazał się artykuł Adama J. Sochy – *Historyk może postawić hipotezę, prokurator musi udowodnić* – o pracy Oddziału olsztyńskiego OK.
-

**Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
– Instytut Pamięci Narodowej w Olsztynie****1993 – 18 styczeń 1999 r.****1993**

-
301. 12 V Początek trzeciego etapu działalności Komisji – Oddział ponownie staje się Okręgową Komisją (rozporządzenie ministra Sprawiedliwości z 28 IV 1993 r. w sprawie utworzenia Okręgowych Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu), której obszarem działania objęto województwo olsztyńskie, ciechanowskie i ostrołęckie.
-
302. 14 V OK przekazała Głównej Komisji maszynopis 14-arkuszowego wyboru źródeł pt. *Warmiacy i Mazurzy PRL*, tom I: 1945 r. wraz z recenzjami i opiniami wydawniczymi, z propozycją, zgodną z wcześniej przedstawionym programem badań, dofinansowania tej publikacji przez GK (jako instytucji sprawczej i współwydawcy).
-
303. 10 XII Przedłużenie delegacji prok. M. Montwiłło-Zaparuchy do OK Olsztyn (do 30 VI 1994 r.).
-

1994

304. 27 IV Początek wizytacji przeprowadzonej przez prok. Stefana Hebenstreita z Zespołu Śledczego GK w Poznaniu obejmującej śledztwa i postępowania „Ko” dot. „zbrodni rodzimego aparatu terroru pod kątem ewent. przekazania wybranych materiałów dowodowych do Prokuratury”.
305. 29 IV Zakończenie wizytacji. Omówienie jej wyników z prowadzącymi śledztwa. „Brak jest zastrzeżeń odnośnie poziomu prowadzonych przez Okręgową Komisję w Olsztynie śledztw, koncentracji i rytmiczności czynności procesowych. Akta śledztw są uporządkowane, wszystkie protokoły przesłuchań świadków są na bieżąco przepisywane na maszynie, sprawy są właściwie ukierunkowane, poziom przesłuchań świadków jest b. dobry – przesłuchania są wyczerpujące i dokonywane ze znajomością problematyki będącej przedmiotem śledztw”.
306. 4 VII Delegowanie do Komisji prokuratora Jerzego Puzyrewskiego z WPG Olsztyn, na okres do 31 XII 1994 r.
307. 8 XII Przekazanie do Archiwum Państwowego w Olsztynie spisów zdawczo-odbiorczych akt ZK Barczewo, CW Olsztyn, WAŚ Olsztyn, przejętych w dn. 28 XI 1989 r. w depozyt z archiwum zakładowego OZZK w Olsztynie.

1995

308. 1 I W związku ze zmianami organizacyjnymi w Głównej Komisji nastąpiło przeniesienie wszystkich pracowników OK na etaty GK.
309. 2 I Delegacja prok. WPG Jerzego Puzyrewskiego do OK w Olsztynie w okresie od 2 I do 30 VI 1995 r.
310. 27 IX Przeprowadzono w OK spis z natury.
311. 15 XII W Instytucie Historii WSP w Olsztynie z inicjatywy zastępcy dyrektora GK prof. dr. hab. Andrzeja Skrzypka odbyła się sesja naukowa nt. „System stalinowski w Polsce. Przykład województwa olsztyńskiego”. W trakcie sesji „Dyrektor OK-BZpNP-IPN w Olsztynie, mgr Wojciech Ciesielski, przedstawił problematykę prawną ścigania zbrodni stalinowskich. Na wstępie wskazał podstawę prawną ścigania zbrodni, po czym nakreślił cele i zadania Komisji, a także krótko scharakteryzował działalność śledczą, archiwalną i naukowo-badawczą na przestrzeni pięćdziesięciu lat jej istnienia. Przedstawił także przykłady aktualnie prowadzonych postępowań sprawdzających i śledztw”.

Zob.: Witold Gieszczyński, *System stalinowski w Polsce. Sprawozdanie z sesji*, KMW 1996, nr 1 s. 157–158.

1996

312. 1 X Początek pracy prok. Mirosława Chłópika w OK Olsztyn.

-
313. 15–17 X Trzydniowa wizytacja przeprowadzona przez Główną Komisję. „Kontrolą ob-
jęto: zasadność wszczynania postępowań, prawidłowość przyjmowania kwali-
fikacji prawnej i kierunkowania śledztw, koncentrację czynności, ich poziom
i dogłębność, planowanie pracy śledczej i kancelaryjnej, sposób prowadzenia
akt, prowadzenia prac naukowo-badawczych, archiwizacji dokumentacji”.
-

1997

-
314. 15 III Prok. Mirosław Chłopik zostaje p.o. dyrektora OK.
-
315. 1 VI Minister Sprawiedliwości powołuje prezesa Sądu Wojewódzkiego Romualda
Czernieckiego na przewodniczącego Komisji (odwołany 20 IV 1998 r.).
-
316. 11 XII Inauguracyjne posiedzenie Komisji z udziałem nowo powołanych członków
(z dniem 1 XII 1997 r.).
Akty powołania na członków OK otrzymali: prof. dr hab. Stanisław Achrem-
czyk, mgr Tadeusz Baryła, mgr Witold Gieszczyński, mgr Czesław Herman,
mgr Krzysztof Kacprzak, Anna Karpińska, ks. dr Andrzej Kopiczko, dr Stanisław
Łagodziński, prof. dr hab. Bohdan Łukaszewicz, prof. dr hab. Andrzej Misiuk.
-

1998

-
317. 20 I Posiedzenie plenarne OK, podczas którego „zaprezentowano projekt programu
badawczego pod nazwą: „Warmia i Mazury w systemie stalinowskim 1945–
1956”. „To przedsięwzięcie planowane jest na kilka lat, a jego wyniki byłyby pre-
zentowane na sesjach naukowych, organizowanych przez tut. Komisję wspólnie
z Ośrodkiem Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie oraz publi-
kowane w postaci monografii i artykułów”.
Projekt jest kontynuacją programu stworzonego w styczniu 1992 r. wspólnie
przez ówczesny Oddział olsztyński OK oraz Ośrodek Badań Naukowych, reali-
zowanego wyłącznie przez OBN.
-
318. 21 IV Sesja nt. „Stan badań i potrzeby badawcze czasów stalinowskich na Warmii
i Mazurach” (wspólnie z OBN). Referaty przedstawili: dr hab. Bohdan Kozię-
ło-Poklewski – „Niemieckie zbrodnie wobec obywateli polskich w latach 1939–
1945” (ze szczególnym uwzględnieniem Prus Wschodnich), ks. dr Andrzej Ko-
piczko – „Represje wobec księży katolickich”, mgr Tadeusz Baryła – „Zbrodnie
przeciwko polskiej ludności autochtonicznej na Warmii i Mazurach 1945–1947”,
dr Ryszard Tomkiewicz – „Rola Olsztyńskiej Delegatury Komisji do Walki ze
Szkodnictwem Gospodarczym w systemie represji stalinowskich”, prof. dr hab.
Bohdan Łukaszewicz – „Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Olsztynie w latach
1946–1955”, mgr Wojciech Ciesielski – „Okręgowa Komisja Badania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu w Olsztynie w latach 1965–1998”.
-
319. 11 V Minister Sprawiedliwości powołuje prof. dr hab. Stanisława Achremczyka na
stanowisko przewodniczącego OK (odwołany 15 I 1999 r.).
-

-
320. 1 IX Dyrektor GK powołał prok. Mirosława Chłópika na dyrektora Okręgowej Komisji w Olsztynie.
-
321. 15 IX Na antenie „Radia Olsztyn”, w cyklu programów publicystycznych, wyemitowano wywiad z prok. Mirosławem Chłopikiem nt. bieżącej działalności olsztyńskiej Komisji oraz projektu ustawy o IPN.
-
322. 26 IX W olsztyńskiej Bibliotece Pedagogicznej odbyła się konferencja metodyczna nauczycieli historii ze szkół średnich woj. olsztyńskiego, na którym dyrektor Mirosław Chłópek przedstawił zarys historii Głównej i Okręgowych Komisji. Omówił również zagadnienia dot. ścigania i dokumentowania zbrodni hitlerowskich oraz stalinowskich.
-
323. 7 X W siedzibie Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie odbyło się spotkanie z 90 uczniami klas trzecich miejscowego IV LO, na którym dyrektor OK mgr Mirosław Chłópek przedstawił ogólne zagadnienia dotyczące pracy śledczej i dokumentacyjnej Komisji.
-
324. 20 X Dyrektor OK mgr Mirosław Chłópek wziął udział w spotkaniu z uczniami trzech klas starszych Technikum Przemysłu Drzewnego w Morągu, na którym omówił historię, dorobek i zadania Komisji.
-
325. 19 XI W Bibliotece Pedagogicznej w Lidzbarku Warmińskim odbyło się spotkanie poświęcone problematyce ścigania zbrodni hitlerowskich i stalinowskich. W spotkaniu wzięli udział: mgr Wojciech Ciesielski, który dokonał wprowadzenia do problemu ścigania zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości oraz prok. Mirosław Chłópek, który omówił formy i metody pracy śledczej na przykładzie postępowań prowadzonych przez OK w Olsztynie.

Zob.: (BL) *Lidzbark Warmiński. Obiady czwartkowe*, „Gazeta Olsztyńska” 1998, nr 226 z 19 XI, s. 3.

1999

-
326. 18.01 Zgodnie z Ustawą z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. Nr 155 z 1998 r., poz. 1016), Okręgowa Komisja została postawiona w stan likwidacji.
Pismem z dnia 15 I minister sprawiedliwości, w związku z likwidacją OK odwołał z funkcji przewodniczącego, prof. dr. hab. Stanisława Achremczyka.
-
327. 26.01 Likwidator Głównej Komisji BZpNP-IPN Antoni Galiński powołał prokuratora Mirosława Chłópika na pełnomocnika likwidatora OK Olsztyn.
-
328. 29.01 W związku z postawieniem Okręgowej Komisji w stan likwidacji, wszystkie śledztwa będące w toku zostały zawieszono na podstawie art. 22§1 kpk.
Prokurator Generalny pismem KD II 130/99 odwołał z delegowania do wykonywania czynności służbowych w OK w Olsztynie prokuratora Prokuratury Okręgowej Tomasza Olkowskiego.
-

**WYKAZ ŚLEDZTW W SPRAWACH
DOTYCZĄCYCH ZBRODNI HITLEROWSKICH**

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
1.	Ds. 1/66	Sn.10/1/68	11 X 1973 r.	Stalag I B Hohenstein (Królikowo)	14 II 1975 r. postanowienie o zawieszeniu (materiały przekazane do Zentrale Stelle w Ludwigsburgu). Włączono: S. 2/66, S. 4/66, S. 5/66, S. 6/66, S. 7/66, S. 8/66, S.12/66, S.16/66, S.18/66, S.21/66, S. 7/67, S. 4/68.
2.	Ds. 9/66	Sn.10/6/69	5 I 1969 r.	Obóz karny w Iławie	21 XI 1973 r. post. o zawieszeniu
3.	Ds.10/66	Sn.10/3/69	5 VI 1972 r.	Stalag I A Stablack (Stablówki)	26 II 1976 r. post. o zawiesz. (materiały przek. do Ludwigsburga). Włączono: S.23/66, S. 8/67.
4.	Ds.11/66	Sn.10/1/67	30 XII 1969 r.	Obóz w Działdowie	22 X 1976 r. post. o zawieszeniu (materiały przek. do Ludwigsburga).
5.	Ds.13/66	Sn.10/7/69	29 I 1970 r.	Obóz jeniecki w m. Pilnik k. Lidzbarka Warmińskiego	26 XI 1973 r. post. o zawieszeniu.
6.	Ds.15/66	Sn.10/9/69	30 XII 1968 r.	Obóz jeniecki w Wielbarku pow. Szczytno	18 II 1976 r. post. o zawieszeniu. Włączono: S.14/66.
7.	Ds.22/66	Sn.10/8/68	16 IV 1966 r.	Więzienie dla nieletnich w Lubawie	23 IV 1974 r. post. o zawieszeniu.
8.	Ds.24/66	Sn.10/12/69	10 IX 1970 r.	Obóz jeniecki w Morągu	17 VIII 1973 r – post. o zawieszeniu.
9.	Ds.25/66	Sn.10/13/69	4 XII 1970 r.	Karny obóz pracy w Snopkach	8 XII 1975 r. – post. o zawieszeniu (materiały przek. do Ludwigsburga). Włączono: S.29/66.

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
10.	Ds.28/66	Sn.10/16/69	23 I 1975 r.	Obóz jeniecki w Lisich Jamach, Pizsu i Hejdykach	15 XII 1975 r. – post. o umorzeniu. Włączono: S.26/66, S.27/66.
11.	Ds.30/66	Sn.10/18/69	10 XII 1972 r.	Kwatera Hitlera w Gierłozy	26 XI 1973 r. – post. o za- wieszeniu.
12.	Ds.32/66	Sn.10/4/68	31 V 1972 r.	Obóz Hohenbruch k. Królewca	21 V 1975 r. – post. o za- wieszeniu.
13.	Ds.33/66	Sn.10/16/68	31 V 1972 r.	Zamordowanie Alfonsa Żurawskiego w Moabicie	9 VIII 1973 r. – post. o za- wieszeniu. Włączono: S.34/66.
14.	Ds.36/66	Sn.10/20/69	2 IV 1974 r.	Selbstchutz w Działdowie	14 XII 1977 r. – post. o za- wieszeniu.
15.	Ds.39/66	Sn.10/9/67	31 X 1969 r.	Zamordowanie Fran- ciszka Barcza w obozie Stutthof	18 XII 1972 r. – post. o za- wieszeniu.
16.	Ds. 4/67	Sn.10/7/67	22 I 1975 r.	Zbrodnie na ludno- ści cywilnej b. Prus Wsch. podczas ucieczki i ewakuacji w latach 1944–1945	21 I 1977 r. – post. o umo- rzeniu.
17.	Ds. 5/67	Sn.10/9/68	11 I 1968 r.	Zabójstwa dokonane przez Hermana Herza na ludności cywilnej w latach 1944–1945	18 II 1972 r. – post. o za- wieszeniu.
18.	Ds.10/67	Sn.10/4/67	24 V 1967 r.	Zamordowanie osób cywilnych w Mrocznie w 1944 r.	20 XII 1973 r. – post. o za- wieszeniu.
19.	Ds.12/67	Sn.10/6/67	15 IX 1967 r.	Zbrodnie popełnione na terenie pow. suskie- go w latach 1939–1944 przez Willego Pukalla i innych funkcjonariuszy	21 III 1977 r. – post. o za- wieszeniu.
20.	Ds.16/67	Sn.10/24/69	23 I 1975 r.	Obóz jeńców radzieckich w Lubawie	10 V 1976 r. – post. o umorzeniu.

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
21.	Ds.19/67	Sn.10/25/69	III 1969 r.	Zbrodnie dokonane przez oddziały SS na pacjentach szpitala dla umysłowo chorych w Karolewie k. Kętrzyna	24 XII 1973 r. – post. o zawieszeniu.
22.	Ds.20/67	Sn.10/5/73	23 I 1975 r.	Zbrodnie hitlerowskie dokonane na polskich robotnikach przymusowych na terenie b. pow. Mrągowo	31 III 1977 r. – post. o zawieszeniu.
23.	Ds. 1/68	Sn.10/26/69	24 I 1968 r.	Przejściowy obóz w Nidzicy	2 V 1975 r. – post. o zawieszeniu.
24.	Ds. 6/68	Sn.10/31/69	23 IX 1968 r.	Obóz jeniecki w Wojnowie	26 XI 1973 r. – post. o umorzeniu.
25.	Ds. 7/68	Sn.10/32/69	15 VII 1968 r.	W sprawie grobów dwóch NN żołnierzy w m. Konopki Małe i Jedamki	24 VI 1971 r. – post. umorzeniu.
26.	Ds. 8/68	Sn.10/12/68	15 VII 1968 r.	Rozstrzelanie 14 Polaków w Byszwałdzie pow. Nowe Miasto Lubawskie	22 XII 1972 r. – post. o zawiesz. (materiały przekazane do Ludwigsburga).
27.	Ds. 9/68	Sn.10/13/68	31 I 1975 r.	Obóz przejściowy w Królewcu	10 XI 1975 r. – post. o umorzeniu
28.	Ds.10/68	Sn.10/3/68	29 VII 1968 r.	Zabójstwo Jakuba Kamińskiego w grudniu 1939 r. na terenie majątku Buczkowo	22 V 1973 r. – post. o zawieszeniu.
29.	Ds.12/68	Sn.10/14/68	13 IX 1968 r.	W sprawie zamordowania w 1943 r. w Królewcu robotnika przymusowego Ryszarda Piętaka	12 VI 1974 r. – post. o umorzeniu.
30.	Ds.14/68	Sn.10/35/69	7 VIII 1968 r.	W sprawie odkrytego masowego grobu w Boguszewie pow. Ostróda	27 VII 1971 r. – post. o umorzeniu.
31.	Ds. 1/69	Sn.10/36/69	11 VI 1970 r.	Zastrzelenie Józefa Dobrowolskiego w 1944 r. w Bożęcinie	21 III 1974 r. – post. o zawieszeniu.

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
32.	Ds. 2/69	Sn.10/1/69	15 I 1969 r.	W sprawie znalezienia masowego grobu we wsi Jeleń pow. Nidzica	30 XII 1972 r. – post. o umorzeniu.
33.	Ds. 4/69	Sn.10/38/69	3 II 1975 r.	Obóz jeniecki w Korszach pow. Kętrzyn	8 XII 1975 r. – post. o zawieszeniu.
34.	Ds. 5/69	Sn.10/39/69	27 II 1969 r.	Obóz w Gryźlinach.	26 XI 1973 r. – post. o umorzeniu.
35.	Ds. 8/69	Sn.10/42/69	19 V 1970 r.	Rozstrzelanie robotników przymusowych na jesieni 1944 r. koło Szczytna	4 VII 1972 r. – post. o umorzeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga). Włączono: S.20/66.
36.	Ds. 9/69	Sn.10/43/69	8 III 1969 r.	Przymusowy obóz pracy w Koczarkach pow. Kętrzyn	4 XII 1974 r. – post. o umorzeniu.
37.	Ds.11/69	Sn.10/2/69	29 III 1969 r.	W sprawie odkrytego masowego grobu w Pieńźnie, Drwęcznie oraz obozów jenieckich w tych miejscowościach, a także w Wierźnie Wlk., Pierławkach, Chruścielu i Orniecie	6 XII 1977 r. – post. o zawieszeniu. Włączono: S.13/68.
38.	Ds.12/69	Sn.10/45/69	11 IV 1969 r.	Rozstrzelanie polskiej ludności cywilnej w Jamielniku 13 XI 1944 r. przez członków Jagdkommando	3 III 1976 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga). Włączono: S. 9/71.
39.	Ds.13/69	Sn.10/4/69	15 V 1969 r.	W sprawie odkrycia masowego grobu w miejscowości Leszcz pow. Ostróda	11 V 1971 r. – umorzenie.
40.	Ds.14/69	Sn.10/37/69	2 VI 1969 r.	W sprawie odkrycia masowego grobu w Drwęczno pow. Braniewo	15 II 1972 r. – umorzenie.
41.	Ds.15/69	Sn.10/46/69	5 II 1969 r.	Obóz karny w Orniecie	8 VIII 1977 r. – post. o zawieszeniu (materiały przek. do Ludwigsburga).

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
42.	Ds. 1/70	Sn.10/1/70	14 III 1970 r.	Zamordowanie ludności cywilnej 7 II 1945 r. przez Wehrmacht we wsi Białe gm. Łąkorz	18 XII 1974 r. – post. o zawieszeniu.
43.	Ds. 3/70	Sn.10/3/70	27 V 1970 r.	Rozstrzelanie 3 mężczyzn w listopadzie 1944 r. na terenie leśniczówki Katarzyna pow. Iława	5 XI 1975 r. – 1) umorzono wobec śmierci sprawcy; 2) zawieszono.
44.	Ds. 4/70	Sn.10/4/70	27 V 1970 r.	Rozstrzelanie siedem osób w dniu 2 XI 1944 r. w lesie Wąkop gm. Łąkorz	29 XII 1972 r. – post. o zawieszeniu.
45.	Ds. 5/70	Sn.10/5/70	29 VI 1970 r.	W sprawie zamordowania w 1939 r. w Butrynach ks. Katscherowskiego	30 XI 1973 r. – post. o zawieszeniu.
46.	Ds.11/70	Sn.10/4/72	5 VIII 1970 r.	W sprawie rozstrzelania jeńców wojennych we wsi Sitno pow. Nidzica	12 I 1973 r. – post. o zawieszeniu.
47.	Ds. 1/71	Sn.10/1/71	15 I 1971 r.	W sprawie rozstrzelania 19 Polaków w Janowcu Kościelnym pow. Nidzica	29 X 1975 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
48.	Ds. 3/71	Sn.10/3/71	24 II 1971 r.	Rozstrzelanie pięciu jeńców radzieckich i Polaka Zbigniewa Kaczyńskiego w Ulnowie	9 X 1973 r. – post. o umorzeniu.
49.	Ds. 5/71	Sn.10/2/71	15 III 1971 r.	Rozstrzelanie jeńców radzieckich w obozie w Gierzwałdzie pow. Ostróda	28 VI 1976 r. – post. o zawieszeniu.
50.	Ds. 6/71	Sn.10/5/71	24 III 1971 r.	Rozstrzelanie Polaków w miejscowości Bartki pow. Nidzica w 1943 r.	21 III 1977 r. – post. o zawieszeniu.
51.	Ds. 7/71	Sn.10/6/71	8 IX 1971 r.	Morderstwa ludności cywilnej woj. olsztyńskiego w latach 1939–1944 dokonane przez Gestapo Olsztyn.	15 XII 1978 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga). Włączono: S.17/66, S.19/66, S.31/66, S.16/69, S. 2/70, S. 6/70,

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
					S. 8/70, S. 9/70, S. 10/70, S. 2/71, S. 4/71.
52.	Ds. 8/71	Sn.10/7/71	12 XI 1971 r.	Zamordowanie 15 I 1945 r. przez żandarma z posterunku w Rożentalu Antoniego Babskiego	25 VI 1974 r. – post. o zawieszeniu.
53.	Ds. 1/73	Sn.10/3/73	26 VI 1973 r.	Zastrzelenie przez członków SS i funkcjonariuszy gestapo w marcu 1940 r. w Jawtach Małych dwóch robotników przymusowych	21 III 1977 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga). Włączono: S. 1/72.
54.	Ds. 2/73	Sn.10/1/73	29 V 1973 r.	Zbrodnie popełnione na jeńcach wojennych w m. Krzekoty pow. Braniewo	10 V 1975 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
55.	Ds. 1/74	Sn.10/1/74	6 III 1974 r.	Rozstrzelanie w X 1944 r. trzech Polaków w m. Piasutno gm. Świątajno	26 XI 1975 r. – post. o zawieszeniu.
56.	Ds. 1/75	Sn.10/3/75	13 I 1975 r.	Zastrzelenie dwóch Polaków w grudniu 1944 r. w obozie pracy przymusowej w m. Koszelewy pow. Działdowo	14 IV 1977 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
57.	Ds. 2/75	Sn.10/1/75	18 I 1975 r.	Zabójstwo jeńca polskiego i radzieckiego w 1944 r. w Dobrocinie przez żołnierzy Wehrmachtu	29 VII 1975 r. – post. o zawieszeniu.
58.	Ds. 3/75	Sn.10/2/75	23 I 1975 r.	W sprawie ujawnienia masowego grobu w Molwitach pow. Bartoszyce	24 VI 1976 r. – post. o zawieszeniu.
59.	Ds. 4/75	Sn.10/4/75	3 II 1975 r.	Zamordowanie przez SS w 1942 r. w m. Wesołowo robotnika przymusowego Jana Kordlasńskiego	29 XI 1975 r. – post. o zawieszeniu.

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
60.	Ds. 1/80	Sn.10/2/81	29 VI 1968 r.	Rozstrzelanie 11 Polaków przez Wehrmacht we wrześniu 1939 r. w Pienicach d. grom. Krasnosielc pow. Maków Maz.	30 XII 1987 r. – post. o zawieszeniu.
61.	Ds. 2/80	Sn.10/3/81	29 VI 1968 r.	Zbrodnie popełnione przez żandarmów na terenie grom. Bogate pow. Przasnysz	18 IX 1981 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
62.	Ds. 3/80	Sn.10/4/81	14 VI 1968 r.	Zbrodnie hitlerowskie popełnione na terenie b. grom. Zaręby, pow. Przasnysz	21 XI 1987 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
63.	Ds. 4/80	Sn.10/5/81	22 I 1974 r.	Zbrodnie popełnione przez niemieckich żandarmów z posterunku Baranowo b. pow. Przasnysz	30 III 1984 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
64.	Ds. 5/80	Sn.10/6/81		Zbrodnie popełnione przez Heinza Głęba i innych żandarmów z posterunku w Krasnosielcu i Karniewie pow. Maków Maz.	23 XII 1987 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
65.	Ds. 1/81	Sn.10/1/81	5 VI 1981 r.	W sprawie odkrytej zbiorowej mogiły w Sępopolu woj. olsztyńskie	31 III 1984 r. – post. o umorzeniu.
66.	Ds. 1/87	Sn.10/1/87	16 XII 1987 r.	Zamordowanie 41 Żydów w dniu 8 IX 1939 r. w Krasnosielcu przez Wehrmacht	21 I 1992 r. – post. o zawieszeniu.
67.	Ds. 2/87	Sn.10/2/87	22 XII 1987 r.	Zbrodnie popełnione w l. 1939–1945 przez żandarmerię niemiecką z Jednoróżca	20 XI 1988 r. – post. o zawieszeniu.
68.	Ds. 3/87	Sn.10/3/87	29 VI 1968 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1939–1945 przez żandarmerię	2 II 1989 r. – post. o zawieszeniu.

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
				niemiecką z posterunku w Dzierzgowie d. pow. Przasnysz	
69.	Ds. 4/87	Sn.10/4/87	29 VI 1968 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1939–1945 przez żandarmów niemieckich z posterunku w Czernicach Borowych d. pow. Przasnysz	9 XII 1988 r. – post. o zawieszeniu.
70.	Ds. 1/88	Sn.10/1/88	7 I 1988 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1939–1945 przez żandarmów niemieckich z posterunku w Rzewniach d. pow. Maków Maz.	19 XII 1996 r. – post. o zawieszeniu.
71.	Ds. 2/88	Sn.10/2/88	7 I 1988 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1939–1945 przez żandarmów niemieckich z posterunku w Różanie d. pow. Maków Maz.	23 VI 1989 r. – post. o zawieszeniu.
72.	Ds. 1/89	Sn.10/1/89	5 VII 1989 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1939–1945 przez żandarmów niemieckich z posterunku w Duczyminie d. pow. Przasnysz	12 I 1994 r. – post. o umorzeniu wyd. przez prok. rej.
73.	Ds. 2/89	Sn.10/2/89	5 VII 1989 r.	Zbrodnie popełnione w latach II wojny światowej przez żandarmów niemieckich z posterunku w Chorzelach d. pow. Przasnysz	4 IV 1995 r. – post. o zawieszeniu (materiały przesł. do Ludwigsburga).
74.	Ds.1/96	Zh Sn.10/1/96	5 XII 1996 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1939–1945 na więźniach obozu pracy przymusowej w Pillau	śledztwo w toku.

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
75.	Ds. 1/97	Zh Sn.10/1/97	11 I 1997 r.	W sprawie represji niemieckich stosowanych wobec mieszkańców Chrośnic gm. Czerwin, za pomoc udzielaną jeńcom radzieckim	29 VI 1998 r. – post. o umorzeniu.
76.	Ds. 2/97	Zh Sn.10/2/97	11 I 1997 r.	W sprawie zabójstwa Wiktorii Katner oraz drugiej nieustalonej osoby w dniu 29 XII 1944 r. we wsi Anastazew gm. Zabrodzie przez nieustalonych żołnierzy niemieckich	14 XII 1998 r. – post. o umorzeniu wyd. przez prokuraturę rejonową.
77.	Ds. 1/98		12 X 1998 r.	W sprawie zaistniałych w 1940 r. w m. Korczaki b. pow. Ostrołęka i innych okolicznych miejscowości aresztowań, w wyniku których zatrzymano kilkanaście osób, część z nich skazano na karę śmierci i stracono ok. 15 osób	śledztwo w toku.
78.	Ds. 2/98		18 XI 1998 r.	W sprawie zabójstwa Piotra Ubranowskiego, dwóch braci Pękulów, rodziny Duszyńskich oraz postrzelenia Mikołaja Różyckiego, mieszkańców gm. Zabrodzie woj. Ostrołęka, przez NN żandarmerów niemieckich, w latach II wojny światowej	śledztwo w toku.

Uwaga: Ponadto Główna Komisja przekazała 9 swoich śledztw celem przeprowadzenia określonych czynności śledczych. Sprawy zostały zarejestrowane w Repertorium „S” pod sygnaturami: 2/66, 35/66, 37/66, 38/66, 13/67, 14/67, 15/67, 18/67, 21/67.

**WYKAZ ŚLEDZTW W SPRAWACH DOTYCZĄCYCH
ZBRODNI HITLEROWSKICH PRZEKAZANYCH
WEDŁUG WŁAŚCIWOŚCI**

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
1.	Ds. 3/66	Sn.10/5/69	24 X 1967 r.	Zbrodnie dokonane na ludności cywilnej w latach 1942–1944, na terenie podoboju KL Stutthof w Sępopolu	13 IV 1972 r. przesłano do OKBZH Gdańsk z post. o włączeniu do śledztwa kompleksowego dot. KL Stutthof
2.	Ds. 40/66	Sn.10/22/68	23 I 1975 r.	Zamordowanie Reinholda Barcza w więzieniu w Moabicie	25 VI 1976 r. – przekazano do Zespołu Śledczego GKBZH w Poznaniu z postanowieniem o włączeniu do kompleksowego śledztwa
3.	Ds. 1/67	Sn.10/10/68	20 IX 1967 r.	Morderstwa na więźniach żydowskich popełnionych od VIII 1944 r. do 19 I 1945 r. na terenie podoboju KL Stutthof w Gutowie	9 III 1972 r. – przekazano OKBZH w Gdańsku do sprawy kompleksowej
4.	Ds. 2/67	Sn.10/5/67	18 XI 1967 r.	Morderstwa na więźniach żydowskich popełnionych od VIII 1944 r. do 19 I 1945 r. na terenie podoboju KL Stutthof w Krzemieniewie	25 II 1975 r. – przekazano OKBZH w Gdańsku celem włączenia do sprawy kompleksowej
5.	Ds. 3/67	Sn.10/6/68	15 IX 1967 r.	Morderstwa na więźniach żydowskich popełnionych od VIII 1944 r. do 19 I 1945 r. na terenie podoboju KL Stutthof w Gwiździnach	31 III 1972 r. – przekazano OKBZH w Gdańsku celem włączenia do sprawy kompleksowej
6.	Ds. 6/67	Sn.10/3/72	2 X 1969 r.	Przestępstwa popełnione w obozie jenieckim w Jęczach, pow. Pisz	13 XI 1973 r. – przekazano OKBZH w Białymstoku do łącznego prowadzenia ze sprawą przeciwko Heinzowi Ewelisowi

Lp.	Sygnatura śledztwa	Sygnatura nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data i sposób załatwienia
7.	S. 7/67	Sn.10/10/67	20 VIII 1967 r.	Zamordowanie w Lidzbar-ku Welskim Leona Żuchowskiego, Jana Medykowskiego, Aloisa Lautenbacha, Józefa Mazurowskiego, Klemensa Bartnickiego	14 III 1972 r. – przesłano do GKBZHwP w Warszawie celem włączenia do sprawy II S. 1/61
8.	Ds. 9/67	Sn.10/5/68	1 II 1967 r.	Morderstwa na więźniach żydowskich popełnionych od VIII 1944 r. do 19 I 1945 r. na terenie podoboju KL Stutthof w Naguszewie	25 II 1972 r. – przekazano OKBZH w Gdańsku celem włączenia do sprawy kompleksowej
9.	S.17/67	Sn.10/11/67	27 IX 1967 r.	Morderstwa ludności cywilnej w Lubawie w końcu 1939 r.	14 III 1972 r. – przesłano do GKBZHwP w Warszawie celem włączenia do sprawy II S. 1/61
10.	Ds. 3/68		8 III 1968 r.	Morderstwa na ludności cywilnej popełnione od VIII do XII 1944 r. na terenie wsi Brzozie Lubawskie przez załogę obozu jenieckiego	10 V 1972 r. – przekazano OKBZH w Gdańsku do dalszego prowadzenia
11.	S.11/68	Sn.10/4/73	3 I 1968 r.	Zbrodnie na terenie Gwiździn pow. Nowe Miasto Lubawskie	26 I 1973 r. – przesłano do GKBZHwP w Warszawie celem dołączenia do śledztwa S. 1/61
12.	Ds. 7/70	Sn.10/7/70	29 VI 1970 r.	Rozstrzelanie 45 Polaków w VII 1943 r. w Krzynowłodze Małej	22 VI 1971 r. – przekazano OKBZH w Warszawie według właściwości terytorialnej – do dalszego prowadzenia

**WYKAZ ŚLEDZTW DOTYCZĄCYCH
ZBRODNI STALINOWSKICH**

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
1.	S. 1/91/UB	Zs Sn.10/1/95	28 VI 1991 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1945–1956 przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie	śledztwo w toku	6 VI 1997 r. włączono S. 7/97/UB	
2.	S. 1/92/UB		9 I 1992 r.	Bezprawne pozbawienie wolności w 1945 r. Józefa Zelmańskiego i stosowania wobec niego tortur przez funkcjonariuszy UB w Działdowie	12 VI 1993 r.	21 VI 1993 r.	– post. o umorzeniu
3.	S. 2/92/UB	Zs Sn.10/1/94	15 I 1992 r.	Zbrodnie popełnione przez funkcjonariuszy PUBP w Nidzicy w latach 1945–1956	śledztwo w toku		
4.	S. 3/92/UB		27 I 1992 r.	Zabójstwo 8 nieznanymi mężczyzn na przełomie 1947/48 r. w Mrągowie przez funkcjonariuszy tamt. PUBP	11 VIII 1992 r.	1 X 1992 r.	– post. o umorzeniu
5.	S. 4/92/UB		18 III 1992 r.	Zabójstwo Józefa Petrykowskiego w VI 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Lidzbarku Warmińskim	9 VIII 1993 r.	19 VIII 1993 r.	– post. o umorzeniu
6.	S. 5/92/NK	Zs Sn.10/11/95	12 III 1992 r.	Deportacje w 1945 r. ludności z Pomorza oraz b. Prus Wsch. do ZSRR z obozów zbiorczo-rozdzielczych NKWD w Działdowie, Ciechanowie i Iławie	śledztwo w toku		Śledztwo przekazane 14 VIII 1992 r. przez OK w Białymstoku; 7 IV 1993 r. – włączono S. 2/91/NK; 21 XI 1994 r. – włączono S. 9/97/NK

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
7.	S. 6/92/UB	Zs Sn.10/1/93	8 XII 1992 r.	W sprawie śmierci w dniu 5 VII 1953 r. Władysława Grabowskiego ps. „Puszczyk” i 7 osób z jego oddziału zbrojnego	28 IX 1993 r.	śledztwo w toku	
8.	S. 1/93/In		19 I 1993 r.	W sprawie zastrzelenia w 1956 r. w Szczytnie Henryka Kurzaca przez funkcjonariusza MO Józefa Dudka z tamt. Komendy	23 VI 1993 r.	13 X 1993 r. – post. o umorzeniu	
9.	S. 2/93/UB		5 I 1993 r.	Zaginięcie na przełomie października i listopada 1945 r. na terenie woj. olsztyńskiego Marii Kubiak, Zofii Janowskiej oraz Stanisława Brochockiego – członków ekipy sanitarnej Min. Zdrowia	23 VI 1993 r.	20 VII 1993 r. – post. o umorzeniu	
10.	S. 3/93/UB	Zs Sn.10/23/93	19 IV 1993 r.	Zbrodnie popełnione przez funkcjonariuszy PUBP w Płońsku w latach 1945–1956	śledztwo w toku	Śledztwo przek. w dn. 21 VI 1993 r. przez OK Białystok; 22 VII 1993 r. włączono S. 7/93/UB	
11.	S. 4/93/UB	Zs Sn.10/2/95	16 VI 1992 r.	Zbrodnie popełnione przez funkcjonariuszy PUBP w Ostrołęce w latach 1945–1956.	śledztwo w toku	Śledztwo przek. w dn. 21 VI 1993 r. przez OK Białystok; 16 XII 1993 r. włączono S. 12/93/UB	

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
12.	S. 5/93/UB	Zs Sn.10/3/95	15 V 1992 r.	Zamordowanie w 1946 r. Stanisława i Lecha Godlewskich, oraz Bernarda Zielińskiego przez funkcjonariuszy PUBP w Działdowie	10 IV 1998 r.	Śledztwo przek. w dn. 25 VI 1993 r. przez OK Białystok	
13.	S. 8/93/UB		15 V 1992 r.	W sprawie bezprawnego aresztowania i maltretowania we wrześniu 1945 r. Stanisława Waśniewskiego przez funkcjonariuszy PUBP w Pułtusk	23 XI 1994 r.	Śledztwo przek. w dn. 29 VI 1993 r. przez OK Białystok	
14.	S. 9/93/UB	Zs Sn.10/4/95	23 V 1992 r.	Zbrodnie popełnione przez funkcjonariuszy PUBP w Makowie Maz. w latach 1945–1956	śledztwo w toku	Śledztwo przek. w dn. 30 VI 1993 r. przez OK Białystok; 21 II 1994 r. – włączono S. 1/94/UB	
15.	S.10/93/UB	Zs Sn.10/5/95	30 VI 1992 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1945–1956 przez funkcjonariuszy PUBP w Ciechanowie	śledztwo w toku	Śledztwo przek. w dn. 30 VI 1993 r. przez OK Białystok	
16.	S.11/93/UB	Zs Sn.10/26/93	16 VI 1992 r.	Zamordowanie Walerii Mróz 5 I 1947 r. we wsi Czarnia przez funkcjonariuszy UB	8 VI 1995 r.	Śledztwo przek. w dn. 2 VII 1993 r. przez OK Białystok	
17.	S.13/93/UB	Zs Sn.10/6/95	24 IV 1993 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1945–1956 przez funkcjonariuszy PUBP w Przasnyszu	śledztwo w toku	Śledztwo przek. w dn. 7 VII 1993 r. przez OK Białystok	
18.	S.15/93/UB	Zs Sn.10/7/95	18 V 1992 r.	Zamordowanie Józefa Świerczewskiego w nocy z 20 na 21 IX 1946 r. w Przewodowie Majorat przez funkcjonariuszy UB	śledztwo w toku	Śledztwo przek. w dn. 9 VII 1993 r. przez OK Białystok; 13 IX 1993 r. – włączono S. 17/93/UB	

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
19.	S.16/93/UB	Zs Sn.10/8/95	15 V 1992 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1945–1956 przez funkcjonariuszy PUBP w Ostrowi Maz.	śledztwo w toku	Śledztwo przek. 9 VII 1993 r. przez OK Białystok; 20 I 1994 r. włączono S.14/93/UB	
20.	S.18/93/UB	Zs Sn.10/5/94	15 V 1992 r.	Zbrodnie popełnione w latach 1945–1956 przez funkcjonariuszy PUBP w Mławie	śledztwo w toku	Śledztwo przek. 15 VII 1993 r. przez OK Białystok; 16 XII 1993 r. włączono S. 6/93/UB	
21.	S.21/93/NK		28 VI 1991 r.	W sprawie aresztowania w VI 1945 r. 16 mieszkańców wsi Niedanowo b. pow. Nidzica oraz zamordowania jednego z nich w Areszcie Śledczym w Olsztynie przez funkcjonariuszy NKWD	31 XII 1993 r.	31 I 1994 r. – post. o umorzeniu	Początkowa sygn. akt S. 3/91/NK
22.	S. 2/94/UB		15 I 1992 r.	W sprawie zamordowania w I 1946 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Nidzicy Jana Tańskiego	16 V 1994 r.	24 VI 1994 r. – post. o umorzeniu	Materiały wyłączone z S.2/92/UB
23.	S. 3/94/UB		30 VI 1992 r.	Zabójstwo Feliksa Rybarczyka ps. Siekiera, dowódcy oddziału NZS, w dniu 24 VII 1946 r. przez funkcjonariuszy PUBP z Ciechanowa	23 XI 1994 r.	23 XI 1994 r. – celem przedstawienia zarzutów	Materiały wyłączone z S.10/93/UB

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
24.	S. 4/94/UB	Zs Sn.10/12/94	12 XII 1994 r.	Zastrzelenie 5 XI 1946 r. Edmunda, Anieli i Czesławy Kamińskich przez funkcjonariuszy PUBP z Przasnysza	12 XII 1997 r.	29 XII 1997 r. - post. o umorzeniu	
25.	S. 1/95/UB	Zs Sn.10/9/95	20 III 1995 r.	Zastrzelenie w czerwcu 1946 r. przez funkcjonariuszy UB w Olsztynie K. rola Bilińskiego	12 XII 1997 r.	30 XII 1997 r. - post. o umorzeniu	
26.	S. 2/95/UB	Zs Sn.10/10/95	20 IX 1993 r.	W sprawie zmuszania Aleksandra Sokołowskiego do współpracy z UB w Hławie	1 XII 1995 r.	16 VI 1995 r. Początkowa sygn. akt S. 19/93/UB - post. o umorzeniu	
27.	S. 1/96/UB	Zs Sn.10/1/96	20 VIII 1996 r.	W sprawie stosowania niedozwolonych metod śledczych wobec Józefa Jankowskiego i innych przez funkcjonariuszy PUBP z Przasnysza	8 V 1998 r.	20 V 1998 r. - post. o umorzeniu	
28.	S. 2/96/UB	Zs Sn.10/2/96	4 XII 1996 r.	Zamordowanie w 1947 r. Wiktora Mosakowskiego przez funkcjonariuszy PUBP w Ciechanowie	śledztwo w toku		
29.	S. 3/96/UB	Zs Sn.10/3/96	13 XII 1996 r.	Zamordowanie w czerwcu 1946 r. Ta-deusza Mareckiego przez funkcjonariuszy PUBP z Makowa Maz.	10 XII 1997 r.	31 XII 1997 r. - post. o umorzeniu	
30.	S. 1/97/UB		12 XII 1994 r.	Zastrzelenie 5 XI 1946 r. Edmunda, Anieli i Czesławy Kamińskich m.in. przez funkcjonariusza z PUBP z Przasnysza	22 I 1997 r.	28 I 1997 r. Materiały wyłączone ze sprawy S.4/94/UB - post o umorzeniu	

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
31.	S. 2/97/UB	Zs Sn.10/2/97	23 I 1991 r.	Zamordowanie Józefa Nowocińskiego w lutym 1947 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Makowie Maz.	18 III 1997 r.	30 IV 1997 r. – post. o umorzeniu	Materiały wyłączone ze śledztwa S. 1/91/UB.
32.	S. 3/97/UB		28 VI 1991 r.	W sprawie znęcania się funkcjonariusza PUBP w Olsztynie, nad zatrzymanym Tadeuszem Kucikiem i innymi osobami w okresie 1945–1956	14 III 1997 r.	21 III 1997 r. – post. o umorzeniu	Materiały wyłączone ze śledztwa S. 5/93/UB.
33.	S. 4/97/UB		15 V 1992 r.	W sprawie zabójstwa 4 IX 1946 r. Lecha Godlewskiego przez funkcjonariuszy PUBP Działdowo	11 XII 1997 r.		
34.	S. 5/97/UB	Zs Sn.10/5/97	15 IV 1997 r.	W sprawie bezprawnego pozbawienia wolności Kazimierza i Józefa Przybylińskich oraz stosowania wobec nich niedozwolonych metod śledczych	19 XII 1997 r.	28 XII 1997 r. – post. o umorzeniu	
35.	S. 6/97/UB	Zs Sn.10/6/97	24 IV 1997 r.	Zabójstwo w 1945 r. Felicji i Czesława Sokołowskich w 1948 r. przez funkcjonariuszy PUBP z Ostrołęki	19 XII 1997 r.	28 XII 1997 r. – post. o umorzeniu	

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
36.	S. 8/97/UB	Zs Sn.10/8/97	16 V 1997 r.	W sprawie bezprawnego pozbawienia wolności i stosowania niedozwolonych metod śledczych w 1953 r. przez funkcjonariuszy PUBP z Działdowa wobec Stanisława Zbrzeźniaka	śledztwo w toku		
37.	S.10/97/UB	Zs Sn.10/10/97	7 XI 1997 r.	Zabójstwo Jana Czaplckiego i Wacława Komosińskiego w 1946 r. przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa	17 XII 1998 r.	23 XII 1998 r.	- post. o umorzeniu
38.	S.11/97/UB		15 V 1992 r.	W sprawie zabójstwa w 1947 r. Andrzeja Wojciechowskiego i stosowania niedozwolonych metod śledczych wobec Stanisława Wojciechowskiego przez funkcjonariuszy PUBP Mława	7 XI 1997 r.	4 XII 1997 r.	Materiały wyłączone z S.18/93/UB
39.	S.12/97/UB		23 VIII 1991 r.	W sprawie stosowania niedozwolonych metod śledczych wobec zatrzymanych przez funkcjonariusza UB w latach 1945-1956	24 XI 1997 r.		Materiały wyłączone z S.16/93/UB
40.	S.13/97/UB	Zs Sn.10/13/97	10 XII 1997 r.	W sprawie wykonania kary śmierci w 1946 r. na osobach Konstantego Kociszewskiego i Edmunda Zakrzewskiego	- celem przedstawięcia za-rzutów śledztwo w toku		Materiały wyłączone z S.1/95/UB

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
41.	S.14/97/UB	Zs Sn.10/14/97	11 XII 1997 r.	W sprawie bezprawnego pozbawienia wolności i stosowania niedozwolonych metod śledczych przez funkcjonariuszy PUBP w Morągu w latach 1945–1946	śledztwo w toku		Materiały wyłączone z S.1/95/UB
42.	S.1/98/UB	Zs Sn.10/1/98	10 IV 1998 r.	W sprawie zaistniałych w latach 1945–1946 w Działdowie przypadków pozbawiania wolności i stosowania niedozwolonych metod śledczych oraz innych zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy tamt. PUBP	śledztwo w toku		Materiały wyłączone z S.5/93/UB
43.	S.2/98/UB		18 V 1992 r.	W sprawie zaistniałego w nocy na 21 IX 1946 r. w m. Gnojno zabójstwa Jana i Janiny Kwiatkowskich oraz Stefana Wierzbickiego, i w m. Przewodowo – Józefa Świerczewskiego	3 VI 1998 r.	22 VI 1998 r.	Materiały wyłączone – post. o umorzeniu z S.15/93/UB
44.	S.3/98/UB		19 IV 1993 r.	W sprawie zaistniałego w dniu 19 IX 1948 r. w m. Korzybie gm. Baboszewo, zabójstwa Antoniego Brodeckiego	16 VI 1998 r.	21 VII 1998 r.	Materiały wyłączone – post. o umorzeniu z S.3/93/UB
45.	S.4/98/UB		16 VI 1992 r.	W sprawie zastrzelenia Pawła Czeka na w dniu 2 VII 1947 r. w m. Żebry Ostrowy gm. Olszewo Borki	26 VI 1998 r.	31 VIII 1998 r.	Materiały wyłączone – post. o umorzeniu z S.4/93/UB

Lp	Sygn. śledztwa	Sygn. nadzoru	Data wszczęcia	Czego dotyczy	Data przekazania do prok.	Data i sposób zakończenia postępowania	Uwagi
46.	S.5/98/UB		1 IV 1993 r.	W sprawie stosowania niedozwolonych metod śledczych przez funkcjonariusza PUBP w Płońsku	18 VIII 1998 r. - celem przedstawięcia zarzutów	25 IX 1998 r. - post. o umorzeniu	Materiały wyłączone z S.15/93/UB
47.	S.6/98/UB		19 IV 1993 r.	W sprawie zaginięcia Wasyła Archipienko po aresztowaniu go jesienią 1946 r. przez funkcjonariuszy PUBP Płońsk	19 IX 1998 r.	3 XI 1998 r. post. o umorzeniu	Materiały wyłączone z S.3/93/UB
48.	S.7/98/UB		19 IV 1998 r.	W sprawie zaistniałego w dniu 27 IX 1948 r. w m. Czerwonki i Baboszewo zabójstwa Wacława Gąsiorowskiego przez funkcjonariuszy PUBP Płońsk	5 X 1998 r.	3 XI 1998 r. post. o umorzeniu	Materiały wyłączone z S.3/93/UB
49.	S.9/98/UB		11 XII 1997 r.	W sprawie bezprawnego pozbawienia wolności Stanisława Kuncewicza i innych, oraz stosowania wobec nich nie- dozwolonych metod śledczych przez funkcyj- nariuszy PUBP w Morągu	8 XII 1998 r.	16 XII 1998 r. - post. o umorzeniu	Materiały wyłączone z S.14/97/UB
50.	S.10/98/UB	Zs Sn.10/98	28 VI 1991 r.	W sprawie stosowania wobec osób aresztowanych niedozwolonych metod śledczych przez b. funkcjonariusza WUBP w Olsztynie	31 XII 1998 r. - celem przedstawięcia zarzutów		Materiały wyłączone z S.1/91/UB

**Pracownicy OK Olsztyn
Kierownicy i Dyrektorzy Komisji**

Lp.	Nazwisko i imię	Okres pracy
1	Skok Henryk	15 III 1966 r. – 31 XII 1967 r.
2	Betlejewski Jacek	1 VI 1968 r. – 1 X 1968 r.
3	Geszczyńska Longina	10 I 1969 r. – 10 III 1969 r.
4	Gelewski Tadeusz Maria	1 XII 1969 r. – 30 IX 1972 r.
5	Kuczyńska Krystyna	1 XII 1972 r. – 1 XII 1974 r.
6	Betlejewska Jadwiga	1 XII 1974 r. – 30 IX 1980 r.
8	Fotek Barbara	25 II 1981 r. – 30 III 1991 r.
9	Ciesielski Wojciech	1 IV 1991 r. – 15 III 1997 r.
10	Chłopik Mirosław	15 III 1997 r. – 18 I 1999 r.

Prokuratorzy i sędziowie delegowani do Komisji

Lp.	Nazwisko i imię	Okres pracy
1	Betlejewska Jadwiga	15 IV 1967 r. – 30 IX 1980 r.
2	Fotek Barbara	1 X 1980 r. – 30 III 1991 r.
3	Przybyłek Jan	1 V 1991 r. – 3 V 1992 r.
4	Montwiłło-Zaparucha Marek	2 XII 1991 r. – 30 VI 1992 r. 4 I 1993 r. – 30 VI 1994 r.
5	Kamiński Andrzej	4 V 1992 r. – 4 IX 1992 r.
6	Justyna Marek	1 VII 1992 r. – 30 XI 1992 r.
8	Olkowski Tomasz	15 XI 1992 r. – 20 I 1999 r.
9	Puzyrewski Jerzy	4 VII 1994 r. – 30 VI 1995 r.
10	Chłopik Mirosław	1 X 1996 r. – 26 I 1999 r.

Pracownicy kancelaryjni Komisji

Lp.	Nazwisko i imię	Okres pracy
1	Konkowska Ewelina	15 II 1969 r. – 4 IX 1969 r.
2	Kuśpiel Ewa	4 IX 1969 r. – 4 X 1969 r.
3	Kawa Halina	4 X 1969 r. – 13 III 1970 r.
4	Szczepaniak Zofia	17 III 1970 r. – 15 IV 1971 r.

Lp.	Nazwisko i imię	Okres pracy
5	Poczopko Janina	16 III 1971 r. – 24 VIII 1971 r.
6	Nienartowicz (Szmit) Elżbieta	27 IX 1971 r. – 31 XII 1974 r.
8	Sadowska Halina	2 I 1975 r. – 23 II 1976 r.
9	Jackiewicz Marianna	23 II 1976 r. – 24 I 1978 r.
10	Ruta (Ruszkiewicz) Hanna	6 III 1978 r. – 19 I 1999 r.

SPIS CZŁONKÓW I WSPÓŁPRACOWNIKÓW OKRĘGOWEJ KOMISJI W OLSZTYNIE

Lp.	Nazwisko i imię	Okres
Członkowie OK Olsztyn Przewodniczący Komisji		
1	Sznepf Oswald	10 V 1965 r. – 1 XII 1968 r.
2	Szwaczkowski Henryk	1 XII 1968 r. – 1 IV 1973 r.
3	Ruszkowski Jerzy	1 IV 1973 r. – 20 V 1975 r.
4	Olszta Ireneusz	4 XI 1975 r. – 9 X 1990 r.
5	Czerniecki Romuald	1 VI 1997 r. – 20 IV 1998 r.
6	Achremczyk Stanisław	11 V 1998 r. – 15 I 1999 r.
Wiceprzewodniczący Komisji		
1	Pagacz Stefan	28 V 1965 r. – 6 IV 1970 r.
2	Szewczyk Józef	6 IV 1970 r. – 12 IV 1972 r.
3	Drygalski Tadeusz	12 IV 1972 r. – 15 V 1973 r.
4	Moszczyński Ryszard	23 V 1973 r. – 1 VII 1984 r.
5	Wojnowski Edmund	27 XI 1986 r. – 9 X 1990 r.

Delegatury OK

Lp.	Nazwisko i imię – Delegatura
1	Andrych Alojzy – Delegatura OK Pasłęk
2	Bagiński Władysław – Delegatura OK Iława
3	Błaszak Józef – przewodniczący Delegatury OK Nowe Miasto Lubawskie
4	Borkowski Zbigniew – przewodniczący Delegatury OK Kętrzyn
5	Borucki Marian – Delegatura OK Nidzica

Lp.	Nazwisko i imię – Delegatura
6	Branecki Jan – Delegatura OK Biskupiec
7	Brózda Włodzimierz – przewodniczący Delegatury OK Mrągowo
8	Budny Edward – Delegatura OK Ostróda
9	Burda Franciszek – Delegatura OK Olsztyn
10	Burza Jan – przewodniczący Delegatury OK Lidzbark Warmiński
11	Cholewka Emil – Delegatura OK Olsztyn
12	Chrzanowska Maria – Delegatura OK Pisz
13	Cichocki Jerzy – Delegatura OK Mrągowo
14	Cieślak Aleksander – Delegatura OK Bartoszyce
15	Czaplicki Zdzisław – Delegatura OK Bartoszyce
16	Czernilewska Janina – Delegatura OK Morąg
17	Danielak Stanisław – Delegatura OK Iława
18	Danielak Władysław – Delegatura OK Pasłęk
19	Długokęcka-Klimaszewska K. – Delegatura OK Działdowo
20	Duszyński Stefan – Delegatura OK Braniewo
21	Fabisiak Czesław – Delegatura OK Ostróda
22	Farbiszewski Mieczysław – Delegatura OK Kętrzyn
23	Fortuński Kazimierz – przewodniczący Delegatury OK Szczytno
24	Furman Bronisław – Delegatura OK Morąg
25	Gawron Tadeusz Delegatura OK Bartoszyce
26	Głębiński Henryk – Delegatura OK Nowe Miasto Lubawskie
27	Głuchowski Zbigniew – Delegatura OK Kętrzyn
28	Goliński G. – Delegatura OK Działdowo
29	Gołaszewski Zygmunt – Delegatura OK Szczytno
30	Gregorczyk Stefan – Delegatura OK Nidzica
31	Grusiewicz M. – Delegatura OK Działdowo
32	Hamernik Zdzisław – przewodniczący Delegatury OK Iława
33	Hutek Witold – Delegatura OK Bartoszyce
34	Jabłoński Wiktor – Delegatura OK Bartoszyce
35	Jachowski Waclaw – Delegatura OK Iława
36	Jankowski Zenon – przewodniczący Delegatury OK Morąg
37	Januszewski Stanisław – Delegatura OK Węgorzewo
38	Jurczyński Adam – przewodniczący Delegatury OK Węgorzewo
39	Kamiński Andrzej – Delegatura OK Olsztyn

Lp.	Nazwisko i imię – Delegatura
40	Kanty Władysław – przewodniczący Delegatury OK Giżycko
41	Kądzior Kazimierz – Delegatura OK Olsztyn
42	Kierzkowski Wiktor – Delegatura OK Iława
43	Klimkowski Józef – Delegatura OK Nowe Miasto Lubawskie
44	Koleśnik Waław – Delegatura OK Giżycko
45	Kopiczyński Henryk – Delegatura OK Nowe Miasto Lubawskie
46	Korajczyk Józef – Delegatura OK Ostróda
47	Korwalis Józef – Delegatura OK Braniewo
48	Korytkowski Lech – Delegatura OK Pisz
49	Kostrzewa Szczepan – Delegatura OK Morąg
50	Kowalewicz Jerzy – przewodniczący Delegatury OK Nidzica
51	Kowalewski Jerzy – przewodniczący Delegatury OK Nidzica
52	Kozicz Krystyna – Delegatura OK Morąg
53	Krakowski Jerzy – Delegatura OK Pisz
54	Krauze Stanisław – przewodniczący Delegatury OK Węgorzewo
55	Kroszkiewicz Kazimierz – Delegatura OK Szczytno
56	Królak Edmund – Delegatura OK Pisz
57	Królik Kazimierz – Delegatura OK Kętrzyn
58	Krysiński Stanisław – Delegatura OK Bartoszyce
59	Kubala Włodzimierz – Delegatura OK Olsztyn
60	Kuliński – Delegatura OK Ostróda
61	Kulita Tadeusz – Delegatura OK Lidzbark Warmiński
62	Kurowski Mieczysław – przewodniczący Delegatury OK Lidzbark Warmiński
63	Latkowski W. – Delegatura OK Działdowo
64	Lech Stanisław – Delegatura OK Biskupiec
65	Lewandowski Zdzisław – przewodniczący Delegatury OK
66	Ławniczak Marian – Delegatura OK Mrągowo
67	Łącki Jan – Delegatura OK Nowe Miasto Lubawskie
68	Mackiewicz Józef – Delegatura OK Ostróda
69	Maćkowiak Mieczysław – Delegatura OK Kętrzyn
70	Majewski Leszek – przewodniczący Delegatury OK Mrągowo
71	Marczuk Marian – przewodniczący Delegatury OK Szczytno
72	Michalski E. – Delegatura OK Nowe Miasto Lubawskie
73	Mieszkuniec Wincenty – Delegatura OK Giżycko

Lp.	Nazwisko i imię - Delegatura
74	Miłecki Zenon – Delegatura OK Lidzbark Warmiński
75	Mirosław Kazimierz – Delegatura OK Kętrzyn
76	Młynarczyk Roman – Delegatura OK Giżycko
77	Neckowicz Eugeniusz – przewodniczący Delegatury OK Ostróda
78	Nowak Jerzy – Delegatura OK Giżycko
79	Nych Michał – przewodniczący Delegatury OK Biskupiec
80	Obłamska Maria – Delegatura OK Bartoszyce
81	Olszewski H. – Delegatura OK Szczytno
82	Otlowski Andrzej – Delegatura OK Kętrzyn
83	Piechocki Stanisław – Delegatura OK Działdowo
84	Pietraszewski Andrzej – Delegatura OK Pasłęk
85	Poczta Stanisław – Delegatura OK Iława
86	Potocki Alfred – Delegatura OK Lidzbark Warmiński
87	Ptaszyńska Eulalia – Delegatura OK Bartoszyce
88	Puławski Józef – przewodniczący Delegatury OK Pasłęk
89	Radliński Włodzimierz – Delegatura OK Morąg
90	Rogoziński Edward – Delegatura OK Biskupiec
91	Rogoziński Henryk – przewodniczący Delegatura OK Pisz
92	Rydzewski Marian spraw. Nidzica – Delegatura OK Działdowo
93	Sadowski Stanisław – Delegatura OK Olsztyn
94	Skrzekut Kazimierz – Delegatura OK Giżycko
95	Smoliński Tadeusz – przewodniczący Delegatury OK Węgorzewo
96	Staniszewski Jan – Delegatura OK Pisz
97	Stankiewicz Leszek – Delegatura OK Ostróda
98	Stawryło Henryk – przewodniczący Delegatura OK Pisz
99	Stefański Jan – Delegatura OK Pisz
100	Stępka Tadeusz – Delegatura OK Ostróda
101	Struś Dominik – Delegatura OK Olsztyn
102	Sułek Janusz – Delegatura OK Morąg
103	Szewczyk Józef – przewodniczący Delegatury OK Olsztyn
104	Szlachcic Waldemar – Delegatura OK Giżycko
105	Szulejewski Stefan – Delegatura OK Morąg
10	Szuszkiewicz Albin – Delegatura OK Olsztyn
106	Szwedo L. – Delegatura OK Działdowo

Lp.	Nazwisko i imię – Delegatura
107	Szydłowski Stefan – przewodniczący Delegatur OK Pisz i Giżycko
108	Śmirski Stanisław – przewodniczący Delegatury OK Braniewo
109	Śnieżko Stefan – przewodniczący Delegatury OK Bartoszyce
110	Tobiasz T. – Delegatura OK Działdowo
111	Tomczak A. – Delegatura OK Działdowo
112	Traczyk W. – Delegatura OK Działdowo
113	Truszczyński Anastazy – Delegatura OK Ostróda
114	Tusiński Stefan – Delegatura OK Pasłęk
115	Uznański Jerzy – Delegatura OK Olsztyn
116	Walczykowski Hieronim – Delegatura OK Biskupiec
117	Walachowski Stanisław – przewodniczący Delegatury OK Braniewo
118	Wawrzyński Stefan – Delegatura OK Ostróda
119	Wądołowska Halina – Delegatura OK Pisz
120	Wewer Zdzisław – Delegatura OK Bartoszyce
121	Wieczny T. – Delegatura OK Działdowo
122	Wierzbicki Jan – Delegatura OK Giżycko
123	Władziński Jacek – Delegatura OK Biskupiec
124	Wojtkowski Jan – Delegatura OK Węgorzewo
125	Woźniak Eugeniusz – Delegatura OK Pisz
126	Wójcik Jan – Delegatura OK Kętrzyn
127	Wróblewski T. – Delegatura OK Działdowo
128	Zachorowski Stefan – Delegatura OK Działdowo i przewodniczący Delegatury OK Nidzica
129	Zajac M. – Delegatura OK Szczytno
130	Zawiślak Władysław – Delegatura OK Morąg
131	Ziemiański Jan – Delegatura OK Kętrzyn
132	Zrebiec B. – Delegatura OK Działdowo

Członkowie Komisji

Lp.	Nazwisko i imię	Lp.	Nazwisko i imię
1	Achremczyk Stanisław	4	Barczewski Alfons
2	Banaszewski Mieczysław	5	Baryła Tadeusz
3	Bank Artur	6	Betlejewska Jadwiga

Lp.	Nazwisko i imię
7	Boenigk Jan
8	Budny Jerzy
9	Burda Franciszek
10	Chajnowski Adam
11	Choińska Anna
12	Cholewka Emil
13	Cygański Janusz
14	Czyż Stanisław
15	Duda Andrzej
16	Dudzińska Zofia
17	Dzitko Bohdan
18	Filipkowski Tadeusz
19	Fotek Barbara
20	Gębik Władysław
21	Gieszczyński Witold
22	Grotowa Otylia
23	Grygier Tadeusz
24	Herman Czesław
25	Jackiewicz Mieczysław
26	Januszkiewicz Zofia
27	Jeżewski Wiktor
28	Jędruch Stanisław
29	Kabat Andrzej
30	Kacprzak Krzysztof
31	Kamiński Andrzej
32	Kapuściak Jan
33	Karpińska Anna
34	Kądzier Kazimierz
35	Kochanowski Tadeusz
36	Kołecki Feliks

Lp.	Nazwisko i imię
37	Kopiczko Andrzej
38	Korc Ewa
39	Kozięło-Poklewski Bohdan
40	Kubala Włodzimierz
41	Kulesza Tadeusz
42	Leśniowski Henryk
43	Lietz Zygmunt
44	Łagodziński Stanisław
45	Łukaszewicz Bohdan
46	Łukaszewski Antoni
47	Marcyniuk Kazimierz
48	Miltko-Brodowska Hanna
49	Misiuk Andrzej
50	Olszta Ireneusz
51	Pagacz Stefan
52	Panas Henryk
53	Piechocki Witold
54	Płatek Stanisław
55	Sadowski Stanisław
56	Sapka Józef
57	Sasin Bolesław
58	Seluda Bronisław
59	Skibiński Eugeniusz
60	Skok Henryk
61	Skrobacki Andrzej
62	Sołoma Antoni
63	Sowa Paweł
64	Stępowski Tadeusz
65	Struś Dominik
66	Szczypczyński Antoni

Lp.	Nazwisko i imię	Lp.	Nazwisko i imię
67	Szuskiewicz Albin	72	Uznański Jerzy
68	Tarnowska Maria	73	Walichnowski Feliks
69	Tarnowski Feliks	74	Wojnowski Edmund
70	Teodorowicz Maria	75	Wydorski Józef
71	Urbanowski J.	76	Zienkiewicz Alina

KONFERENCJE I SESJE NAUKOWE ORGANIZOWANE PRZEZ OK OLSZTYN

- 10 X 1967 r. – Olsztyn, Konferencja nt. zbrodni popełnionych na terenie woj. olsztyńskiego;
- 12 X 1968 r. – Olsztyn, Sesja niemcoznawcza (współorganizator: OBN im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie);
- 4 X 1969 r. – Olsztyn, Sesja „30-ta rocznica agresji hitlerowskiej na Polskę” (współorganizatorzy: OBN w Olsztynie, ZW ZBoWiD w Olsztynie);
- 13 VI 1970 r. – Olsztyn, Sesja „50-ta rocznica plebiscytu na Powiślu, Warmii i Mazurach”;
- 22 XI 1971 r. – Olsztyn, Sesja „25-lecie Wyroku Norymberskiego. Prawne i faktyczne podstawy działania oraz osiągnięcia Komisji BZH”;
- 21 I 1972 r. – Nowe Miasto Lubawskie, Sesja „Martyrologia ludności powiatu nowomiejskiego oraz rocznica wyzwolenia powiatu”;
- 24 XI 1973 r. – Olsztyn, „Martyrologia nauczycieli, losy szkolnictwa polskiego na terenie b. Prus Wschodnich (współorganizatorzy: ZNP i WkiS PWRN);
- 25 XI 1974 r. – Olsztyn, Sesja „Obozy jeńców wojennych na terenie byłych Prus Wschodnich”;
- 11 X 1976 r. – Janowiec Kościelny, Sesja „Martyrologia ludności gminy Janowiec Kościelny w II wojnie światowej”;
- 6 VI 1977 r. – Olsztyn, Sesja połączona z plenum OK. „Praca przymusowa w Trzeciej Rzeszy w latach II-giej wojny światowej na terenie b. Prus Wschodnich”;
- 28–30 IV 1978 r. – Kikity, Sesja „Praca przymusowa w Trzeciej Rzeszy w latach II wojny światowej – stan i potrzeby badawcze (współorganizator: OBN w Olsztynie);
- 23–24 IV 1979 r. – Olsztyn, Sesja „50-lecie szkolnictwa polskiego na Warmii, Mazurach i Powiślu” (współorganizatorzy: OBN Olsztyn, Kuratorium Ośw. i Wych. Olsztyn);

13. 31 VIII 1979 r. – Nidzica, Sesja „40-lecie agresji hitlerowskiej na Polskę oraz martyrologia mieszkańców ziemi lubawskiej” (współorganizatorzy: OBN Olsztyn, ZW ZBoWiD Olsztyn, SDP Olsztyn, Towarzystwo Przyjaciół „Gazety Olsztyńskiej”, RSW „Prasa–Książka–Ruch”);
14. 4 X 1979 r. – Lubawa, Sesja „Zbrodnie hitlerowskie na terenie miasta i gminy Lubawa 1939–1945”;
15. 28–29 V 1983 r. – Olsztynek, Sesja „Nigdy więcej wojny. Obóz jeniecki Stalag I B Hohenstein” (współorganizatorzy: ZBoWiD ZW Olsztyn, Muzeum Warmii i Mazur Olsztyn, WOKOPWiM Olsztyn, Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, LWP, związki młodzieżowe – ZHP, ZMW, ZSMP);
16. 15 IX 1984 r. – Lubawa, Sesja „Obóz karny dla dzieci i młodzieży w Lubawie” (współorganizatorzy: ZW ZBoWiD Olsztyn, Komenda Chorągwi ZHP w Olsztynie, Komitet Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w Olsztynie);
17. 12 XII 1984 r. – Olsztyn, Sesja „Martyrologia ludności polskiej na Warmii i Mazurach w latach II wojny światowej” połączona z wystawą nt. „Obozy hitlerowskie na Warmii i Mazurach 1939–1945” (współorganizatorzy: ZBoWiD, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie);
18. 4–5 V 1987 r. – Kikity, Sesja „Stan i potrzeby badań nad zbrodniami hitlerowskimi w Prusach Wschodnich w latach 1933–1945” (współorganizatorzy: OBN Olsztyn, ZW ZBoWiD Olsztyn);
19. 20 X 1988 r. – Olsztyn, Sympozjum nt. eksterminacji Narodu Polskiego w latach II wojny światowej;
20. 21 IV 1998 r. – Olsztyn, Sesja „Stan badań i potrzeby badawcze czasów stalinowskich na Warmii i Mazurach (współorganizator: OBN).

PUBLIKACJE CZŁONKÓW I PRACOWNIKÓW OKRĘGOWEJ KOMISJI W OLSZTYNIE

1. Dudzińska Zofia, *Obóz jeniecki w Olsztyнку*, Olsztyn 1983.
2. Dudzińska Zofia, *Walka, męczeństwo, cmentarze: przewodnik po miejscach pamięci narodowej Warmii i Mazur*, Olsztyn 1973.
3. Januskiewicz Zofia, *Olsztynek – Królikowo – Sudwa: Stalag I B: miejsce niewoli i niedoli*, Olsztyn 1982.
4. Koziełło-Poklewski Bohdan, Łukaszewicz Bohdan, *Dzieciństwo i młodość ze znakiem „P”: wspomnienia*, „Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego” 1982, nr 84.
5. Koziełło-Poklewski Bohdan, *Uwagi o zatrudnieniu jeńców wojennych i robotników przymusowych w zakładach zbrojeniowych Prus Wschodnich (1939–1942)*, „Acta Univ. Wratisl. Stud. Fasz.” 1987, nr 12.

6. Koziełło-Poklewski Bohdan, *Zagraniczni robotnicy przymusowi w latach II wojny światowej*, „Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego” 1977, nr 55.
7. Koziełło-Poklewski Bohdan, Łukaszewicz Bohdan, *Ze znakiem „P”: relacje i wspomnienia robotników przymusowych i jeńców wojennych w Prusach Wschodnich*, „Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego” 1977, nr 58.
8. Koziełło-Poklewski Bohdan, Łukaszewicz Bohdan, *Ze znakiem „P”: relacje i wspomnienia robotników przymusowych i jeńców wojennych w Prusach Wschodnich cz. II*, „Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego” 1985, nr 100.
9. Lietz Zygmunt, *Obozy jenieckie w Prusach Wschodnich 1939–1945*, Warszawa 1982.
10. Łagodziński Stanisław, *Stalag I B Hohenstein (w świetle zeznań świadków)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1977, nr 3–4.
11. Łagodziński Stanisław, *Z badań nad obozem Hohenbruch (według relacji świadków)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1976, nr 1.
12. Piechocki Witold, *Walka i Męczeństwo*, Olsztyn 1969.
13. Tarnowska Maria, *Bibliografia martyrologii Warmii, Mazur i Powiśla w latach 1939–1945*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1969, nr 2.

WYKAZ SKRÓTÓW

ADM – Administracja Domów Mieszkalnych

ART – Akademia Rolniczo-Techniczna

BZH – Badania Zbrodni Hitlerowskich

BZHwP – Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce

BZpNP–IPN – Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej

CW – Centralne Więzienie

Dz.U. – Dziennik Ustaw

FJN – Front Jedności Narodowej

GK – Główna Komisja

GKBZHwP – Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce

GKBZpNP–IPN – Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej

IPN – Instytut Pamięci Narodowej

KBZH – Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich

KMW – „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”
Ko. – korespondencja ogólna
KOPWiM – Komitet Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa
kpk – kodeks postępowania karnego
KPMO – Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej
Kpp. – Karna pomoc prawna
KW – Komitet Wojewódzki
KWMO – Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
KW PZPR – Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
LO – Liceum Ogólnokształcące
LWP – Ludowe Wojsko Polskie
MON – Ministerstwo Obrony Narodowej
MS – Ministerstwo Sprawiedliwości
MTW – Międzynarodowy Trybunał Wojskowy
OBN – Ośrodek Badań Naukowych
OK – Okręgowa Komisja
OKBZH – Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich
OKBZpNP – Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
OKBZpNP-IPN – Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej
OZZK – Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych
PMRN – Prezydium Miejskiej Rady Narodowej
PPRN – Prezydium Powiatowej Rady Narodowej
PPWK – Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych
Prez. – (dokumenty) prezydialne – korespondencja wewnętrzna
PRL – Polska Republika Ludowa
PUBP – Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
PWRN – Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
RFN – Republika Federalna Niemiec
SB KWMO – Służba Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej
SDP – Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich
SP – Sąd Powiatowy
sSP – Sędzia Sądu Powiatowego
sSR – Sędzia Sądu Rejonowego
sSW – Sędzia Sądu Wojewódzkiego
SW – Sąd Wojewódzki
UB – Urząd Bezpieczeństwa
USW – Urząd Spraw Wewnętrznych

UW – Urząd Wojewódzki
WAP – Wojewódzkie Archiwum Państwowe
WAŚ – Wojewódzki Areszt Śledczy
wiceprok. wojew. – wiceprokurator wojewódzki
WKiS – Wydział Kultury i Sportu
WOKOPWiM – Wojewódzki Obywatelski Komitet Ochrony Pomników Walki
i Męczeństwa
WPG – Wojskowa Prokuratura Garnizonowa
WRN – Wojewódzka Rada Narodowa
WSG – Wojskowy Sąd Garnizonowy
WSP – Wyższa Szkoła Pedagogiczna
WSR – Wyższa Szkoła Rolnicza
WUSW – Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych
ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZHP – Związek Harcerstwa Polskiego
ZK – Zakład Karny
ZMW – Związek Młodzieży Wiejskiej
ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZSMP – Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZŚl – Zespół Śledczy
ZŚl GK – Zespół Śledczy Głównej Komisji
ZW – Zarząd Wojewódzki
ZW ZBoWiD – Zarząd Wojewódzki Związku Bojowników o Wolność i Demokrację

WYKAZ WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ

Opracowanie niniejsze powstało przy bezcennej współpracy długoletniego pracownika Biura Pani mgr Hanny Ruszkiewicz, w oparciu o dokumentację przechowywaną w archiwum podręcznym, przede wszystkim repertoriów, sprawozdań rocznych i okresowych, protokołów powizytacyjnych, materiałów prezydialnych oraz zbioru wycinków prasowych. Cytowane fragmenty pochodzą ze sprawozdań Komisji i sprawozdań powizytacyjnych.

Stanisław Achremczyk

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie / Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego
stanislaw.achremczyk@ip.olsztyn.pl • <https://orcid.org/0000-0003-2523-827X>

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie – sprawozdanie z działalności za lata 2022–2023

Scientific Society of Wojciech Kętrzyński
– Report on activities for 2022–2023

Wojciech Kętrzyński wissenschaftliche
– Gesellschaft Tätigkeitsbericht 2022–2023

ROK 2022

W roku 2022 Zarząd Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie (dalej: Towarzystwo Naukowe lub Towarzystwo) odbył trzy posiedzenia. W pierwszym podsumował działalność za rok 2021 i zaopiniował plan działalności na rok 2022. Zarząd zaopiniował podczas drugiego posiedzenia kandydaturę dr. hab. Ryszarda Tomkiewicza do Nagrody Humanistycznej im. Wojciecha Kętrzyńskiego. A w czasie grudniowego posiedzenia 2022 roku zostało przyjęte sprawozdanie z wykonania budżetu i sprawozdanie z działalności. W Zarządzie Towarzystwa zasiadali: prof. dr hab. Stanisław Achremczyk – prezes, dr Jan Chłosta – wiceprezes, prof. dr hab. Norbert Kasperek – wiceprezes, prof. dr hab. Zbigniew Puchajda, prof. dr hab. Józef Górniewicz, prof. dr hab. Jerzy Suchta, dr hab. Ryszard Tomkiewicz, dr inż. Janusz Lorenz, dr Jerzy K. Kielbik, dr Tomasz Wyzlic, dr Marcelina Zaniewska, dr Jerzy Sikorski, mgr Tadeusz Baryła. Sekretarzem Towarzystwa była dr Marcelina Zaniewska. Zmiana nastąpiła na stanowisku skarbnika. W związku z wyjazdem na stałe do Poznania dr. Tomasza Wyzlica skarbnikiem za zgodą zarządu został mgr Tadeusz Baryła. Regularnie spotykało się prezydium Zarządu

Towarzystwa. W ramach Towarzystwa działały cztery komisje: Komisja Historyczna – przewodniczący prof. dr hab. Stanisław Achremczyk; Komisja Edukacji – przewodnicząca dr Maria Radziszewska, sekretarz dr Kinga Lisowska oraz 12 członków; Komisja Dziedzictwa Warmii i Mazur – przewodnicząca mgr Anita Romulewicz, sekretarz dr Emilia Figura-Osełkowska; Komisja Badań nad Współczesnością – przewodniczący dr hab. Zbigniew Kudrzycki, sekretarz mgr Tadeusz Baryła.

W 2022 roku działalność Towarzystwa była skoncentrowana na obchodach stulecia powstania Związku Polaków w Niemczech (ZPwN). Prezes Towarzystwa – prof. Stanisław Achremczyk wraz z wiceprezesem dr. Janem Chłostą uczestniczyli w międzyregionalnej inauguracji obchodów stulecia ZPwN w Waplewie w Muzeum Tradycji Szlacheckiej. Spotkanie odbyło się 22.04.2022 roku. Udział w nim wziął marszałek województwa warmińsko-mazurskiego dr Gustaw Marek Brzezina, dyrektor kancelarii sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego Marek Wiktor Leyk, profesor Roch Mackowicz uczeń polskiego gimnazjum w Kwidzynie i państwo Lubomirscy. W czasie spotkania głos zabrali – Marszałek Brzezina, profesor Roch Mackowicz i prezes Towarzystwa Stanisław Achremczyk. W spotkaniu uczestniczyli też marszałkowie województw: pomorskiego, wielkopolskiego i opolskiego.

Dzień wcześniej 21.04.2022 roku w siedzibie Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego (dalej: Instytut Północny) w Olsztynie odbyło się spotkanie z udziałem Warmiaków i licznych gości inaugurujące rocznicowe obchody w Olsztynie. Krótką prelekcję o Domu Polskim wygłosił Stanisław Achremczyk. W trakcie spotkania zaprezentowano film o Domu Polskim powstały w 2020 roku, w rocznicę założenia Związku Polaków w Prusach Wschodnich.

Jednocześnie Zarząd Towarzystwa ogłosił konkurs „Historia i Pamięć” skierowany do uczniów szkół powiatu olsztyńskiego. Zadaniem uczniów było odnalezienie i uporządkowanie na cmentarzach powiatu olsztyńskiego mogił członków Związku Polaków w Niemczech, sporządzenie dokumentacji miejsc pochówków i zapalenie zniczy w czasie święta zmarłych. Zarząd powołał komisję konkursową programu „Historia i Pamięć” w składzie: dr Maria Radziszewska – przewodnicząca, członkowie: dr Iwona Jóźwik, dr Wiktor Sawczuk, dr Marcelina Zaniewska oraz prof. Stanisław Achremczyk i dr Jan Chłosta. Patronat nad tą inicjatywą objął marszałek województwa warmińsko-mazurskiego dr Gustaw Marek Brzezina i arcybiskup warmiński Wojciech Górczyński, a także kurator oświaty. Na posiedzeniu 5 października 2022 roku komisja konkursowa podjęła decyzję o przyznaniu nagród nauczycielom i uczniom biorącym udział w konkursie z następujących szkół: Szkoła Podstawowa im. Flagi Polskiej w Kobałtach – jedną nagrodę, Szkoła Podstawowa im. Mikołaja Kopernika w Olsztynie – 4 nagrody; Zespół Szkolno-Przedszkolny w Sząbruku – 19 nagród; Zespół Szkół Ekonomiczno-Handlowych im. Polaków spod Znaku Rodła – 5 nagród;

Zespół Szkolno-Przedszkolny im. Andrzeja Samulowskiego w Gietrzwałdzie – 2 nagrody oraz Szkoła Podstawowa w Bukwałdzie – 6 nagród. Wręczenie nagród odbyło się w Domu Polskim 26 listopada 2022 roku. Podczas spotkania krótkie wykłady wygłosili: prof. Stanisław Achremczyk – *Słowo o obchodach 100. rocznicy utworzenia Związku Polaków w Niemczech*; dr Marcelina Zaniewska – *Prezentacja mapy multimedialnej Ruch Polski na Warmii, Mazurach i Powiślu*; dr Maria Radziszewska ogłosiła wyniki konkursu „Historia i Pamięć”. Uczestnicy spotkania mogli zapoznać się z wystawą planszową autorstwa Danuty Syrwid – *Stulecie Związku Polaków w Niemczech 1922–2022*. Nauczyciele opiekujący się w poszczególnych szkołach młodzieżą biorącą udział w konkursie otrzymali stosowne dyplomy i nagrody książkowe. Nagrody książkowe otrzymały też szkoły biorące udział w konkursie, a uczniowie dyplomy i nagrody rzeczowe. Informacje o tej uroczystości ukazały się w miejscowej prasie: „Gazecie Olsztyńskiej” i „Debacie”.

W trakcie trwania konkursu Towarzystwo przygotowywało organizację konferencji naukowej oraz uhonorowania tablicą pamiątkową organizatora ZPwN Jana Baczewskiego. W organizacji uroczystości zaangażowani byli członkowie Towarzystwa: dr Marcelina Zaniewska, dr Emilia Figura-Osełkowska i dr Piotr Bojarski. W Domu Polskim 2.06.2022 r. odbyła się ogólnopolska sesja naukowa zorganizowana przez Towarzystwo Naukowe i Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego: „Związek Polaków w Niemczech. Dzielnica IV – ludzie i działalność”. Referaty wygłosili:

- prof. dr hab. Henryk Chałupczak (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) – *Rzeczpospolita wobec polskiego ruchu narodowego w Niemczech w latach 1919–1939*;
- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Instytut Północny i Towarzystwo Naukowe) – *Dom Polski w Olsztynie – siedziba IV Dzielniczy Związku Polaków w Niemczech*;
- prof. dr hab. Cezary Olbracht-Prondzyński (Uniwersytet Gdański) – *Kaszubi ziemi Bytowskiej w kręgu Związku Polaków w Niemczech*;
- dr hab. Piotr Pałys (Instytut Śląski w Opolu) – *Od Opola do Olsztyna. Serbołużyczanie a Związek Polaków w Niemczech w okresie międzywojennym*;
- dr Bernard Linek (Instytut Śląski w Opolu) – *Debata wokół modelu szkolnictwa mniejszościowego w prowincji górnośląskiej (przełom lat 20 i 30 XX wieku)*;
- Danuta Syrwid (Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie) – *Dokumenty IV Dzielniczy Związku Polaków w Niemczech w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie*;
- Tadeusz Baryła (Instytut Północny) – *Polski Związek Zachodni w Okręgu Mazurskim: kontynuacja czy epilog polskiej myśli zachodniej*;
- dr Jan Chłosta (Towarzystwo Naukowe) – *Losy Rodłaków na Warmii i Mazurach po 1945 roku*.

Najważniejszym wydarzeniem w roku rocznicy powstania ZPwN przygotowanym wspólnie przez Towarzystwo Naukowe i Instytut Północny było uroczyste odsłonięcie tablicy upamiętniającej Jana Baczewskiego na Domu Polskim. Tablicę sfinansowało Towarzystwo i Instytut. Po pokonaniu szeregu biurokratycznych wymogów związanych z zawieszeniem tablicy można było przystąpić do organizowania uroczystego spotkania. Odsłonięcie tablicy miało miejsce 10 listopada 2022 roku. Na uroczystość przyjechała z Berlina wnuczka Jana Baczewskiego wraz z rodziną, która tę tablicę odsłoniła. Na odsłonięcie i spotkanie w Domu Polskim przyszło nadspodziewanie dużo ludzi. Uczestników uroczystości powitał dyrektor Instytutu dr Jerzy Kiełbik. Wicemarszałek województwa warmińsko-mazurskiego Miron Sycz uhonorował trzech Warmiaków odznaczeniem zasłużony dla województwa warmińsko-mazurskiego. Odznaczeni zostali: pani Piskorska i panowie Pacer oraz Popławski. Sylwetki odznaczonych scharakteryzował dr Jan Chłosta. Uczestnicy wysłuchali dwóch referatów: profesor Józef Borzyszkowski z Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku mówił na temat *Związku Polaków w Niemczech – IV Dzielnica*. Natomiast Rafał Wolski z Ministerstwa Spraw Zagranicznych przedstawił temat *Konsulaty polskie w Niemczech wobec ruchu polskiego*. Głos zabrała również wnuczka Jana Baczewskiego. Spotkanie zakończyły rozmowy przy kawie.

Ostatnim akcentem rocznicowych spotkań była konferencja zorganizowana 23 listopada przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie „W stulecie Związku Polaków w Niemczech”. Referaty wygłosili uczeni z Krakowa, Torunia, Gdańska, Opola i Olsztyna. Z Olsztyna prof. Stanisław Achremczyk mówił na temat *Ludzi polskiej Warmii*, a dr Jan Chłosta omówił *Religijne oblicze ruchu polskiego*. W 2022 roku ukazała się też książka autorstwa Jędrzeja Giertycha wydana staraniem Towarzystwa Naukowego *Za północny kordonem*. Książkę do druku przygotował Jan Chłosta wraz z Marceliną Zaniewską.

Towarzystwo Naukowe pamiętało też o rocznicy 250-lecia zaboru Warmii. Skoncentrowano się na ukazaniu najważniejszych osiągnięć Warmii w czasach, gdy była w granicach Rzeczypospolitej. W Olsztynie i Braniewie zorganizowane zostały konferencje. W Olsztynie 15 września 2022 roku odbyła się w Centrum Świętego Jakuba konferencja „Warmia w czasie Baroku”. Oprócz Towarzystwa Naukowego organizatorami konferencji byli: Instytut Północny i Centrum Świętego Jakuba. Referaty wygłosili:

- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Towarzystwo Naukowe i Instytut Północny) – *Prymasi z Warmii*;
- dr hab. Anna Pytasz Kołodziejczyk (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, dalej: UWM) – *Parafie i proboszczowie diecezji warmińskiej w końcu XVI wieku*;
- dr Krzysztof Łożyński (UWM) – *Biskup warmiński Michał Radziejowski – fundator Świętej Lipki (1645–1705)*;

- mgr Ireneusz Poniński – *Tematyka religijna w Panu Podstolim Ignacego Krasickiego*;
- dr Anna Bujko (Instytut Północny) – *Dzieje oficyny w Braniewie*;
- dr Robert Klimek (Towarzystwo Naukowe) – *Krajobraz historyczny Warmii*;
- mgr Szymon Bakalarczyk (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, dalej: UMK) – *Warmińskie rezydencje barokowe – analiza porównawcza na przykładzie dworów w Bęsi, Górowie, Smolajnach, Bogatyńskiem i Bażynach*;
- ks. dr Zbigniew Czernik (Muzeum Archidiecezji Warmińskiej im. bpa Jana Obląka w Olsztynie) – *Plastyka nagrobna w kościołach warmińskich*;
- dr Katarzyna Ponińska (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, dalej: UKSW) – *Refleks sztuki śląskiej na Warmii, czyli o obrazie Trójcy Stworzonej z Lidzbarka Warmińskiego*;
- ks. dr hab. Marek Jodkowski (UWM) – *Troska o zamek lidzbarski w XIX i pierwszej połowie XX wieku*.

Konferencja zgromadziła wielu uczestników i znalazła odzwierciedlenie w publikacjach prasowych.

W Braniewie 6 października 2022 roku została zorganizowana przez Towarzystwo Naukowe, Instytut Północny, Towarzystwo Miłośników Braniewa przy wsparciu Polskiej Akademii Nauk – Oddziału w Białymstoku i Olsztynie, Urzędu Miasta w Braniewie oraz Braniewskiego Centrum Kultury konferencja naukowa „Dzieje nauki na Warmii”. Referaty wygłosili:

- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Towarzystwo Naukowe i Instytut Północny) – *Piśmiennictwo Warmii w dawnych wiekach*;
- dr hab. Zoja Jaroszewicz-Pieresaławcew (Towarzystwo Naukowe) – *Księgozbiory warmińskie*;
- dr Jerzy Sikorski (Towarzystwo Naukowe) – *Mikołaj Kopernik – znaczenie i aktualność*;
- dr Emilia Figura-Osełkowska (Instytut Północny) – *Historischer Verein für Ermmland czyli Warmińskie Towarzystwo Historyczne wczoraj i dziś*;
- dr Jan Chłosta (Towarzystwo Naukowe) – *Franz Hipler na tle historyków warmińskich*;
- ks. dr Tomasz Garwoliński (UWM) – *Kartografia dawnej Warmii*.

Konferencja odbyła się w Braniewskim Centrum Kultury przy dużym zainteresowaniu mieszkańców Braniewa. Materiały z obu konferencji ukazały się drukiem w 2023 roku.

Towarzystwo tradycyjnie było współorganizatorem cyklicznej XV konferencji naukowej „Między Barokiem a Oświeceniem – Czasy rozbiorów”. Główny ciężar organizacyjny ponosił Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego. Konferencja odbyła się w Domu Polskim w dniach 13–14 października 2022 roku. Konferencji towarzyszyła wystawa planszowa – *Ignacy Krasicki i jego czasy*. Referaty wygłosili:

- prof. dr hab. Jarosław Czuby (Uniwersytet Warszawski, dalej: UW) *Konsekwencje upadku państwa dla mentalności politycznej Polaków*;
- prof. dr hab. Norbert Kasperek (UWM, Archiwum Państwowe w Olsztynie, dalej: APO) *Przyczyny I rozbioru w myśli politycznej i publicystyce wielkiej Emigracji*;
- dr Dorota Dukwicz (Instytut Historyczny PAN w Warszawie) – *Pruskie raporty dyplomatyczne jako przełomowe źródło do badania polityki rosyjskiej w dobie pierwszego rozbioru*;
- dr hab. Dariusz Rolnik (Uniwersytet Śląski) – *Wokół pierwszego rozbioru. Wielka i mała polityka w relacjach Jana Nepomucena Chęckiego (1769–1771)*;
- dr hab. Urszula Kosińska (UW) – *Niezrealizowane projekty rozbiorów Rzeczypospolitej z czasów saskich i ich konsekwencje polityczne i mentalne*;
- dr hab. Witold Filipczak (Uniwersytet Łódzki) – *Sejmiki poselskie w 1776 roku wobec I rozbioru oraz sejmu rozbiorowego*;
- prof. dr hab. Dariusz Nawrot (Uniwersytet Śląski) – *Nowy Śląsk pod władzą pruską – regres czy modernizacja*;
- dr hab. Olga Morozowa (Czarnomorski Uniwersytet Narodowy im. Piotra Mohyły w Mikołajewie, Ukraina) – *Zatwierdzanie elementów parlamentaryzmu w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w ukraińskiej i polskiej myśli historycznej*;
- doc. dr Olga Gaidai (Czarnomorski Uniwersytet Narodowy im. Piotra Mohyły w Mikołajewie, Ukraina) – *Wpływy rozbiorów Rzeczypospolitej na procesy migracyjne na dzisiejszej południowej Ukrainie*;
- dr hab. Zbigniew Kaźmierczyk (Uniwersytet Gdański) – *Oświeceniowy przełom sławistyczny w Polsce*;
- dr hab. Adam Kucharski (UMK) – *I rozbiór Polski w przekazie gazet rękopiśmiennych*;
- dr hab. Magdalena Dąbrowska (UW) – *Tadeusz Kościuszko w odbiorze rosyjskim na początku XIX wieku (Niektóre rysy życia Tadeusza Kościuszki Fiodora Glinki)*;
- dr Jacek Kordel (UW) – *Pierwszy rozbiór w osiemnastowiecznej niemieckojęzycznej publicystyce i literaturze politycznej*;
- dr Piotr Głuszkowski (UW) – *Rozbiory Rzeczypospolitej w twórczości Tadeusza Bułharyna (1789–1859)*;
- dr hab. Jarosław Dumanowski (UMK) – *Kuchnia, polityka i zbawienne pożywienie. Pisma i działalność Paula Tremo, kuchmistrza Stanisława Augusta*;
- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Instytut Północny i Towarzystwo Naukowe) – *Ignacy Krasicki – poddany Fryderyka II czy Stanisława Augusta?*;
- prof. dr hab. Aleksandra Skrzypiec (Uniwersytet Śląski) – *Sobiescy w XVIII wieku – koniec rodu, początek legendy*;

- prof. dr hab. Tadeusz Srogosz (Uniwersytet Historyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza) – *Budowa struktur administracji w szpitalnictwie w latach 1791–1792 jako element modernizacji Rzeczypospolitej*;
 - dr hab. Maria Korybut-Marciniak (UWM) – *Kariera urzędnicza jako ratunek przed deklasacją. Drobną szlachta ziem litewsko-białoruskich w realiach porobiorowych*;
 - dr hab. Jacek Szpak (Uniwersytet Śląski) – *Konsekwencje rozbiorów dla zakonów katolickich. Na przykładzie zakonu paulinów*;
 - mgr Adam Panasiuk (Katolicki Uniwersytet Lubelski) – *Sytuacja społeczno-gospodarcza miasta na pograniczu Korony i Litwy przed i po III rozbiore. Casus Sławatycz w świetle inwentarzy*;
- Referaty wygłoszone na tej ukażą się w cyklicznym pokonferencyjnym wydawnictwie z cyklu *Między Barokiem a Oświeceniem*.

Bardzo aktywnie pracowała Komisja Edukacji Towarzystwa Naukowego. Jej członkowie wzięli na siebie ciężar prowadzenia konkursu „Historia i Pamięć” oraz zorganizowali seminarium naukowe „W kręgu życia, działalności i spuścizny Marii Grzegorzewskiej”. Organizatorami seminarium oprócz Towarzystwa Naukowego byli: Wydział Nauk Społecznych UWM oraz Instytut Północny. Seminarium prowadził dr hab. Paweł Piotrowski. Udział w seminarium wzięli pracownicy Wydziału Nauk Społecznych UWM, członkowie Towarzystwa Naukowego, pracownicy Instytutu Północnego oraz młodzież z XIII Liceum Ogólnokształcącego Katolickiego im. Świętej Rodziny w Olsztynie. Referaty wygłosili:

- dr hab. Jacek Kulbaka (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie) – *Meandry życia Marii Grzegorzewskiej w kontekście jej działalności naukowej, społecznej, dydaktycznej, organizacyjnej*;
- dr Ewa Barnaś-Baran (Uniwersytet Rzeszowski) – *Galicyjskie inicjatywy wsparcia dzieci zaniedbanych moralnie (niedostosowanych społecznie) w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*;
- dr hab. Piotr Gołdyn (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) – *Analiza historyczna i ideologiczna sztandarów szkół im. Marii Grzegorzewskiej*;
- mgr Agnieszka Szczeszak (Kuratorium Oświaty w Olsztynie) – *Funkcjonowanie placówek kształcenia specjalnego w województwie warmińsko-mazurskim*.

Seminarium towarzyszyła planszowa wystawa o życiu i działalności Marii Grzegorzewskiej. Wystawę przygotowali: dr Aldona Małyńska, dr Urszula Pulińska, dr Maria Radziszewska, dr Małgorzata Stańczak, dr Marcin Warmiński, dr Marcelina Zaniewska. Uczestnikom seminarium wystawę omówiły: dr Urszula Pulińska i dr Kinga Lisowska.

Towarzystwo firmowało też dużą konferencję poświęconą obozom niemieckim w czasie drugiej wojny światowej zorganizowaną przez Instytut Północny w dniach 23–24 listopada 2022 r. Było to przedsięwzięcie bardzo udane pod względem organizacyjnym i merytorycznym. Po wielu latach spotkali się w Olsztynie naukowcy zajmujący się niemieckimi obozami koncentracyjnymi, dyrektorzy i kierownicy muzeów obozowych z całej Polski. Sekretarzem konferencji była dr Emilia Figura-Osełkowska. Materiały z konferencji ukażą się drukiem.

Instytut Północny wraz z Towarzystwem Naukowym i Archiwum Państwowym w Olsztynie byli współorganizatorami spotkania podsumowującego realizację projektów w ramach programu „Niepodległość – odczytywanie przeszłości bliskiej”. Spotkanie nosiło nazwę „Kongres Niepodległości”. Kongres otworzył Wojciech Kirejczyk dyrektor Biura Programu „Niepodległa”. W trakcie referaty wygłosili: prof. dr hab. Andrzej Chwalba (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), prof. dr hab. Norbert Kasperek (UWM); prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz (Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie). W trakcie spotkania delegaci poszczególnych instytucji i stowarzyszeń z Warmii i Mazur przedstawili swe dokonania w ramach programu rządowego „Niepodległa” zrealizowane w latach 2017–2022. Niestety projekty Towarzystwa Naukowego zgłaszane w ramach tego programu nie otrzymały dofinansowania.

Towarzystwo Naukowe wraz z Instytutem Północnym zorganizowało 14 grudnia 2022 w Domu Polskim spotkanie „Boże Narodzenie na Warmii i Mazurach. O świątecznych zwyczajach Warmiaków, Ewangelików i Prawosławnych”. Spotkanie prowadziła dr Emilia Figura-Osełkowska, a refleksjami o świątecznych zwyczajach ze słuchaczami podzielił się: prof. dr hab. Stanisław Achremczyk, ks. kanonik Zbigniew Czernik, dyrektor Muzeum Archidiecezji Warmińskiej im. bpa Jana Obłaka w Olsztynie, ks. Łukasz Stachelek pastor ewangelicki w Olsztynie i ks. Jarosław Jaszczuk z parafii prawosławnej w Olsztynie.

Członkowie Towarzystwa wygłosili wiele wykładów i referatów na sesjach naukowych i popularnonaukowych. Prezes Towarzystwa prof. dr hab. Stanisław Achremczyk od wielu lat współpracuje z Uniwersytetami Trzeciego Wieku w regionie. Na spotkaniu liderów Uniwersytetów Trzeciego Wieku z Warmii i Mazur odbywającego się 13 października 2022 roku w Tumianach wygłosił referat: *Przenikanie kultur na Warmii i Mazurach po 1945 roku*. Odczyty i wykłady prowadził też dla Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Olsztynie, Akademii Trzeciego Wieku w Olsztynie i Jarockiej Akademii Trzeciego Wieku, a także w czasie inauguracji roku akademickiego

Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Jezioranach i Olsztynku. Uczestniczył też w obchodach 25-lecia Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Olsztynie wygłaszając referat o Uniwersytetach trzeciego wieku w Polsce oraz na Warmii i Mazurach. Brał udział w spotkaniu Związku Miast Warmińskich w Braniewie 23 marca 2022 roku wygłaszając referat o tożsamości Warmii. Prezes Towarzystwa prof. dr hab. Stanisław Achremczyk uczestniczył w inauguracyjnym posiedzeniu Młodzieżowego Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego wygłaszając referat: *Samorządność – rola wspólnoty w historii Warmii i Mazur*. Posiedzenie odbyło się w Olsztynie 13 czerwca 2022 roku.

Po śmierci arcybiskupa warmińskiego ks. dr. Edmunda Piszczka w Domu Polskim odbył się pokaz filmu dokumentalnego *Miłujmy czynem i prawdą* utworzonego przez Towarzystwo Naukowe. Emisja filmu ze słowem wstępnym prezesa Stanisława Achremczyka miała miejsce 31 marca 2022 roku. W czerwcu 2022 roku film pokazano społeczności uniwersyteckiej w Kortowie. W ramach 20. Olsztynskich Dni Nauki i Sztuki zaprezentowany został film biograficzny o Władysławie Ogrodzińskim *Śladem odnalezionych przeznaczeń* powstały dzięki Towarzystwu Naukowemu i ówczesnemu Ośrodkowi Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.

NAGRODY I WYRÓŻNIENIA

- Staraniem Towarzystwa i na jego wniosek regionalną humanistyczną nagrodę województwa warmińsko-mazurskiego fundowaną przez marszałka województwa otrzymał dr hab. Ryszard Tomkiewicz – długoletni sekretarz Towarzystwa Naukowego. Nagrodę wręczył marszałek dr Gustaw Marek Brzezina w czasie inauguracji roku kulturalnego na Warmii i Mazurach w październiku 2022 roku. Słowo o laureacie wygłosił prof. dr hab. Stanisław Achremczyk.
- W 2022 roku po raz pierwszy została wręczona Nagroda im. Grzegorza Białuńskiego ufundowana przez dyrektora Instytutu Północnego dr. Jerzego Kiełbika. Nagrodę za książkę *Przemoc i honor w życiu społecznym wsi na Mierzei Wiślańskiej w XVI–XVII wieku* otrzymała dr Jaśmina Korczak Siedlecka z Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie.
- W roku 30-lecia powstania Warmińsko-Mazurskiego Oddziału Wspólnota Polska prezes Wspólnoty Polskiej Piotr Bonisławski uhonorował prof. dr hab. Stanisława Achremczyka medalem okolicznościowym. Uroczystość odbyła się w Domu Polskim w Wilnie, w sierpniu 2022 roku.
- Nagrodę prezydenta Olsztyna za publikacje i popularyzację historii otrzymał mgr Tadeusz Baryła skarbnik Towarzystwa Naukowego.

WYDAWNICTWA

W roku 2022 ukazały się następujące wydawnictwa Towarzystwa Naukowego:

- Tadeusz Krzymowski, *Wartości, wrażliwość, postawy w refleksyjnym łabędzim śpiewie człowieka w dziesiątej dekadzie życia*, Olsztyn 2022, ss. 118. Towarzystwo wspólnie ze Stowarzyszeniem Absolwentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego wydało tę książkę w 95. rocznicę urodzin profesora Tadeusza Krzymowskiego, członka PAN i honorowego członka Towarzystwa Naukowego.
- Jędrzej Giertych, *Za północnym kordonem (Prusy Wschodnie)*, wstęp i opracowanie Jan Chłosta, redakcja Marcelina Zaniewska, Olsztyn 2022, ss. 231. Książka stanowiąca zbiór artykułów byłego pracownika Konsulatu Polskiego w Olsztynie Jędrzeja Giertycha ukazała się w stulecie powstania Związku Polaków w Niemczech.
- Ks. Alojzy Szorc, *Mikołaj Kopernik – kanonik warmiński*, Olsztyn 2022, ss. 128. Edycja wspólna Towarzystwa Naukowego i Instytutu Północnego sfinansowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w 500. rocznicę urodzin i 480. rocznicę śmierci Mikołaja Kopernika. Wstępem poprzedziła i słowo o autorze napisała dr hab. Irena Makarczyk.

Towarzystwo Naukowe było współwydawcą kwartalnika „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”. Z inicjatywy Towarzystwa zespół bibliografów Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie pod przewodnictwem Anity Romulewicz, przewodniczącej Komisji Dziedzictwa Kulturowego Warmii i Mazur, przygotował do druku z okazji 65-lecia wydawania „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” bibliografię zawartości pisma za lata 2007–2022, autorstwa Marty Pęcak i Anny Wysockiej.

PROJEKTY REALIZOWANE W 2022 ROKU

- Konferencja naukowa „Związek Polaków w Niemczech. Dzielnica IV – Ludzie i działalność”.
Projekt dofinansował samorząd województwa warmińsko-mazurskiego. Koszt całkowity projektu – 15 000 zł.; dotacja samorządu – 9 000 zł.; własny wkład finansowy – 1 500 złotych w tym 1 000 zł Instytut Północny; wkład niefinansowy – 4 000 zł.
- Konferencja naukowa „Dzieje nauki na Warmii”.
Projekt dofinansowali: Polska Akademia Nauk – oddział w Olsztynie i Białymstoku, Instytut Północny, Urząd Miasta Braniewo.
Koszt całkowity projektu – 10 100 zł.; dotacja PAN – 4 000 zł.; wkład własny (dotacja Instytutu Północnego) – 1 000 zł.; Urząd Miasta Braniewo – 5 100 zł.
- Ekspertyza: „Działalność Gestapo w Olsztynie”.

Ekspertyzę opracowała dr Emilia Figura-Osełkowska. Projekt dofinansował samorząd województwa warmińsko-mazurskiego. Koszt całkowity zadania – 10 400 zł.; dotacja – 6000 zł; wkład własny – 900 zł; wkład niefinansowy – 3500 zł. Projekt dofinansował Instytut Północny w wysokości 900 zł.

- Wydawnictwo Jędrzej Giertych, *Za północnym kordonem (Prusy Wschodnie)*. Koszt całkowity – 13 800 zł; dotacja – 10 000 zł; wkład własny – 2800 zł; wkład niefinansowy – 1000 zł.
- Wydawnictwo: Alojzy Szorc, *Mikołaj Kopernik – kanonik warmiński*. Koszt wydawnictwa w wysokości 15 600 złotych pokryła dotacja samorządu województwa warmińsko-mazurskiego.

W sumie Towarzystwo otrzymało 44 600 zł dotacji. Własny wkład finansowy mogło wyłożyć z oszczędności i wpływów uzyskanych głównie ze sprzedaży *Historii Warmii i Mazur* autorstwa Stanisława Achremczyka.

ROK 2023

W rok 2023 Towarzystwo Naukowe weszło ze stabilnymi finansami. Liczba członków nie uległa zmianie. Niestety w marcu 2023 roku zmarli byli prezesi Towarzystwa prof. dr hab. Zbigniew Puchajda i prof. dr hab. Jerzy Suchta oraz wieloletni członkowie Towarzystwa – świetny historyk, mgr Jerzy Przeracki i Alfred Bobowik z Elku. Na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” ukazał się nekrolog Zbigniewa Puchajdy napisany przez Stanisława Achremczyka oraz wspomnienie o Jerzym Przerackim autorstwa dr Danuty Bogdan. W tym roku jubileusz 90 lat życia obchodził honorowy członek i były prezes Towarzystwa prof. dr hab. Andrzej Hopfer. Przyjaciele profesora Hopfera z tej okazji wydali okolicznościowe wydawnictwo poświęcone życiu i dokonaniom prof. Hopfera. Artykuł o Andrzeju Hopferze jako prezesie Towarzystwa w tym wydawnictwie opublikował prof. Stanisław Achremczyk. Profesor Hopfer zmarł 15 grudnia 2023 roku, wspomnienie o jego osobie w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” napisał prof. Stanisław Achremczyk.

W poczet członków Towarzystwa przyjęto pięć osób. Zarząd Towarzystwa odbył trzy posiedzenia.

W roku 2023 działalność Towarzystwa skoncentrowana była na dwóch ważnych rocznicach: 60-leciu Towarzystwa Naukowego i Instytutu Północnego oraz 550. rocznicy urodzin i 480. rocznicy śmierci Mikołaja Kopernika. Na obchody tej drugiej rocznicy granty finansowe otrzymało Towarzystwo od Urzędu Marszałkowskiego województwa warmińsko-mazurskiego i Oddziału Białostocko-Olsztyńskiego Polskiej Akademii Nauk. Cykl spotkań poświęconych Wojciechowi Kętrzyńskiemu został dofinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Niepodległa”.

60-LECIE TOWARZYSTWA I INSTYTUTU PÓŁNOCNEGO IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

Jubileusz Towarzystwa i Instytutu Północnego skoncentrowany był na przywróceniu pamięci o patronie Wojciechu Kętrzyńskim i ukazaniu znaczenia Towarzystwa Naukowego oraz Ośrodka Badań Naukowych dziś Instytutu Północnego. Jubileusz stał się okazją do zorganizowania sympozjów i sesji naukowych a także odczytów. Jednocześnie w roku 2023 została zawrócona uwaga na kwartalnik „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, który obchodził 65-lecie ukazywania się. Warto odnotować, iż „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” w ministerialnej punktacji czasopism naukowych otrzymały 70 punktów – jedną z najwyższych punktacji ze wszystkich czasopism historycznych ukazujących się w regionie warmińsko-mazurskim.

Rok 2023 został otwarty konferencją „Wojciech Kętrzyński – nasz patron”, która zainicjowała obchody 60-lecia Towarzystwa Naukowego i Instytutu Północnego. W Domu Polskim w Olsztynie, 19 stycznia 2023 roku odbyła się stosowna konferencja. Wygłoszono następujące referaty:

- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk – *Pamięć o Wojciechu Kętrzyńskim*,
- dr Tomasz Wyźlic – *Wojciech Kętrzyński w Powstaniu Styczniowym*,
- dr Jerzy Kiełbik – *Przyszłość Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego*, 23 marca 2023 roku w 60. rocznicę rozpoczęcia działalności przez ówczesny Ośrodek Badań naukowy odbyła się w Domu Polskim jubileuszowa konferencja naukowa w trakcie której referaty wygłosili:

- prof. dr hab. Wojciech Polak przewodniczący Rady Naukowej Instytutu Północnego – *Dlaczego historia jest potrzebna?*;
- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk – *Początki ruchu regionalnego na Warmii i Mazurach*.

Osobne posiedzenie poświęcone zostało 65. rocznicy istnienia „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. Stosowne referaty wygłosili:

- dr hab. Ryszard Tomkiewicz – *Historia Komunikatów Mazursko-Warmińskich*;
- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk – *Regionalne czasopisma naukowe na Warmii i Mazurach*;
- dr Jerzy Kiełbik – „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” obecnie;
- mgr Anita Romulewicz – *Bibliografia „Komunikatów Mazursko-Warmińskich 2007–2022”*.

Zaprezentowany został czwarty numer „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” zawierający bibliografię zawartości czasopisma za lata 2007–2022 sporządzoną przez zespół pod kierunkiem Anity Romulewicz. Bibliografia ukazała się w wersji elektronicznej i papierowej.

Uczestnicy posiedzenia wystosowali adres dziękczynny do wieloletniego redaktora „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” prof. dr. hab. Janusza Jasińskiego.

W ramach grantu uzyskanego z programu „Niepodległa” zorganizowany został cykl spotkań poświęconych Wojciechowi Kętrzyńskiemu. Spotkania odbyły się w Kętrzynie, Giżycku i Olsztynie. Finansowo spotkania wsparł samorząd miasta Giżycka i Kętrzyna.

11 lipca 2023 w Kętrzynie odbyły się uroczyste obchody 185 rocznicy urodzin Wojciecha Kętrzyńskiego. W programie zaplanowano: wspomnienie Patrona Miast i złożenie kwiatów pod pomnikiem Wojciecha Kętrzyńskiego, a wykład *Mazurski świat Wojciecha Kętrzyńskiego* wygłosił prof. dr hab. Stanisław Achremczyk.

Współorganizatorem uroczystości był Urząd Miasta Kętrzyn, Muzeum Wojciecha Kętrzyńskiego oraz Biblioteka Miejska im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Spotkanie miało miejsce w Sali posiedzeń Rady Miasta Kętrzyna w ratuszu przy Placu Piłsudskiego w Kętrzynie. Ze strony Towarzystwa Naukowego i Instytutu Północnego w uroczystości wzięli udział: prezes Towarzystwa prof. dr hab. Stanisław Achremczyk oraz sekretarz Towarzystwa dr Marcelina Zaniewska. Członkowie Towarzystwa odwiedzili Muzeum i Bibliotekę im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

W Giżycku w ramach projektu „Kętrzyński – odnaleziona polskość w zniewolonej Polsce” 11 października 2023 roku w Liceum Ogólnokształcącym im. Wojciecha Kętrzyńskiego odbyło się spotkanie z młodzieżą w ramach którego wykład *Serce me zostanie zawsze polskie. Wojciech Kętrzyński 1838–1918* wygłosił dr Piotr Bojarski a warsztaty genealogiczne z młodzieżą *O poszukiwaniu rodzinnych korzeni* poprowadziły pracownice Archiwum Państwowego w Olsztynie: Marta Brzeźniak i Ewelina Gołębiowska.

19 października 2023 odbyło się w Olsztynie w Domu Polskim Forum spadkobierców spuścizny Wojciecha Kętrzyńskiego w ramach projektu „Kętrzyński – odnaleziona polskość w zniewolonej Polsce”. Referaty wygłosili:

- dr Mariusz Dworsatschek (Zakład Narodowy Ossolińskich we Wrocławiu) – *Wśród bibliotecznych spraw i zbiorów. Wojciech Kętrzyński jako ossolińczyk*;
- prof. dr hab. Roman Jurkowski (UWM) – *Losy powstańców styczniowych*;
- mgr Marta Wojciechowska (Muzeum im. W. Kętrzyńskiego w Kętrzynie) – *Kętrzyński w Rastenburgu, Kętrzyński w Kętrzynie*.

Forum towarzyszyło otwarciu wystawy planszowej *Wojciech Kętrzyński 1838-1918*. Wystawa ukazuje życie i działalność Kętrzyńskiego. Merytorycznie wystawę opracował prof. dr hab. Stanisław Achremczyk, a graficznie 11 plansz przygotowała Iga Czarniawska. Wystawa jest dostępna do zwiedzania w Domu Polskim w Olsztynie i została też zaprezentowana w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Kętrzynie.

Towarzystwo Naukowe do ogólnopolskiej nagrody humanistycznej Wojciecha Kętrzyńskiego przyznawanej przez marszałka województwa warmińsko-mazurskiego zgłosiło kandydaturę prof. dr hab. Teresy Borawskiej znawczyni Mikołaja

Kopernika. Nagroda została wręczona podczas inauguracji roku kulturalnego na Warmii i Mazurach 13 października 2023 roku, słowo o laureatce wygłosił dr Jerzy Kiełbik – dyrektor Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

„ROK MIKOŁAJA KOPERNIKA”

Wśród wydarzeń wchodzących w obchody „Roku Mikołaja Kopernika” należy wymienić m.in. wystawę *Warmia Mikołaja Kopernika*, a także spotkanie z autorem książki *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności* – dr. Jerzym Sikorskim wydanej przez Towarzystwo Naukowe i Instytut Północny. Spotkanie promujące książkę odbyło się 31 maja 2023 w Domu Polskim.

Członkowie Towarzystwa Naukowego i pracownicy Instytutu Północnego uczestniczyli w czerwcu 2023 roku w światowym Kongresie Kopernikańskim, organizowanym przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. W panelach dyskusyjnych uczestniczył dr Jerzy Sikorski, a referaty wygłosili dr Jerzy Kiełbik – *Miasta warmińskie w czasach Mikołaja Kopernika* oraz prof. dr hab. Stanisław Achremczyk – *Warmia Mikołaja Kopernika*.

Życie i działalność Mikołaja Kopernika, a także jego środowisko Towarzystwo Naukowe przypomniawszy cyklem konferencji „Colloquia Copernicana”, które odbyły się w Olsztynie, Lidzbarku Warmińskim i Braniewie.

1. „Colloquia Copernicana” – Olsztyn, 2 czerwca 2023, Dom Polski. Organizatorzy Towarzystwo Naukowe, Instytut Północny, Polska Akademia Nauk Oddział w Olsztynie i Białymstoku. Program:
 - prof. dr hab. Janusz Małłek (UMK) – *Losy De revolutionibus orbium caelestium*;
 - prof. dr hab. Stanisław Roszak (UMK) – *Mikołaj Kopernik w kręgu naszej pamięci*;
 - mgr Janusz Cygański (Towarzystwo Naukowe) – *Olsztyńskie pomniki Mikołaja Kopernika*.
2. „Colloquia Copernicana” – Lidzbark Warmiński, 13 czerwca 2023; organizatorzy Towarzystwo Naukowe, Lidzbarski Dom Kultury. Program:
 - prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Towarzystwo Naukowe, Instytut Północny) – *Warmia w czasach Mikołaja Kopernika*;
 - dr Jerzy Sikorski (Towarzystwo Naukowe) – *Mikołaj Kopernik w Wilnie*;
 - ks. dr hab. Marek Jodkowski (Instytut Północny, UWM) – *Kopernikańskie tradycje na Warmii w XIX wieku*.
3. „Colloquia Copernicana” – Braniewo, 5 października 2023; organizatorzy: Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Miłośników Braniewa, Braniewskie centrum Kultury. Program:

- ks. dr Zbigniew Czernik (Muzeum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie) – *Wzgórze Katedralne we Fromborku miejscem pochówków biskupów warmińskich*;
 - dr Jerzy Sikorski (Towarzystwo Naukowe) – *Poszukiwanie grobu Mikołaja Kopernika*;
 - dr Emilia Figura-Osełkowska (Towarzystwo Naukowe i Instytut Północny) – *Wojciecha Kętrzyńskiego słowo o Mikołaju Koperniku*;
 - prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Towarzystwo Naukowe, Instytut Północny) – *Braniewo w czasach Mikołaja Kopernika*.
4. „Colloquia Copernicana” – Podsumowanie Roku Mikołaja Kopernika, Olsztyn 7 grudnia 2023; organizatorzy: Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego; Towarzystwo Naukowe im. W. Kętrzyńskiego; Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Polska Akademia Nauk Oddział w Olsztynie i Białymstoku.
- Wystąpienia:
- dr Jerzy Kiełbik – *Wydarzenia Roku Kopernikowskiego na Warmii i Mazurach*;
 - prof. S. Achremczyk – *O Stanisławie Flisie i książce „Kopernik jako lekarz”*.

Konferencja: „Wiedza o regionie w bibliotece w Roku Kopernika”; Olsztyn 13 grudnia 2023 r., organizatorzy: Komisja Dziedzictwa Kulturowego Towarzystwa Naukowego i Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie.

Wystąpienia wygłosiły:

- dr Emilia Figura-Osełkowska – *Warmia domem Mikołaja Kopernika*;
- Anita Romulewicz – *Nasz rok z Kopernikiem. Źródła – formy – działania*.

250-LECIE KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ

Zarząd Towarzystwa poparł starania Komisji Edukacji w zorganizowaniu ogólnopolskiej konferencji naukowej „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo”. Konferencja odbyła się w dniach 16–17 października 2023 roku w Domu Polskim. Organizatorami konferencji byli: Komisja Edukacji Towarzystwa Naukowego im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Katedra Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej UWM, Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego, Oddział Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Olsztynie oraz Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie. Konferencję otworzyli: dziekan Wydziału Nauk Społecznych dr hab. Joanna Ostouch-Kamińska i dyrektor Instytutu Północnego dr Jerzy Kiełbik.

Podczas Konferencji zostały zaprezentowane następujące referaty:

- prof. dr hab. Janina Kamińska (UW) – *Komisja Edukacji Narodowej a reforma Akademii Wileńskiej*;
- dr hab. Agnieszka Wałęga (UMK) – *Próby przygotowania kompleksowej reformy edukacji – działalność Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych*;

- prof. dr hab. Stanisław Achremczyk (Towarzystwo Naukowe) – *Ignacy Krasicki a Komisja Edukacji Narodowej*;
- dr hab. Piotr Gołdyn (Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego) – *Geneza powstania Medalu Komisji Edukacji Narodowej i jego dalsze losy*;
Obrady w I sekcji – Dorobek Komisji Edukacji Narodowej – moderował dr hab. Piotr Gołdyn
- dr Jacek Stachowicz (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie) – *Nadzór nad szkołami w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej*;
- prof. dr hab. Norbert Kasperek (UWM) – *O Komisji Edukacji narodowej w I połowie XIX wieku*;
- dr hab. Justyna Gulczyńska (Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu) – *Dziedzictwo Komisji Edukacji narodowej i jubileusz 200 rocznicy jej ustanowienia – kontekst ideologiczno-propagandowy w perspektywie kraju i regionu*;
- dr Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz (UWM) – *Komisja Edukacji Narodowej – niedoceniony fenomen*;
- dr Danuta Kamilewicz-Rucińska (UWM) – *Wpływ reform Komisji Edukacji Narodowej na współczesny system edukacyjny*;
- dr Małgorzata Stańczak (UWM) – *Uczeń zdolny w dorobku Komisji Edukacji narodowej*;
- dr Wiktor Sawczuk (UWM) – *Zmiana obyczaju czy obyczaj zmiany*;
Obrady w II sekcji – Dorobek Komisji Edukacji Narodowej oraz polskiej myśli i praktyki pedagogicznej - moderowała dr hab. Marzenna Nowicka
- dr Ewa Barnaś-Baran (Uniwersytet Rzeszowski) – *Dziedzictwo Komisji Edukacji Narodowej w działaniach nauczycieli i uczniów I Gimnazjum (Liceum,) w Rzeszowie*;
- dr Maria Radziszewska (UWM) – *Księga pamiątkowa Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania (zaprowadzona z okazji 200 rocznicy Komisji Edukacji Narodowej) w zbiorach Archiwum Państwowego w Olsztynie*;
- dr Elżbieta Dolata (Uniwersytet Rzeszowski) – *Zdrowie to szczęście i potęga... Działalność Towarzystwa Opieki Zdrowia na rzecz upowszechniania wiedzy higieniczno-zdrowotnej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*;
- dr hab. Oleh Razyhrayew (Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku) – *Działalność w Państwowym Zakładzie Wychowawczo-Poprawczym dla nieletnich w Przedzielnicy w okresie międzywojennym*;
- dr hab. Agnieszka Nowak-Łojewska (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni) – *Jaka szkoła? Bricolage oczekiwań uczniów i nauczycieli*;
- Michalina Czacharowska (UWM) – *Świat wartości prezentowany w utworach dla dzieci i młodziej młodzieży na kanale Nickelodeon*;

- Dominika Burdalska (UWM) – *Świat wartości prezentowany w utworach dla dzieci i młodszej młodzieży na kanale TVP ABC*;
Panel warsztatowo-wychowawczy moderowała dr Maria Radziszewska
- dr Iwona Jóźwiak (Towarzystwo Naukowe) – *Mikołaj Kopernik jakiego nie znamy – warsztat z teatrykiem kamishibai*;
- dr Małgorzata Sławińska, mgr Aneta Świder-Pióro (UWM) – *Aby zawsze mieć przed oczyma ten jedyny nauk i ksiąg cel, pożyteczność w życiu i społeczeństwie ludzkim – podręczniki dla uczniów i nauczycieli z lat 1812–1918 w zbiorach olsztyńskich bibliotek. Komentarz do wystawy z okazji 250-lecia Komisji Edukacji Narodowej*.
W czasie sesji otwarto wystawę, której wernisaż miał miejsce w Bibliotece Głównej UWM noszącej tytuł: *Wystawa podręczników dla uczniów i nauczycieli z lat 1812–1918*. Wystawę przygotował zespół: dr Klaudyna Bociek, mgr Milena Kaczmarczyk, dr Urszula Pulińska, dr Maria Radziszewska, dr Małgorzata Sławińska, mgr Aneta Świder-Pióro (wszyscy członkowie Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego).

ODCZYTY I SPOTKANIA:

- Promocja monografii *W kręgu dorobku edukacyjnego Warmii i Mazur. Szkoła jako instytucja społeczna*. Olsztyn 9 lutego 2023; organizatorzy Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego i Instytut Północny. Seminarium prowadziły: dr Maria Radziszewska i dr Marcelina Zaniewska.
- Spotkanie z dr. Janem Chłostą. Promocja książki Jędrzeja Giertycha *Za północnym kordonem*. Olsztyn, 9 marca 2023 r. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie.
- Spotkanie z Mariuszem Moritzem w cyklu *Rozmowy o Dziedzictwie Kulturowym Warmii i Mazur – O codziennym życiu, niecodziennych sprawach w Prusach w czasach Kopernika*; 16 marca 2023 r. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie.

Komisja Dziedzictwa Kulturowego Towarzystwa Naukowego zorganizowała spotkanie *Pasja w sztuce czyli Wielkanoc Katolików i Ewangelików oczami wielkich artystów*. Spotkanie odbyło się w Domu Polskim 28 marca 2023 roku i było prowadzone przez dr Emilię Figurę-Osełkowską, a wypowiadali się: Olga Sulecka-Piotrowska, oraz ks. dr Zbigniew Czernik.

- I Warmińskie Forum gospodarcze szlaku Świętej Warmii, w miejscowości Siła k. Tomaszkowa, 5 września 2023; prezes Towarzystwa Stanisław Achremczyk uczestnicząc w Forum wygłosił referat *Tożsamość Warmii*.
- Magdalena Malinowska była gościem cyklu *Zwyczajni, niezwyčajni. Lokalni bohaterowie*. W ramach 31 Europejskich Dni Dziedzictwa, 8 września 2023 r. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie

- Wernisażowi wystawy *Demony, duchy, zjawy. Kto mieszka w bajkach Warmii i Mazur*, towarzyszyła prelekcja Anity Romulewicz – *Demony z wiatru, wody i nieba. O pochodzeniu postaci w bajkach i baśniach regionu*. W ramach 31 Europejskich Dni Dziedzictwa, 15 września 2023 r. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie
- Wystawa planszowa *Ignacy Krasicki życie i działalność* została pokazana czytelnikom Biblioteki Miejskiej w Jezioranach.

NAGRODY I WYRÓŻNIENIA

- dr Piotr Bojarski – nagroda im. Bohdana Koziello-Poklewskiego ufundowana przez prezydenta Olsztyna za książkę *Nadzieje i rozczarowania. Echa zamachu majowego na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Olsztyn 2023, ss. 426.

WYDAWNICTWA

- Jerzy Sikorski, *Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*, Olsztyn 2023, ss. 310. Wydawcy: Towarzystwo Naukowe im. W. Kętrzyńskiego i Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego. Książkę dofinansował Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego;
- *Warmia w czasach Baroku*, red. E. Figura-Oselkowska, S. Achremczyk, Olsztyn 2023, ss. 183;
- Stanisław Achremczyk, *Warmia w Rzeczypospolitej*, Olsztyn 2023, ss. 500;
- Stanisław Flis, *Mikołaj Kopernik jako lekarz*, Olsztyn 2023.

GRANTY

- „Colloquia Copernicana” – cykl spotkań. Dofinansowanie: Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego – 10 000 zł; Polska Akademia Nauk Oddział w Olsztynie i Białymstoku – 6000 zł; Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego – 6000 zł;
- „Kętrzyński – odnaleziona polskość w zniewolonej Polsce” – wystawa, trzy spotkania: Kętrzyn, Giżycko, Olsztyn; pięć spotkań w szkołach Olsztyna, Kętrzyna i Giżycka. Dofinansowanie: Program „Niepodległa Powstanie Styczeń 1863–1864” – 23 000 zł; Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego – 3000 zł; Miejska Biblioteka Publiczna w Giżycku – 2000 zł;
- Jerzy Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*. Publikacja książkowa. Dofinansowanie: Samorząd Województwa

- Warmińsko-Mazurskiego – 20 000 zł; Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego – 11 000 zł; środki Towarzystwa Naukowego im. W. Kętrzyńskiego – 3051 zł;
- Konferencja „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo”. Dofinansowanie: wpłaty uczestników konferencji – 4100 zł; Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli – 3500 zł;
 - Stanisław Achremczyk, *Warmia w Rzeczypospolitej*. Publikacja książkowa. Dofinansowanie: Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Olsztynie – 20 000 zł; Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych w Olsztynie – 15 000 zł (zakup książek).

W sumie Towarzystwo Naukowe uzyskało 135 000 zł dotacji finansowych. Wkład własny pokrywało z wpływów sprzedaży syntezy *Historia Warmii i Mazur* autorstwa Stanisława Achremczyka.

Maria Jolanta Radziszewska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

maria.radziszewska@uwm.edu.pl • <https://orcid.org/0000-0003-0572-7631>

Olsztyńskie inicjatywy poświęcone jubileuszowi 250. rocznicy powołania Komisji Edukacji Narodowej pod kuratelą Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

Olsztyn initiatives dedicated to the 250th anniversary of establishing
the Commission of National Education under the supervision
of the Education Commission of the Scientific Society of Wojciech
Kętrzyński in Olsztyn

Allensteiner Initiativen zum 250. Jahrestag der Gründung der Kommission
für Nationale Bildung unter der Schirmherrschaft des Bildungskomitees
der Wissenschaftlichen Gesellschaft Wojciech Kętrzyński in Allenstein

250. rocznica powołania Komisji Edukacji Narodowej stworzyła okazję do podjęcia kilku form upamiętnienia tego wydarzenia w środowisku olsztyńskim. Autorka skupia się tu głównie na inicjatywach, których pomysłodawcami byli członkowie Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Będą to konferencja naukowa, wystawa posterowa oraz wystawa eksponatów.

O KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ SŁÓW KILKA

Komisja Edukacji Narodowej została powołana 14 października 1773 roku przez Sejm Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Patronat nad nią objął król Stanisław

August Poniatowski. Utworzona wówczas pod nazwą „Komisja nad Edukacją Młodzi Narodowej Szlacheckiej Dozór Mającej”¹ stanowiła świecką władzę oświatową. Działalność Komisji Edukacji Narodowej, która przejęła mienie skasowanego przez papieża Klemensa XIV (1705–1774) bullą *Dominus ad Redemptor* zakonu jezuitów, zmierzała w kierunku organizacji oświaty świeckiej pod kuratelą państwa. Kreowany przez Komisję Edukacji Narodowej ideał wychowania odnosił się do ideału realizowanego przez założyciela Collegium Nobilium pijara Stanisława Konarskiego (1700–1773) i był nim dobry człowiek i obywatel². W ciągu 21-letniej działalności Komisji Edukacji Narodowej można wyróżnić kilku etapów jej prac. W pierwszej kolejności Komisja Edukacji Narodowej podjęła się prac organizacyjnych mających na celu wypracowanie norm ustawodawczych dla szkolnictwa, ustalenie struktury szkolnej. Jako organ doradczy Komisji Edukacji Narodowej, 7 marca 1775 roku, zostało powołane Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych³. Aktywność członków Komisji Edukacji Narodowej przyniosła też regulacje przepisów dla nauczycieli oraz reformę uniwersytetów, ówczesnej Akademii Krakowskiej i Akademii Wileńskiej. W myśl haseł epoki Oświecenia w murach zreformowanych uniwersytetów ze strukturą dwóch kolegiów fizycznym i moralnym zagościł duch empiryzmu i pragmatyzmu podążający w kierunku tworzenia pracowni i gabinetów naukowych, prowadzenia badań czy popularyzacji nauki. Jak zauważa Kalina Bartnicka, „Są świadectwa, że w swoim czasie nasze reformy były doceniane przez pedagogów europejskich i oddziaływały na reformy edukacji w Rosji i w Niemczech”⁴. To argument za tym, że warto dyskutować o Komisji Edukacji Narodowej, a szczególnie w roku jej zacnego jubileuszu.

KONFERENCJA NAUKOWA

Z okazji Jubileuszu 250. rocznicy utworzenia Komisji Edukacji Narodowej w dniach 16–17 października 2023 roku w Olsztynie odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa z udziałem gości zagranicznych pt. „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo”. Wydarzenie zostało objęte patronatem Towarzystwa Historii Edukacji oraz Dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Przedsięwzięcie zorganizowała Komisja Edukacji Towarzystwa

¹ [Ustanowienie Komisji Edukacji Narodowej], *Kommissyja Edukacyi Narodowej Korony Polskiej i W. Ks. Litewskiego* [Uniwersał] z 24 X 1773, w: *Komisja Edukacji Narodowej (pisma Komisji i o Komisji)*. Wybór źródeł, zebrał i opracował S. Tync, Wrocław 1954, s. 25.

² S. Konarski, *De viro honesto et bono cive ab ineunte aetate formando* [1754], tłum. Irmina Lichońska, w: *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1: *Od wychowania pierwotnego do końca XVIII stulecia*, wybór i oprac. S. Wołoszyn, wyd. drugie zmienione, Kielce 1995, s. 503.

³ C. Majorek, *Myśl pedagogiczna i praktyka oświatowo-wychowawcza w działalności Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1977, 20, s. 21–36.

⁴ K. Bartnicka, *Uniwersytety europejskie na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, 1, s. 43.

Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Katedra Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie we współpracy z Instytutem Północnym im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Warmińsko-Mazurskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie i oddziałem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Olsztynie przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Powołano Komitet Naukowy Konferencji w skład którego weszli: prof. dr hab. Stanisław Achremczyk – przewodniczący, prof. dr hab. Józef Górniewicz – wiceprzewodniczący, prof. dr hab. Romuald Grzybowski, prof. dr hab. Janina Kamińska, ks. prof. dr hab. Marian Nowak, prof. UKEN dr hab. Katarzyna Dormus, prof. UK dr hab. Piotr Gołdyn, prof. UAM dr hab. Justyna Gulczyńska, dr hab. Alicja D. Kicowska, prof. UŚ dr hab. Krzysztof Nowak, prof. UWM dr hab. Marzenna Nowicka, prof. UWM dr hab. Joanna Ostouch-Kamińska, dr hab. Karol Sacewicz, prof. UJ dr hab. Maria Stinia, prof. UMK dr hab. Agnieszka Wałęga.

Konferencja pt. „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo” zgromadziła spore grono słuchaczy. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele władz olsztyńskich instytucji kultury, oświaty i nauki – prof. Stanisław Achremczyk prezes Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, dr Jerzy Kiełbik dyrektor Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego, prof. Norbert Kasparek dyrektor Archiwum Państwowego w Olsztynie, mgr Henryk Sienkiewicz wicedyrektor Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie, ks. prof. UWM dr hab. Marek Jodkowski Archidiecezjalny Konserwator Zabytków, prof. UWM dr hab. Joanna Ostouch-Kamińska dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, prof. Józef Górniewicz kierownik Katedry Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, prof. UWM dr hab. Marzenna Nowicka prezes olsztyńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego i dyrektor Instytutu Nauk Pedagogicznych Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, dr hab. Alicja Kicowska historyk wychowania, dr Teresa Pietraszek, dr Andrzej Wołodźko. Ponadto środowisko akademickie reprezentowali przedstawiciele następujących uczelni: Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni, Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytet Warszawski. W wydarzeniu uczestniczyli też członkowie towarzystw naukowych (Towarzystwo Historii Edukacji, Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne), studenci kierunku pedagogika, pedagogika specjalna, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna Wydziału Nauk

Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz słuchacze Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Oficjalnego otwarcia konferencji w Domu Polskim przy ul. Partyzantów 87 w Olsztynie dokonała prof. UWM dr hab. Joanna Ostrouch-Kamińska Dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz dr Jerzy Kielbik Dyrektor Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Część merytoryczną konferencji w formie hybrydowej otworzył moderator prof. Józef Górniewicz. Jako pierwsza referat wygłosiła prof. Janina Kamińska reprezentująca Uniwersytet Warszawski, która zwróciła uwagę słuchaczy na problematykę reformy Akademii Wileńskiej w kierunku przekształcenia jej w Szkołę Główną Wielkiego Księstwa Litewskiego. Prelegentka podkreśliła, że Komisja Edukacji Narodowej wprowadziła ogromną zmianę nie tylko w myśleniu o uniwersytecie, ale także jego organizowaniu. Wówczas doszło do zmiany w podejściu do kształcenia i uprawiania nauki. Uniwersytet stał się uczelnią świecką, z Komisją Edukacji Narodowej jako władzą zwierzchnią. Następnie prof. UMK dr hab. Agnieszka Wałęga przybliżyła działalność Towarzystwa do Książ Elementarnych w latach 1775–1793, wskazując na takie jego osiągnięcia jak: opracowanie zakresu i celu nauczania wszystkich przedmiotów realizowanych w szkołach średnich, przygotowanie szczegółowych planów nauczania, ustalenie wykazu obowiązków nauczycieli poszczególnych przedmiotów. Obie prelegentki w latach 2012–2018 wchodziły w skład zespołu historyków wychowania, który prowadził prace badawcze w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki pt. „Komisja Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje”. Kolejnym prelegentem w obradach plenarnych był prof. Stanisław Achremczyk. Prelegent odnosząc się do tematu przewodniego konferencji zaprezentował sylwetkę biskupa warmińskiego Ignacego Krasickiego (1735–1801) oraz jego zapatrywania na reformy Komisji Edukacji Narodowej. Poprzez analizę dzieł tj. *Mikołaja Doświadczynskiego przypadki*⁵, *Monachomachia*⁶, wskazał na poparcie przez Krasickiego idei KEN w kierunku tworzenia narodu przez wychowanie publiczne. Następnie głos zabrał prof. uczelni dr hab. Piotr Gołdyn z Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, który omówił genezę pochodzenia Medalu Komisji Edukacji Narodowej i jego dalsze losy. Warto nadmienić, że medal ustanowiony w 1956 roku ustawą o prawach i obowiązkach nauczycieli, jest nadal nadawany za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania. Zwieńczeniem obrad plenarnych była dyskusja, którą poprowadził kolejny moderator tej części obrad dr hab. Paweł Piotrowski.

Sekcje tematyczne, po przerwie, odbywały się równolegle. W dwóch spotkaniach razem wygłoszono 13 referatów.

⁵ I. Krasicki, *Mikołaja Doświadczynskiego przypadki*, Warszawa 1776.

⁶ I. Krasicki, *Monachomachia*, Lipsk 1778.

Tematem przewodnim Sekcji I był: „Dorobek Komisji Edukacji Narodowej”. Spotkanie odbywało się stacjonarnie w bibliotece Domu Polskiego. Moderował je prof. UK dr hab. Piotr Gołdyn. Obrady w sekcji otworzył dr Jacek Stachowicz z SGGW, który zreferował kwestię nadzoru nad szkołami w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej. Z kolei prof. dr hab. Norbert Kasperek reprezentujący Archiwum Państwowe w Olsztynie i UWM, przedstawił słuchaczom próbę oceny prac Komisji Edukacji Narodowej. Problematykę charakteru obchodów 200-lecia Komisji Edukacji Narodowej w wymiarze krajowym i regionalnym podjęła prof. UAM dr hab. Justyna Gulczyńska. Prelegentka dowiodła, że w 1973 roku z jednej strony widoczny był wpływ dziedzictwa Komisji Edukacji Narodowej na rozwój ówczesnej przestrzeni edukacyjno-wychowawczej, z drugiej wykorzystano spuściznę Komisji Edukacji Narodowej w transmitowaniu i percepcji ideologii komunistycznej w edukacji okresu PRL-u. Kolejne trzy referaty wygłosiły przedstawicielki Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Dr Danuta Kamilewicz-Rucińska przedmiotem zainteresowań badawczych uczyniła wpływ reform Komisji Edukacji Narodowej na współczesny system edukacyjny. Z kolei dr Małgorzata Stańczak rozważała zagadnienia dotyczące ucznia zdolnego w świetle spuścizny Komisji Edukacji Narodowej. Na zakończenie obrad wystąpiła dr Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz, która wysunęła argumenty za niedocenionym fenomenem Komisji Edukacji Narodowej.

Uczestnicy Sekcji II obradowali w formie hybrydowej pod kierunkiem dr hab. Marzenny Nowickiej, prof. UWM. Myślą przewodnią tej części obrad był „Dorobek Komisji Edukacji Narodowej oraz polskiej myśli i praktyki pedagogicznej”. Sekcję II otworzył referat dr Ewy Barnaś-Baran z Uniwersytetu Rzeszowskiego, na temat: „Idee i dziedzictwo Komisji Edukacji Narodowej w działaniach nauczycieli i uczniów Collegium Ressoviense (I Gimnazjum, I Liceum im. S. Konarskiego)”. Jako druga głos zabrała dr Maria Radziszewska z UWM, która zaprezentowała materiały ze zbiorów Archiwum Państwowego w Olsztynie jakim są księgi pamiątkowe pt. „Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania”. Inspiracją do zaprowadzenia ksiąg w 1973 roku był jubileusz 200. rocznicy powstania KEN. Prelegentka dr Elżbieta Dolata (UR) poddała analizie działalność Towarzystwa Opieki Zdrowia w Krakowie i jego aktywność na rzecz upowszechniania wiedzy higieniczno-zdrowotnej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku. Kolejny referat wygłosił gość z zagranicy – dr hab. Oleh Razyhrayev, reprezentujący Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku. Prelegent, który scharakteryzował działalność oświatową w Państwowym Zakładzie Wychowawczo-Poprawczym dla nieletnich w Przedzielnicy z perspektywy międzywojnia. Następnie przedstawicielka Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, prof. uczelni dr hab. Agnieszka Nowak-Łojewska, wygłosiła referat pt. „Nauczyciele i uczniowie w szkole. Ich głos i perspektywa”. Na zakończenie Sekcji II wystąpiły studentki z Koła Naukowego Wczesnej Edukacji Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu

Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, które zwróciły uwagę słuchaczy na badania dotyczące problematyki wartości w utworach dla dzieci i młodszej młodzieży. Pierwsza z nich Michalina Czacharowska, odniosła się do wartości prezentowanych w utworach na kanale Nickelodeon, druga z kolei Dominika Burdalska przybliżyła dziecięcy świat wartości transmitowanych na kanale TVP ABC.

Po obiedzie zorganizowano panel warsztatowo-wystawowy. Moderowała go dr Maria Radziszewska przewodnicząca Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Tę część konferencji otworzył warsztat poświęcony Mikołajowi Kopernikowi. Prelegentka dr Iwona Józwiak z Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie, przybliżyła uczestnikom panelu postać Mikołaja Kopernika. Omówiła też zasady pochodzącej z Japonii formy opowiadania jakim jest teatrzyk kamishibai. Po warsztacie, referat pt. „Aby zawsze mieć przed oczyma ten jedyny nauk i książek cel, pożyteczność w życiu i społeczeństwie ludzkim» – podręczniki dla uczniów i nauczycieli z lat 1812–1918 w zbiorach olsztyńskich bibliotek. Komentarz do wystawy z okazji 250-lecia Komisji Edukacji Narodowej”, wygłosiły dr Małgorzata Sławińska i mgr Aneta Świder-Pięro z UWM. Referentki zachęcając do zwiedzania wystawy, omówiły wybrane jej eksponaty.

Wydarzenie zostało objęte patronatem mediów uniwersyteckich, które reprezentowali Janusz Pająk i Anna Wysocka z redakcji „Wiadomości Uniwersyteckich”. Konferencję, podczas uroczystej kolacji, podsumowali m.in. Anna Chmielewska-Metka zastępca dyrektora Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego, dr hab. Paweł Piotrowski oraz dr Wiktor Sawczuk z Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Organizatorzy wyrazili nadzieję, że spotkanie spełniło rolę naukowej wymiany poglądów i doświadczeń zorientowanych na konceptualizację problematyki poświęconej historycznym i współczesnym implikacjom dorobku Komisji Edukacji Narodowej z perspektywy globalnej i lokalnej.

WYSTAWA POSTEROWA

Koncepcja zorganizowania wystawy tematycznej poświęconej 250. rocznicy Komisji Edukacji Narodowej zrodziła się podczas zebrania Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Jej realizacją zajęły się dr Urszula Pulińska i dr Maria Radziszewska, reprezentujące jednocześnie Katedrę Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Wystawa pt. „Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794” składała się z 8 plasz tematycznych. Na pierwszych dwóch, KEN została zaprezentowana jako pierwsza instytucja oświatowa w Polsce i w Europie. Kolejne dwie eksponowały systemu oświaty w Polsce po reformie Komisji Edukacji Narodowej, w tym jego graficzne

ujęcie. Na dalszych posterach znalazły się zagadnienia poświęcone początkom ruchu nauczycielskiego i stworzonego przez Komisję Edukacji Narodowej „stanu akademickiego”. Przybliżono zakres prac Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, w tym działalność wydawniczą.

Teksty opatrzone wykazem bibliograficznym oraz fotografię zamieszczone na posterach zostały przygotowane przez studentki kierunku pedagogika Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie – lic. Dianę Dunowską, lic. Oliwię Mazurkiewicz, lic. Natalię Szymańską, mgr Agnieszkę Żejmo pod kierunkiem wspomnianych opiekunów merytorycznych⁷. Opracowaniem graficznym zajął dr inż. Tomasz Nowakowski, wykładowca w Katedrze Dydaktyki i Wczesnej Edukacji Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Uroczyste otwarcie wystawy odbyło się 16 października 2023 roku w holu Domu Polskiego przy ul. Partyzantów 87 w Olsztynie. Ideę przedsięwzięcia przybliżyli autorzy wykładowcy, zaś studentki oprowadzały po jej ekspozycji. W gronie pierwszych zwiedzających wystawę znaleźli się uczestnicy konferencji naukowej pt. „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo”. Na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie wystawa była prezentowana od 17 października 2023 r. Przedsięwzięcie dofinansowano ze środków własnych Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

⁷ W projekcie wykorzystano m.in. prace takie jak: K. Bartnicka, *Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy*, w: *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*, red. K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka, Kraków 2014, s. 111; B. Topij-Stempińska, *Jezuici i Komisja Edukacji Narodowej w polskiej historiografii XX wieku i początkach XXI wieku*, w: *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. 410; S. Salmonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, 23, s. 49–50; B. Natoński, *Jezuici a Komisja Edukacji Narodowej*, „Roczniki Humanistyczne” 1977, t. XXV, z. 2, s. 65–69; S. Majewski, *Reformy szkolnictwa w Polsce od XVIII do XX wieku i ich wpływ na kształt współczesnego systemu szkolnego*, „Studia Pedagogiczne Akademii Świętokrzyskiej” 2003, 14, s. 99; P. Kołodziej, *Komisja Edukacji Narodowej. Mała reinterpretacja wielkiego mitu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2014, t. V, nr 161, s. 14; J. Kamińska, *Komisja Edukacji Narodowej a reforma uniwersytetów*, w: *Lietuvos. Didžioji Kunigaikštystė Valstybė. Kultūra. Edukacija*, red. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Wilno 2015, s. 74–83; J. Kamińska, *Universitas Vilnensis. Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773–1792*, Pułtusk–Warszawa 2004, s. 61–83; I. Szybiak, *Niektóre problemy nauczycieli szkół Komisji Edukacji Narodowej w latach 1773–1783*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1975, 18, s. 67; K. Bartnicka, *Oryginalność Komisji Edukacji Narodowej na tle europejskim*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2015, 33, s. 12–16; E. Kula, *Organizacja i funkcjonowanie szkoły podwydziałowej w Kamieńcu Podolskim w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2016, 25, s. 625–626; J. Piłatowicz, *Zanim powstały politechniki. Nauczanie przedmiotów matematyczno-przyrodniczych i technicznych w dobie reform Komisji Edukacji Narodowej*, „Historia i Świat” 2013, 2, s. 78; Z. Kukulski, *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773–1776*, Lublin 1923; R. Dutkowska, *Komisja Edukacji Narodowej. Zarys działalności, wybór materiałów źródłowych*, Wrocław 1973; M. Chamcówna, *Programowo-organizacyjne podstawy działalności Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Komisja Edukacji Narodowej*, red. J. Trzynadłowski, Wrocław 1976, s. 60–61; M. L. Ekiel-Jeżewska, *System kształcenia Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2012, 49, s. 58–65; R. Stępień, *Udział pijarów w pracach Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych*, w: *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. 158; A. Wałęga, *Autorzy podręczników szkolnych Komisji Edukacji Narodowej. Próba zarysu portretu zbiorowego*, w: *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. 173–183; A. Karbowski, *O książkach elementarnych na szkoły wojewódzkie z czasów Komisji Edukacji Narodowej*, Lwów 1893.

WYSTAWA EKSPONATÓW

Z inicjatywą przygotowania wystawy eksponatów poświęconych KEN wysłała Komisja Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, która do współpracy zaprosiła olsztyński oddział Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego oraz pracowników Biblioteki Głównej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Członkowie olsztyńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w składzie: dr Klaudyna Bociek, mgr Milena Kaczmarczyk, dr Urszula Pulińska, dr Maria Radziszewska, dr Małgorzata Sławińska i mgr Aneta Świder-Pióro, opracowały koncepcję ekspozycji. Kustosz Sylwia Pac zajęła się pozyskaniem eksponatów na wystawę poświęconą podręcznikom dla uczniów i nauczycieli z lat 1812–1918. Z powodu ograniczeń terminowych związanych z wypożyczeniem podręczników z bibliotek krajowych, ostatecznie zdecydowano o prezentacji eksponatów ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Warmińsko-Mazurskiej Biblioteki Pedagogicznej im. Prof. Tadeusza Kotarbińskiego w Olsztynie.

Na wystawie wyeksponowano ok. 50 publikacji w pięciu gablotach. Najliczniej były reprezentowane podręczniki do gramatyki języka polskiego (w tym autorstwa Onufrego Kopczyńskiego (1735–1817)⁸, Stanisława Jachowicza (1796–1857)⁹ oraz historii literatury rodzimej np. Kazimierza Władysława Wóycickiego (1807–1879)¹⁰. Osobno wyeksponowano dział poświęcony pracom pedagogicznym, w którym znalazło się dzieło sekretarza Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych Grzegorza Piramowicza (1735–1801) pt. *O powinnościach nauczycieli...*¹¹ oraz Augusta Jaskego (1836–1875), który nawiązywał do tradycji wydawania podręczników przez Komisję Edukacji Narodowej¹². Szczególnym zainteresowaniem zwiedzających wystawę studentów cieszyły się pogadanki dla przedszkolank w zbiorze Jadwigi Chrzęszczewskiej i Jadwigi Warnkówny, pt. *Na wieczornicy: podręcznik dla ochroniarek*¹³.

Wystawa podręczników dla zwiedzających była dostępna w Oddziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Głównej Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w okresie od 14 października do 30 listopada 2023 roku. Zorganizowano ją jako wydarzenie towarzyszące Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z udziałem gości zagranicznych pt. „Komisja Edukacji Narodowej i jej dziedzictwo”. Realizację przedsięwzięcia finansowo wspomogło Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

⁸ *Grammatyka języka polskiego przez X Onufrego Kopczyńskiego piara. Dzieło pozgonne*, Warszawa 1817.

⁹ S. Jachowicz, *Pomysły do poznania zasad języka polskiego*, Warszawa 1858.

¹⁰ K. Wł. Wóycicki, *Historia literatury polskiej w zarysach dla młodzieży*, Warszawa 1879.

¹¹ G. Piramowicz, *Powinności nauczyciela mianowicie zaś w szkołach parafjalnych i sposoby ich dopełnienia. Do użytku seminariów i dla nauczycieli szkół wiejskich*, Łódź–Warszawa–Poznań 1787, [wyd. pierwsze].

¹² A. Jeske, *Pedagogika obejmująca zasady i metody moralnego, fizycznego i naukowego wychowania dzieciak: ze szczególnym względem na potrzeby wychowania domowego*, Warszawa 1875.

¹³ J. Chrzęszczewska, J. Warnkówna, *Na wieczornicy: podręcznik dla ochroniarek*. cz. 1, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1913.

*

Wspomniane inicjatywy z okazji jubileuszu 250. rocznicy utworzenia Komisji Edukacji Narodowej, nie tylko przyczyniły się do popularyzacji osiągnięć Komisji Edukacji Narodowej, ale też stały się okazją do przypomnienia dorobku Komisji Edukacji Narodowej oraz jej inspirującej roli w rozwoju nauki, edukacji i kultury w Europie, w Polsce i na Warmii.

Janusz Małek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

jm@umk.pl • <https://orcid.org/0000-0002-9134-0136>

Laudacja z okazji Jubileuszu 60-lecia urodzin prof. dr hab. Wojciecha Polaka: Wojciech Polak jako historyk

Laudation on the occasion of the 60th anniversary of the birth of Prof.
Wojciech Polak: Wojciech Polak as a historian

Laudatio anlässlich des 60. Geburtstags von Prof. Dr. Wojciech Polak:
Wojciech Polak als Historiker

Szanowni Państwo! Szanowny i Drogi Jubilate!

Przekroczyłeś przed rokiem wiek 60 lat, a więc wiek, który dla historyka oznacza dopiero – jak to się często przyjmuje – wiek dojrzałości badawczej. Przy Twoim ogromnym dorobku publikacyjnym na niwie historii i politologii teza ta wydaje się nie trafioną. Przywołuje ją bo dotyczyła ona wcześniej prof. Mariana Biskupa, kiedy to właśnie na jego uroczystości jubileuszowej z okazji 60-lecia urodzin, jego mistrz prof. Karol Górski określił status Jubilata – jako w pełni dojrzałego historyka. Ta konstatacja przy wielkim wtedy już dorobku naukowym prof. Biskupa przyjęta została przez zgromadzonych w Sali Mieszkańskiej wesołością, a prof. Biskup poczuł się z pewnością odmłodzony. Tobie też życzę abyś poczuł w sobie siły i wiarę, że to dopiero półmetek Twojej pracy badawczej. Pozwól jednak abym przybliżył tak licznie zgromadzonym uczestnikom tej uroczystości Twoją drogę życiową a zarazem choćby krótko omówił Twój dorobek na polu historii nowożytnej, z kolei Twoja uczennica prof. Sylwia Galij-Skarbińska przybliży zgromadzonym Twoje osiągnięcia w zakresie historii najnowszej i politologii.

Wojciech Polak urodził się 22 lutego 1962 r. w rodzinie nauczycielskiej o tradycjach patriotycznych. Ojciec Kazimierz studiował chemię na UMK pod kierunkiem prof. Antoniego Swinarskiego. Doktorat uzyskał w ówczesnej Wyższej Szkole Rolniczej w Olsztynie. Pracował na stanowisku adiunkta w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Olsztynie. Mama Jubilata – Wiktoria z domu Lisowska była nauczycielką biologii w II Liceum Ogólnokształcącym w tym mieście. Jej rodzice mieli 40-hektarowe gospodarstwo we wsi Sekły (powiat Widze) na Braślawszczyźnie (województwo wileńskie). 20 czerwca 1941 r. na dzień przed wybuchem wojny niemiecko-sowieckiej 13-letnia Wiktoria wraz rodzicami i czwórką rodzeństwa została deportowana przez sowieckie władze na Syberię do Kraju Ałtajskiego w okolice Barnauł. Starsi bracia i siostra powiadomieni o wywózce ukryli się, naturalnie za wiedzą rodziców. Wstąpili do Armii Krajowej Obwodu Braślawskiego. Współpracowali m.in. ze strukturami Wachlarza i brali udział w Operacji Ostra Brama. Po jej zakończeniu jeden z wujów Wojciecha Polaka, Romuald Lisowski został zamordowany przez Sowieców, a drugi porucznik Edmund Lisowski „Krzak” zesłany został na 10 lat na Syberię. Mama Wojciecha Polaka po 37 latach dwukrotnie odwiedzała miejsce swego zesłania i grób zmarłego tam brata Serwacego. Opublikowała niezwykle poruszający fragment pamiętnika obejmujący lata zesłania na Syberii w latach 1941–1945 w „Czasach nowożytnych”, t. II, Toruń 1997, s. 149–170. Nasz Jubilat urodził się 22 lutego 1962 r. w Olsztynie. W tym mieście ukończył w roku 1976 Szkołę Podstawową nr. 1 im. Ryszarda Knosały a następnie w roku 1980 uzyskał maturę w Liceum Ogólnokształcącym im. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego. W opinii szkoły z 30 maja 1980 r. o Wojciechu Polaku znalazły się następujące słowa: „Bardzo zdolny, inteligentny, zdyscyplinowany, pilny i pracowity, za dobre wyniki i aktywność społeczną otrzymywał nagrody i wyróżnienia”. Rok wcześniej Wojciech Polak zajął I miejsce w eliminacjach wojewódzkich Olimpiady Historycznej w Olsztynie a następnie w Centralnej Olimpiadzie Historycznej w Jachrance (31 III – 4 IV 1979 r.) i znalazł się wśród laureatów, zajął 3 lokatę, co zapewniało mu wstęp na dowolną uczelnię wyższą bez egzaminu. Dlaczego wybrał Uniwersytet Mikołaja Kopernika jako miejsce studiów i kierunek historii zapewne powie nam w czasie swojego wystąpienia. Jego studia na UMK w latach 1980–1985 przypadły na czasy wielkiego ruchu społecznego „Solidarności”. Działalność studenta Wojciecha Polaka w tym ruchu, zwłaszcza w Niezależnym Związku Studentów przedstawi prof. Sylwia Galij-Skarbińska.

Wojciech Polak był uczestnikiem mojego seminarium magisterskiego. 29 maja 1985 r. uzyskał magisterium z wnioskiem o wyróżnienie na podstawie pracy „Sejm wolny koronny w 1565 r., w Piotrkowie”. Recenzentami byli: prof. Andrzej Tomczak i doc. Janusz Małek, a przewodniczącym komisji egzaminacyjnej doc. Kazimierz Wajda. W dniu 4 czerwca 1985 r. Rada Wydziału Nauk Historycznych w głosowaniu tajnym, 29 tak i 1 głos wstrzymujący przyznała mgr. Polakowi to wyróżnienie.

Rozprawa ta została zgłoszona na prestiżowy konkurs im. Stanisława Herbsta. Bardzo wysoko pracę tę ocenił najlepszy wówczas znawca dziejów Polski w XVI w. prof. Andrzej Wyczański. Mimo, iż w przyjętej regule konkursu wykluczono prace z historii politycznej to jury Konkursu postanowiło pracę Wojciecha Polaka wyjątkowo wyróżnić poza konkursem. Praca ta ukazała się drukiem po uzupełnieniach pt. *O dobro wspólne i egzekucję praw. Sejm 1565 r. w Piotrkowie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, ss. 192. Recenzentami wydawniczymi byli profesorowie Jacek Wijaczka i Janusz Małłek. Przy przygotowaniu ostatecznego tekstu tej pracy wspierała autora prof. Anna Sucheni-Grabowska.

Od początku swojej kariery naukowej wówczas mgr Wojciech Polak znalazł się w przysłowiowej „pierwszej lidze”. Możliwość bezpośrednich rozmów z najlepszymi znawcami dziejów Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych była dla Niego z pewnością nie do przecenienia. Uzyskanie etatu na Uczelni mimo wybitnych walorów Kandydata nie było sprawą łatwą. Zdecydował fakt przyjętej wówczas przez władze Uczelni zasady zatrudniania absolwentów, których magisterium wyróżniono. Średnia ocen z egzaminów musiała wynosić co najmniej 4,5. Wymóg ten spełniał Wojciech Polak zwłaszcza, że ogólny wynik studiów wynosił u niego 4,75. Zapewne byłby on jeszcze wyższy, ale z pewnością dużo czasu zajmowała mu wtedy opozycyjna działalność podziemna, wówczas ważniejsza. 1 września 1985 r. został powołany mgr Wojciech Polak na stanowisko asystenta-stażysty, z kolei z dniem 1 września 1986 r. na stanowisko asystenta po zdaniu kolokwium w dniu 8 maja 1986 r. i ukończeniu Studium Doskonalenia Pedagogicznego. W dniach od 1 września 1987 r. do 1 czerwca 1988 r. przebywał na stypendium w Svenska Institutionen w Sztokholmie gdzie zbierał w Riksarkivet materiały do pracy doktorskiej o roboczym tytule „Wawrzyniec Gembicki (1559–1624), kanclerz, prymas Polski”. W Szwecji znajduje się wiele cennych archiwaliów do historii Polski, które Szwedzi zagarnęli w czasie wojen polsko-szwedzkich XVII stulecia. Temat pracy doktorskiej został zmieniony, do czego jeszcze wróczę.

Wypada w tym miejscu powiedzieć parę słów o kulisach pozyskania tego stypendium. Na taką możliwość wskazał nam szwedzki kolega pracujący na UMK docent Jan Olsson. Sprawa była pilna, gdyż mój kolega ze studiów, wówczas I sekretarz PZPR na Uczelni, już dziś niezżyjący powiedział mi „Zrób coś, bo Polaka posadzą”. Ówczesne władze chętnie pozbywały się opozycjonistów i wyjazd do Szwecji doszedł do skutku. Po powrocie do kraju mgr Polak odbył w roku 1990 staż krajowy u wybitnego znawcy dziejów Polski i powszechnych prof. Władysława Sereydyki na Uniwersytecie Opolskim. Obrona pracy doktorskiej mgr. Polaka odbyła się 8 marca 1994 r. Temat był z pewnością jeszcze bardziej ambitny i nosił tytuł „Polityka Rzeczypospolitej wobec Moskwy w latach 1607–1612”. Praca była oparta zarówno na źródłach krajowych jak i zagranicznych znajdujących się w archiwach Wiednia i Sztokholmu. Byłem jej promotorem,

a recenzentami znakomici znawcy tej epoki profesorowie Henryk Wisner z Instytutu Historii PAN i Stanisław Alexandrowicz z UMK. Profesor Alexandrowicz pisał w recenzji tak: „W długim ciągu opracowań tej frapującej pokolenia problematyki pojawiło się dzieło znacznie wzbogacające i pogłębiające wiedzę o tym przełomowym okresie i splocie dramatycznych konfliktów. Prostując wiele zniekształceń obrazu, mocno już utrwalonych w świadomości, Autor wykazał nie tylko pełne opanowanie rzemiosła i pasję poznawczą, lecz i krytycyzm, a także dar syntezy... rozprawa magistra Wojciecha Polaka spełnia z nadwyżką wymogi stawiane rozprawie doktorskiej... zasługuje też na przedstawienie do nagrody”. Z kolei profesor Wisner napisał w recenzji: „... uważam rozprawę pana Wojciecha Polaka za znakomitą i w pełni upoważniającą do postawienia wniosku o nadanie mu stopnia doktora nauk historycznych. Zarazem chciałbym wyrazić nadzieję, że zobaczę ją wydrukowaną”. Obronę pracy doktorskiej mgr. Polaka Rada Wydziału Nauk Historycznych przyjęła jednogłośnie, 28 tak, głosów przeciwnych i wstrzymujących nie było. Rozprawa ta doczekała się bardzo pozytywnych recenzji wydawniczych profesorów: Jerzego Serczyka z Uniwersytetu Białostockiego i Stanisława Alexandrowicza z UMK. Została opublikowana w „Rocznikach Towarzystwa Naukowego w Toruniu” w roku 1995. Tytuł uzupełniono, w nowej wersji był on następujący: „O Kreml i Smoleńszczyznę. Polityka Rzeczypospolitej wobec Rosji w latach 1607–1613”. Rozprawa miała później jeszcze dwa wydania (Gdańsk 2008; Wydawnictwo Naukowe, UMK Toruń 2014).

Po uzyskaniu doktoratu dr Wojciech Polak został awansowany na stanowisko adiunkta. W latach następnych dr Polak kontynuował badania w archiwach zagranicznych Petersburga, Moskwy, Berlina, Wiednia (stypendium im. Konstantego Jirečka), Rzymu (stypendium Karoliny Lanckorońskiej). Owocem tych badań była niewątpliwie książka *Trzy misje. Rokowania dyplomatyczne pomiędzy Rzeczypospolitą a Moskwą w latach 1613–1615*, Wyd. Nauk. UMK, Toruń 2014 a także 30 artykułów, wydawnictw źródłowych i recenzji oraz – co warto podkreślić – 6 podrozdziałów do syntezy *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu* pod red. Marka Derwicha, Wrocław 2003. W pracy naukowej dr. Polaka pojawił się nowy nurt badawczy związany z historią najnowszą. Nie oznacza to jednak, iż zerwał on z problematyką historii nowożytnej o czym świadczy Jego książka opublikowana w roku 2020 *Żółkiewski. Pogromca Moskwy*. Mam też nadzieję, iż bogate materiały źródłowe zebrane w czasie kwerend zagranicznych posłużą mu w przyszłości do kontynuowania tego pierwszego nurtu badawczego.

Przejdźmy jednak do problematyki historii najnowszej, jej pierwszej fazy która przyniosła habilitację a potem profesury nadzwyczajną i zwyczajną Wojciechowi Polakowi. Jego decyzja zajęcia się tą problematyką wynikała – jak sądzę – nie tylko z fascynacji badawczej ale niemniej z pobudek patriotycznych. Chodziło o to, aby uchronić od zaniedbania i zapomnienia materiały źródłowe o tak wielkim ruchu społecznym jakim była „Solidarność”. Niezwykle cenne było zebranie wspomnień

uczestników tego ruchu. Oglądałem przed laty w Instytucie Herdera w Marburgu całe regały ulotek i prasy podziemnej „Solidarności” i innych organizacji opozycyjnych pieczołowicie skatalogowanych. Tym bardziej było i jest to zadanie dla polskich badaczy. Z zakresu tej tematyki dr Polak opublikował dwie książki: *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Wyd. UMK, Toruń 2001 i *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i Regionie Toruńskim (13 XII 1981– 4 VI 1989)*, Wyd. Nauk UMK, Toruń 2004. Ta ostatnia praca stała się podstawą habilitacji. Kolokwium habilitacyjne odbyło się na Wydziale Nauk Historycznych UMK w dniu 6 stycznia 2004 r. Recenzentami byli: profesorowie: Ryszard Terlecki (Instytut Historii Nauki PAN, Kraków), Włodzimierz Suleja (Uniwersytet Wrocławski), Ryszard Sudziński (UMK). Prof. Terlecki pisał w recenzji tak: „Książka [*Czas ludzi niepokornych*] dr. Polaka jest wzorem rzetelnej monografii, w której nawet najdrobniejsze szczegóły składają się na logiczną konstrukcję całości, a prawdziwe zatrzesienie detali pozwala mieć pewność, że pracowitość i cierpliwość autora pozwoliły odtworzyć i zachować ważny fragment polskiej lokalnej historii”. Kolokwium habilitacyjne i wykład habilitacyjny zostały pozytywnie przyjęte przez Wydział Nauk Historycznych UMK a Centralna Komisja do spraw Stopni i Tytułów Naukowych w dniu 26 kwietnia 2004 r. nadała mu tytuł o szerokim profilu: „doktor habilitowany w zakresie historii Polski”. Od listopada 2004 r. dr habilitowany Wojciech Polak podjął pracę w nowo tworzonej Instytucie Politologii, gdzie brakło samodzielnej kadry naukowej. W maju 2005 r. został powołany a stanowisko profesora nadzwyczajnego na UMK a w październiku 2005 r. został kierownikiem Zakładu Systemów Politycznych w Instytucie Politologii. W roku 2007 dr hab. Roman Bäcker, prof. UMK, dyrektor Instytutu Politologii, a następnie prof. Witold Wojdyło dziekan Wydziału Humanistycznego UMK zwrócił się do dziekana Wydziału Nauk Historycznych prof. Andrzeja Radziwińskiego o przeprowadzenie przewodu profesorskiego dr hab. Wojciecha Polaka, prof. UMK. 13 marca 2007 r. wspomniana Rada Wydziału powołała Komisję do przeprowadzenia tego przewodu w składzie profesorowie: Janusz Małłek – przewodniczący, Ryszard Kozłowski, Kazimierz Maliszewski, Waldemar Rezmer i Szczepan Wierchosławski – członkowie. Wynik głosowania powołujący to gremium następujący: 28 – tak, 11 – nie, 9 głosów wstrzymujących. Komisja ta 26 marca 2007 r. pozytywnie oceniła wniosek o przeprowadzenie przewodu profesorskiego dr hab. Wojciecha Polaka i zaproponowała Radzie Wydziału na recenzentów profesorów: Włodzimierza Suleję z Uniwersytetu Zielonogórskiego i Ryszarda Sudzińskiego z UMK, pozostałych dwóch recenzentów wyznaczała z mocy Ustawy z 2003 i 2005 r. Centralna Komisja do spraw Stopni i Tytułów Naukowych. Wniosek Komisji przegłosowała pozytywnie Rada Wydziału a Centralna Komisja powołała recenzentów w osobach profesorów: Andrzeja

Paczkowskiego (Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa) i Jerzego Eislera (Instytut Historii PAN, Warszawa). Przedmiotem oceny, czy Kandydat spełnia warunki do nadania mu tytułu profesorskiego były cztery jego nowe książki: *Dni protestu. Wydarzenia 1 i 3 maja 1982 r. w Toruniu*, Toruń 2004; *Anatomia agenta. Historia tajnego współpracownika Służby Bezpieczeństwa o pseudonimie „Karol” (1978–1983)*, Gdańsk 2005; *Trudne lata przełomu. Szkice z historii najnowszej*, Gdańsk 2006; wspomniana już wyżej praca „O dobro wspólne i egzekucje praw. Sejm 1565 r. w Piotrkowie, Toruń 2004 i wreszcie *Stan wojenny. Pierwsze dni*, Gdańsk 2006. Ta ostatnia książka stanowiła podstawę wniosku ubiegania się o nadanie tytułu profesora. Wszystkie cztery recenzje były pozytywne. Prof. Suleja pisał w swojej recenzji: „Warsztatowa skrupulatność, stawianie ważnych badawczych pytań, unikanie łatwych diagnoz to ważne i widoczne cechy badawczej postawy Wojciecha Polaka”. Z kolei prof. Paczkowski napisał w recenzji tak: „[Książka] *Anatomia agenta* może być stawiana za wzór jak można o trudnym problemie pisać nie goniąc za sensacją, nie wystawiając radykalnie brzmiących ocen, nie mnożąc potępień”. Z kolei w bardzo pozytywnej recenzji prof. Eislera znalazły się też uwagi krytyczne. Wreszcie prof. Sudziński napisał: „ Jest to [książka *Stan wojenny...*] niewątpliwie najobszerniejsza i moim zdaniem najlepsza w tej chwili w obiegu naukowym monografia dotycząca niewralgicznego w najnowszej historii Polski okresu od połowy 1980 r. do wiosny 1981 r.”. 29 lutego 2008 r. Wojciech Polak otrzymał z rąk Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego tytuł profesora nauk humanistycznych. W listopadzie 2008 r. prof. Polak został mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego. Ta nominacja była poparta opinią prof. Ryszarda Terleckiego, datowaną w Krakowie 14 sierpnia 2008 r. Do roku 2020 prof. Polak był kierownikiem Katedry Konfliktów Politycznych i dyrektorem Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie, obecnie jest dyrektorem Centrum Badania Historii Solidarności i Oporu Społecznego w PRL w strukturze Instytutu Historii i Archiwistyki UMK.

Należy także wspomnieć o dorobku prof. Polaka w kształceniu młodej kadry. Nie jest to sprawa – z natury rzeczy – łatwa. Mój mistrz prof. Karol Górski mówił „Z uczniami trzeba worek soli zjeść”. Są profesorowie, którym nie udało się zostawić po sobie uczniów. Przyczyny są różne. Nadmierne wymagania, gdy mistrz chciałby aby jego uczeń – co naturalnie słuszne – był potencjalnie lepszy od niego. Z jednej strony impulsywność mistrzów, gdy uczniowie zawodzą, z drugiej są ambicje uczniów. Profesorowi Polakowi udało się wypromować dotąd 9 doktorów (politologia, historia) oraz aż 208 magistrów i 207 licencjatów. To wielki sukces!

W tej Laudacji skupiłem się na dorobku naukowym Jubilata jako historyka pozostawiając mojej koleżance prof. Galij-Skawińskiej inne sfery jego działalności: politycznej i organizacyjnej, wydawniczej i redakcyjnej. Bibliografia prac prof. Polaka to już około 300 pozycji, w tym imponująca liczba 31 książek zarówno monografii jak

i wydawnictw źródłowych. Jest to wynik talentu i pracowitości. Wydaje się, że nasz Jubilat może czuć się badawczo spełnionym, ale życzyłbym Mu nie tylko kolejnych książek z zakresu historii najnowszej i politologii ale również z historii nowożytnej. Zgromadzone przez niego materiały źródłowe – o których już wspominałem – z archiwów Sztokholmu, Wiednia, Berlina, Petersburga i Moskwy czekają na ich wykorzystanie w opracowaniach. I co jeszcze – co dla każdego profesora jest nieodzowne – powrót do wykładów, może ogólnouniwersyteckich poświęconych historii I Rzeczypospolitej a zwłaszcza ruchowi jakim była „Solidarność” .

Ad multos annos drogi Wojtku!

SPIS TREŚCI

Joanna Maria Chłosta-Zielonka, <i>Kształtowanie regionalnej tożsamości w XXI wieku poprzez upamiętnianie warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej (1894–1984)</i>	3
Jacek Stachowicz, <i>Nadzór nad szkołami i jego instrumenty w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej</i>	24
MISCELLANEA	
Robert Syrwid, <i>Ze Lwowa na Warmię. Marian Krykiewicz (1891–1976) – inżynier-architekt, działacz społeczny, malarz i rysownik</i>	38
ŹRÓDŁA	
Wojciech Ciesielski, <i>Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Olsztynie. 1965–1998</i>	63
KRONIKA NAUKOWA	
Stanisław Achremczyk, <i>Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie – sprawozdanie z działalności za lata 2022–2023</i>	141
Maria Jolanta Radziszewska, <i>Olsztyńskie inicjatywy poświęcone jubileuszowi 250. rocznicy powołania Komisji Edukacji Narodowej pod kuratelą Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie</i>	160
Janusz Małłek, <i>Laudacja z okazji Jubileuszu 60-lecia urodzin prof. dr hab. Wojciecha Polaka: Wojciech Polak jako historyk</i>	169

CONTENTS

ARTICLES AND PAPERS

Joanna Maria Chłosta-Zielonka, *Shaping regional identity in the 21st century by commemorating the Warmian poet Maria Zientara-Malewska (1894–1984)*..... 3

Jacek Stachowicz, *Supervision over schools and its instruments in the operation of the Commission of National Education* 24

MISCELLANEA

Robert Syrwid, *From Lviv to Warmia. Marian Krykiewicz (1891–1976) – engineer-architect, social activist, painter and sketch artist*..... 38

SOURCES

Wojciech Ciesielski, *Branch Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation in Olsztyn. 1965–1998*..... 63

SCIENTIFIC CHRONICLE

Stanisław Achremczyk, *Scientific Society of Wojciech Kętrzyński – Report on activities for 2022–2023*..... 141

Maria Jolanta Radziszewska, *Olsztyn initiatives dedicated to the 250th anniversary of establishing the Commission of National Education under the supervision of the Education Commission of the Scientific Society of Wojciech Kętrzyński in Olsztyn*..... 160

Janusz Małek, *Laudation on the occasion of the 60th anniversary of the birth of Prof. Wojciech Polak: Wojciech Polak as a historian* 169

INHALTSVERZEICHNIS

ARTIKEL UND MATERIALIEN

Joanna Maria Chłosta-Zielonka, *Gestaltung der regionalen Identität im 21. Jahrhundert durch Gedenken an die ermländische Dichterin Maria Zientara-Malewska (1894–1984)*3

Jacek Stachowicz, *Die Schulaufsicht und ihre Instrumente während der Zeit der Nationalen Bildungskommission*.....24

MISCELLANEA

Robert Syrwid, *Von Lemberg nach Ermland. Marian Krykiewicz (1891–1976) – Ingenieur-Architekt, sozialer Aktivist, Maler und Zeichner*.....38

QUELLEN

Wojciech Ciesielski, *Bezirkskommission für die Untersuchung von Verbrechen gegen die polnische Nation in Allenstein. 1965–1998*63

WISSENSCHAFTLICHE CHRONIK

Stanisław Achremczyk, *Wojciech Kętrzyński wissenschaftliche – Gesellschaft Tätigkeitsbericht 2022–2023*141

Maria Jolanta Radziszewska, *Allensteiner Initiativen zum 250. Jahrestag der Gründung der Kommission für Nationale Bildung unter der Schirmherrschaft des Bildungskomitees der Wissenschaftlichen Gesellschaft Wojciech Kętrzyński in Allenstein*160

Janusz Małłek, *Laudatio anlässlich des 60. Geburtstags von Prof. Dr. Wojciech Polak: Wojciech Polak als Historiker*169